This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

HN 2VAQ N

KF 26925

DE DOOPSGEZINDEN

EN

HUNNE HERKOMST.

BENEVENS

EENIGE KERKREDENEN.

DE DOOPSGEZINDEN

EN

HUNNE HERKOMST.

EENE RUWE SCHETS

VAN

J. H. HALBERTSMA,

BENEVENS

EENE LIJKREDE OP PROF. P. O. C. VORSSELMAN DE HEER,

EN

EENIGE KERKREDENEN

VAN

DENZELFDEN SCHRIJVER.

TE *DEVENTER*, BIJ
J. DE LANGE.
1843.

KF 26925

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
APR 5 1957

Jackson

Mot curios deorian esser de bonas obras far.

La noble leicon.

VOORGEBED.

O Heere, onze God! Oneindig in liefde gelijk in wijsheid en magt. Vergeef 't ons, indien wij niet louter gevoel voor uwe goedheden zijn, wanneer wij denken aan U, en spreken tot U. Wij denken met warme erkentenis aan onze aardsche weldoeners, en zouden wij U, die nevens ons millioenen werelden voedt en zegent, vergeten? Wij beminnen onze aardsche vaders en moeders, en zouden wij U, den grooten Vader van allen, niet met ziel en zinnen liefhebben? Maar wat is 't, o Hemelvader, U lief te hebben, en altoos voor onze gedachten te houden? Wat anders, dan kinderlijk, gewillig te volbrengen, wat Gij ons geboden hebt? En wat hebt Gij ons hooger en duurder geboden, dan dat wij menschen, kinderen van denzelfden

vader, broeders, zusters van hetzelfde groote huisgezin, één hart en ééne ziel zouden zijn, en elkander liefhebben als ons zelven, gelijkerwijs Gij ons eerst hebt lief gehad in Jezus Christus', onzen verzoener. Vergeving, o Vader, om zijnent wil! Duizendwerf genade en vergeving voor onze koelheid jegens, onze afkeerigheid van elkander! Dood de monsters van nijd en eigenbaat in onze bevlekte boezems! Sta ons bij in de besturing onzer driften, in de verloochening onzer schuldige begeerten, en volmaak ons in de liefde, gelijk Gij volmaakt zijt. Want in weldoen wilt, in weldoen kunt Gij alleen nagevolgd worden, o Oneindige, door uw eindig schepsel.

Zoo bekrompen is dan ook onze ziele niet, o Vader, dat wij uwen zegen alleen over onze eigene personen zouden afsmeeken. Het geluk van die betrekkingen, welke wij beminnen en van welke wij bemind worden, is ons boven alles dierbaar. Gij, die onze God zijt, wees ook hun God; de God onzer vrien-

den, vriendinnen en weldoeners; de God van onze dierbare ouderen en onze geliefde kinderen; de God van onze voor altoos met ons vereenigde echtgenooten. Waak over hen, o Vader! zegen hen! Doe ons lang gelukkig zijn in onderlinge vriendschap en hulpbetooning, en geleid ons, bemind en beweldadigd van elkander, naar den eindpaal van ons aardsch bestaan, waar de ingang is tot ons beter vaderland.

Laat uw mededoogen, o God van ontfermingen, gevoelen aan alle einden der aarde, waar broeders van ons, waar menschen wonen. Genees de kranken! Verligt de pijnen der geplaagden! Geef hoop aan de kwijnenden! Bescherm de vervolgden en verdrukten, en schenk uitkomst, spoedige uitkomst aan de rampspoedigen! En voor die boezemsmarten, die geene getuigen noch mededeeling aan eenigen sterveling gedoogen, bereid Gij zelf, o God, dien balsem, die alleen in de geheimzinnige en onuitsprekelijke vertroostingen uwer nabijheid ligt opgesloten. Er,

daar wij 't al in besluiten, zoo verre 't met den aanwas van geloof en deugd bestaanbaar is, wisch Gij, o Almagt, de tranen van menschelijke ellende, ook die uit de oogen onzer vijanden vlieten, met Uwe vaderhanden af. **Amen.**

KERKREDENEN.

1ste KERKREDE.

DE GOEDDOENDE JEZUS.

Welcke [het landt] doorgegaen is goedt doende.
Hand. der Apost. X. *vs.* 38.

De weinige woorden, die u werden voorgelezen, broeders, zijn van den apostel Petrus; door hem uitgebragt in het merkwaardig oogenblik, toen er eene groote verandering van gevoelens omtrent een der gewigtigste punten van de christelijke openbaring in hem omging. Gij weet, hij had op den dag des pinksterfeests nog geen volkomen inzigt erlangd in de dingen, die het koningrijke Gods aangaan. En dit zal u geenszins bevreemden, zoo gij in aanmerking neemt, dat de alwijze, buiten gebiedende noodzakelijkheid, nimmer den gewonen gang zijner voorzienigheid verlaten zal. Ja, dat Hij in het gebied van het wonderdadige overtredende, den weg der natuur nog zoo lang volgt, als zulks eenig-

zins met de bereiking zijner grootsche oogmerken bestaanbaar blijft. Wij menschen naderen op den gewonen weg van onderzoek en onderwijs zeer langzaam tot het begrip der waarheid; op gelijke wijze heeft God de apostelen door zijn bovennatuurlijk licht niet op eens in den vollen dag des euangeliums overgebragt, maar allengskens en bij trappen; even gelijk Hij de aarde het volle licht der zonne niet schenkt, dan nadat de zwakke oogen harer bewoners door de schemering des dageraads van lieverlede aan dat prikkelend geflikker gewend wierden. Nog na de uitstorting van den heiligen geest op het pinksterfeest meende PETRUS, dat de heidenen onrein voor God waren, en dus geen apostel hen tot de belijdenis van den vader van JEZUS CHRISTUS mogt toelaten, voordat zij tot Hem, als den God Israëls, door de aanneming der mozaïsche wet waren toegetreden. Eerst later, toen de apostel meer vatbaar voor de ontvangenisse der groote waarheid was geworden, werd hem van boven geopenbaard, dat er voor God geen onderscheid meer bestond tusschen Jood en heiden, zoodat allen, ook zonder het juk van eene eenige der mosaïsche plegtigheden op zich te laden, door het geloof vrijen toegang hadden tot het nieuwe koning-

rijk van JEZUS CHRISTUS. CORNELIUS, de hoofdman, een Romein van godsdienst en geboorte, en dus heiden, was de eerste, wien PETRUS den heer in dit licht verkondigde. De rede, welke hij tot dezen edelen mensch en de zijnen hield, behoort u dus gewigtig te zijn, niet slechts om haren inhoud, maar bovenal ook, omdat de gelegenheid, bij welke hij ze uitsprak, het keerpunt in de gevoelens van het hoofd der apostelen was, waarvan een nieuw en zegenrijk tijdperk voor de prediking en uitbreiding des evangeliums dagteekent.

Het korte woord van onzen tekst behoort ook tot die rede. PETRUS beschrijft CORNELIUS en den zijnen het karakter en de daden van den heere JEZUS, en hij doet zulks met eenen enkelen, meesterlijken trek. *Hij ging 't land door goeddoende*, zegt de apostel. Dit is in ééne slotsom bij elkander getrokken, alles wat PETRUS den heer gedurende zijne omwandeling tot zaligmaking der wereld had zien doen en spreken. *Hij ging het land door goedgoende:* deze woorden schijnen ten uiterste eenvoudig en verstaanbaar, en echter moet ik u doen opmerken, dat het Nederlandsche woord *goeddoen* een zeer onvolkomen denkbeeld geeft van 't geen LUCAS met het zijne heeft willen uitdrukken. Het Grieksche woord vinden wij

meest gebezigd van helden, die zich door edele zelfopoffering bij het gansche vaderland verdienstelijk maakten; van waarachtig groote koningen, die gansche rijken de zegeningen hunner regeringe deden ondervinden, en dus met den titel van vader des vaderlands, schooner dan den glans van alle diademen, door hunne dankbare volken begroet werden. Gij gevoelt, broeders, hoe uitnemend dit woord dus sluit op de voorstelling, welke Petrus tijdgenooten zich van Jezus vormden, als eenen glorierijken koning, die de boeijen zijns vernederden volks slaken; ja, het gansche menschdom, na 't temmen der monsters bijgeloof en zonde ten koste zijns eigenen levens, een nieuw tijdperk van geregtigheid en vrede zoude invoeren. Het *goeddoen*, door Petrus bedoeld, sluit dus de weldadigheid van een, boven het gewone peil des menschdoms verheven, door eenen hoogeren zin bezield, heldhaftig wezen in, hetwelk zich en al 't zijne voor den natuurgenoot opoffert; eene weldadigheid, niet alleen aan zijn geslacht of 't oord zijner geboorte bewezen, maar waarin het gansche vaderland, ja, de geheele menschheid zich verblijden mag; eene weldadigheid, eindelijk, die zich niet alleen uitstrekt voor zijn leven, maar die eerst na zij-

nen dood zich krachtig en levenwekkend vertoonen moest, en als een vruchtbaar zaad in de loop der eeuwen hare goddelijke kiemen ontwikkelende, de gansche aarde ten laatste met deugd en geluk vervullen zoude.

Deze weldadigheid van den messias, broeders, zal ik pogen u te schetsen in hare bron en wijze van uitvloeijen beide; zoo verre 't namelijk den zondaar is gegeven, eenen blik te werpen in 't harte van hem, die zonder zonde was: en ten dien einde hoope ik u te doen zien,

1° dat *goeddoen* de hoofdbezigheid des levens bij JEZUS van Nazareth was;

2° dat JEZUS zijn *goeddoen* verrigtte op de edelmoedigste wijze; ten laatste,

3° dat hij in *goeddoen* volhardde midden door allerlei ootmoedigende tegenkantingen heen.

1° In goeddoen was JEZUS zonder eenige verpoozing op elke plaats en ter aller ure werkzaam. „Ik moet werken, zeide hij, de werken desgenen, die mij gezonden heeft, zoo lang het dag is; de nacht komt, wanneer niemand werken kan." Hij gaf de blijken zijner menschenliefde niet slechts nu en dan, wanneer, of het gewigt der gelegenheid, of de

toevallige ingeving eener gunstige luim, of eene vlaag van mededoogen hem daartoe noodigde: goeddoen was als 't ware zijn beroep; het was zijne bestendige bezigheid, voor zijne weldadige ziel eene even dringende behoefte als spijze en drank voor zijn ligchaam. Liefde immers was het wezen, de adem en de ziel van zijne ziel. Ging hij het land dan door goeddoende, zoo was dit niet om aan een moeijelijk voorschrift der zedewet te voldoen, maar dewijl hij geen hooger vermaak kende, dan elke plaats, welke hij doortrok, met zijne zegenende wieken als 't ware te overschaduwen, en iedereen, die hem naderde, te doen gevoelen, dat zijn boezem onverpoosd klopte van de teederste gevoelens voor het menschelijk geslacht. O, indien de heuvelen, van wier top Jezus tot de scharen 't woord voerde; indien de puinhoopen van Palestinas verwoeste dorpen en steden tot u spreken konden, zij zouden overal, waar Jezus zijne voetstappen gedrukt heeft, van zijne weldaden getuigen. Zij zouden ons toeroepen: hier gaf hij den broederen dat nooit gehoorde, eenige, zaligmakende, en toch eenvoudige onderrigt; ginds sprak hij, tegen de schijnheilige verleiders zijns volks, die vrijmoedige bestraffingen uit, waarvan zij verpletterd of beschaamd afdeinsden. Hier bezigde

hij dat treffende woord, hetwelk den tollenaar in hart en nieren aangreep, en den weg der behoudenis opvoerde; ginds troostte hij de verbrijzelde zondaresse met de woorden van schuldvergiffenis en zaligheid. Hier ontroerde JEZUS op het gezigt der troostelooze moeder, die haren eeniggeborene grafwaarts voerde; daar, op dien plek, weende JEZUS, toen hem de klaagstem der beweende zusters over den dood hares aangebedenen broeders in de ooren klonk; verder langs deze heuvelklingen, afgefoold van smaad en mishandelingen, bezwijkende onder zijn kruis, vergat hij zijn eigen jammer op het denkbeeld van de toekomstige rampen der vrouwen, die om hem schreiden. »Weent niet »om mij, zeide hij, o dochteren van Jeruza»lem, maar weent om u zelven, en uw diep »rampzalig kroost."

En gelijk JEZUS elke plaats, waar hij op zijne omwandeling vertoefde, tot het tooneel zijner menschenliefde en weldaden maakte, zoo was hem elke tijd, waarin hij gelegenheid tot goeddoen vond, zonder onderscheid ook even welkom. Gij weet, broeders, met welk eene strenge naauwkeurigheid de Joden zich op den sabbath van allerleien arbeid, den allergeringsten niet uitgezonderd, onthielden. JEZUS, schoon anders zich schikkende naar de godsdienstige

instellingen zijns vaderlands, wilde echter op den dag der heilige ruste niet rusten van goed. doen. Van de Farizeeuwsche godgeleerden, die 't regtzinnige en alleen zaligmakende geloof waanden te hebben, werd de heiland streng gegispt, omdat hij eene kranke vrouwe, die ellendig zamengebogen was en zich niet konde opregten, op den sabbath genezen had. Dan dit verwijt had geenen klem op JEZUS, wien het geluk van eenen natuurgenoot oneindig dierbaarder was, dan zijne eigene achting bij de vermogende, doch kleingeestige woordenzifters der wet. „Gij, geveinsden, voegde „hij hun toe, maakt niet een iegelijk van u „op den sabbath zijnen osse ofte ezel van de „kribbe los, en leidt hem henen om te drin„ken? En deze dochter ABRAHAMS, zoude ik „haar van den band, waardoor zij achtien jaren „aan de aarde gekluisterd lag, niet mogen „losmaken op den dag des sabbaths?"

O gij, die u met eenen edelen aanleg der natuur voor liefde en weldadigheid als JEZUS bevoorregt vindt, maakt u die genade uwes scheppers waardig. Onwaardig zoudt gij haar zijn, indien gij de aandrift, die bijwijlen uw hart verteedert, geen gehoor gaaft, of onder koelzinnige berekeningen kondet verstikken. Gij verkeert in eene wereld, waar eigenbaat

de eerste wet der levenswijsheid maakt, en de zedelijke luchtkring, in wien gij ademt, is alzoo van dezen kant deerlijk bedorven. Dan eerst zult gij veilig voor die besmetting zijn, wanneer gij, geleid aan de hand der wijsheid, de aandrift der natuur, die in u voor de ongelukkigen pleit, den vrijen teugel viert; en dan eerst zal die aandrift eene kracht en bestendigheid verkrijgen, waardoor zij in u, gelijk in Jezus, het albezielend beginsel uwer daden wordt, wanneer gij haar telkens op de voorwerpen van het menschelijk medelijden oefent. Want de deugd, mijne broeders, even als de ondeugd, wordt door oefening tot eene gewoonte en tweede natuur. Verruimt en veredelt dan uwen aanleg voor de liefde door de werken der liefde. Geen tijd, geene plaats, die niet goed is voor die werken. Ziet in elken dag een onverdiend geschenk, hetwelk de godheid welligt tot uw leven toevoegt, opdat gij nog ééne traan eens rampspoedigen droogen zoudt, voor dat gij naar uw eeuwig huis gaat; en ziet in elke plaats, waar de voorzienigheid u eenen ongelukkige tegenvoert, een altaar opgerigt, dat van u een offer vraagt der menschenliefde. Zoo zult gij gelijk zijn aan hem, die overal, waar hij 't land doorging, het gezegend spoor zijner weldaden achterliet.

Tot deze zegenrijke einden werkte uw verlosser niet alleen met het gewone middel van onderwijs; ook zijn wondervermogen wijdde hij bij uitsluiting aan de uitbreiding van menschelijk geluk. De Joden vergden hem dikwerf wonderteekenen, die verbazing wekten zonder geloof en deugd te stichten. Jezus, die op deze wijze zich eenen naam bij hen had kunnen maken, is evenwel nimmer tot vertooningen te brengen geweest, die alleen gevraagd werden om eene ijdele nieuwsgierigheid te bevredigen. Als een booswicht gekneveld en bespot, weigerde hij ze Herodes, die er zijne vrijspraak misschien voor verkocht zoude hebben; ja, toen hij bloedende en lijdende aan het kruishout door zijne wraakgierige vijanden werd uitgedaagd om zich met een wonder te verlossen, beantwoordde hij hunne lage razernij niet met den engel des doods tegen hen los te laten: hij was en bleef ook onder deze uittartingen het beeld der lijdende liefde. Wonderen en woorden moesten bij den verlosser der wereld in een verbond treden, waardoor zij vereenigd dienstbaar werden aan het geluk zijner broeders en zusters, geenszins aan de bedoelingen van het eerzuchtig hart. Het waren geene bergen, die van hunne grondvesten verplaatst werden; geene da-

verende donderslagen noch vernielende bliksemvuren; geene splijtingen der schuddende en loeijende aarde, aan welke hij zijne wondermagt verspilde. Maar op het woord van zijn bevel zagen de blinden, hoorden de dooven, gingen de kreupelen, werden de melaatschen gereinigd, ja, herleefden dierbare afgestorvenen voor het oog van opgetogene bloedverwanten en vrienden. Dit waren de wonderen van JEZUS van Nazareth. Honderden lijders drongen van alle kanten op hem toe. Overal, waar hij doortrok, werd het smeekgebed der ellende gehoord: JEZUS, ontferm u mijner! Nergens bleef die bede onverhoord; overal, waar zij door de lijders met een volkomen geloof op de magt des verlossers gestort werd, zag men haar op het woord zijns bevels van het wijken hunner kwalen gevolgd.

En met deze genezingen van de ligchamen der menschen verbond en bevorderde JEZUS het hoofddoel zijner komst op aarde, boven alles de zielen der menschen te genezen. Wanneer de heiland over de krachten der natuur, als ware hij de heer der natuur, gebood, toonde hij aan de omstanders den geloofsbrief, dat hij de gezant der almagt was, en dus niet sprak uit zich zelven; doch door

zijn wondervermogen nooit anders dan tot genezing van ligchaamskwalen aan te wenden, wilde hij den menschen doen begrijpen, dat een profeet, die zoo veel belang in hun ligchamelijk en tijdelijk heil stelde, gewis ook de weldadigste oogmerken omtrent hun geestelijk en eeuwig geluk koesteren moest. JEZUS, een gevoel van dankbaarheid voor zich zelven in de zondaars opwekkende, opende tevens door zijne lessen den toegang tot hun hart, en met de eene weldaad te bewijzen, maakte hij hen genegen, om eene andere van oneindig hooger waarde uit zijne handen te ontvangen. Zoodanig behoorden de wonderwerken van een koningrijk te zijn, hetwelk niet kwam met uitwendig gebaar, en welks hoogste wet de liefde is. Zij waren in overeenstemming met den stillen geest van nederigheid en liefde, die het evangelie uwer belijdenis kenmerkt; in volmaakte overeenstemming bovendien met het weldadig hart en onherroepelijk besluit des stichters, om voor het geluk der menschheid te spreken en te handelen, te leven en te sterven. — Hoe ontelbaar moeten de weldaden geweest zijn van hem, die in elken tijd, aan elke plaats, bij goeddoen leefde. Gewis, broeders, in geene oostersche grootspraak schuilde ooit meer

waarheid, dan in die zijns boezemsvriends Jo-ANNES; » de wereld, zeide de apostel, zou de boe-» ken niet kunnen bevatten, waarin alles opge-» teekend stond, wat JEZUS van Nazareth tot » heil des menschdoms gedaan en gesproken had."

Wat leert u dit schoone voorbeeld, mijne broeders en zusters? Is 't niet om te woekeren met het pand, dat ieder uwer toevertrouwd werd, tot heil uwer natuurgenooten? De gave der wonderen is u niet geschonken; maar gij hebt andere gewone middelen ter u-wer beschikking om geluk te stichten, welke gij welligt nooit hebt aangesproken. In den weg van Gods voorzienigheid werden de gaven zoodanig verdeeld, dat u kennis, dezen rijk-dom, genen kracht, anderen weder welspre-kenheid of kunstbegaafdheid te beurt vielen, en terwijl niemand alles te gelijk ontving, zoo werd ook niemand alles te gelijk onthou-den. Ieder ontving eene gave, waarvan hij een zeker deel, hoe klein 't zij, aan den Schep-per ten offer moet brengen op het groote al-taar des algemeenen welzijns; ten minste zoo gij JEZUS wilt toebehooren, die er alles bragt, wat hem van den Vader gegeven was. In uwen nederigen stand, ontbloot van middelen en invloed, acht gij u misschien van geene de minste beteekenis voor uwe vrienden, en

voor de wereld, die u omringt, zoo goed als verloren. En ik stem het toe, het is niet aan u, om den kranke te genezen, den gevallene op te rigten, den behoeftige te ondersteunen of den man van verdienste voort te helpen; maar is er dan niemand in uwen kleinen, vergetenen kring, wiens ter nedergeslagen gemoed gij kunt vervrolijken en wiens lasten gij kunt helpen verlichten, ware het dan slechts door het immer streelend bewijs uwer deelneming en vriendschap? Hebt gij geene ouders, geen kind, geenen broeder, geenen vriend, wien gij een woord van vertroosting in het uur der rouwe kunt toespreken; wiens misslagen gij kunt herstellen, of wiens dolende schreden gij op het pad der deugd kunt terug leiden? Bedenkt, dat ook Jezus arm en uw lotgenoot was, die evenmin als gij over geld of goed kon beschikken. Indien hij 't land doorging goeddoende, zoo was 't vooral omdat hij 't land doorging predikende en onderwijzende. Bedenkt, dat dit onderwijs, die toespraak, niet alleen een klein getal zijner tijdgenooten, maar ontelbare geslachten en volkeren, ja, u en uwen kinderen de zaligheid heeft aangebragt. Spreekt dan wat troost en sticht gelijk de weldoende Jezus, en welligt bewijst gij gelijk hij eene wel-

daad ten eeuwigen leven. Wat is 't aardsche voedsel, boven hetwelk de rijken dikwerf niets voor hun goud weten te koopen, bij de edeler spijze der zielen, die niet vergaat tot in eeuwigheid?

Gij echter, die met middelen van rijkdom, aanzien of geleerdheid boven uwe natuurgenooten verheven zijt, hoeveel verder nog behoorde 't van u te zijn, om te denken, dat gij deze gaven alleen tot uw eigen vermaak of ter bevrediging van wereldsche eerzucht ontvangen hebt? Doordring u van den hoogen, den edelen zin, die in uwen verlosser woonde. Hij zag de koningrijken der aarde aan zijne voeten en wees ze af, om door zijne wonderen de gebondenen te verlossen en zich een volk te heiligen ijverig in goede werken. Gij zijt die edele werktuigen van het maatschappelijk leven, aan wie de voeding en de opwakkering van het algemeene levensbeginsel der staten onmiddelijk is toevertrouwd. Het geld, waarvoor alles op deze bedorvene wereld te koop is, en waarvoor alles zwicht; het geduchte werktuig, waardoor eene hel van jammeren en een hemel van geluk op deze aarde kan gesticht worden, het is ter uwer beschikking. Gij zijt omstraald van het aanzien, dat aan uw vermogen of stand verbonden is, en der menigte eerbied

inboezemt; gij zijt omringd van afhangelingen, wier belang het is, u te behagen en naar uwen raad te luisteren. Hoe wijd is dan de kring, in wien gij wel kunt doen! Hoe vele tranen, die de armoede of het ongeluk schreit, kunt gij afwisschen! Hoe vele zielen kunt gij alleen door uw voorbeeld behouden! Hoe krachtdadig kunt gij de pogingen der menschenvrienden ter verbreiding van kennis en godsdienst onder uwe onbeschaafde medeburgers bevorderen! Wonderen kunt gij niet doen; maar gij hebt middelen van weldadigheid, aan den armen man van Nazareth, die niets hadde om er zijn hoofd op neder te leggen, onbekend, en zoo gij die middelen wildet uitputten, dan zouden uwe vereenigde pogingen in onze maatschappij eene zedelijke herschepping te weeg brengen, die tot dusverre nog ongezien is, en ten minste aan het wonderdadige van een messiaswerk grenzen zoude.

2. Er gaat niets voor goeddoen, zegt 't spreekwoord; doch schoon er geene waardiger bezigheid voor den mensch zij dan wel te doen aan zijnen naaste, denkt echter niet, dat 't onverschillig zij, of hij 't doe met ophef, of in stilte; vrijwillig en toeschietend, of gedwongen; met trotschheid, of eene bevallige minzaamheid. En zoo wij het weldoen van Jezus in

dit licht beschouwen, wie was hem dan gelijk in de edelmoedige wijze, waarop hij goed deed?

Niemand zoude 't zeker den langbeloofde, die eenen naam droeg boven alle namen, ten kwade geduid hebben, dat hij zich eene meerderheid in toon en houding had aangematigd. Het was echter niet in de gedaante van koning, maar van dienstknecht, dat hij op aarde verscheen. Zijn omgang had niets aanmatigends; even natuurlijk en eenvoudig als waardig in zijne toespraak, waren genade en waarheid op zijne lippen uitgestort. In de betrekking van leeraar en weldadig wonderdoender was hij even gemakkelijk voor den schamelen bedelaar, als voor den man van aanzien te genaken, zoodat hij somtijds den toegang tot zich opende voor lieden, die om de ontijdigheid van hun aanzoek door zijne apostelen werden afgewezen. En dit niet alleen, maar hij noodigde ook allen, die behoefte naar zijnen bijstand gevoelden, uit, om bij hem hunne toevlugt te nemen. »Komt allen tot mij, »was zijn woord, die belast en beladen zijt, »en ik zal u ruste geven voor uwe zielen." Ja, om in den uitgebreidsten kring nut te stichten, zocht hij de voorwerpen van zijn mededoogen heinde en verre op. Afstand doende van alle gemak en aanzien des levens, verne-

derde Gods zoon zich tot den staat van eenen armen zwerver, en als een dienaar van allen reisde hij 't land op en neder, opdat niemand zijner landgenooten door afstand belet zoude worden om in de zegeningen van zijn onderwijs te deelen. — Zoo ook zijt gij, menschenvrienden, die u naar Jezus hebt gevormd. Gij wacht de gelegenheid tot weldoen niet af met over elkander geslagene armen, en zit niet gerust ter neder, wanneer zij uitblijft. Gij laat het niet van lot en toeval afhangen, of zij u den ongelukkige zullen te gemoet voeren. Gij spoort ze op, die in 't verborgen lijden, omdat het eergevoel hunne lippen voor het uiten hunner ellende gesloten heeft, en gij acht u gelukkig, dat gij in de spelonken van geheim verdriet eene menschelijke prooi aan gebrek en wanhoop ontvoeren mogt.

Verre was het ook van Jezus, om zich door den drang van herhaalde gebeden te laten vermurwen, en zulke afgeperste weldaden den ontvanger bovendien nog hoog aan te rekenen. Wie was kiescher van gevoel dan hij, om te weten, dat ieder zijne weldaden verkleint door ze zich te laten ontwringen, en dat de norschaart, die ze morrende en verwijtende volbrengt, haar van alle aangenaamheid berooft. Dikwerf voorkwam daarom de toeschietende

JEZUS, altijd overtrof hij de wenschen der lijders, zonder eenige andere belooning te vragen, dan welke hij vond in de streelende bewustheid van weder eene ziele van den dood bevrijd te hebben. Toen hij op zijne omwandeling eens de lijkstatie van den eenigen zoon eener weduwe ontmoette, hield hij ongevraagd de dragers en de baar stil, riep den afgestorvenen jongeling in het leven terug, leidde hem bij de hand tot zijne moeder, en toen weggaande, ontweek hij de dankkreeten der sprakelooze vrouw en het gejuich der omstanders, die uitriepen: »Een groot profeet »is onder ons opgestaan." — Zoo kiesch zult ook gij zijn, mijne broeders, indien liefde, zuivere menschenliefde, bij u, gelijk bij JEZUS, de eenige drijfveer der weldaden is, welke gij den ongelukkigen bewijst. Want zoo gij de kosten of de moeite der weldaad draagt, wat offer zoude 't u zijn, indien gij de liefde hebt, om er een minzaam woord of er een vriendelijk en bemoedigend gelaat bij te geven; en wat, indien gij de liefde hebt, zoudt gij meer vorderen dan de bewustheid, »ik heb »een ongelukkig hart verblijd", u schenken kan? Bij dat getuigenis heeft de lof der menschen, ja, de dank der beweldadigden zelven geene gelijkenis. En evenwel dien lof en dien dank

bedoelen de meesten door hunne weldaden; zij bedelen, ja, zij dwingen dien af; nu, met voor zich uit te laten trompetten als de Farizeeuwen; dan, door zich de weldaad als een zwaar offer te laten ontdwingen; op een anderen tijd weder door den ongelukkige al het gewigt hunner meerderheid in taal en houding te laten gevoelen. Ik mag en ik kan dezulken niet oordeelen; want zij staan en vallen hunnen eigenen heere. Ik zal ook hunne oogmerken niet veranderen; want ik kan de liefde niet geven aan het hart, dat door hoogmoed en zelfzucht voor de liefde gesloten is; maar ik zal zeggen, dat zij, die zoo doen, aan Jezus en zijnen geest vreemd zijn, en dat zij hunnen loon weghebben. Gij alleen kent Jezus, die in uwe eenvoud en onbegrensde welwillendheid niets anders beöogt, dan de verzachting van menschelijke ellende; die geene hoogere behoefte noch bevrediging kent dan uit te vloeijen in weldaden; die, gedoken in uwe vergetelheid, woekert met het pand u toevertrouwd, ongekend dikwerf van de voorwerpen, welke gij gezegend hebt. Aan u blijkt het, dat de liefde als de wijsheid daar het allerminste is, waar de wereld, die op gerucht en vertooning aast, haar 't meeste zoekt. O! Gij kleinen, veracht bij de wereld, die u

niet kent, en niet in staat is u te kennen; zalig zijt gij; want JEZUS kent u: wat gij in 't verborgene gedaan hebt, dat zal hij u in 't openbaar vergelden.

Om het beeld van JEZUS als weldoener te voltooijen, moet ik er nog bijvoegen, dat hij in goeddoen volhardde schoon tegenkanting en vervolging het loon voor zijn goeddoen waren.

3. De heiland was niet van het getal dier godsmannen, die door eene bestendige afzondering uit den kring van het gezellige leven den roem van heiligheid nagejaagd hebben. Van al den tijd zijner profetische bediening bragt hij, en zulks nog om gewigtige redenen, slechts veertig dagen in de eenzaamheid eener woestijne door. Den ganschen overigen tijd verkeerde hij vrij en ongedwongen met iedereen; want op deze wijze was hij steeds in de gelegenheid om allerlei soort van menschen door zijne diensten te verpligten. Deze gemeenzaamheid met de wereld was een doorn in het oog der Farizeeuwen, die hem, al ware 't uit dien hoofde alleen, niet voor messias erkennen wilden. Bovendien was de eenvoud, het weinig aanmatigende in zijnen omgang, waardoor JEZUS elk bemoedigde hem te naderen, hun in dien verhevenen persoon veel te natuurlijk: een JOANNES, die zich in

de onherbergzame oorden eener woestijne ophield, in kemelshair gekleed ging, sprinkhanen en wilden honig at, en door verpletterende magtspreuken predikte, voldeed veel beter aan hunnen ruwen smaak. Het middel, waardoor JEZUS menschelijk geluk poogde te vermeerderen, werd alzoo de steen des aanstoots, die velen belette om hem voor den verlosser der natie te erkennen. De minachting evenwel van kleine en bevooroordeelde zielen was voor JEZUS geen hinderpaal om zijnen weg rustig te vervolgen. Hij hield vast aan het beginsel, dat hij den Schepper niet beter dienen konde, dan door zulke pogingen, die het meeste geluk onder zijne redelijke schepselen verspreiden. Dit bleek inzonderheid toen JEZUS denzelfden minzamen omgang hield met de tolbedienden, en daarom een vriend van tollenaren en zondaren gescholden werd. Door ieder Israëlitisch hart, hetwelk vaderland en vrijheid heilig waren, als de lage werktuigen der Heidensche overheersching veracht, zagen deze menschen zich zoo goed als gebannen uit de zamenleving der deftige kringen; en die zich ontreinigen wilde en als een vijand van God en vaderland verdacht maken, moest met deze uitvaagsels der maatschappij gemeenzaam omgaan. De

groote leeraar ontkwam dan ook de bitse berisping van zijne mededingers, de schriftgeleerden, niet. Hij scheen hun toe te deelen in de gebreken, welke hij verbeteren wilde, als of 't schande voor den geneesheer ware, de zieken te bezoeken. Maar deze ongerijmde laster kon JEZUS niet bewegen om dit zondig geslacht aan zijn eigen lot over te laten. Wie dezer verachten tot hem kwam, zocht hij te verbeteren door zijn onderwijs; om hen voor zich en zijne leer in te nemen, ging hij in hunne huizen en deelde er hun middagmaal. Ja, hij achtte 't niet beneden zich om eenen oppertollenaar, ten aanhooren van geërgerde godgeleerden, in 't openbaar toe te roepen: »ZACCHEUS, kom spoedig af; want ik wil »heden mijnen intrek bij u nemen." De Farizeeuwen, die hem hier over zoo hatelijk bejegenden, betaalde hij met dezelfde welwillendheid, zoodra zij slechts eenen schijn van toenadering tot hem gaven. Schoon zijne gezworene vijanden, sloeg hij eene beleefde uitnoodiging van hunnen kant niet af. Hij kwam onder het dak, at aan de tafels dier schijnheilige en ijverzuchtige leeraars, die hem in hunne verbeelding reeds duizendwerf gekruist hadden; en wat onedel of verraderlijk oogmerk zij met zulke aanzoeken ook hebben

mogten, Jezus liet zulk eene gelegenheid niet voorbijgaan om ware 't mogelijk iets tot hunne verbetering uit te werken. Even waardig en verlicht als overvloeijende in de liefde, kende hij geenen anderen grenspaal, geene andere uitzondering op de algemeene uitdeeling van zijn onderrigt, dan den gulden regel om geene paarlen te werpen voor de zwijnen.

Zoo handelt de liefde, mijne vrienden! Niets in het oog hebbende dan de zedelijke verbetering harer natuurgenooten, waarop zij regelregt aan streeft, verdwijnen voor haar die rangen en standen, welke gewoonte of verwaandheid onder het menschdom hebben ingevoerd. Zij ziet in heer en knecht, in de aanzienlijke maagd en de verachte dienaresse, alleen de erfgenamen der eeuwige heerlijkheid. Haar beginsel zegeviert over het gevoel van gekwetsten hoogmoed, en ziet in den beleediger geenen vijand, maar een slachtoffer van lage driften, dat door de stem der genade nog kan te regt gebragt worden. Houdt de leeraar dan den belijders des euangeliums de liefde voor als den eersten der christelijke pligten, laat hij bedenken, dat niemand deze deugd noodzakelijker is dan hem zelven. Indien de uitgedrukte les van Jezus 't niet aandrong, de liefde zal 't hem leeren, dat 't euangeli-

um bestemd is om in de eerste plaats den armen gepredikt te worden, en onder hun deerniswaardig lot vertroosting aan te brengen. Zij is 't, die hem leert, dat het hart des vijands te bekeeren de edelste en de voordeeligste wraak tevens is. Met één woord, de liefde maakt dat den leeraar, even als zijnen meester, elke grond welkom is, waar hij zaden kan strooijen voor den oegst der eeuwigheid. Dit beginsel wijst den leeraar dus eene geheele bijzondere plaats in de maatschappij aan; of om naauwkeuriger te spreken, wijst hem geene plaats in 't geheel aan. De maatschappij is verdeeld in rangen en standen, wier grenzen door noodzakelijkheid of gewortelde begrippen getrokken zijn. Ons beroep, ons vermogen, onze talenten, wijzen ieder éénen dier standen tot den kring zijner verkeering aan, en eenmaal aangenomene wetten van welvoegelijkheid of eer verbieden de aanzienlijken om zich met de minderen te mengen. De christen leeraar maakt de eenige uitzondering op dezen regel. Hij is 't gezelschap zoowel van den koning als den bedelaar. Hij doorkruist alle rangen van boven naar beneden en van beneden naar boven; want in alle die rangen kloppen niet dan menschelijke harten, vatbaar voor den troost of de

reiniging des euangeliums. De godsdienst vergadert u in het huis des gebeds, om allen in dezelfde betrekking van onderdanen Gods en dus in uwe oorspronkelijke gelijkheid voor zijnen troon te staan; maar de leeraar onderhoudt dien band ook in de dagelijksche zamenleving. Hij brengt de eischen der rijken tot de armen, de nooden en het smeekgebed der armen tot de rijken; hij stort allen éénen geest in, die uit den Vader der lichten is. Hij is de middelaar der standen; want hij verbroedert hunne verspreide en gescheidene leden door den magtigen band, die redelijke schepselen van eene natuur en bestemming, kinderen van eenen vader, verlosten van denzelfden Jezus, en wederkeerig weldoeners en beweldadigden, aan elkander verbroedert. Wee mij, indien ik mijnen heer niet goeddoende, goeddoende aan allen, nawandel. Wee mij en mijnen mededienaars, indien wij de lotgenooten van onzen heer versmaden, en de hutten der armen wegens hunne onreinheid, hunne lompen en onbeschaafheid, allen gevolgen van 't nijpende gebrek, voorbijgaan, en de gunst der rijken nahunkeren om aan hunne brasmalen aan te zitten. Wij zullen dan prachtig en lekker leven, het vette der aarde genietende tot walgens toe; ja, wij

zullen glinsteren en uitpuilen; maar het woord des heeren zal ten dien dage aan ons geschieden: »Zoo wie één dezer kleinen, die in mij »gelooven, ergert, het ware hem beter, dat »een molensteen om zijnen hals gebonden en »hij in de diepte der zee verzonken ware."

Zal ik nu nog spreken van al den onverdienden laster, van de grievende beleedigingen en lage mishandelingen, die Jezus troffen? Gij weet, dat nooit eenig weldoener der menschheid met zoo snood eene ondankbaarheid en zulke ontmoedigende bejegeningen te kampen had, als uw gezegende verlosser. Al zijne goede diensten waren er zoo verre af van zijne landgenooten aan zich te verbinden, dat zij eerder strekten om dit verkeerd geslacht tegen hem te verbitteren; ja, de onvermurfbare vete der grooten scheen aan te groeijen te gelijk met het getal der weldaden, welke hij bewees. Deze grootmoedige weldoener, deze weergalooze menschenvriend, werd doodelijk gehaat en met taaije wraakzucht vervolgd. Aan al 't goede, dat hij geheel belangeloos sprak en deed, gaven zijne vijanden de kwaadaardige uitlegging, dat hij zich hierdoor in de gunst des volks poogde te dringen, ten einde Romes keizer te onttroonen en zich zelven tot koning der Joden te verheffen.

De grooten spanden overal strikken, om hem ten val te krijgen; zij bezwalkten zijnen goeden naam met laster, om de harten zijner beweldadigden en geloovigen van hem af te trekken; zij loerden heimelijk op de gelegenheid, om de menigte tegen hem, als eenen verachter van Gods wet, op te hitsen, en dit dierbaar hoofd door de handen van hen, die zoo dikwerf zijne genegenheid ondervonden hadden, met steenen te verpletteren. Met de verhevenste grootmoedigheid heeft zich de heiland echter over deze ergernissen heengeplaatst, en mogt 't zijnen haters gelukken om voor een oogenblik de zegevierende kracht zijner leer te stuiten, zij hebben nimmer zijne menschenliefde kunnen overwinnen, door ze in haat tegen zich te veranderen. Zijne ergste vijanden hielden met het gansche menschdom eene plaats in zijn deelnemend hart. Hij was altijd gereed om hunne beleedigingen, wel met waarheid en waardigheid, maar toch met toegenegenheid te vergelden, en nimmer liet hij af van hun dringend te noodigen, om toch leven en geluk uit zijne hand te ontvangen. Het was hunne ondankbaarheid niet, die een' gloed van verontwaardiging in hem ontstak; niet hun laster en beschimping, die zijne fierheid op eigene waarde kwetste; maar het

was de verblinding voor hun eigen geluk, die het gevoel van mededogen in hem deed spreken. Hoe griefde 't zijne ziel, dat zij dolzinnig naar den afgrond voortholden, aan wiens rand hij hen nog stuiten wilde, konde hij slechts. Met tranen der teederste menschenliefde beschreide hij hunne ongeloovigheid, en als eene moeder, die haar verdwaasd kroost te vergeefs op den weg des heils teruggeroepen heeft, jammerde hij het uit: »Jerusalem, Jerusalem! Gij, die de pro»pheten doodet, en steeniget die tot u ge»zonden zijn; hoe menigmaal hebbe ik uwe »kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs »eene henne hare kiekens bijéénvergadert on»der de vleugelen, en gijlieden en hebt niet »gewilt." Ten laatste zegepraalden zij over de onschuld, en mogten zij hunnen helschen wrok laven, met zijn bloed op de schandelijkste en onmenschelijkste wijze te plengen. Doch toen ook wist Jezus goeddoende en zegenende te sterven, meer nog dan hij geleefd had. Noch het barbaarsche der straf, noch het schimpen zijner beulen, konden in zijn hart eenen zweem van verkropte spijt doen oprijzen. De jongste kloppingen van dat hart waren nog voor hun behoud, en de laatste klanken van zijnen adem vloten uit in de bede, *Vader*,

vergeef 't hun, want zij weten niet wat zij doen.

Dit was 't laatste en tevens grootste bewijs, dat zuivere liefde het eenigste beginsel van uws heilands daden was. Bewogen door dit hemelsch beginsel, heeft hij niets gezocht dan het geluk der menschheid; gezocht als 't eerste en laatste doel zijner komst, voor 't welk hij alles, wat den mensch aan deze zijde des grafs dierbaar kon zijn, opofferde. Had hij den dank der wereld gezocht, hij had niet kunnen volharden ten einde toe; maar de liefde blijft: zij kent geen lijden, en dringt en leeft midden door ondankbaarheid en verdrukking heen. En deze zin is 't alleen, die u in weldoen standvastig en onbewegelijk kan doen zijn. Ongelukkig gij, wanneer gij de erkentenis der wereld voor uwe weldaden denkt in te oogsten! Teleurstelling zal uw lot zijn, en de lust zal u vergaan om uwen heer goeddoende na te wandelen tot het einde van uwe loopbaan toe. De dankbaarheid is niet van 't aardrijk gereisd; ô neen! maar het is eene teedere plant, die door den dagelijkschen dauw der weldaden moet besproeid worden om in 't leven te blijven. Houdt gij uwe weldaden in, zij vertrekt niet alleen, maar verandert dikwerf in ontevredenheid

over het ophonden van iets, dat zij als een regt beschouwt. Zegt alzoo het voorbeeld van Jezus voor altoos vaarwel, zoo gij op den dank uwer beweldadigden hopende zijt. Dan eerst zal de liefde en 't werk der liefde bestendig bij u zijn, wanneer gij uwen loon op eenen anderen bodem geplaatst hebt: namelijk in uw eigen hart, en in deszelfs getuigenis van eenstemming met Gods zoon tot vermeerdering van menschelijk geluk gevoeld en gehandeld te hebben.

En zegt mij, broeders, zijt gij reeds niet rijkelijk genoeg beloond, dat gij goeddoen wilt en goeddoen kunt? Duizenden edele zielen zouden willen helpen, maar zij kunnen niet. Dan eerst ontdekken zij de behoefte naar onbekrompene middelen, en dan eerst gevoelen zij zich ongelukkig van ze niet te bezitten, wanneer de noodlijdende hun aanschreit om hulp, en zij niet helpen kunnen. Anderen wentelen zich om in het goud, maar zij aanbidden 't gierig-lijk eǹ afgodisch, en de regtvaardige God heeft hun tot straf het hart onthouden, om er aan te raken, en te proeven wat het zij, het lijden der ongelukkige menschheid door de opoffering van eenig koud metaal te verzachten. U heeft God en de middelen en den wil tevens gegeven, om te smaken dat

stil en onbeschrijfelijk genot, hetwelk uwe ziel doorwemelt, wanneer gij u als den stichter van eenig menschelijk geluk, of den verminderaar van den druk eenes ellendige beschouwen moogt. En dit genot is zuiver, bevrijd van al de inmengsels, die anders de menschelijke genoegens hier beneden, even als de nevelen het zonnelicht, gedurig bezwalken. Van dien aard is het genoegen des ellendige, over wien de hand der weldadigheid zich uitgestrekt heeft. Zich groote verpligtingen te maken, gaat immers bij eene welgevormde ziel gepaard met een gevoel van vernedering, dat haar verlegen maakt en den blos eener edele schaamte aanjaagt. Maar de genoegens uit goeddoen geboren zijn zuiver, met geenen zweem van bitterheid gemengeld; die hemelsche genoegens, bij welke ons heiland leefde, en die hem deden zeggen: » Het is zaliger te geven dan te nemen."

Daar gij nu eenen heer met zulke beginsels en zoodanig voorbeeld belijdt, o broeders! en hem als uwen regter verwacht, wanneer gij rekenschap zult moeten doen van 't geen gij op aarde verrigt hebt: hoe zult gij u voor hem kunnen verantwoorden, wanneer gij noch door die beginselen, noch door dat voorbeeld bewogen wierd, en alzoo te kort ge-

schoten zijt in de liefde, den band der volmaking, die alle uwe andere pligten in zich omvademt? Gij meent toch niet, dat het bij Jezus genoeg zal zijn, wanneer gij geen kwaad gedaan en ieder het zijne gegeven hebt: het zijne kan hij immers volgens de wet van u eischen. Bekrompen is wel de godsdienst van hem, die niets meer dan regtvaardig is in den zin der burgerlijke wet; ja, die 't altijd in den strengsten zin der wet is, bezit in 't geheel geene godsdienst. Dat ik niemand beleedigd, belasterd of iets ontvreemd heb, zal in den jongsten dag eene armzalige ontschuldiging voor mij zijn; want 't is niet om roof of onregt, om laster of valschheid, dat het vonnis der veroordeeling dan over mij wordt uitgesproken. Maar het zal dan zijn: »Gaat »weg van mij, gevloekten! Want ik was »hongerig, en gij hebt mij niet ten eten ge»geven. Ik was een vreemdeling, en gij hebt »mij niet geherbergd. Naakt, en gij hebt mij »niet gekleed. Krank en in de gevangenis, en »gij hebt mij niet bezocht. Gij hebt dat goed »niet aan uwe naasten willen doen, waartoe »de voorzienigheid u de middelen in handen »gesteld had."

Maar, neen, gij beeft niet voor de bedreigingen van de godsdienst! Gij hebt niet

noodig door voorspiegeling van straf tot uwen pligt te worden aangespoord! De zedelijke schoonheid van 't exempel van Jezus, en de liefde, die eene der hoogste en oorspronkelijkste behoeften van 't menschelijk hart bevredigt, dringen u. Gij weet bovendien, dat Jezus het afschijnsel was van Gods heerlijkheid, en de bewoners dezer kleine aarde goeddeed in navolging van God, die ontelbare werelden met hare bewoners voedt en zegent. Door goeddoen zult gij dan niet alleen op Jezus gelijken, maar ook op God, die eigenlijk alleen slechts goed is, en goeddoet aan allen. In kennis en magt hadden de deugdzaamste stervelingen zelden iets boven de goddeloosste vooruit. Maar in hunne weldadigheid toonden zij de sprekendste trekken van Gods bestuur. Door de vermeerdering van menschelijk geluk volbrengt gij in deze wereld 't werk van God; gij vult de schijnbare gebreken in zijne voorzienigheid aan, en gij wordt alzoo de één voor den ander eene zegenende godheid. Welk eene bestemming voor nietige aardwormen! Wie uwer zoude van den troon der genade niet smeeken om hem daartoe bij het willen ook te schenken het werken? Amen.

NAGEBED.

Hoe goed zijt Gij, o vader, die ons in uwe heerlijke natuur alles rijkelijk schenkt om het te genieten; die in den wondervollen weg uwer voorzienigheid onze dierbaarste betrekkingen beschermt en zegent; die in het rijk der genade onze zonden uitdelgt om uwes naams wille. Gelijk de hemelen hoog zijn boven de aarde, alzoo verheffen zich uwe ontfermingen boven ons bidden en wenschen. Geene aardsche klanken kunnen uwe goedheid uitdrukken, omdat geene aardsche gedachten de hoogte of de diepte dier goedheid peilen kunnen. Daarom hebt Gij hem tot ons gezonden, in wien wij, als den aardschen spiegel uwer volkomenheden, een flaauw afschijnsel uwer heerlijkheid en liefde aanschouwen en begrijpen zouden. Wij danken U, o vader, voor dezen goeden, mededoogenden verlosser.

Maak ons gelukkig door zijne liefde, en de navolging zijner liefde! Zoo velen Gij onder ons gelijk hem den boezem doet kloppen voor het heil der broederen, geef kracht en duur aan die aandoeningen, in welke wij hem en door hem U gelijkvormig kunnen worden. Zoo velen wij koud en onverschillig voor het lijden der menschheid zijn, schep in ons binnenste eenen nieuwen geest; den geest der ontferming over de ongelukkigen, die roemt tegen 't oordeel, en eene menigte onzer schulden bij U zal bedekken.

Maar Gij, o hemelkoning, die de harten der aardsche koningen leidt als waterbeken, beziel hen 't allereerst met den geest van het euangelium hunner belijdenis. Leer hen, welke de zending zij van stedehouders van U, den vader der ontfermingen, en geef de belijdenis van eenen heer, die het land goeddoende doorging, die zegevierende kracht over hunnen wil, dat al hunne oogmerken, al hunne daden uitgaan van het waarachtig geluk der volken, die aan hunne zorg zijn toevertrouwd. Voor den vorst, die over dit volk regeert, smeeken wij inzonderheid dien dierbaren zegen vertrouwende af. Begenadig hem met den hoogen en edelen zin om zijn leven aan de welvaart van allen, en aan hunne ver-

lichting in kennis, deugd en godsdienst toe te wijden. Stort denzelfden geest in de vertegenwoordigers des volks, aan wier zorg en goede trouw een deel in de behartiging der algemeene belangen is opgedragen. Laat dure belofte en heilige pligt, maar bovenal eene zich zelven vergetende vaderlandsliefde aller oogmerken en daden zoodanig bezielen, dat niemand zoeke dat zijn zelfs is, maar een iegelijk zoeke dat des anderen is. Dan ons inzonderheid als volk, o God! doordring ons van de groote waarheid, dat in de orde der dingen, door U vastgesteld, nationale voorspoed zonder nationale deugden eene onmogelijkheid is. Gedachtig dat geregtigheid alleen een volk verhoogt bidden wij, herschep in ons door uwe genade de vreeze van u, die 't beginsel van wijsheid en geluk tevens is, en maak ons sterk voor de deugden van matigheid en ijver, van spaarzaamheid en weldadigheid, waardoor Gij onze vaderen eenmaal tot het toonbeeld uwer zorge en zegeningen verheven hebt Amen.

VOORGEBED.

Onbegonnen vader! Volmaakte God, die uwen troon in de eeuwigheid geplaatst hebt! Onzigtbaar voor het oog des stervelings, en nogtans ons omringende, ja, ons doordringende, gelijk de lucht, welke wij inademen! Verheven boven uw schepsel, gelijk het uitspansel hoog is boven de aarde, en toch genaakbaar als ons vriend in den hemel! Geen afstand van de onmeetbare ruimten des heelals belet ons tot uwen troon op te klimmen. Geen priester weert ons van uwen drempel, noch wij behoeven zijne tusschenkomst om de offers onzer hulde en dankerkentenis aan uwe voeten te leggen. Geen voorhangsel scheidt ons van uw binnenste heiligdom. Wij zelven naderen; wij naderen regelregt en vrijmoedig tot U, genoodigd door Jezus, die stervende ons den toegang verworven heeft, en door het geloof in hem begiftigd met den geest, waaruit wij roepen, Abbah, vader!

Welk eene hooge eer, met u den oneindige van mond tot mond te mogen spreken! Welk eene dierbare toevlugt, onze innigste boezemgeheimen, onze teederste wenschen bij u als eenen halsvriend te mogen uitstorten! Welk een troost voor zondaars, u onze struikelingen te belijden met de hoop, dat zij vergeving zullen vinden in uwe vaderoogen! Mogten wij steeds voor die eer, als de hoogste die den stofbewoner kan te beurt vallen, gevoelig zijn! Mogten wij dat voorregt op zijnen oneindigen, onwaardeerbaren prijs schatten! Gij kent de oorzaken, die ons voor beiden dikwerf gevoelloos maken; Gij weet onze laauwheid in 't gebed, onze afkeerigheid somtijds van 't gebed, en bij U is ook de magt om den onwil van 't menschelijk hart te breken. Bewerk onze boezems dan voor den omgang met U, opdat wij toch nimmer, nimmer de zaligende invloeden uwer onmiddelijke nabijheid, o God, verbeuren, verliezen mogen.

Mogen wij in 't gezigt van U, die harten en nieren beproeft, gissen naar de hoofdoorzaak, die ons van U en uwen omgang scheidt, het is de zonde in hare duizenderlei gedaanten. Hier vervoerd tot onregt door onze haatzucht; daar den tempel onzer onsterfe-

lijke ziel door bevrediging van schuldige driften ontheiligende; elders ons vernederende tot de slaven van menschen of hunne dwaasheden, en in dit alles wederspannig aan uwen uitgedrukten, ons bekenden, vaderlijken wil, schamen wij ons voor U te verschijnen. Wij dwazen staan dan van verre en wanen ons voor U te verbergen, daar gij toch al de schuldige geheimen onzer boezems doorgrond en verstaat, even duidelijk en nog duidelijker, dan wij ze met woorden aan u ontdekken kunnen.

Dan, wat zouden wij de raadslieden van U, den oneindige, zijn! Gij weet alles, Heere! Gij weet ook wat ons koel voor uwe hooge vriendschap maakt, en ons schoorvoetende naar den troon uwer genade doet treden. Gij weet welke lotgevallen, hoedanige ontmoetingen, welk onderwijs van menschen, of wat licht van boven ons vatbaar voor de gemeenschap met U kan maken. Hoe en door welke middelen zij dan uwe eeuwige wijsheid bevolen, o vader; maar leer ons bidden! Amen.

2de KERKREDE.

HET GEBED EN DE VERHOORING.

Een yegelick die bidt, die ontfangt.
Mattheus VII. *vs.* 8.

» Biddet, ende u sal gegeven worden. Soec» ket ende ghij sult vinden. Kloppet, ende u sal » opengedaen worden." Hoort gij niet iets eigenaardigs in den toon, broeders, waarop Jezus deze les voordraagt? Wij moeten ons altijd voorstellen, dat Jezus een volksleeraar was. Had hij gesproken tot geleerden, hij zou zich als een Plato in zeer gekuischte taal geuit hebben: maar hij sprak onder den blooten hemel, tot gemengde scharen, grootendeels bestaande uit ongeletterde menschen, die bij zijne prediking niets medebragten dan een gezond menschen-verstand en eenen goeden wil. Voor zulke hoorders sprak Jezus in eene taal, welke zij begrijpen konden, in de eenvoudige taal van het hart; in de taal van het

dagelijksche leven, zoodanig als die zonder gemaaktheid, zonder eenig vertoon van redekunstige sieraden, ongezocht en natuurlijk daarheen vloeide. Die dagelijksche taal nu heeft de som der ondervinding en der zedelijke denkbeelden van ieder volk opgenomen in spreekwoorden, welke gij daarom elk oogenblik in de gesprekken van het burgerlijk leven ziet terug keeren. Wanneer Jezus dus zijn onderwerp bevattelijk tracht voor te stellen, en met bewijzen, die tot de eenvoudigste verstanden spreken, omkleeden wil, dan doet hij 't met dagelijksche spreekwoorden. Gij hoort zulks duidelijk, als de heiland tot de scharen zegt, „Bidt, en u zal gegeven „worden; zoekt, en gij zult vinden; klopt „en u zal open gedaan worden." Vindt gij zwarigheid, zegt de heere Jezus, vindt gij zwarigheid in de pligten, welke ik u voorschrijf, wendt u tot God. Hij schenkt alles, wat gij noodig hebt om ze te vervullen. Indien het bij menschen is, bidt, en u zal gegeven worden, hoe veel te meer zal het bij uwen vader in den hemel zijn, „Een iegelijk „die bidt, die ontvangt; die zoekt, die vindt, „en die klopt zal worden open gedaan."

Bij deze toezegging van Jezus rijst er eene dubbelde vraag op: vooreerst, wat is bid-

den? ten tweeden, wat ontvangt men op zijn gebed? De beantwoording dezer dubbelde vraag zal het onderwerp onzer christelijke overdenking uitmaken.

1° Wat is bidden? In den eersten opslag schijnt er niets gemakkelijker dan het antwoord op deze vraag; want welk menschen-kind heeft niet éénmaal ten minste in zijn leven gebeden, en wie zou dus niet weten wat bidden zij? Maar op dit leergestoelte spreken wij altijd van het gebed eens christens, en dit onderscheidt zich door kenmerken, die op verre na niet in alle gebeden gevonden worden. Gij zult dit duidelijk ontdekken, broeders, wanneer ik u slechts twee of drie der hoofdkenmerken opnoeme.

Zij, die iets vragen van eenen ander, belijden daarmede hunne afhankelijkheid van hem, hunne minderheid beneden hem. Hoe zou er dan geen besef uwer menschelijke nietigheid in u oprijzen, wanneer gij u plaatst in de onmiddelijke tegenwoordigheid van dat geheimzinnige wezen, hetwelk de hemelen der hemelen niet bevatten, en in hetwelk wij zelven leven, ons bewegen en zijn? Hier verschijnt het schepsel voor zijnen maker, die alles voedt en zegent, wat adem heeft; hier staat het zwakke voor den almagtige; het feilbare

feilbare voor den onbedriegelijke; het bevlekte voor den vlekkelooze, en het eindige voor hem, die in de eeuwigheid woont. Dit is eene vergelijking, waarbij alle ingenomenheid met onzen persoon, met onze krachten of talenten bespottelijk wordt. Het menschelijk gevoel heeft hier dan ook algemeen en beslissend uitspraak gedaan. Van de ontelbare natiën, immers, die anders onder de uiteenloopendste plegtigheden de godheid vereerden, kan niet eene eenige worden aangewezen, die hare offers met de houding des hoogmoeds aanbood. Allen, met hetzelfde besef hunner nietigheid voor het aangezigt des oneindigen doordrongen, bogen de fiere kruin en knielden in het stof der aarde neder, of staken dezelfde handen, die de magt van aardsche koningen braveerden, gevouwen of gebonden naar den hemelkoning op. — In overeenstemming met deze ongekunstelde uitspraak van het menschelijk hart, veroordeelde uw heiland den Farizëer, die God met opgestokene borst dankte, dat hij noch dief was, noch moordenaar; en prees hij den tollenaar, die met zelfverfoeijing op zijne borst sloeg en geen dringender gebed kende, dan dat God hem, armen zondaar, mogt genadig zijn. Wilt gij dan bidden, broeders, bidden naar het

voorschrift van Jezus, dat ootmoed uw kleed zij. Denkt, dat gij spreekt tot hem, voor wien ook de engelen nedervallen, en hunne oogen bedekkende uitroepen, „Heilig, heilig! Drie- „maal heilig!"

Aan dit besef uwer geringheid verbindt zich het andere uwer verpligting om bescheiden in uwe aanvragen bij God te zijn. Schepselen en stervelingen, als gij, hebben bij hunnen schepper veel, oneindig veel te bidden, maar niets te eischen. Waarop zou stof en assche bij den vrijmagtige regt hebben? Wat gij ontvangt, het is alles, alles genade-gift zijner hand. Naakt komt de mensch op de wereld, naakt zal hij er weder uitgaan, en nogtans de begeerlijkheid van dien armen worm is een bodemlooze afgrond, die even weinig verzadigd wordt als het graf. Doordringt u van de ongerijmdheid dezer drift, om bescheiden in uwe aanzoeken bij God te zijn, en wat gij op uw bidden moogt ontvangen, het zij veel, het zij weinig, dit woord des danks zij altijd op uwe lippen: „Ik ben geringer, dan al „uwe weldadigheid, o Heere!"

Dit besef onzer nietigheid, dat het gebed in ons doet oprijzen, sluit echter de verachting onzer menschelijke natuur geenszins in. Het gebed, dat ons voor den troon des

oneindige plaatst en bij hem in het niet doet verzinken, herinnert ons tevens, dat wij Gods geslachte zijn. De dieren leven zonder te kunnen denken aan de hand, die hen verzadigt, en indien hier geene andere schepselen dan zij leefden, zoude er dezer zijds geene gemeenschap tusschen het gewrocht en den schepper aanwezig zijn. Wij, met het ligchaam aan de dieren verwant, raken met onze ziel aan de wereld der geesten, en kunnen ons uit dit vergankelijk stof opbeuren tot den troon des oneindige. Wij kunnen alzoo de natuurlijke gemeenschap, die er tusschen den schepper en zijne schepselen bestaat, levendig houden, en ook in dezen staat van vernedering mogen wij roemen de band te zijn, die hemel en aarde door aanbidding te zamen knoopt. Wat is dan het gebed, natuurgenooten? Een pligt, of een voorregt? Een vernederende last, of de adelbrief onzer menschelijke natuur, die zich tot haren oorsprong opheft?

Aan het gevoel uwer minderheid is in den gebede vertrouwen op God ten naauwste verbonden. Hoe ziet gij uwe nietigheid? Immers door u te vergelijken met den oneindige. Uit het besef uwer minderheid volgt het andere van alles overschijnende meerderheid

aan den kant der godheid. Wat in uwe menschelijke natuur slechts als een arm en naakt kiempje aanwezig is, klimt in de zijne tot de hoogst denkbare volkomenheid van ontwikkeling. Zijne wijsheid ziet alles, zijne magt kan alles, en zijne liefde wil alles, wat u gelukkig kan maken. Zoudt gij op hem niet vertrouwen? Vader is zijn naam. Hij vervult de behoeften van ontelbare werelden, ieder ontelbare malen grooter dan deze kleine aarde; en zou hij de behoeften van u, slechts geringe bewoners dier aarde, niet vervullen kunnen? En geene koelheid, noch trotschheid, noch kwade luim zetten hem ooit aan, om eenig schepsel van voor zijne deur weg te wijzen. Tot den nederigen daglooner als tot den magtigen monarch is het: »Klopt, »en u zal open gedaan worden." Altijd en onveranderlijk dezelfde, welwillende, hulpvaardige menschenvriend, zit hij ieder oogenblik gereed, in het holste der nacht als op den helderen middag, om naar de klagten van elken ongelukkige, die hem aanspreekt, te luisteren. Zult gij hem niet zoeken met het vertrouwen van hem te vinden, in welke ure gij hem ook moogt zoeken? Zult gij niet vertrouwen, dat gij alles zult ontvangen, wat gij voor uw duurzaam heil van hem biddet?

Maar bedriegen wij ons niet, broeders en zusters. Dit vertrouwen is onmogelijk, wanneer het zich niet gronden kan op uwe bewustheid, dat gij de taak, die den mensch betaamt, volbragt hebt. God schenkt u niets dan door middelen, welke zijne wijsheid in den gewonen weg der natuur daartoe verordend heeft; hij gaf u krachten naar ziel en ligchaam, opdat gij ze in zorg en oplettendheid, in overleg en werkzaamheid, zoudt aanwenden tot erlanging van 't voorwerp uwer behoeften en wenschen. Indien gij bidt, om als andere Elia's door de raven uit den hemel gespijzigd te worden, en gij vertrouwt, dat dit gebed zal verhoord worden, terwijl gij zelven werkeloos bij eene bron nederzit, is uw vertrouwen ijdel. Dan eerst zult gij maaijen, wanneer gij vooraf gezaaid hebt. Gij moet zaaijen en planten, God moet den wasdom geven; gij arbeiden en ondernemen, God uwen arbeid en uwe ondernemingen zegenen. Wilt gij dan vertrouwen, dat God op uw gebed zijn werk aan u zal volbrengen, volbrengt eerst uw werk als schepsel jegen hem. Werkt met den ijver, als of menschelijk geluk eenig en alleen van menschelijke pogingen afhing; en bidt met een besef van uwe nietigheid, en met een vertrouwen, als

óf alles alleen uit Gods hand op u moest nederdalen.

In welken geest gij echter God moogt aanroepen, het voornaamste van alles is, dat gij hem aanroept met uw hart. Hij is de alwetende, die harten en nieren beproeft. Hij leest schuldige oogmerken, eer zij ten uitvoer komen, en hoort schandelijke wenschen, eer zij geuit zijn. De gesmoorde zucht der ellendigen klimt op voor zijnen troon even verstaanbaar, als de luide toon, waarop de huichelaar zijn gebed uitgalmt. Gij zult immers niet veinzen voor zulk eenen God; geene woorden tot hem spreken, welke gij niet meent; noch gebeden voor hem uitstorten, bij welke gij niet eens denkt. De menschen doen in de zamenleving het mogelijke om den man, wien zij vriendschap betuigen, te doen gelooven, dat die betuiging de zuivere meening van hun hart is, en zij zouden bezwijken op het enkel denkbeeld, van het eigenste oogenblik, waarin zij spreken, op geveinsdheid betrapt te worden. En gij zijt immers ontdekt; ontdekt in het eigenste oogenblik, waarin gij woorden zonder aandacht, zonder zin of waarheid spreekt tot hem, wien de nacht licht als de dag, en voor wiens oogen de schuldige geheimen onzer aller boezems bloot

liggen. En die ontzagchelijke God, „die beide ligchaam en ziel kan dooden in de helle,” is hij niet meer te vreezen dan menschen, „die alleen het ligchaam kunnen dooden?”

Het is het hart, dat bidt en aanbidt. Als deze voorwaarde van het gebed bij u vervuld is, dan bidt gij niet alleen in nood en behoefte, maar ook in den meest gewenschten voorspoed. Zoo gij God alleen aanriept ten dage der benaauwdheid, zou het de vreeze voor uw eigen behoud, en niet de eerbied voor zijne volkomenheden zijn, die u drong tot hem te vlugten. Had de zon des voorspoeds slechts bestendig op uw pad geschenen, gij zoudt om geenen God of zijne hulp gedacht hebben. Wanneer uw hart bidt, kent gij verhevener drijfveren dan de eigenbaat. Dan nopen u de schoonste gewaarwordingen der menschelijke natuur: de verknochtheid aan uwen schepper en vader; de dankbaarheid jegens eenen weldoener in den hemel; de eerbied voor dat wezen, hetwelk het heelal regeert. Het pligtbesef mag in u sluimeren; maar de liefde en de dankbaarheid waken altoos. Zij hebben eischen op zich zelven, die met uw ligchaam of tijdelijk geluk in geen verband staan; zij gevoelen behoeften, die onafhankelijk van het u omringende

lot willen bevredigd zijn; zij zullen u, wanneer uwe aardsche wenschen vervuld zijn, onvoldaan laten over u zelven, zoo lang gij het offer uwer hulde niet aan hem betaald hebt, die alleen en om zich zelven waardig is den lof en de aanbidding tot in eeuwigheid.

De godsdienst uwer belijdenis, mijne broeders en zusters, heeft een geheel bijzonder kenmerk, hetwelk met deze hulde van het hart in het naauwste verband staat. Andere godsdiensten leggen een groot gewigt op het uitwendige; op het uur, de plaats, de houding des ligchaams, met welke de godsvereering moest gepaard gaan. De christelijke godsdienst zwijgt van dit alles; het is niet eens een voorwerp harer aandacht. Waar het hart aanbidt, is aan al de eischen des euangeliums voldaan; al het overige is onverschillig. De gebrekkige woorden van den armen man, zijne lompen en zijne schamele hut; het schavot en de troon; de kerker en de heerlijke tempel; niets ontsiert, niets veredelt de hulde van het hart, dat aanbidt. — Gij gevoelt dus welk een gewigtig deel het gebed van de godsdienst uwer belijdenis zij. Het kan niets minder dan de grondslag en de ziel der godsvereering bij hem zijn, die door zijnen apostel tot u gezegd heeft: »God woont

» niet in tempelen met handen gemaakt. Hij » is een geest; die hem aanbidden moeten hem » aanbidden in geest en in waarheid."

Dat gij met het hart moet bidden, christenen, heeft één nadeel en één voordeel, hetwelk ik u nog herinneren moet. Als gij alleen met uwe gevouwene handen en het geprevel uwer lippen bidt, dan kunt gij bidden, waar en wanneer gij wilt. Maar niet ieder oogenblik is dat der aanbidding van het hart. Het ééne oogenblik is ons hart nader tot God dan het ander. Het allerverste zijn wij dikt werf van hem, wanneer het uur des daags ons roept tot het gebed. En welk een sprong is ook deze, om zich eensklaps uit de kleine bemoeijingen dezer aarde met waardigheid te verheffen tot hem, die zijnen troon in het ongenaakbaar licht gevestigd heeft! — Bovendien zijn er buitengewone oogenblikken in ons leven, in welke wij oneindig veel tot God te zeggen hebben, en nogtans geen woord, naauwelijks eene zucht tot hem slaken kunnen. Het zij wij de ziekte door de aderen voelen varen, die ons leven bedreigt; het zij wij onze hoop en liefde in het graf zien dalen; het zij de sombere toekomst zich met ondoordringbare nevelen of onuitredbare gevaren voor ons opdoe; hoe gaarne zouden wij dan telkens den

geprangden boezem lucht geven bij den grooten vader, die alleen redden kan en troosten. Maar geen straal van hoop gaat somtijds in de ziel op. Ach! geene enkele gedachte zelfs wil zich vleugelen in ons maken om op te rijzen tot den God der vertroostingen. Welke is die onwil van het menschelijk hart, broeders? Ik weet het niet; dezelve is mij te geheimzinnig; maar het leert mij, dat wij niet kunnen bidden, wanneer wij willen, en dat wij om met het hart te bidden, somtijds moeten wachten op het gunstige oogenblik, waarin ons binnenste, door eenen geheimzinnigen goddelijken adem aangeblazen, zich voor elke schoone aandoening en voor de gemeenschap met zijnen oorsprong opent.

Daarentegen is er aan de aanbidding van het hart ook een voordeel verbonden. Bij menschen moeten wij onze gedachten met spraakklanken bekend maken; bij God is dit onnoodig. Hij leest immers de gedachten zelven; hij beproeft harten en nieren, en het zekerste teeken, dat wij met het hart tot hem bidden, is gewis, dat wij niet door den klank van uitgebragte woorden, maar door gedachten, gelijk geesten tot den vader der geesten, spreken. En is dit geen voorregt te noemen, broeders, hetwelk uwe toespraak tot God,

boven die tot menschen vooruit heeft? Wat al geheim verdriet, dat wij zoo ongaarne onder woorden brengen, en waarvan de wijze koning zegt: „het herte kent zijne eigene bit„terheid." De bedorvene zoon; de verleide dochter; verborgene oorzaken van verkoeling tusschen echtgenooten; de schuldige geheimen onzer boezems, die geen licht verdragen; neen! dit zijn geene onderwerpen, welke wij gaarne onder woorden brengen. En al wildet gij over sommige dingen spreken, te vergeefs zoudet gij om het woord zoeken, dat ze behoorlijk uitdrukt. Er zijn uitkomsten en vervoeringen van blijdschap, gevoelens van vurigen dank en versmeltende liefde, gewaarwordingen van Gods majesteit en magt, die niet zijn uit te drukken. Bovendien bloeden er wonden in de boezems van beroofde moeders; er zijn stomme smarten in het gegriefde hart der bedrogene onschuld of van het verraden vertrouwen, waarvoor de arme taal van ons menschen geene uitdrukkingen kent. En gelukkig behoeft zij ze niet te kennen, wanneer wij bidden. Dan immers spreekt uwe ziel tot hem, die de gedachten in de bron zelve, waar zij wellen, opvangt, en dus alles verstaat, voor dat er nog een woord op uwe lippen is. — Welligt wordt deze waarheid,

mijne lotgenooten, eerlang uw laatste troost in het sterven. Wanneer de verstijvende lippen der stervenden geen woord meer slaken, en het oog van vriend en bloedverwant te vergeefs hunne wenschen poogt uit te vorschen, dan zit de alomtegenwoordige aan hunne sponde. Hunne angstige ademtogten, hunne laatste wenschen, hunne jongste bekommeringen, worden door hem beluisterd en verstaan, even duidelijk als of zij met luider stemme tot hem geroepen hadden. Hun brekend harte bidt nog, en zij worden begrepen en verhoord door den vader der vertroostingen.

Over de verhooring, of de tweede vraag: wat ontvangen wij op ons gebed? zal ik nu met u spreken.

2° Gij ontvangt niet alles, wat gij bidt, even weinig als het onnoozel kind, dat blinkend maar scherp en gevaarlijk staal van zijnen vader tot speeltuig vraagt. Wat mensch bidt niet om wereldsche eer en veelheid der goederen! En voor duizenden bleken zij eene ware pest naar ziel en ligchaam te zijn. Nogtans klaagt de mensch over ongelijke verdeeling; hij is jaloersch op anderen, welken het vergif tot eene straf voor hunne zonden somtijds geschonken wordt. Moet God dat gebed verhooren? Zal de vader aan zijn kind

eenen steen geven, wanneer het bidt om een brood? Van hem dalen geene andere dan goede en volmaakte giften op de zijnen neder, en indien gij zijne liefde niet geheel verbeurd hebt, zult gij het kwade niet van hem ontvangen, ook wanneer gij er hem met heete tranen om mogt smeeken.

Gelijk gij geene verderfelijke dingen van God ontvangt, even weinig moet gij tegenstrijdige en omgerijmde dingen van hem wachten. Wat zouden wij, bij voorbeeld, voor ons en de onzen alzoo van dit aardsche verlangen? Vooreerst gezondheid en lang leven; daarna zegen op al onze ondernemingen; verder een bloeijend kroost, ruime middelen en aanzien bij de menschen; niet waar? Dus, met één woord, het volkomen geluk. Maar het volkomen geluk is hier niet; het kan hier niet zijn. Het wordt niet gevonden in het land der levenden. »De diepte roept, het is niet »in mij! De zee roept, het is niet in mij. »Geen goud kan er voor gegeven worden, en »met zilver kan haren prijs niet worden op»gewogen." Door eenen trek, van de godheid afkomstig, hijgt gij naar het volkomen geluk. Bidt er om, en gij ontvangt het; maar het ligt op eenen anderen bodem dan dien dezer aarde. — Onder het volkomen geluk zijn

sommige voordeelen bovendien zoo hoogst zeldzaam verbonden, dat men hunne vereeniging schier voor een wonderwerk zou moeten houden. Ook deze ontvangt gij niet, wanneer gij er om bidt. Gij, kranken, die niet matig verkiest te leven in de tegenwoordige wereld, gij bidt te vergeefs om uwe gezondheid. Gij, rijken, wenscht om niet uwe goederen te vermeerderen zonder smarten te vermeerderen. Gij, ouders, die voor uwe kinderen bloei en kracht smeekt zonder het vuur der driften, schoonheid zonder vrees van verleiding, en schitterende talenten zonder de gevaren van eer- en staatzucht; indien gij den God der natuur smeektet, dat hij de doornen van de rozen en de schaduwe van het licht mogt scheiden, zoudt gij geen dwazer gebed kunnen storten dan dit.

Terwijl gij dus geene andere dingen bidt, dan waarvoor eene wereld, onvolkomen als deze, vatbaar is, zoo smeekt gij ook nooit iets, dat het ongeluk van eenen eenigen uwer natuurgenooten in zich sluit. Als christenen is u geleerd, bij de broederlijke liefde te voegen de liefde jegens allen. Hoe zoudt gij God dan aanroepen als den partijdigen God van één bijzonder volk, als den God bij uitsluiting van uw aardsch vaderland? Hoe

zoudt gij hem voordeelen vergen, die in het bloed of de berooving van menschen en kinderen Gods, gelijk gij, gegrond zijn? Het zoude immers zijne algemeene menschenliefde, wier weldadigheid over alle vleesch is, in zijn aangezigt geloochend wezen! Neen! voor hem buigt gij uwe knieen, als welgezinde broeders en zusters van dat groote huisgezin, waarvan hij de vader is. Zijne liefde wil het geluk van allen; zijne almagt en wijsheid vermogen het geluk van allen. De harmonie in het ongemeten heelal is er het uitvloeisel van, en ook op deze kleine aarde weet hij het bijzonder geluk van ieder uwer met het geluk van allen in overeenstemming te brengen. Bidt gij dit geluk, gij ontvangt het. Geen ander betaamt het den broeder te vragen, noch den algemeenen vader van allen te schenken.

Gij ziet hoe moeijelijk het zij, iets van God te bidden, waarvan wij zeker zijn, dat hij het geven wil. En dit is eigenaardig; want „wie onzer weet wat goed voor den mensche „zij alle de dagen zijns ijdelen levens op aar„de.” Daarom treedt gij ook niet in de kleinste bijzonderheden uwer behoeften, en gij biedt God geene lange lijsten aan van de kleinste uwer benoodigdheden; want hij weet die

dingen, voor dat gij er hem om biddet. Gij wilt immers de raadsman des oneindigen niet zijn! Gij wilt de hoogste wijsheid en liefde de wet niet geven in de middelen om u gelukkig te maken! Gij kent uwe kortzigtigheid; indien hij, die het afschijnsel was van Gods heerlijkheid, de billijkste en vurigste bede aan eene hoogere wijsheid onderwierp, hoe veel dringender moet gij u genoopt vinden om hem na te bidden, »Niet mijn, o vader, maar uw wil geschiede."

Indien gij dan wilt ontvangen wat gij bidt, bidt om uw geluk in het algemeen, en laat de middelen over aan die wijsheid, die u veelligt geneest door wonden, en uit schijnbaren vloek den grootsten zegen over u te voorschijn roept. Denkt echter niet, dat alle voordeelen, welke gij kunt bidden, dit twijfelachtig karakter hebben. De genadige kwijtschelding uwer zonden bij God, en uw aanwas in die deugden, waarvan Jezus het voorbeeld gaf, ziedaar bezittingen, die zeker goed zijn; goed voor iederen mensch, onder allerlei omstandigheden; goed aan deze en ook aan de andere zijde des grafs. Daar alle goed en kwaad zich voor u oplost in de ééne vraag, of de genade van God, en de veredeling uwer natuur door christelijke deugd,

uw deel zullen zijn, zoo zoekt in elk gebed om de verkrijging of bewaring dezer panden, en al het overige zal u worden toegeworpen. Als gij den eeuwige dagelijks bidt, als gij hem vurig bidt in den naam zijns zoons, dat hij u helpe om uwe driften te overwinnen en uwe gebreken af te leggen, en dat hij u daarop als zijne kinderen aanneme, alsdan wordt het woord van JEZUS zonder eenige beperking aan u vervuld: „Biddet ende u zal gegeven wor„den; soecket ende ghij sult vinden; kloppet „ende u sal opengedaen worden."

Maar wat ik u hier boven alles behoore te herinneren, broeders, is de kracht tot deugd en godsvrucht, welke het gebed in en door zich zelve u instort, afgescheiden van alle voorwerpen, om welke men bidt. Zoo vele beschaafde volken als er leefden op deze aarde, meenden zij allen, dat de burgerlijke wetten alleen niet toereikende waren om de menschen in pligt en teugel te houden. Behalve het toezigt van menschelijke regeerders en regters, gevoelden alle maatschappijen de behoefte tot het geloof aan een wezen, dat den mensch overal volgt, en zijne handelingen in de geheimste sluipholen gadeslaat. Dit wezen kan geen ander zijn dan God, en de vreeze Gods was dan ook het krachtigste beginsel, dat er-

gens op de menschelijke handelingen gewerkt heeft. Wat nu het geloof aan God inniger is, en het denkbeeld van God levendiger werkt en telkens meer terug keert, wat ook de godsvrucht meer het bezielend beginsel van de bedoelingen en daden in den mensch zijn zal. Zegt mij, broeders! wat mag de reden zijn, dat velen in hun gedrag zoo weinig blijks der werking van dit inwendig beginsel geven? Waarom moet bij ons, hunnen kouden zin, hunne arme menschenliefde en hunne slinksche praktijken gadeslaande, somtijds de twijfel oprijzen, of zij ooit in 't geheel wel over God denken, of aan hunne verpligting om naar zijnen wil te wandelen eenig geloof slaan? De reden is duidelijk, broeders. Zij bidden God niet, en indien zij 't doen, bidden zij hem niet met ernst en aandacht. Zij hebben dus den ontzaggelijken indruk zijner alomtegenwoordigheid niet tot eenen wachter over hunne gedachten en woorden in zich kunnen ontwikkelen. Onbekend maakt onbemind. Wij zijn niet geneigd ons veel te storen aan iemand, dien wij weinig kennen, en zelden of ooit spreken. Dit geldt in de verkeering met God als in die met menschen. Een meester of vader op aarde kan door eenen forschen blik of opgehevene hand nog indruk

op ons maken; maar wat zoude een God in den hoogen hemel, tot wien ik niet spreek, aan wien ik zelfs niet eens denke? Neen; zulk een onzigtbare God is verre, als hij niet dagelijks gezocht wordt; hij staat dan alleen bij ons, wanneer wij hem als den alomtegenwoordige aanspreken, en elk beginsel van kracht, welke zijne tegenwoordigheid op onzen wil oefent, moet dus van ons zelven uitgaan.

Zijt dan verzekerd, broeders, zoo lang gij geene behoefte gevoelt om tot God te naderen, en hem met zijne ontzaggelijke eigenschappen van almagt en alwetendheid voor uwen geest te roepen, kan ook het wezen der wezens op uwen wil geenen invloed oefenen. Waar integendeel deze behoefte bestaat, daar zullen hare heilrijke gevolgen straks in het godsdienstig leven aan den dag komen. Er is zulk een afgrond niet voor uwe verbeelding, als hij die in de eeuwigheid woont; er is zulk een voorwerp niet voor uwe vreeze, als hij, die ziel en ligchaam beide kan verderven in den afgrond; er is zulk een doelwit niet voor uwe hope, als hij, die alle schatten van menschelijk geluk in zijne hand heeft, en uitdeelt naar zijn vrijmagtig welbehagen. Wie met den eeuwige spreken, voelen plegtige en heilige gewaarwordingen

in zich oprijzen; wie zich vertoonen voor den troon des almagtige, die te rein van oogen is om het kwade te aanschouwen, worden van ontzag voor zijnen geduchten wil doordrongen; wie in de gemeenschap met den vader der lichten, als eenen vriend, nader indringen, zullen ongevoelig zijnen wil vervormen in het albezielend beginsel van geheel hun in- en uitwendig leven beide. Wat zij leven, zullen zij den God leven hunnes heils.

Wat dunkt u, broeders en zusters, zoude dit uitwerksel bij eenige mogelijkheid kunnen achterblijven? In alle menschelijke verkeering vormen wij ons, schoon zelven onbewust van die verandering, naar den persoon, wien wij dagelijks ontmoeten. Kwade omgang, zegt het spreekwoord, bederft goede zeden. Het karakter van den booze, wien wij dikwerf zien en spreken, wordt ons elken dag iets minder afschuwelijk, en wij eindigen dikwerf met hem gelijk te worden. Zoodanig is ook het gevolg der verkeering met de goeden. In 't eerst mogen wij ons eenigzins in hun gezelschap beperkt en belemmerd vinden; allengskens ontplooijen zich de schoonheden van zulke karakters voor onze oogen, en weldra beginnen wij behagen in hen en hunnen omgang te scheppen. Iemand nu te leeren hoog-

achtten in de zamenleving is onmogelijk zonder gelijktijdige pogingen om het voorwerp onzer hoogachting gelijk te worden. Gelijk wij leven voor en in den man onzer hoogachting of liefde, en aan hem onze boezemgeheimen bloot leggen; gelijk wij zijne denkwijze, zijne zeden, ja, zijne gewoonten en uitdrukkingen zelve, ongevoelig tot de onze maken, zoo zullen wij zoetvoerig der godheid gelijkvormig worden, wanneer wij haar slechts dagelijks in geest en in waarheid toespreken. Uw gemoed, zoo dikwerf gevestigd op de liefde en weldadigheid van den vader der ontfermingen, moet ten laatste voor die goddelijke bewegingen vatbaarder worden; de afkeer van het booze, en de liefde tot alles wat rein is in den oneindige, dien gij aanbidt, hebben de strekking om de zondenlust in u te beschamen en te breken; zijne eeuwige orde kunt gij niet lang bewonderen, zonder haar in alles, wat uwe hand vindt om te doen, over te brengen. In den grootschen cirkel van denken des alwijzen, in zijnen hoogen werkkring wordt gij biddende opgenomen, en onwederstaanbaar volgt gij met uwe bedoelingen en werkzaamheden de rigting, welke Gods weg en geest haar hebben medegedeeld.

Schenkt het gebed u alzoo den zin tot al-

les wat rein en deugdzaam is, het deelt u tevens de kracht mede, om onbewogen te staan in al de wederwaardigheden van dit wisselvallige leven. Het vertrouwen op God is niet mogelijk, wanneer gij niet gelooft aan God. Gij moet diep overtuigd zijn, dat er een God is, dat hij is en leeft aan alle punten van het heelal, dat hij leeft en werkt voor de zijnen, om uw vertrouwen op zijnen bijstand te vestigen. Wie heeft dat geloove? *Is hij* 't, die nooit of zelden tot zijnen oorsprong nadert, en leeft of er geen God ware? Of is hij 't, die God bij elke gepaste gelegenheid zoekt? Neen; nooit kunnen wij toegeven, dat de redelijke mensch den omgang met een wezen zoude verwaarloozen, van 't welk hij gelooft, dat geluk of ongeluk voor ontelbare eeuwen eenmaal op hem afdalen zal.

Gelijk nu uw omgang met God een bewijs van uw geloof in God is, zoo zal uw geloof wederkeerig door dien omgang versterkt worden. Als gij spreekt van aangezigte tot aangezigte met den vader der geesten, dan moet gij van zijn bestaan, hoe zeer hij onzigtbaar is, wel overtuigd zijn. Als gij staande voor den troon des eeuwige, zijne almagt, zijne wijsheid, zijne eeuwige liefde tot zijne schepselen roemt; of als gij zijne vergeving voor

uwe zwakheden, zijnen bijstand in den strijd tegen uwe hartstogten, zijnen zegen over uwe ondernemingen, zijne bescherming over uwe betrekkingen smeekende inroept, dan moet uw geloof eindelijk wel eenen trap van zekerheid erlangen, als of gij den oneindige in zijne volkomenheden met eigene oogen aanschouwd had. Wilt gij dan geloof in God; wilt gij vertrouwen op zijne hulp en bescherming; wilt gij moed in de rampen dezes levens; een iegelijk uwer, die bidt, ontvangt, en wordt een held in den strijd des levens.

Of is er iets, mijne broeders, dat ons zoo veel gerustheid kan schenken, als het geloof aan de onwankelbare vriendschap van eenen grooten magtigen vriend? Het denkbeeld alleen, dat er een hart meêwarig voor ons klopt in den ramspoed, heeft iets, dat onafhankelijk van alle dadelijke hulp ons lijden verzacht. Maar ook die hulpe wacht ons. Wij vrezen dan voor geene armoede; want zoo wij alles mogten verliezen, weten wij dat ons vriend uit den overvloed zijner middelen in onze behoeften voorzien zal. Wij duchten voor geene vervolging van vijanden; want wij vertrouwen, dat hij zijn magtig schild over ons zal uitstrekken om elken aanslag van ons hoofd te weren. Telkens als wij behoef-

te aan de vernieuwing van dit ons vertrouwen gevoelen, gaan wij tot onzen vriend, spreken met hem, en overtuigen ons uit den blik zijner oogen, uit het woord zijnes eigenen monds, dat zijn boezem nog even warm voor ons slaat als ooit voor dezen. Zoodanig, en nog grooter is de kalmte van u, die God aanbidt. Gij bidt God, omdat gij in hem gelooft, en gij gelooft volkomener en onwankelbaarder in zijn wezen, omdat gij hem bidt, hartelijk en dikwerf bidt.

En dit vertrouwen geeft in uwe hand den eenigen vasten staf op den weg dezes levens. Vergadert schatten en eer, en zonder dit vertrouwen, dat het gebed schenkt, zult gij toch niet gelukkig zijn. Waarom vindt gij de rijken bij kleine tegenstribbelingen dikwerf zoo klaagziek? Waarom hun gemoed zoo vol duchtens en ongerustheid, zoo bezet met vermoedens jegens hunne evenmenschen? Waarom beginnen zij bij de minste wolkjes, die eenen staatsstorm schijnen aan te kondigen, zoo onthutst te worden, even als de ligte loveren in 't woud bij het opsteken van een' zomerwind? En waarom toonen zij zich zoo kleinmoedig in de ramp zelve? Zij bezitten geld en goed, en hebben invloed en ontzag bij hunne onderhoorigen: wat ontbreekt

hun dan nog om met vertrouwen de toekomst, die dreigt, af te wachten? Zal ik het zeggen, broeders? Zij hebben het ware rustpunt niet. Vertrouwende op hun goed, hebben zij God niet gezocht als hunnen vriend in den voorspoed; zij kunnen dus geen vertrouwen op hem als hunnen vriend in den tegenspoed stellen. Zij kenden geen hooger rustpunt dan hun aardsch vermogen, en nu dit dreigt te bezwijken, gevoelen zij, dat de grond, op wien zij bergvast meenden te staan, onder hunne voeten begint weg te zinken.

Gelukkig de man, die in dat oogenblik eene hand uit den hemel ziet steken om hem vast te houden. En die man is geen andere dan hij, die in voor- en tegenspoed de gemeenschap tusschen zich en zijnen schepper bestendig heeft opengehouden. Hij behoeft de vriendschap nu niet eerst aan te knoopen, noch in dezen nood, met al de beschuldiging van zelfzucht tegen zich, eenige geveinsde betuigingen van liefde en eerbied voor den troon van God te brengen. Het verbond was reeds voor lang gesloten; het is een oude, beproefde vriend, tot wien de bidder spreekt, en van wien hij reeds in den dag des voorspoeds de toezegginge ontving, „Roep mij aan in den dag der benaauwdheid; „ik zal u uithelpen, en gij zult mij eeren.”

De arme man, die dit rustpunt heeft, bezit meer ware zielskracht, dan de rijken uit al de schatten dezer aarde halen kunnen. De overvloed is, ja, zijn deel niet; geen mensch bewijst hem eenige eer; de minste ziekte dreigt hem in hulpelooze en onuitredbare ellende te dompelen; want zij berooft hem van zijn eerste en laatste hulpmiddel, ik meen, de kracht om met eigene hand zijn levensonderhoud te verdienen; maar van alles beroofd, wat de rijken schijnbaar zoo gelukkig maakt, wanhoopt hij echter met de rijken niet aan de toekomst, noch schrikt hij als zij voor nare geruchten. Wat is de bodem, op wien de rijken hunne goederen plaatsen? Los drijfzand, dat met de ebbe en vloed van wereldsche wisselvalligheid zich her- en derwaarts verplaatst. De grond, op wien de arme bidder bouwt, is eene rots, die vast staat, en niet wankelt tot in eeuwigheid. In het geloof aan, en in het gebed tot eenen God, die alles kan, wat hij voor de zijnen wil, vindt de arme vrome een vertrouwen op de toekomst, dat hem kalm en blijmoedig elke verandering op de wereld rondom zich doet gadeslaan. Alles mag hier beneden veranderen en met grillige wisselingen op- en ondergaan, bij den God, tot wien hij bidt, woont geene schaduw van ommekeer, en in hem

stroomt een oceaan van geluk, waarvan een enkele droppel den opregten bidder boven alle beschrijving kan gelukkig maken. De groote wereldomkeeringen, die van rondomme schrik in 't hart der wereldlingen werpen, heffen zijne ziele in aanbidding op tot Hem, die alles regeert. De tooneelen en verschijnselen in de natuur, die anderen met onverschilligheid of vrees aanschouwen, leiden hem op tot den heer der natuur. Ziet hij de zon als eene bruid uit hare slaapkameren te voorschijn treden, hij verheugt zich, dat de bron van licht en vreugde ook voor hem, arme, rijst, en hij begroet haar als 't beeld des scheppers, die hem en haar gemaakt heeft. Hoort hij den storm met breidelloos geweld door het luchtruim vliegen, of het onweder boven zijn hoofd woeden, dan juicht zijn hart, dat de God der eere op de stormwinden rijdt en dondert. Alles wat groot en ontzaggelijk zoowel in de zedelijke als natuurlijke wereld is, trekt hem op in aanbidding tot den eeuwigen vader, in wiens nabijheid alle zijne bekommeringen over dit vlugtige aardsche leven zwijgen, en alleen de zorg voor het eeuwige, dat nadert, bij den bidder overblijft.

Indien de bidder echter, ook met de volkomenste overgave van zijnen wil aan dien

van God, eenige aardsche zorgen overhoudt, het zijn die voor zijne betrekkingen van 't bloed, de vriendschap of de liefde. Wat moeten wij ook op eene wereld als deze niet vreezen voor ons zelven, voor onze weldoeners en vrienden, voor onze echtgenooten en kinderen! Weerlooze slachtoffers van het noodlot, zien wij hen aan armoede en schande, aan krankte en dood, en wat den dood overtreft, aan het verlies hunner onschuld blootgesteld. Waar is rust voor ons gebeente, wanneer wij het hoofd van hen, welke onze ziele lief heeft, zoo schrikkelijk bedreigd zien? Maar neen! er regeert een God, die ons door zijnen zoon zegt: „Die bidt, die ontvangt." Hem smeeken wij dan, dat hij zijne hand op het hoofd onzer dierbaren legge, en gedekt door die hand, vertrouwen wij, dat zij eenmaal door duizend gevaren heen aan den eenen of anderen oord des heelals gelukkig zullen zijn. Gij, die geleden hebt; gij, die in de dierbaarste bezitting van uw hart zijt aangetast; gij, die tranen gezaaid hebt, maar met de hope, dat gij blijdschap maaijen zoudt: gij kent deze kracht des gebeds. Gij hebt in het heiligdom der aanbidding de rust gevonden, welke aarde en menschen u weigerden, en gij weet dus bij ondervinding, hoe aan de ellendigen het woord vervuld wordt, „Die bidt, die ontvangt." Amen.

NAGEBED.

Dank, vurige dank, o vader der ontfermingen, voor de kostelijke oogenblikken, welke Gij ons liet wijden aan de overdenking van het woord onzes heeren. Dat woord verzekert ons, o zalig lot, dat wij ontvangen zullen, indien wij U bidden, van wien alle volmaakte giften afdalen: indien wij U bidden om 't geen goed is. Vergeef 't uwe dwaze kinderen, wanneer zij morren, omdat gij niet schenkt, wat zij van u smeeken, en doe hen indenken, dat zij niet ontvangen, omdat zij kwalijk bidden. Te dikwerf zagen wij onze wijsheid beschaamd, dan dat wij de vervulling onzer vurigste wenschen niet als een doodelijk werktuig van ons ongeluk wantrouwen moesten. Daarom, o vader, geef ons 't goede, wanneer wij er U niet om vragen, en weer van ons 't kwade, ook dan wanneer wij er U met heete tranen om smeeken.

Hoezeer betaamt en veredelt het ons, reeds in deze aardsche tabernakelen, onzen wil, o schepper, in den uwen op te lossen! Van u zijn wij 't uitvloeisel; tot u keeren wij, na onze aardsche vreemdelingschap, terug. Scherp dan den schoonen natuurtrek in ons op, waardoor ons onsterfelijk beginsel naar boven dringt, om bij zijnen oorsprong te komen. Maak ons geschikt om nu reeds door gelijkvormigheid onzer bedoelingen met de uwe, en door onze kinderlijke en eerbiedige toespraak, in de naauwste vereeniging met u te treden, waarvoor onze natuur in dit kleed van stof vatbaar is; op dat wij, wanneer Gij ons oproept, voor eene volkomene hereeniging met U rijp zijn, en wij U zien mogen gelijk Gij zijt. Amen.

VOORGEBED.

Onze vader, die in den hemel zijt! Wiens wegen niet zijn als onze wegen; wiens gedachten niet zijn als onze gedachten. Oneindig wijs, ziet Gij daar den zegen voor ons, waar wij in onze blindheid niets dan berooving en ellende ontdekken. Even liefderijk als wijs, onthoudt, ja, ontrukt gij ons het schijngenot, wanneer 't ons hart verbasteren en voor onsterfelijk genot onvatbaar maken zou. Waarom willen wij ons dan niet als gedweeë kinderen aan u overgeven? Waarom stooten wij uwe hand af, die ons door ramp en tranen naar een duurzaam geluk wil opleiden? Het is gebrek aan geloof, o God, dat gij vader zijt, vader ook in uwe kastijdingen; gebrek aan geloof, dat gij magtig zijt, om uit de kortvoorbijgaande verdrukkingen dezes tijds ons een eeuwig gewigt van heerlijkheid te scheppen. Geef ons dan het geloove, o God! Het

volkomen, het onbegrensd geloove in uwe almagt, wijsheid en liefde! Geef 't ons tot eenen gids op den moeitevollen weg dezes twijfelachtigen en gevaarvollen levens! Maak er ons sterk door, om ook in onze bitterste rampen en verliezen zoo vele goddelijke werktuigen uwer hand te aanbidden, waardoor het vergankelijk vermaak der aarde afgebroken, maar zuiver en onverstoord heilgenot in de plaats geschonken wordt.

Maar hoe zouden wij ons dit geloof mogen toeeigenen? hoe zoude onze ziele er ooit vatbaar voor worden, indien wij niet wandelden in het licht, waardoor Gij ons bestraald hebt? Geef ons de innige bewustheid, dat wij in U berusten kunnen en mogen; die zalige bewustheid, o God, die geboren wordt uit het getuigenis van ons eigen geweten, dat wij uwen wil naar ons zwak vermogen volbragt hebben. Want uw licht is alleen voor de regtvaardigen. Wanneer gij ons den hoogen zin en de alverwinnende kracht geschonken hebt om onbewegelijk in het goede te zijn, dan eerst zullen wij alles overlaten aan U, wiens wijsheid wij eerbiedigen, wiens liefde wij zoo dikwerf ondervonden, en van wien wij daarom vastelijk vertrouwen, dat de deugdzamen eenmaal, als is 't door vele ver-

drukkingen, zullen ingaan in uwe heerlijkheid.

Hoe diep doordrongen van deze waarheid was onze heiland! Gij hadt hem door smaad en smarten eene plaats aan uwe regterhand bereid, en hij heeft voor de heerlijkheid, die hem weggelegd was, het kruis gedragen en de schande veracht. Indien wij hem lief hebben, dan nemen ook wij ons kruis op, en volgen hem. Getroost tot aan den jongsten snik in het lot, dat Gij over ons beschikt, zeggen wij hem vertrouwend na: »Vader, in uwe handen beveel ik mijnen geest!" Gij weet hoe weinig wij nog tot dat woord in staat zijn; want gij weet onzen kinderachtigen afkeer van ramp en dood. Gij kent ons klein geloof, ons zwak vertrouwen op U. Gij ziet onze verheffing op eigene kracht, en ons steunen op de aarde en hare goederen. Wisch het alles genadig uit in uw schuldboek, en schenk ons bij ons hartelijk berouw ook de magt om vruchten te dragen der bekeeringe waardig. Amen.

3de KERKREDE.

GEJUICH UIT TRANEN.

Die met tranen zaeyen, sullen met gejuygh maeyen.
Psalm 126 *vs.* 5.

» Dat tranen eenen oogst van lagchen kunnen » geven, is mij eene onbegrijpelijke beschik- » king. Zouden zieleangsten de rust aan het ge- » folterd hart kunnen schenken? Zoude ver- » nedering de ware eer, verwonding genezing, » en misdrijf deugd aanbrengen? Zoude kwaad » goed kunnen telen? Gewis, dit verschijnsel » bepaalt zich eeniglijk tot de onstoffelijke, » zedelijke, onzigtbare wereld; de natuurlij- » ke, welke ik aanschouwe, wederspreekt zulk » eene leer, en alleen het geloof aan eene » openbaring, welke ik niet begrijpe, kan mij- » ne reden de stelling opdringen, dat smart de

„zaden bevat van toekomstige blijdschap.” Zoo sprak ik eenmaal in mijne dwaasheid, tot dat ik eindelijk om mij heen begon te zien, en de schepping in hare gangen van oorzaak tot gewrocht begon na te gaan. Van dat oogenblik kwam ik spoedig tot het besluit, dat zoowel in het rijk der natuur als in dat der genade, diegenen, die met tranen zaaijen, maaijen met gejuich.

Ik stelde mij namelijk de vragen voor: door welke soort van middelen behartigt de schepper in de stoffelijke wereld het ligchaamlijk welzijn zijner schepselen? Zijn daarmede zijne pogingen om ons geestelijk heil te vormen in overeenstèmming? Het antwoord, dat ik op deze twee vragen verwierf, zal ik u thans mededeelen.

I. Vele verschijnselen in de natuur, die ons zegen aanbrengen, zijn alles behalve vermakelijk, en de vermakelijke zijn alles behalve zegenrijk. De stille, heldere natuur, waarin geen windje schommelt, streelt uw gemoed; in harmonie met het tooneel, dat u omringt, voelt het hart alle driften zwijgen, en smaakt de liefelijkste kalmte. Doch dit tooneel kan onmogelijk lang duren zonder heilloos voor de gezondheid van menschen en dieren te worden. De lucht, die onberoerd blijft,

bederft als het water in zich zelve, en voert u door de longen het vergif in de aderen, dat verwoestend voor uw leven kan worden. Maar ziet! daar betrekt de lucht; blaauwe wolken dringen als heirlegers te zamen; de bliksemstraal schittert in heur plegtig donker, en bulderende donderknallen dreunen door de meteloze gewelven des hemels. Het vee siddert; de aandoenlijke mensch verbleekt, bedekt zijne oogen, en kruipt weg van angst. — Stelt u gerust, schepselen! Het is tot uw heil, dat de schepper zoo verschrikkelijk te voorschijn treedt. De oorzaak van uwe angst is het werktuig zelve uwer gezondheid. Riekt gij dien verfrischten dampkring niet om u henen? Ziet gij het groen der planten niet verhelderd en verjongd? Die bliksemontbrandingen moesten de smetstoffen des dampkrings oplossen, en u met de gezuiverde lucht een nieuw leven in den bloedstroom omvoeren.

Maar niet genoeg. De regen plast neder met kletterend geweld. Een tweede zondvloed schijnt het menschdom te bedreigen. Alles vlugt van de velden; de vogelkens kruipen onder het loof der boomen, en terwijl het water bij hunne sidderende wiekjes nedergudst, staken zij hun vrolijk lied. — Stelt u gerust, schepselen! Het is om de planten en granen, zonder

welke gij niet leven kunt, kracht tot rijping te geven, dat de schepper u voor eenige uren het genot der natuur bederft. Deze tranen, welke de hemel schreit, zult gij weldra zegenen als de oorzaak van het gejuich, waarmede gij uw gras en koorn in de schuren rijdt, het lagchend ooft van de boomen plukt, en de druiven leest, wier sap het hart des menschen verheugt.

Maar nog niet genoeg. Daar steekt de stormwind op. De binten uwer woningen kraken van de rukwinden; gansche daken worden medegevoerd. De boomen worden jammerlijk geteisterd; de heesters tegen den grond gegeeseld; de schepen op banken en rotsen verbrijseld; kaf, bladeren, stof, en gemaaide grashalmen, opgenomen van den wervelwind, stuiven met woedend geweld als een draaikolk door elkander boven onze hoofden. Het luchtruim woelt en huilt, of aarde en zee weder tot den ouden bajert onder elkander gemengeld werden. — Stelt u gerust, o stervelingen! Het ontzettend geweld, dat in alle rigtingen zoo vele verwoestingen aanrigt, is het middel om u voor duizendwerf grooter rampen te behoeden. Die stroom in den dampkring brengt u uit vergelegene landen en zeeën nieuwe luchten aan, en verdrijft de oude,

die de zaden der pest in zich besloten hielden.

Gaat gij ook den loop na, dien de planten in hare opkomst en bloei nemen, zoudt gij niet zeggen, dat de voorbereidsels tot deze telkens vernieuwde scheppingen, de bron van zoo vele onmisbare voorwerpen, een lust voor het menschelijk oog behoorden te zijn? Wat is het, medemenschen? Zij zijn zelfs aan uw gezigt onttrokken. De bol en het zaad worden onder zwarte aarde begraven; door mest en vocht aan verrotting prijs gegeven, en die verrotting is het prikkelend middel, waardoor gij uit den kiem bloemen in het leven roept, die den boezem der maagden versieren, en het koorn doet ontspruiten, dat ons bij het lieve leven behouden moet.

Maar wat mag de reden zijn, dat de vruchten, van welke wij leven moeten, niet van zelven uit de aarde voortspruiten, en den mensch niet in den mond wassen? Waarom zijn wij, stervelingen, geplaatst tusschen de droevige keuze, om of van honger te sterven, of eeuwig met zweet en moeite in den rug der aarde om te wroeten? Nu moet de ploeg door kracht van paarden voortgesleept, om den grond het onderste boven te keeren; dan de uitgeputte kluit met meststoffen bezwan-

gerd worden; dan het zaad in den akker gestrooid; dan moeten ontelbare onkruidplanten, die het goede zaad dreigen te stikken, met taai geduld worden bestreden. Waartoe zoo veel zorg, zoo veel moed en kracht uitputtende arbeid? Kan dit bij eenige mogelijkheid het voorspel worden van vreugde en verzadiging? Vraagt het den dichter van den 126 psalm, en hij zal u met de woorden, die onzen tekst volgen, toezingen: »Die het »zaet draeght, dat men zaeyen sal, gaet al »gaende ende weenende: [maer] voorseker sal »hy met gejuych wederkomen, dragende sijne »schooven."

Laat ons ook eenen blik werpen op de afwisseling der saizoenen, en van de dagen en nachten. De natuur heeft dit met het menschelijk ligchaam gemeen, dat zij niet altijd kan doorwerken. Eenmaal uitgeput, moeten hare krachten hersteld worden. In elk etmaal neemt zij eenige uren rust, langer of korter naar dat het saizoen meer of minder werkzaamheden van haar vordert. En hoe bereidde de schepper haar die rust? Hij berooft haar van het lieflijk, verkwikkend, schijnsel der zonne, die door licht en warmte hare groeikracht ontwikkelt en sporen geeft. De duisternis der nacht, het somber beeld van

dood en ongeluk, van berouw en geween; ziet daar het treurig middel om de natuur bij elken nieuwen ochtenstond als eene bruid te doen ontwaken, die met verjongde krachten hare afgebrokene taak moedig weder opvat.

Maar die dagelijksche rust is nog niet genoeg: hoe geregeld de natuur haar geniete, na verloop van eenige maanden raakt zij toch vermoeid, en ten laatste uitgeput schijnt hare magtelooze hand het werk geheel te ontzinken. Nu moet er een groote rusttijd zijn. Hoe wijs en goed van onzen God, dat hij zulken grooten rusttijd aan de natuur bereid heeft! Gewis, dat saizoen der ruste heeft de groote vader even vermakelijk voor zijne schepselen ingerigt, als het weldadig, ja, onmisbaar voor hen is. Aanschouwt den winter, en overtuigt u van uwe misrekening. Gure nevels, onvriendelijke winden, koude regens, donkere dagen, kondigen de slooping aan van alles, wat natuur in den zomer had bijéén gezwoegd. Planten en bloemen slaan aan het verrotten; de bladen, door de wortelwaartstrekkende sappen van hun voedsel beroofd, ontvallen het geboomte. Weldra schijnt het veld een uitgeplunderd paleis, waarvan de naakte boomen zoo vele treurige bouwvallen zijn, zonder sieraad en verband hier

en daar verstrooid. Nu volgen de teekenen van het naderende einde. De sneeuw bedekt de aarde, als of de stervende natuur bij voorraad haar doodgewaad aantrok. En inderdaad, de aarde verstijft door koude, water wordt ijs, terwijl de mollige aarde der akkers schijnt te veranderen in eenen grond van ijzer. De armoede, die in den zomer geene spijs noch kleederen oplag, klappertandt van koude, en bedelt met hunkerenden rug het brood bij de huizen. Dood; koude, onvruchtbare dood heerscht tot in het gebeente der natuur. Ziet daar het vreemde middel om haar nieuwe krachten tot hare tallooze werkzaamheden voor het heil der schepselen te geven. Wij zouden naar onze menschelijke inzigten daartoe eene eeuwige lente kiezen; maar de godheid koos sneeuw, en ijs, en barre dagen, om het gelach en het gejuich op de schaterende velden terug te brengen. Wilt gij de nacht niet, dan wilt gij ook de frissche krachten niet, met welke de aarde in den morgenstond ontwaakt; en zoo gij den treurigen winter van de hand wijst, moet gij ook de schoone bloesems van het voorjaar, en de vruchten van zomer en herfst, vaarwel zeggen.

Maar bijkans zoude ik iets vergeten heb-

ben, dat meer dan alles, wat ik nu noemde, u den maker van het heelal als eenen God leert kennen, die uit dood en verwoesting het levèn en het geluk te voorschijn roept. Ik vrage u dan, hoe is deze onze aarde in haren tegenwoordigen toestand gekomen? Welke vervormingen is zij volgens het ontwerp hares scheppers doorgeloopen, om te naderen tot den staat, in welken wij haar kennen? Of om duidelijker te spreken, uit welke bestanddeelen is de schors der aarde, welke wij betreden, door God te zamen gesteld? De natuurvorschers hebben eenige honderden voeten diep in die schors omgewroet, en na langdurige en moeijelijke navorschingen ontdekt, dat onze aarde voor deze orde der dingen verschillende tijdperken van bestaan is doorgeloopen, in welke zij zich langzaam ontwikkeld heeft tot eene woonplaats, geschikt om de wezens te voeden, van welke zij thans bevolkt is. Ieder dezer tijdperken wierd gekenmerkt door eenen anderen toestand des bodems, en telkens ook door andere dieren en planten voor dien toestand geëigend. Als de bodem en de dampkring door geweldige omkeeringen der natuur veranderd waren, riep de schepper weder andere geslachten van dieren en planten te voorschijn, wier bewerktuiging hen

vatbaar maakte om onder zulk eene inrigting te leven en te tieren. Daar dan elke vervorming de oude geslachten deed vergaan en nieuwe te voorschijn riep, zijn alle die overgangen onzer aarde van den eenen staat tot den anderen zoo vele tijdperken eener geduchte verwoesting geweest voor geheel de levende en gevoelende schepping hier beneden. Onmetelijke klompen van verwoeste boomen en planten, die alle verbeelding te boven gaan, vormen diep onder den grond de lagen van klei en kool, die onze haardsteden van brandstoffen voorzien, en de schepper liet alzoo voor duizenden jaren reeds den boom groeijen, die in deze oogenblikken zijne redelijke schepsels tegen de strengheid der saizoenen beschermen moest. Van honderden diersoorten, die niet meer bestaan, vinden wij het gebeente in de ingewanden der aarde begraven; miriaden van insekten en schelpdiertjes, aan verdelging, aan verrotting of versteening prijs gegeven, hebben dikwerf den vasten bodem der aarde gevormd, of denzelven de vruchtbaarheid geschonken, die den wijn en het koren voor den mensch welig doet tieren. Wij wonen hier dus, mijne lotgenooten, op een groot, een onmetelijk groot graf. In de eeuwen van ouds moesten

de leviathans, de aardmonsters en de groote moerasgedrogten der voorwereld; moesten ontelbare geslachten van nu verlorene dieren de kreten der doodangst midden onder de ontzettende omkeeringen van dezen aardbol mengen en verdelgd worden, ten einde ons eene woonplaats met genoegzame voeding en verkwikking aan te bieden, en indien de mensch zelf met smarten gebaard is, de aarde niet minder, op welke hij leven en zijne pelgrimaadje naar een beter vaderland volbrengen moest.

Zoo ziet gij, broeders en zusters, dat in de natuur de weg van God tot gejuich en overvloed leidt, door de natuur van leven en schoonheid te berooven. In zoo verre gij door het ligchaam aan die stoffelijke wereld verwant zijt, is uw ligchamelijk aanwezen en welzijn aan gelijksoortige wetten onderworpen.

Wij treffen den mensch het eerste aan bij zijne geboorte, en staan al dadelijk stil bij de merkwaardigste proef, waardoor ooit onze waarheid kan gestaafd worden. Moest dat geworstel, die angst, en de uiterste krachten der natuur zamenroepende arbeid, het werktuig worden der zaligste gewaarwording, die den boezem des stervelings doorwemelt? Zij, die eenen eigenen zuigeling aan haren eigenen boezem laafden, zij allen voldingen mijn

pleit, en fluisteren met dankende lippen Ja en Amen op deze vraag.

Wanneer wij de broosheid van ons ligchaam in aanmerking nemen, welke zijde, of wat deel is er dan, waaraan wij niet door eenige ziekte of gebrek aanrandbaar zijn. En die ontelbare vijanden van onze gezondheid en ons leven, allen bijkans naderen zij ons met pijn. Is dan deze inrigting door den schepper uitgedacht om ons onze inwoning in dit aardsche ligchaam verdrietig, en somtijds ondragelijk, te maken? Stil, arme sterveling! Stil, wees tevreden! Die pijnen, welke gij verwenscht, zijn de weldadige wachters, die u waarschuwen, dat er een moordenaar in uw huis geslopen is. Zonder die waarschuwing zoudt gij den verrader laten doorbreken, om u in den zetel des levens te overvallen. Gij hebt een verborgen ongemak in uw binnenste, dat genezen kan worden, zoo gij het in tijds tegengaat; maar gij, onnoozele, weet niet waar het gezeteld is; want gij kunt het niet zien. Nu komt de dienaresse van God u op zijn bevel waarschuwen; het is uwe zorgvuldige moeder, natuur. Zij doet uwe ingewanden van snerpende pijnen krimpen, om u uit uwe gevaarlijke rust op te wekken, en gewaarschuwd neemt gij het

geneesmiddel, voor dat het vuur zich van uwe binnenste deelen heeft meester gemaakt. Hoe walgelijk zijn niet de geneesmiddelen, welke wij innemen! Hoe smartelijk niet de insnijdingen der heelkunst, die op onze aangestokene ledematen toegepast worden! Ook door deze, onzen smaak zoo stuitende middelen, door de ijsselijke grief dezer pijnen, moet de liefelijke balsem der verzachting en genezing bewerkt worden.

II. Wanneer wij nu zien, dat God in de natuurlijke wereld en zelfs in onze eigene ligchamen de oorzaken van smart en somberheid tot de werktuigen van het tijdelijk heil der schepselen maakt, zoo laten wij ons niet verwonderen, dat dezelfde God ook zijn hooger doel in de zedelijke wereld, namelijk de verbetering en het onsterfelijk geluk van zedelijke schepselen, langs dezelfde wegen bereiken wil.

Voor dat ik van zedelijk geluk spreke, moet ik u eerst eens vragen, of gij een beter middel weet om de menschelijke rampen dragelijk te vinden dan de rampen zelven? Op eene aarde als deze, waar wisselvalligheid en tegenheden beide even natuurlijk als het zonnelicht zijn, daar is niets onmisbaarder voor uw geluk, dan er tegen gehard te wezen.

En hoe kunt gij er ooit tegen gehard worden dan door het ondervinden der tegenheden en wisselvalligheden zelven? Zoo moet de zeeman gehard zijn tegen koude en ongemakken. Wee hem, ongelukkige, zoo hij aan den haard zijner moeder vertroeteld is! De minste windvlaag krenkt hem, terwijl de man, die in gevaar en schipbreuk is opgegroeid, het gehuil der stormen en het stuiven der baren braveert. Ziet, zoo zal 't u gaan op de zee dezes levens. Hebt gij de slagen van het noodlot gevoeld, kalm en moedig zult gij zijn onder het leed, dat anderen als een kind kleinzerig doet schreijen; en hebt gij ze nooit gevoeld, dan kunt gij u ongelukkig gevoelen, ook wanneer een rozenblad op uwen voet valt. O, het is zoo goed voor ons, mijne lotgenooten, dat wij het jok droegen in onze jeugd!

Maar ik moest u eigenlijk spreken over de oorzaken van zedelijk geluk. Wel nu dan, broeders; de groote weldaad des euangeliums, waardoor het een euangelium, eene blijde tijding is, bestaat gewis in de vergiffenis uwer zonden. De zonderlinge grond nu, waarop gij van de waarheid dezer heilmare vergewist wordt, leert den christenen al aanstonds eenen God kennen, die genade en deugd

schept uit misdrijf en smarten. Grooter gruwel is er in den loop der eeuwen niet bedreven, dan die van de onbevlekte onschuld, van den heiligsten godsgezant, den teedersten weldoener der menschheid, als eenen godloochenaar aan het vloekhout te dooden. Dit misdrijf, waarover de menschheid eeuwig wraak zal roepen, wordt voor diezelfde menschheid in de handen van God het werktuig tot genade en tot deugd. Het onschuldig bloed, dat hier vloeide, verhief de regtvaardige tot het toonbeeld zijner verzekering, dat de mensch met hem verzoend is, en dat gij, aan het slagtoffer van menschelijke boosheid behoorende, behoort aan hem en aan den hemel. — Maar laat ons den grond van Gods bestellingen nopens de middelen tot zedelijk geluk iets dieper ophalen.

Wij hebben weinig kennis van menschelijke karakters noodig om overtuigd te zijn, dat een paradijs van voorspoed en weelde de grond niet is, waar de bekwaamheden en deugden van den mensch het weligste tieren. De eigenliefde neigt den mensch steeds om zich in te beelden, dat hij zelf, en niet het lot, de bewerker is van zijne gunstige omstandigheden. »Door zijne eigene wijsheid, het spreekt van zelven, verwierf hij zooveel geluks!" Gij

ziet dus, in den voorspoed ligt het zaad dier laatdunkendheid, die vermetel alle raadgeving van de hand wijst, en alzoo de verbetering van gebreken onmogelijk maakt. Hij laat zich voorstaan op eene wijsheid, welke hij niet bezit; hij ziet uit de hoogte op zijne natuurgenooten neder, en wordt ongevoelig voor de ellende van hen, welke hij veracht. Genoeg hebbende aan de aarde, die zijne wenschen bevredigt, bekommert hij zich weinig over God, die in den hemel is. Indien de schoonheid eener altijd verlichte en bloeijende natuur zijn dierlijk leven onmogelijk maakt, een toestand van volkomenen voorspoed zoude even verwoestend voor zijn geestelijk leven zijn. En welk eene ramp der rampen is deze! Kwijning en dood des ligchaams zijn beperkt tot het kortstondig verblijf der aarde, maar het veld, waarover zich onze geestelijke rampen uitbreiden, is dat der eeuwigheid. Maar stelt u gerust, kinderen der onsterfelijkheid! Dezelfde God, die in de rigting der natuur uw ligchamelijk heil voor oogen had, behartigde daarin niet minder uw geestelijk, dat is, uw eeuwig welzijn.

Het is eene woonplaats deze aarde, waar gij u aan alle zijden door vijanden van uw geluk belaagd vindt. Het bedrog onder de menschen,

hunne afgunst en onderkruiping; hunne ondankbaarheid voor ontvangene weldaden; de dwaasheid hunner vonnisvellingen over menschelijke waarde, arbeid of talenten; de zwaai van de lotgevallen der rijken, die bijzondere personen, in hunnen val verwikkeld, ten gronde helpen; de vrees voor gebrek aan het onderhoud der onzen, voor hunne gezondheid, hunne deugd, hun leven, op eene aarde zoo gevaarvol, zoo onbestendig, als deze: ziet daar de rijke stof tot ontelbare zuchten, die diep van den bodem der bezwaarde harten worden opgehaald; de overvloeijende bron van bittere tranen, met welke de grond dezer rampspoedige aarde dagelijks besproeid wordt. En toch moet uit die tranen uw gejuich in den hemel geboren worden. In dezen tegenspoed oefent zich uw verstand op het uitvinden van middelen om er u behouden door te worstelen. Uw geduld wordt op de proef gesteld, wanneer gij lang, duldeloos lang, wachten moet op hetgeen gij zoo vurig wenschtet. Uw mededoogen wordt gaande gemaakt met ellenden, waarvan gij zelven de bitterheid smaken moest. De trots wordt ter nedergezet door de hulpeloosheid, waarin gij u van den tegenspoed somtijds gebragt ziet. Geene toevlugt, noch in u zelven, noch bij menschen

vindende, voelt gij u gedrongen om hulp te zoeken bij hem, die alles kan en alles wil, wat zijn schepsel duurzaam heil aanbrengen kan. Zijn heilig gebod te volbrengen; dit alleen, leert het onvoldoende der aarde u, dit alleen kan het geluk aanbrengen, waar uw boezem eeuwig naar hijgt, maar hetwelk gij der wereld te vergeefs afvraagt. Terwijl aarde en zee u toeroepen: »Het geluk is niet in mij; de »prijs daarvan is tegen goud noch zilver op »te wegen," gevoelt gij dat slechts één ding noodig is. Deugd, gegrond op den wil der godheid, ziet daar 's menschen alles! Dus brengen arbeid en vrees, of moeite en geween, de springveren van den menschelijken geest in beweging; deze inspanning teelt bekwaamheid en deugd; deugd schenkt vatbaarheid voor geluk, en vatbaarheid voor geluk ziet zich door eenen God, even regtvaardig als goed, verplaatst in een vaderland, alwaar de natuurlijke stof tot eeuwig gejuich aanwezig is, gelijk hier tot zorg en tranen.

Vele en treffende verschijnselen hebben steeds deze waarheid in de zedelijke wereld bevestigd. Slaat gij uwe oogen op de geschiedenis der wereld, en vraagt gij waar luiheid en verwijfdheid de heerschende trekken der natiën zijn, zoo wijst men u op het oosten, waar

eene altijd weelderige natuur den mensch tegen weinig moeite van het noodige verzorgt. Vraagt gij daarentegen, waar kracht en koenheid van geest, waar vindingrijk vernuft met beschaving, en de eerste van alle menschelijke bezittingen, de vrijheid, hunnen zetel gevestigd hebben, men wijst u op meer noordelijke gewesten; ten minste indien het ongerijmde monster der onbeperkte alleenheersching aan den wil van God en de loop der natuur den oorlog niet verklaard heeft. Ik zal u de verblijfoorden onzer stamgenooten nu maar niet noemen, doch alleen wijzen op het land onzer inwoning. Onze vaderen in deze ongunstige landsdouwen tegen de koude en ongestadigheid der luchtstreek, tegen de wateren des oceaans en de onvruchtbaarheid des bodems tegelijk kampende, hebben meer nijverheid en kracht ontwikkkeld, en alzoo grootere voordeelen behaald, dan zij van de uitgelezenste gunsten der natuur zelve konden verwachten.

Vraagt gij verder, welke de toestand zij, waarin de volken bedorven worden, men wijst u in den schoot van eenen langdurigen vrede, terwijl daarentegen de kampstrijd voor hunne regten en vrijheden hen tot de ware grootheid der volken, nationalen voorspoed op

nationale deugden gegrond, verheft. Uw eigen vaderland is, volgens het eenstemmig getuigenis der geschiedschrijvers, weder de beste uitlegging op deze waarheid. Uit den bloedigen strijd van tachtig jaren als de bewondering en de nijd der volken ten voorschijn tredende, moest de langdurige vrede der voorgaande eeuw langzaam de verbastering der deugden van het voorgeslacht, en daarmede tevens den val van hunne magt en rijkdommen voorbereiden. — De groote mannen, die eenmaal de sieraden en steunsels der menschheid waren, zij werden allen in den schoot van den tegenspoed gevormd. Zonder hunnen harden strijd tegen ramp en toeval en menschelijke boosheid waren zij welligt door de aandoenlijkheid, verhevenen geesten eigen, weggesleept geworden om als brooddronkene verkwisters, of als monsters van wellust en wreedheid, in het verachtelijk graf af te dalen. En zij, die reeds van vermaak tot vermaak, van dwaasheid tot dwaasheid en van onreinheid tot onreinheid voortholden, wat er van hun is teregt gekomen, was zulks alleen niet het gewrocht van tegenspoed en tranen? Terwijl de zoon des verderfs nog tot zijne makkers zegt: »Koomt, laat ons sterken »drank drinken en vrolijk zijn, en morgen

» zal het nog beter gaan dan heden," en terwijl hij nog voortholt op de breede baan, waar 't alles lacht en schittert, doch waarvan het einde wegen des doods zijn, stuit God den roekeloozc. Ziekte of armoede of schande treden als werktuigen tusschen beide van dien vader, die altoos een wakend oog op zijnen verdoolden zoon houdt, en hem na veel hartbrekend lijden dwingt tot de erkentenis des woords, » De wijsheid is het voor» naamste."

Boven en behalve den oogst, dien tranen in de eeuwigheid geven, zijn zij hier beneden ook niet van ieder inmengsel van zoetheid beroofd. De voorspoed berokkent u ligt den nijd en de tegenwerking zelfs van naauwe betrekkingen, en schoon het beter benijd dan beklaagd zij, is 't zeker een bittere druppel ook in den heerlijksten levensbeker, dat wij dien ledigen onder de afgunst onzer natuurgenooten. Door de aangeborene goedheid van het menschelijk hart vertoont zich daarentegen bij rampen belangstelling in uw lot, en wel van kanten, waar gij ze niet van wachtende waart. Is dit geene aangename verrassing in het lijden? Zal ik bovendien spreken van de trouw, met welke de halsvriend ons bijspringt; of van de liefde, met welke de

dierbaarste betrekkingen zich om ons aansluiten, en onze rampspoeden pogen te lenigen? Neen, mijne lotgenooten, dan hebt gij geen lijden meer, wanneer de vriendschap en de liefde de helft van 't pak, dat uwe schouderen drukt, op de hare overladen. En bij wien koomt de God van hemel en aarde bij voorkeur? Is hij liefst gelijk de menschen in het huis der maaltijden, waar mild onthaal en blij geschal hem toeven? Maakt hij zijne opwachting bij de magtigen der aarde, die rijke bedieningen hebben weg te schenken? Of treedt hij in de hut der armoede? Of zweeft hij boven de rampspoedigen, om hun hart door verlies en teleurstelling gebroken, op te beuren? Of nadert hij tot de sponde der arme kranken, om hun het verlies der aarde door de hoop op een beter vaderland te verzoeten? O, die God, christenen! Vader is zijn naam; hij is daar waar zijne kinderen lijden.

Die zelfde God wil u op het laatste van alle aardsche ongeneugten verlossen. Ieder uwer, die de zorg en arbeid, waarop ons het wereldsche te staan komt, opweegt tegen de schrale vrucht, welke hij daarvan plukt, verlangt gewis naar iets beters; naar eenen staat, waar kalmte en bestendigheid met het stre-

ven naar geluk vereenigd is. Hier beneden is dat niet. Het is boven in den hemel. Wie voert de braven daar henen? Het is de koning der verschrikkingen; het is de dood. Op het enkel hooren van zijnen naam geraakt natuur in oproer. Al wat in ons is siddert bij zijne aankomst, en nogtans, zoo gij denkt als christenen, kust gij de kille hand van het monster als van eenen vriend en verlosser, die uwe aardsche boeijen losmaakt, en u herstelt tot de vrijheid en het geluk van kinderen Gods.

Nu moet ik u nog eene oorzaak noemen, waarom uit tijdelijk ongeluk eeuwig geluk staat geboren te worden. Alle gevoel van genoegen wordt bij u uit tegenstelling en vergelijking geboren. Waarom smaakt den rijken brasser dikwerf zijn heerlijke wijn en uitgezochte schotel niet? Omdat de gewoonte hem den prikkel van het genot verstompt heeft. Waarom smaakt den arme de ruwe spijze? Omdat hij nog slechter gewoon is. Zoo is ook verligting van pijn een veel grooter genot, dan dat der volkomenste gezondheid zelve, aan welke wij gewoon zijn. Wanneer wij dit toepassen op de hemelsche zaligheid, kunnen de voorspoedigen in haar onmogelijk dat genot hebben, hetwelk de ellendigen smaken zullen.

Voor de rampspoedigen is het de overgang van het uiterste der rampzaligheid tot het ander uiterste der gelukzaligheid. Bij de voorspoedigen is het de overgang van den eenen gelukstaat in een' anderen, die nog volkomener is. Het betrekkelijk geluk van den ellendige zal dus eene hoogte van genot bereiken, hetwelk de hemel aan den zoon des voorspoeds niet schenken kan. — Welaan, brengen wij hierbij de hoop op eene aanstaande hereeniging met onze gestorvene betrekkingen in rekening, om nader op dit onderwerp ingelicht te worden. Verbeeldt u den vader, die zich het afscheid herinnert van eenen stervenden zoon. Pijnlijke dagen, toen de dobberende toestand van zijn kind hem door hoop en vrees beurtelings slingerde! Hoe staarden de betraande vaderoogen op den geliefden lijder om eenen zweem van beterschap op het veege gelaat te verrassen. Maar de dood maakt een einde aan de laatste begoocheling der hoop. „Nooit vergeet ik dien nacht, zegt de ongelukkige vader, waarin ik bij het flaauwe lamplicht het laatste flaauwe vaarwel van zijne stervende lippen opving. Te gelijk, zeide ik toen, te gelijk zullen wij van hier gaan: één graf zal uw en mijn gebeente bedekken!”

Of verbeeldt u den jeugdigen en teederen echtgenoot bij het krankbed zijner vrouw. Slechts één jaar en weinige maanden mogt hij het geluk des huwelijks met haar smaken, en dat geluk werd ten toppunt gevoerd door de geboorte van eenen zoon, in wien zich beider liefde, beider hoop op de zaligste toekomst, als in één gemeen brandpunt vereenigde. Maar ziet, de gelukkige moeder wordt krank, zeer krank; ieder oogenblik wordt haar toestand bedenkelijker. Te vergeefs stijgen vurige gebeden uit den geprangden boezem des echtgenoots voor haar behoud ten hemel. Het noodlottig oogenblik, dat twee in één gesmoltene zielen scheiden moet, nadert met elken polsslag. Zij sterft, en met haar schijnt de aarde aan zijne voeten te ontzinken. Roerloos en verloren slaat hij eenen vertwijfelenden blik op het lijk der geliefde; hij wil spreken, hij wil weenen en rouwklagen; maar zijne tong verstomt; hij vindt geen woord en geen' traan om zijn onuitsprekelijk lijden uit te drukken.

Wat wij in dezer voege over onze afgestorvenen klagen mogen, laat ons erkennen, dat het folterende juist der scheiding de oorzaak eener onuitsprekelijke blijdschap bij de hereeniging der vrienden van de deugd we-

zen zal. Indien de dood hen niet van elkanders bloedende boezems gerukt had; indien de tranen niet op de lijken hunner betrekkingen gevloeid hadden, en zij niet rouwdragende naar het graf waren gegaan, dan zou hun gejuich bij de wederontmoeting in den hemel niet worden gehoord. Omdat gij met tranen zaait, juist daarom zult gij dien hemeloogst der liefde en vriendschap maaijen met gejuich.

Bovendien hoe smartelijker en onherstelbaarder uwe verliezen zijn, hoe meer zij de groote doeleinden van de godsdienst uwer belijdenis, ik meen hemelschgezindheid en aansluiting uwer zielen aan God, bevorderlijk zijn. Niemand uwer durft ontkennen, dat wij met hart, ziel en zinnen behooren aan deze aarde en hare goederen. Het is ook even gewis, dat JEZUS ons wil spenen van het aardsche, en onze vurigste wenschen en bedoelingen overbrengen op den bodem van een hooger vaderland. Zonder deze verandering in het voorwerp onzer begeerten is dat bovenaardsche geluk niet mogelijk, hetwelk God ons als onsterfelijke wezens heeft toegelegd. Wel nu, mijne lotgenooten, het is de dood der uwen, die dezen hemeltrek en door denzelven uw eeuwig geluk bevorderen moest.

De bloemen vallen af; want de herfst is verschenen en de winter doodt alles. Maar wacht slechts! Haast komt de lente, en de bloemen keeren weder. Vader en moeder, de zoon uwer hope ontviel u; beroofde echtvriend, uwe zielsvriendin moest gij geven aan het graf, en minder dan de bloemen des velds, keert geen van hun beiden ooit in het land der levenden terug. Waartoe deze harde, deze wreede beschikking, die de teederste liefde tot het foltertuig van uw aardsch bestaan maakt? Waarom heb ik de bazuine des archangels niet, om uwe dooden op te roepen en in uwe armen terug te voeren? Opdat gij ieder uur, waarin gij aan hen denkt, dat is, al de uren uwes levens, uw oog gevestigd zoudt houden op het oord, alwaar zij wonen. Want waar uw schat is, daar zal uw harte zijn. Opdat gij hier uwe tabernakelen niet eeuwig zoudt willen oprigten, en gij elken morgenstond gaarne alles, wat gij zijt en hebt, zoudt willen overbrengen op den bodem, die uwe dierbaarste betrekkingen bevat, en met hun de voorwerpen van uw onsterfelijk geluk.

Nu gevoelt gij ook waarom diezelfde dood uwe gedachten rigt op God. Hij is de God der eeuwigheid. Onze afgestorvene panden

worden bij hem bewaard. God heeft ze ons in zijne wijsheid ontnomen, God kan ze ons in zijne liefde teruggeven. Onze gedachte aan onze dooden vereenzelvigt zich dus met de gedachte aan God, die onze dooden bij zich heeft. Elk teeder verlangen naar hen, is verlangen naar God. Elke zucht naar hen opgezonden, rigt zich ook naar God. Elke poging om weder in hun bezit te komen is eene poging om God te believen, die hen aan ons terug zal schenken, wanneer wij ons zijner en der vromen afgestorvenen waardig gedragen hebben. Begrijpt gij nu, waarom gij u zoo dikwerf, ongeduldig als wij zijn in 't lijden, over uw verlies moest plagen? Wordt het u nu klaar, waarom uwe legerstede in het donkerste uur zoo dikwerf getuige moest zijn van uwe zuchten, en waarom uwe hoofdpeluw zoo dikwerf met uwe tranen moest bevochtigd worden? Het waren koorden der godheid om u, in de strikken van het aardsch verward, tot zich en uw waarachtig goed op te trekken. Wel nu, zijt dan gegroet, vriendelijke slapelooze nachten, geschenken der wakende liefde van boven! Tranen der lijdende liefde veranderden in uwen donkeren schoot in kostelijk manna tot voeding der smachtende ziel van de beroofden. Heilige

aandrift van hemelreine liefde, bij de wereld niet bekend, en den echtvriend en den ouderen zelven dikwerf ondoorgrondbaar! gij wiegelt hen op de vlerken des nachts naar den troon van alle liefde, en leert hen daar de vervulling vermoeden van datgene, wat hier hunne ziel en zinnen altoos bezig houdt.

Trekken wij de slotsom onzer redenen bij elkander. Wat in dit oogenblik vermaakt, brengt ten laatste het geluk niet aan. Zullen wij dan met deze eeuw zeggen, dat de kinderen geboren zijn en opgevoed moeten worden om zich te vermaken? Dit denkbeeld, terwijl het de orde der schepping miskent, gaat zwanger van ellende in dit en het toekomende leven. Dan eerst is de deugd volmaakt, wanneer zij vooraf geleden heeft; want zweet heeft de godheid tot haren prijs bepaald. Vraagt niet naar de reden dezer beschikking, en twist niet met uwen God over de middelen om geluk aan te brengen, wanneer hij het eenmaal zeker aanbrengt. Verwijt hem niet, dat hij smart tot het werktuig van toekomstige vreugde gemaakt heeft, maar zegent in uwe rampen zijne liefde, die wil, dat gij eens met gejuich zult maaijen, al is het dat hij u liet zaaijen met geween.

Indien het dus in de eeuwige orde der na-

tuur is, mijne lotgenooten, dat gij zult ingaan door vele verdrukkingen, dan moet een staat van langen en ongestoorden voorspoed u waarlijk wel bekommering baren. Een vader, die met booze zonen geplaagd is, zal hen bestraffen en kastijden zoo lang hij de flaauwste hoop op hunne beterschap heeft overgehouden. Maar wanneer die hoop na de uitputting van alle redelijke middelen is uitgebluscht, dan geeft hij hen op als onverbeterlijk. Hij onttrekt de hand aan zijn verbasterd kroost; hij laat het leven naar den lust hunner harten in onbeteugelde verwildering, om eindelijk het verderf in den gapenden muil te tuimelen. Zoo geeft de godheid den goddeloozen dikwerf tot hunne straf wat zij wenschen; gezondheid, en eer, en schatten, en lang leven. Hebt gij dan wel reden om met zooveel jaloerschheid te zien naar die kinderen der fortuin, die een wonder in ieders oogen zijn, omdat hun alles gelukt, wat zij ondernemen, en om dat geen enkele traan over pijn, verlies of teleurstelling hun het leven verbittert? Dit is waarlijk een voorspoed om er van te sidderen! Hij, wien dezelve te beurt valt, mag wel eens vragen, »ben ik misschien ook ver»laten van mijnen God en vader?" — Gezegend de rampspoed, die dit ijsselijk vermoe-

den buiten sluit, en u vergewist, dat gij nog deelt in de zorg des onbegrijpelijken, die verhoogt door vernedering, die heelt door wonden, die alles in uwen boezem bevredigt door grievende teleurstelling, en daarom het kind kastijdt, dat hij lief heeft. Amen.

NAGEBED.

Zoo is het dan, o wijze vader! tranen laat Gij ons zaaijen, opdat wij met gejuich zouden kunnen maaijen. Groote waarheid in het rijk uwer natuur en genade beide! Maar hard voor vleesch en bloed! Gelooven wij die waarheid, niet slechts in de beschouwing, maar met geheel ons hart en geheel ons verstand? Nemen wij haar aan, niet slechts als hoorders, maar als doenders uwes woords? Passen wij die waarheid op ons zelven en ons eigen lot toe, in het gezigt van U, o alwetende! en zijn wij bereid, wanneer gij ons hen ontneemt, aan welke onze ziele hing, om dan te aanbidden en te zwijgen? Of wanneer er nog één woord over onze lippen ga, om met vertrouwen in uwe liefde te betuigen, „de Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen; de naam des Heeren zij geloofd?"

O beproef ons hart en onze nieren! En indien uw woord niet diep genoeg in onze boezems is nedergedaald; indien wij het slechts gehoord hebben, om het vervolgens in aard-

sche beslommeringen weder te vergeten; geef Gij het kracht, dat het geheel onze ziel vervulle en doortintele. — Heere, Gij weet 't alles! Gij weet ook wat ons ontbreekt, om ons nederteleggen onder de maatregelen van uw ontwerp tot onze behoudenis. Stil Gij ons oproerig hart, opdat wij tranen van erkentenis mogen stellen in plaats van onedel gemor, en kinderlijk betuigen, „Dank, o Vader, die „ons waardig keurt te lijden, en door lijden „en tranen het zaad te strooijen voor ons on„sterfelijk geluk."

Doe ons te dien einde bedenken, o Eeuwige, dat Gij ons voor de onsterfelijkheid geschapen hebt. Wat is het lijden dezes tijds bij het geluk der eeuwigheid, het welk Gij ten prijs van dat lijden wegschenkt! Niet naar de maatschaal van dat stip des tijds, hetwelk wij leven noemen, maar naar die der eeuwigheid, die nooit, nooit eindigt, weegt Gij ons geluk af. Hoe groot is dan de hope, tot welke Gij ons geroepen hebt! Hoe kort de strijd, waarin Gij ons ter vervulling dier hope geplaatst hebt! Hoe alles vervullend en begiftigend is 't denkbeeld, „Ik zal onsterfelijk zijn! „Welhaast, — wanneer ik ben uitgeweend, — „wanneer ik heb uitgeleden — dan zal ik eeu„wig, eeuwig leven."

Maar, hoe, o Vader? Is dan alles geween en berooving, wat Gij ons op aarde toezendt? Neen! Geheel de natuur weergalmt van uwe liefde; en in onze eigene ondervinding stort de dag aan den dag overvloedig sprake uit van uwe zorg om ons aanzijn op deze aarde te vervrolijken. Ons verdriet ligt niet in uw vaderhart, maar in de eeuwige orde des heils, die den mensch is vastgesteld. De mogelijkheid der rampen, welke uwe wijsheid ons misschien bereidt, mag ons dan het genot der werkelijke zegeningen niet verbitteren, welke Gij zoo overvloedig over ons uitstort. Hoe goed zijt Gij, o Vader, die onze vrienden en weldoeners in uwe hoede neemt; die onze echtgenooten en kinderen zegent; die ons allen het dagelijksch brood schenkt en de dierbare gezondheid. Hoe nameloos goed zijt Gij, o God, die ons alle aardsche voordeelen gunt, die met onze hoogere ontwikkeling voor het vaderland der geesten slechts eenigzins bestaanbaar zijn. Dank, kinderlijke dank voor deze goedheden. Wij genieten die goedheden, en ons genot is verdubbeld, omdat Gij er de schenker van zijt. Vader in uwe milddadigheid, en vader in uwe beproevingen, nemen wij beide aan met het denkbeeld: wat uit de hand der godheid vliet, is weldaad. Amen.

O Fortunata coppia,
Che pianto ha seminato, e riso accoglie:
Con quante amare doglie
Hai raddolciti tu gli affetti tuoi!
Quinci imparate voi,
O ciechi e troppo teneri mortali,
I sinceri diletti, e i veri mali!
» Non è sana ogni gioja,
» Nè è mal ciò, che annoja:
» Quello è vero gioire,
» Che nasce da virtù dopo il soffrire."

GUARINI.

O Paar van zalige echtelingen,
Dat tranen hebt gezaaid,
En nu een' oogst van blijdschap maait,
Te teedrer voor 't gevoel na liefdes folteringen!
Leert, blinde en al te weeke en zwakke stervelingen,
Wat ware wellust zij, wat ware pijn voor 't hart:
Niet alle vreugde zalft, niet elk verdriet is smart.
Dat is 't waarachtige genieten,
Dat, na doorworsteld leed, uit ware deugd mag vlieten.

VOORGEBED.

Vader der eeuwen! Voor U buigen wij ons in het stof der aarde bij het einde van een jaar onzes kortstondigen levens. Velen onzer vrienden zagen wij in allerleien ouderdom aan onze zijde wegvallen, terwijl wij U danken, dat wij overbleven, en nog zijn die wij zijn. Wij weenen over de assche der onzen, welke Gij ons ontnomen hebt; wij treuren echter niet als de zulken, die gene hope hebben. Over hunne graven heen zien wij op in een beter en heerlijker vaderland, hetwelk uw eeniggeborene ons ontdekt en verworven heeft, en wij juichen, dat zij na den aardschen dood leven voor U en ons, om nooit weder te sterven. Wanneer Gij ons oproepen zult om hen te volgen, is ons onbekend: laat die onzekerheid ons leeren, o God! om te waken en te bidden, opdat, ter welker ure het U behage ons op te roepen, wij steeds bereid zijn om in het ver-

trouwen op uwe vergevende vadergenade voor uwen regterstoel te verschijnen.

Zoo lang wij echter dit ondermaansche bewonen, bewaar ons, bidden wij, o Alwijze, voor de uitersten van menschelijke ellende en menschelijke grootheid. Geef ons rijkdom noch armoede, maar voed ons met het brood onzes bescheidenen deels. Schenk de ouders kennis, schenk hun zielskracht boven alles, en middelen om hunne kinderen in het beginsel van alle wijsheid, de vreeze van U, op te voeden. Schenk den kinderen den geest der liefde en dankbaarheid om door gehoorzaamheid en vordering in alle nuttige kennis de zorgen van hunne vaders en moeders te verzachten, is 't mogelijk, te beloonen. Schep een nieuw hart in het binnenste der heeren en meesteressen, dat zij in navolging van U, den Vader der barmhartigheden, zacht en menschlievend zijn jegens hunne dienaars en dienaressen, als natuurgenooten met hen uit eenen bloede gesproten. Laat geen nietige menschentrots hen vervoeren om aan den armen dienaar de vergeving te weigeren, welke zij zelven bij U zoo hoog noodig hebben. — Verminder, o God, de oorzaken der om zich grijpende armoede, door verligting van zware lasten, maar bovenal door opwekking van de vrees voor U in 't hart

der behoeftigen, en alzoo door de bevordering van tucht, van spaarzaamheid en van onderwerping aan hun lot en uwen goddelijken wil.

Zegen de menschelijke middelen, die te dien einde in het werk worden gesteld. Wij bevelen de gedachten en bedoelingen van onzen koning met dat oogmerk aan U, die het harte der koningen leidt als waterbeken. Schenk hem bij den besten wil ook de kracht en de noodige wijsheid om de overmagtige oorzaken van verval, die in ons midden aanwezig zijn, te beteugelen, en arbeid en handel in het begonnen jaar te ontheffen van den druk der lasten, die hen beletten om het hoofd als in vroegere dagen op te beuren.

Geef ons dit alles in den jaarkring, die geopend is; schenk er ons zoo veel van, o God, als met onze vordering in godsvrucht en deugd, die ten laatste 's menschen alles zijn, bestaanbaar is. Maar schenk dan boven alles de leer uwes zoons eene zegevierende, menschen veredelende, en menschen vereenigende kracht over alle harten, en verleen ons de genade, die ons in die leer beloofd is, zoo wij ons bekeeren en vruchten dragen waardig der bekeering. Amen.

4de KERKREDE.

LIJKREDE

OP

Prof. P. O. C. VORSSELMAN DE HEER,

gehouden den 1 Januarij 1842.

Sy gaen alle nae eene plaetse: sy syn alle uyt den stof ende sy keeren alle weder tot den stof.
Prediker III. *vs.* 20.

Salomo was een rijk, en wat meer zegt, een scheppend vernuft, mijne hoorders! welligt het grootste, dat ooit op een konings troon gezeten was. Wij kennen hem uit zijne pittige spreuken als eenen diepen opmerker van het menschelijk karakter en de uitkomst van menschelijke najagingen en bedoelingen. In het hooglied bewonderen wij den dichter, die als een diamant van het fijnste water onder alle vroegere en latere kunstgenooten uitfonkelt. Zijne eeuw huldigde hem in de wetenschap als den grootsten natuurkenner, wien

de tallooze gewrochten van Gods schepping te dienst stonden om hem keur van juiste vergelijkingen, schilderachtige beelden en grootsche gedachten aan te bieden. Hij bezat echter ook de aandoenlijkheid voor zingenot en de met hetzelve gepaarde neiging tot ligtzinnigheid en roekeloosheid, die van een fijn gevoel voor de kunsten der verbeelding naauwelijks afscheidbaar schijnt. De weelde en de pracht zijner hofhouding, aan welke hij onmetelijke sommen te kosten lag, baarden zelfs in het weidsche oosten opzien, en de meeste jaren zijner vreedzame en langdurige regering zwom hij, als 't ware, in den uitgezochtsten wellust en de schitterendste vermaken, welke vleijers en hovelingen voor den monarch hadden weten uit te vinden.

Dat Salomo, te gelijk dichter, wijsgeer en geleerde, zich ondertusschen slechts als eenen middenmatigen staatsman deed kennen, lag in de reden. Een koning, die onder den invloed van dichterlijke vervoeringen en de verslaving aan zinnelijk genot regeert, regeert zelden goed, mijne hoorders. Doch ondervond zijn ongelukkig volk de wrange vruchten zijner weelderige verkwisting in de eerste plaats, zijn eigen persoon niet minder. Na den ganschen cirkel van alle mogelijke genietingen te hebben

doorgeloopen, ging het hem als allen ouden slaven des wellusts. Eenmaal overprikkeld, volgde bij hem de walging op het genot, en moest hij naar telkens nieuwe en kittelender prikkels voor zijne afgestompte zintuigen omzien. Hierbij kwamen nog de dagen, van welke de mensch zegt, „ik hebbe geenen lust in dezelve." De jaren der jeugd, wier opgewekte zin en grootsche hoop ons leven met goudene droomen vervullen, hadden plaats gemaakt voor den onlust des naderenden ouderdoms. Eens had hij dit leven zoo schoon gevonden, en nu, helaas! werd de wereld hem elken dag een grooter tooneel van teleurstellingen.

De dichterlijke leeftijd van SALOMO was voorbij; de wijsgeerige had eenen aanvang genomen. Dikwerf had hij vroeger de tijdelijke uitgangen van menschelijke deugden en ondeugden aangewezen; maar nimmer een opzettelijk onderzoek gedaan naar de eindelijke vrucht, de laatste uitkomst, het algemeen en onherroepelijk slot van alle menschelijke najagingen. Tot dit onderzoek riepen hem nu zijne gevorderde jaren; daartoe wenkte hem zijne graftombe, welke hij in het verschiet reeds zag oprijzen, en de vrucht dier nasporingen heeft hij ons opgeteekend in een boek, waarin hij, sprekende onder den verdichten naam

van *Koheleth*, optreedt; een naam, door de onzen wel *prediker* vertaald, maar waarvan de taalkennis tot dusverre vergeefs gepoogd heeft den zin op te delven. In dit geschrift nu, mijne hoorders, nemen alle navorschingen en denkbeelden van SALOMO de troostelooze kleur aan der walging, welke hij in de dingen der wereld gekregen had. Het was al teleurgestelde verwachting en ijdelheid, wat hij in de jagt der menschen naar geluk aantrof. In de regtbanken, in die plaatsen, waar geregtigheid en deugd hare laatste schuilplaats op aarde moesten aantreffen, zag hij meesttijds niets dan gewetenlooze verdrukking der zwakheid en onschuld. In den ganschen gang der wereld trof hij ook niets aan, hetwelk de strekking had om het geschonden regt der verdrukten te wreken. Dus twijfelde hij, of God wel eenig onderscheid in de lotbedeeling van boozen en goeden maakte, en of er alzoo in 't geheel wel eene voorzienigheid bestond. En wanneer hij dan eindelijk aanschouwde, dat de mensch sterft als het beest, en als het beest in stof en aarde wordt opgelost; wanneer hij aanmerkte, dat niemand wist, of de ziel van den mensch naar boven voer, of die van het beest in de aarde daalde, dan moest hij denken, dat de sterve-

ling, wat de uitkomst van zijn aanwezen betreft, niet beter dan het dier was, en SALOMO wist dus aan den mensch geenen beteren raad te geven, dan dien van wereldlingen zonder toekomst en eeuwigheid,. Laat ons eten, laat ons drinken; want morgen sterven wij.
»Wat den kinderen der menschen wedervaart,
»zegt SALOMO, dat wedervaart ook den bees-
»ten; gelijk die sterft, alzoo sterft ook deze,
»en zij allen hebben denzelfden geest. De
»uitnemenheid der menschen boven de bees-
»ten is geene. Want allen zijn ze ijdelheid.
»»Sy gaen alle na eene plaetse: sy zyn alle
»»uyt den stof, ende sy keeren alle weder tot
»»den stof. Wie merkt, dat de adem van de
»kinderen der menschen opvaart naar boven,
»en de adem der beesten nederwaarts vaart
»in de aarde? Dies ik gezien hebbe dat er
»niets beter is, dan dat de mensche geniete
»en zich verblijde zoo veel hij kan. Want
»dat is alles, wat hij van dit leven oogsten
»mag."

Eigenlijk wilde SALOMO zeggen, gelijk hij zich elders uitdrukt, dat een levende hond nog beter is dan een doode koning. Wanneer nu de mensch tot dit punt genaderd is, mijne broeders, dat hij geene toekomst heeft, dan stelt hij in geen ding ter we-

reld eenig hartelijk belang meer, dan in het genot van het oogenblik, en zelfs zijn godsdienstig geloof, anders zoo naauw met de teederste belangen van het menschelijk hart verbonden, wordt hem onverschillig. SALOMO wankelde dan ook met eene ligtzinnigheid, welke men van zulk een denkend hoofd onmogelijk wachten konde, in zijn godsdienststelsel. Van het geloof in den god van MOZES sloeg hij over tot ongeloof; van ongeloof tot bijgeloof, en hij stierf eindelijk in de onzinnige dienst der afgoden, waartoe de vrouwen in zijn serail hem op hoogen ouderdom nog vervoerd hadden. Zoo bezweek hij als grijsaard voor die zelfde verleiding, tegen welke hij vroeger de jongelingen zoo ernstig en welsprekend gewaarschuwd had.

„Zij gaan allen naar eene plaatse; zij zijn „allen uit het stof en zij keeren allen weder „tot het stof." Op deze uitspraak van SALOMO is, wat ons ligchamelijk aanwezen betreft, niets af te dingen. Wij mogen de gevolgtrekkingen, welke hij er uit afleidt, hoogelijk ontkennen; met mier en made hebben wij het ligchamelijk leven gemeen, en keeren als zij tot het stof terug, uit 't welk wij genomen werden.

„Wij allen gaan naar eene plaatse." SA-

LOMO schijnt hier ons leven te beschouwen als eene reis, loopende langs zoo vele verschillende wegen, als er verschillende lotbedeelingen zijn, zoo dat geen sterveling ze bij mogelijkheid tellen kan: wegen van onverstand en kennis, van armoede en rijkdom, van ziekte en gezondheid, van onrust en rust; wegen van haat en vriendschap, van boosheid en deugd, van eer en schande, van voorspoed en grievende teleurstellingen. Hoe verre die wegen echter van elkander verwijderd schijnen; op hoe vele punten elkander kruisende; ja, hoe dikwerf in geheel strijdige rigtingen tegen elkander inloopende; hun aller algemeene uitgang is één, namelijk, het graf. Wij mogen het laatste huis van buiten nog door eenige teekenen, geëvenredigd naar den aardschen stand des afgestorvene, onderscheiden, van binnen is alles gelijk en ontmoeten armen en rijken elkander. Ontdaan van het laatste overblijfsel der onderscheidingen, welke gewoonte of verwaandheid, en somtijds ook de nooddwang, onder ons hebben ingevoerd, keeren zij in de algemeene vergaderplaats der dooden tot de oorspronkelijke gelijkheid terug, met welke zij uit de handen hunnes scheppers zijn ten voorschijn gekomen. Wat zegge ik? De mensch is hier, o diepte

der vernedering! de mensch is hier niet voortreffelijker dan het beest. De heer der ondermaansche schepping, begaafd met rede en zedelijk gevoel, uitgerust met een aanleg voor al wat schoon en verheven is, tuimelt met het redeloos dier, dat door een blind instinkt langs den weg des levens geleid werd, in denzelfden kuil, om hun stof en gebeente onherkenbaar onder elkander te mengelen.

En hiervan geeft KOHELETH ook reden. » Zij » zijn allen, zegt hij, uit den stof, en zij kee- » ren allen weder tot den stof." Naar den ligchame zijn wij met de armste diertjes gevormd uit stof, hetwelk door zijne eigene natuur, en dus door de wet eener ingeschapene noodzakelijkheid, aan het lot der ontbinding onderworpen is. Het stof, uit hetwelk onze ligchamen zamengesteld zijn, maakt zoo weinig eene uitzondering op dezen regel, dat het grootendeels tot de weekste en broosste bestanddeelen behoort, uit welke eenig bewerktuigd schepsel op deze aarde werd zamengesteld. Ons allereerste vader is bij de schepping der dingen uit het stof der aarde geformeerd, en heeft in het menschdom kinderen hem gelijk voortgebragt. Wij zijn door het stof gevoed: lucht en water, spijzen uit het planten- en dierenrijk, hebben de steeds ver-

vliegende deelen van ons dierlijk ligchaam weder aangevuld, en wanneer de geheimzinnige kracht des levens, die dat wisselend stof bezielde, heeft uitgewerkt, alsdan keert ons ligchaam tot het onbezielde stof terug, om in anders bewerktuigde vormen weder op te staan. SALOMO in al zijne heerlijkheid op den troon van Israël erkende deze waarheid. Beesten en menschen, koningen en bedelaars, zeide hij, zij allen gaan naar eene plaatse. „Zij „zijn allen uit den stof, en zij keeren allen „weder tot den stof."

En nogthans, mijne natuurgenooten, hoe duidelijk die waarheid door hare eigene noodwendigheid en onze dagelijksche ondervinding gepredikt worde, wij erkennen ze wel, omdat wij ze erkennen moeten, maar passen haar ongaarne op ons zelven toe. Voedt en versiert gij uw ligchaam met de gedachte, dat het uit stof is, en haast tot stof zal terugkeeren? Immers het is uw afgod, dien gij zorgvuldig met altoos wisselende prachtgewaden omhangt, en op wiens altaar gij den edelsten wijn plengt en de keurigste spijzen ten offer brengt. Is het leven den meesten uwer eene reis naar de algemeene vergaderplaats, het graf? Het is immers eene reis naar eer, naar genot, naar groote bezittingen, naar een

gouden verschiet van gezondheid en opgeruimden zin in lengte van dagen. Zoo is de mensch, mijne medemenschen. Wat wij vurig wenschen, gelooven wij gaarne. De begoocheling, welke ons deze hoop speelt, doet ons den eindpaal des levens in zulk een verwijderd en nevelachtig verschiet beschouwen, dat hij verre den meesten tijd uit ons oog verdwenen is.

Van tijd tot tijd behaagde het echter eene waakzame voorzienigheid, ons in dit opzigt groote en indrukwekkende lessen te geven; lessen, van welke onze aardsgezindheid met schrik ontwaakt, en ondanks zich zelve op de ijdelheid harer hope wordt opmerkzaam gemaakt. Nu, met ons bij het slepend sterfbed van geliefde betrekkingen onze eigene dagen te leeren tellen; dan, met den jongeling van verwachting, of het sieraad der maagden, in den bloei der schoonste levensjaren, van ons bezwijkend hart af te rukken; op een anderen tijd, met den man van uitstekende verdiensten, die daar als een brandende fakkel verheven stond om in aller oogen te schitteren, in eens uit ons midden weg te nemen en in het rijk der dooden neder te stooten. In die verpletterende oogenblikken zien wij, dat noch jeugd, noch schoonheid, noch

kracht, noch wetenschap en talenten, noch deugd en godsvrucht, noch goud en aardsche magt, eenige de minste veiligheid schenken tegen den koning der verschrikkingen, den eindelijken overwinnaar van al het ondermaansche.

Treffender heeft de stemme Gods ons zelden toegeroepen, dat wij allen naar eene plaatse gaan, ja, ik mag wel zeggen, voortrukken, dan in de allerjongste dagen van het pas geeindigde jaar, toen een jeugdig geleerde, na het doorloopen van eenige der ontzettendste tooneelen van het menschelijk leven, in een punt des tijds uit ons midden opgeroepen werd. Gij bevroedt reeds, dat ik spreke van den hoogleeraar Vorsselman de Heer, wien gij allen gekend hebt, en die nu, wat zijn aardsche deel betreft, tot het stof is teruggekeerd, uit hetwelk hij genomen werd. Hij leefde als een achtenswaardig burger onder ulieden; de edelste jaren zijns levens heeft hij aan het onderwijs der jongelingschap en de uitbreiding der wetenschap in deze stad gewijd; eene schare der aanzienlijkste burgers uit deze stad heeft zijne voorstellen over de jongste vorderingen der natuurkundige wetenschappen met belangstelling bijgewoond. Op dezen dag, die het

burgerlijk jaar opent; in dit uur aan de godsdienst in betrekking tot onze burgerlijke belangen gewijd, zult gij het niet ongepast vinden, dat ik uwe aandacht eenige oogenblikken bij den afgestorvene bepale. Zoo lang eerbied voor zeldzame talenten rang heeft onder de deugden van een beschaafd volk, en dankbaarheid voor ontvangen licht der kennisse onder die van mensch en christen, zoo lang mag ik geen oogenblik twijfelen, of mijne hulde zal ook zijn uwe hulde.

Wat mij in 't bijzonder betreft, broeders, ik volbrenge hier niet zoo zeer eenen pligt, als dat ik wijke voor het overmagtig gevoel van mijnen ontroerden boezem. Mijne vrienden moesten een openbaar bewijs hebben, dat weldaden met onuitwischbaar schrift in de tafelen van mijn hart staan opgeteekend. Maar afgezien van dit bijoogmerk was de eerste aandrift tot mijne hulde eene behoefte van mijn hart. Mijne drie oudste zonen vonden in DE HEER eenen onderwijzer in de wis- en natuurkunde, die bij hun den grond lag tot naauwkeurig onderscheiden en gezond besluiten; hij is het, die hun de lamp in handen heeft gegeven, door welke alle voorwerpen van hun volgend onderzoek helder bestraald en in de omtrekken scherp afgeteekend

zullen worden. De vader gevoelt al de waarde van een licht, zonder hetwelk de waarheid nimmer dan nevelachtig en onbestemd voor zijne zonen verschijnen zoude, en het is dus door zijnen mond, dat hunne vereenigde hulde aan de schimmen van DE HEER tot u spreken zal.

Indien ik hier niet of weinig spreke van den hoogleeraar HOFFMAN, op nog jeugdiger leeftijd dan DE HEER, en onder eene soortgelijke oorzaak als deze in den loop van hetzelfde jaar, maar vroeger reeds, bezweken, zoo is zulks niet aan eenig gebrek van achting, maar tijd te wijten. Daar de oogenblikken dezer bijeenkomst naauwelijks toereikende zijn om naar waarde van éénen hunner te spreken, zoo vorderde de billijkheid, dat ik, beiden de schatting mijner hulde niet te gelijk kunnende brengen, aan hem de voorkeur gaf, die hier de wetenschap zeven jaren gediend had, en in wiens vriendschap ik al dien tijd deelen mogt, terwijl de ander naauwelijks zijne lessen had geopend, toen de dood hem afriep. — Maar, ja, ook HOFFMAN stond op de hoogte zijner wetenschap, en dit betuigende, heb ik over hem eenen onmetelijken lof uitgesproken voor ieder die weet, dat die wetenschap thans de kennis van vijftig duizend planten omva-

demt. Een lust vóor de plantenkennis, die aan geestdrift grensde, vereenigde zich in hem met eenen doordringenden geest van navorsching, die nooit tevreden was de oppervlakte geroerd te hebben. Met eenen ijver, die voor geene bergen of zeeën terugdeinsde, heeft hij een groot gedeelte van dit werelddeel, somtijds in het gezelschap van groote mannen, afgereisd, overal de gewrochten en de oogmerken des grooten makers in de geslachten der planten nasporende. Ja, met dit oogmerk is hij zelfs tot in het hart der Middellandsche zee doorgedrongen, en heeft hij zoo wel de mosplanten op de rotsen van Maltha als de beroemde papyrusbies in den Anapus van Siciliën geplukt. Bedenkingen van eenen edeleren aard, dan alle weetgierigheid met elkander, hebben hem slechts belet om verder over te steken naar Afrika, en zijne nasporingen in het lange rivierdal, hetwelk wij Egypten noemen, door te zetten. Nog eens, hij was geen oppervlakkig beschouwer, die verder niets anders wist, dan wat door grootheid of kleuren de zinnen treft, of wat hij reizende als 't ware ter vlugt gegrepen had. De grove verbeelding der menschen wordt diepst getroffen door den hoogen berg of het meteloos ruim der hemelen met hun-

ne ontelbare wereldbollen. Zij zoeken de grootheid des scheppers daarom in het groote; even of de almagt en de wijsheid des oneindige aan de ruimte bepaald waren. Hoffman deelde niet in deze bekrompenheid. Somtijds wijdde hij zijne aandacht aan de geheimzinnige werkeloosheid van den bloem, die op zijnen stengel omgedraaid geene de flaauwste veerkracht toont om zich in de vorige rigting te herstellen; op eenen anderen tijd boeide de kruikvormige kronkeling van sommige bladen zijne aandacht. Nu, gewapend met het scherpste kunstglas, spoorde hij de planten op het blaadje eener plant na, en dan weder verspiedde hij de hairtjes tusschen de celletjes der planten: want in deze schijnbare nietigheden zag hij eenen even onpeilbaren afgrond van wijsheid, als in de cederen op den Libanon. Welk eenen oogst had de academische jongelingschap, had de wetenschap zich van deze uitgebreide en diepe nasporingen niet mogen beloven! En alle deze schoone bloemen der hope heeft de dood in haren knop gestikt.

Mag ik na zoo korte kennismaking ook iets van Hoffmans karakter zeggen, zoo voegde hij bij de kennis der wereld nog dat geloof aan vriendschap en deugd, hetwelk zoete en on-

schuldige begoochelingen niet onmogelijk maakte. Van hier eene kinderlijke blijheid van zin, eene openhartigheid en vertrouwelijkheid, die wederkeerig vertrouwen uitlokte. Hoe aangenaam en leerzaam tevens was zijn omgang! Hoe bereidvaardig deelde hij de wonderen, welke hij gezien had, aan zijne vrienden mede! Wie hem gesproken hadden twijfelden, of zij in dezen jongman meer zijne natuurlijke nederigheid en gemeenzaamheid beminnen, of het belangrijke en altoos nieuwe van zijn onderhoud bewonderen moesten. De vader liefde hem als zijnen eenigen zoon, en welligt nog meer als de eenige spruit, die hem van eene aangebedene vrouw, sints lang ontslapen, was overgebleven. Geene zorg noch opofferingen kende de regtschapene man te groot om de leerzaamheid van zijn kind reeds vroeg op de waardigste voorwerpen van menschelijke kennis te rigten. En die pogingen zag hij beloond. Noch de zedelijke, noch de verstandelijke ontwikkeling van den zoon lieten iets te wenschen over. Nooit gaf hij de minste reden tot ongenoegen: altijd het middel verspiedende om de wenschen zijns vaders te voorkomen, gaf hij het voorbeeld dier stille, maar altoos waakzame dankbaarheid, die zich in innige verknochtheid aan zijnen

vader openbaarde, en meer dan alle goederen des geluks in staat is de ouderlijke zorgen en opofferingen te beloonen. Maar ziet, ook één der edelste geluksgoederen kroont het werk der opvoeding. Het oordeel van bevoegde regters erkent de zeldzame verdiensten van den zoon, en brengt hem door hunne voorspraak op het eergestoelte van hoogleeraar. Doch, helaas! mijne lotgenooten! dan moeten wij deze aarde allerminst betrouwen, wanneer zij ons niets dan eer en bloemen strooit, en ons geluk het naaste aan de volkomenheid heeft opgevoerd. Nog naauwelijks waren de toebereidsels tot zijnen tweeleedigen werkkring voltooid, toen eene kwaal, waarschijnlijk het gevolg der hevigheid zijner vroegere inspanningen, het hoofd deerlijk krenkte en onder vernielende koortsen een einde aan zijn leven maakte. De vader verloor zijnen grootsten schat op aarde. De kroone zijner grijsheid was hem van het hoofd gevallen, en hij vond bij het aanschouwen van de sterfelijke overblijfselen geenen anderen troost, dan den lof zijns zoons in den mond aller braven, en de vertroostingen, die van den troon der genade in het verbrijzeld vaderhart mogten afdalen. De wereld heeft dezen jeugdigen geleerde na zulk eene korte verschijning reeds

vergeten; maar lang leeft hij nog in het dankbaar geheugen zijner vrienden, die hem naar waarde wisten te schatten, en nooit, nooit vergeet hem de vader. De wonde, die zijnen boezem geslagen is, zal niet ophouden te bloeden, voor dat de hemel hem met zijnen zoon hereenigd ziet.

Ik keer terug tot het hoofdvoorwerp mijner tegenwoordige hulde, tot den ontslapenen hoogleeraar VORSSELMAN DE HEER.

Zijn vader was nu omtrent 32 jaren geleden euangeliedienaar te Valburg, een klein dorp in Gelderland, toen DE HEER aldaar geboren werd. Hier bragt hij zijne kindschheid door, en zijne opvoeding onder de landlieden liet de gelukkigste gevolgen na, en in zijn krachtig ligchaamsgestel, en in de ongedwongene natuur zijner manieren, door welke hij naderhand aan allen zoo beviel. Als kind toonde hij echter noch lust noch vermogen tot eenige geestbeschaving. In dit opzigt scheen hij zoo verre beneden zijnen broeder te staan, dat, terwijl deze tot euangeliedienaar bestemd was, hij voor geene hoogere roeping dan landbouwer berekend geacht werd. Het toevallig vergezellen van zijnen vader, bij een bezoek aan eenen der landlieden diens gemeente, bragt hierin de eerste

verandering. Deze landman had namelijk een klein dochterken, hetwelk in hunne tegenwoordigheid zeer vaardig uit een boek begon te lezen, en toen de vader hierop de onkunde zijns zoons met deze vlugheid van een boerenmeisje begon te vergelijken, gevoelde hij voor het allereerst de scherpe prikkels der eerzucht. Hij greep zich aan: de vonk, die in hem sluimerde, spatte in vollen luister voor den dag, en zijne volgende oefeningen, zoo wel te Culenburg als te Utrecht, waren zoo vele reuzenstappen naar het hoogste toppunt, hetwelk menschen in de wetenschap bereiken kunnen.

Maar ook welke gaven der natuur, mijne hoorders! Een stalen geheugen, hetwelk zonder eenigen steun van het oordeel op eigene wieken dreef, en in den doolhof van duizend dorre cijfers zijnen man nimmer verried. Een helder, juist, doordringend oordeel, hetwelk de verwikkeldste waarheden in alle hare kruisende draden ontrafelde, en nimmer feilde hem oogenblikkelijk het rustpunt, waarop het gansche zamenstel draaide, aan te wijzen. Eene rijke verbeelding, die hem bloemen en beelden toewierp om de dorre zoo wel als de grootsche onderwerpen te versieren. Een veerkrachtige en buigzame

geest, die zich als een vloeijend kleed vlijde om allerlei uitéénloopende onderwerpen; zoo wel om de schoonheden van HOMERUS, als de voorstellen der verhevene wiskunde; zoo wel om de bevallige vormen van het kout bij beschaafde vrouwen, als de taal der helden op het slagveld. Een rijke geest, voor wien even weinig eenige stand in de maatschappij als eenig voorwerp van menschelijke wetenschap gesloten was, en die geboren scheen tot het gezelschap van koning en bedelaar beide. Een geest eindelijk, die hem in staat stelde om de stiptste naauwkeurigheid van eenen handelaar in het regelen der geldelijke belangen van een huisgezin of reisgezelschap, met de rijkelijkheid en de manieren van eenen vorstelijken gastheer te vereenigen.

In zijn onderwijs was DE HEER duidelijk. Hij leerde duidelijk omdat hij duidelijk dacht. En hier spreidde hij ook ten toon de snelle opeenvolging zijner denkbeelden, zijne gezwindheid in het bevatten, zijn instinkt om de betrekking tusschen de verwijderdste waarheden in te zien, en eene daaraan gepaarde vaart in de rede, welke men met den onbeteekenenden naam van vlugheid bestempelde, maar die meer dan eenige andere deugd der voordragt den leerling een gunstig

denkbeeld van zijnen meester inboezemt. De jongeling voelt zich overweldigd en weggesleept door eenen stroom, waarin hij zijne zwakheid herkent beneden den meester, die dezen stroom loslaat. Een groot man, die zich langzaam en bedachtzaam uit, geeft der jeugd zulk een gunstig denkbeeld niet van zijne talenten, als de oppervlakkige vlugaard, die met ligten tred voortsnelt en zijnen leerling met zich neemt. Gij kunt begrijpen hoe groot de uitwerking van DE HEER op zijne leerlingen geweest zij, wiens grondige kennis zijne vaardigheid in het vatten en verbinden evenaarde.

Doch wat al deze gaven kroonde en waarde gaf voor de maatschappij, was eene aangeborene vaardigheid ter taal, die hem in staat stelde om de waarheden even weelderig en rijk, als zij in hem opwelden, aan anderen mede te deelen. Natuur had de vlug- en buigzaamheid van de werktuigen der spraak bij hem geëvenredigd naar de snelheid van zijn denkvermogen. Ook was het verband tusschen de voorstelling der ziel, en het instinkt der uitdrukking door de spraak, zoo naauw en zoo onmiddelijk bij hem, dat den denkbeelden in het oogenblik hunner wording de woorden als juist passende kleederen aan het lijf groei-

den, en hij nimmer één oogenblik om het woord zocht, hetwelk de ware uitdrukking van zijn denkbeeld met zich bragt. Waar hij voor de vuist sprak toonde hij eene naauwkeurigheid in de uitdrukking en in den geheelen bouw der volzinnen, die eerder het gewrocht eener gelukkige pen, dan van eene oogenblikkelijke ingeving scheen te wezen. Zijne tong was steeds de even vaardige als getrouwe tolk van zijnen geest, en plooide haar woord naar allerleie soort van stijl. Hetzij hij aan den vreugdedisch de feestbokaal met de wenschen van zijn hart vergezelde; hetzij hij zijne krijgsmakkers, het zwaard op zijde gegespt, tot trouw aan de eer en het vaderland opwekte; hetzij hij de banen der hemelligchamen uitlag en de grootheid des scheppers in het eindeloos ruim der hemelen met woorden van plegtige majesteit verkondigde, altijd, altijd was zijn stijl geëigend naar den aard des onderwerps, hetwelk hij behandelde. Iets was in DE HEER geheel merkwaardig, dat hij beroofd van alle gevoel voor het ziel- en zinnen betooverende der muzijk, nogtans zijne zinsneden, wanneer hij voor de vuist sprak, niet slechts in haren inwendigen bouw, maar ook in de uitspraak door eene volheid en zangrijke rond-

heid van toon kenmerkte, welke VAN DER PALM zich tot eer mogt gerekend hebben. Maar hierin was hij gelijk aan NIEUWLAND, die in de eerste ontwikkeling zijner aangeboren grootheid de aarde verliet, en ook aan DAVY, die lang genoeg leefde om te rijpen, en zijnen naam door het onsterfelijk gedenkteeken zijner ontdekkingen te vereeuwigen. Wie uwer kent niet de gedichten, waarin zich het kinderlijk en natuurlijk gevoel van NIEUWLAND met de liefelijkste maten uitgiet? En evenwel gevoelde hij zelfs eenen afkeer van de toonkunst. Het gekrasch der raven en de zang der nachtegalen had op hem dezelfde uitwerking. En wie gevoelde dieper, wie fijner en kiescher dan DAVY? Maar te vergeefs poogden zijne vrienden hem slechts eenen enkelen val in de wijze van het lied zijns vaderlands, of iets wat daar naar zweemde, te doen nabootsen. Zoo zien wij weder, mijne broeders, dat de natuur, of liever de God der natuur, evenrediger en billijker in de uitdeeling zijner gaven geweest is, dan wij in onze onvergenoegdheid wel toegeven wilden.

Deze gave nu der taal was de groote bekoorlijkheid van zijn onderwijs. Terwijl anderen, geketend aan hun blad, naauwelijks een oogenblik, uit vrees voor vallen, dien

leiband durven loslaten, bewoog hij zich altijd vrij en gemakkelijk, en gaf hij zich onbekommerd aan de ingevingen van zijnen geest over. Hij onderwees niet, maar sprak tot u als een rijk begaafde vriend, wiens gladde en heldere voordragt het onmogelijk maakte, dat gij hem door alle kronkelingen van zijn onderzoek niet aandachtig volgen zoudt. Dit was zoo bij uitnemendheid zijn aangeboren talent, dat de opstellen, welke hij voorlas, op verre na die toejuichingen niet ten deele vielen, die de oogenblikkelijke uitvloeisels zijner rijke bespraaktheid bestendig volgden. Ook dit verschijnsel is geenszins zonder voorbeeld. De boekentaal van Mirabeau, den grootsten redenaar der achttiende eeuw, was niet zoo bezield en wegslepend als zijne spreektaal, ook na aftrek van de voordragt en den indruk des oogenbliks.

Evenwel niet alles was in dezen bij de Heer het uitwerksel van zijnen aanleg; oefening had er haar deel in. De Heer had de ouden vlijtig en met eenen geest van onderscheiding beoefend. Hij had ze met wellust verslonden, en zijn geest was geëigend om deze stof tot sterkend voedsel te kleinsen en in nieuwe bestanddeelen van zijn wezen te doen overgaan. Wij willen hier niet twisten, of het beter wa-

re geweest de aandacht van DE HEER op de mannelijke schoonheden der Grieken dan op de gekuischte vormen van een overbeschaafd tijdvak te vestigen; maar wij zullen alleen zeggen, dat het onderwijs in de ouden, zoodanig als hij 't dan genoten had, zijne gansche wijze van zich de waarheid voor te stellen doorwemelde. Hij had niets van die gezochte, of overladene, of zenuwlooze bloemrijkheid, in welke de wansmaak der latere eeuwen zoo veel smaak vindt. Alle leden van zijnen stijl rusteden als zoo vele beelden der oudheid op naakte vierkante grondstukken van Carisch marmer; over alle zijne gezegden lag een waas van classiciteit gespreid. Wat hij uit de dichters aanhaalde bewees de keurigheid en degelijkheid van zijnen smaak, en midden uit den oceaan van denkbeelden, die in hem woelde, staken zij dikwerf nog het hoofd boven, om zijn onderwerp met hunnen gloed op te luisteren. Wanneer hij de hemelligchamen bij groepen uitlag, wierp zijn geheugen tusschen wiskundige cijfers en lijnen de dichtregelen, met welke HOMERUS, of VIRGILIUS, of VONDEL, of VAN HAREN, de sterrebeelden bezongen had, en beurtelings groot redenaar, en diep wiskunstenaar, liet hij de opgetogene jongelingen twijfelen, wien van bei-

den zij meest in hem te bewonderen hadden. Met één woord, DE HEER bewees overtuigend door zijn voorbeeld voor aller oogen, wat de groote HEMSTERHUIS nu ruim eene eeuw geleden openlijk en plegtig verdedigde, dat de wiskunde gehuwd aan de schoone letteren, alleen den volkomenen geleerde, die in zaken en vormen beide uitmunt, kan uitleveren.

Gij gevoelt, mijne hoorders, bij die rijkbegaafde en krachtvolle ziel behoorde een ligchaam, in staat hare hevige en onverpoosde werkzaamheid te ondersteunen of ten uitvoer te brengen. In een zwak ligchaam zou zulk eene overmagtige ziel hare eigene foltering zijn geweest. En een krachtig werktuig had natuur, om de mate harer gunsten ten boorde vol te meten, aan zulk eenen geest gepaard. Het ligchaam des overledene was gehard tegen hitte en koude; ja, tegen honger en dorst evenzeer, als de overdadige tafels der rijken. Het braveerde met hetzelfde gemak de afmattende togten van het krijgsmansleven en het nachtleger onder den blooten hemel, als de vernielende uitwerkselen van het zittende en peinsende leven bij de nachtlamp.

Van eenen man van dezen hoogen aanleg kunt gij reeds bij voorraad verwachten, dat

hij de wetenschap uit een hooger standpunt beschouwde dan de groote hoop harer beoefenaars. Deze zien in de studie niets anders dan een werktuig om den kost te verdienen; is eenmaal de titel om naar een ambt te dingen verworven, zelden bekommert men zich om nog iets verder te leeren. De Heer integendeel beminde de wetenschap om haar zelve, van wie hij nooit genoeg had of konde hebben. Zij was niet zijne boelin, welke hij aanbad, om haar vervolgens te verlaten; zij was zijne kuische echtvriendin, aan welke hij door de heiligste en onverbrekelijkste banden zat vastgesnoerd, en welke hij hoogachtte, niet om haar goud en gaven, maar om hare innerlijke deugden en bekoorlijkheden. Zij was de eerste, die 's morgens bij het ontwaken voor hem stond; zij de gezellinne, wier vereering zijne dagen vulde en gelukkig maakte; en haar beeld was het laatste, dat voor zijne matte zinnen omdoolde, als hij in de armen des slaaps nederzonk. Hij verkocht haar nimmer als een voorwerp van handel; wat hij om niet van haar had ontvangen, gaf hij buiten zijne ambtsbetrekking om niet terug. Welk jongeling, die hem zijn onderwijs vroeg, heeft hij zulks geweigerd, indien hij slechts eenige oogenblikken aan zijnen digt-

bezetten tijd konde ontwoekeren? En wie, vraag ik, heeft hem daarvoor eene belooning kunnen opdringen? Hij spreke, en ik zal tegen hem getuigen.

Hier mag ik ook geenszins zwijgen van zijne nederigheid en gemeenzaamheid. Op geene zijner gaven liet hij zich het allerminste voorstaan. Wat de overledene wist, had hij te gemakkelijk geleerd, om er zulk een oneindig groot gewigt in te leggen, en overigens was hij op die hoogte der wetenschap, dat hij wist, dat wij niets weten. Een stil zelfbehagen, ingenomenheid met eigene denkbeelden, alle betweterij, en nòg meer hoogmoed op wetenschap, zijn zoo vele onfeilbare teekens van een klein karakter, of van meerdere en mindere onwetenheid. Bij onze intrede in het rijk der wetenschappen bevinden wij ons in een eng dalletje, hetwelk wij gemakkelijk overzien: onze kennis in betrekking tot die kleine ruimte schijnt ons gansch niet gering te zijn, en bij de minste vordering verbeelden wij ons dus al vrij veel te weten. Wij klimmen hooger, en zien den cirkel der voorwerpen om ons heen grooter worden; onze kennis is geenszins in die mate aangegroeid, en wij bemerken, dat wij niet zoo veel weten, als wij wel dachten. Eindelijk op den top

des bergs geklommen, zien wij onder ons een onafzienbaar land zich uitbreiden, en staroogen wij van rondomme naar eenen gezigteinder zonder grenzen. Nu wanhopen wij voor altijd om iets meer dan een klein plekje van dat meteloos gebied te leeren kennen, waarin wij ons zelven en onze wetenschap verliezen gelijk eenen droppel in den oceaan. Op dat standpunt bevond zich ons ontslapene vriend. Van daar die nederigheid in hem, dat hij dikwerf met den minsten dagllooner gesprekken aanknoopte, en dat ook niemand onder het onderwijs in toon en houding eenig onderscheid tusschen leermeester en leerling ontdekken konde. Van daar dat nederlatende en onvermoeide geduld met trage verstanden: de leerling zelf mogt den moed verloren geven, DE HEER rustte niet voordat hij de taal en alle vergelijkingen, welke zijne rijke verbeelding hem aanvoerde, had uitgeput om dezen het onbegrijpelijke begrijpelijk te maken. Het geduld van eenen vader en de gemeenzaamheid van eenen vriend! zoudt gij iets weten uit te denken, dat zoo den leerling voor den meester inneemt? Een toon van vertrouwen vleit de eerzucht des jongelings, en de gemeenzaamheid strookt met zijnen leeftijd, wars van den dwang der hoofsche vormen. Het ver-

trouwen wekt ook steeds het vertrouwen. De gemeenzaamheid, die vertrouwen inboezemt, gepaard met waardigheid, die alle minachting onmogelijk maakt, verzekerde DE HEER bij de liefde ook bestendig den eerbied van alle zijne leerlingen.

Maar DE HEER was ook niets minder dan een stroef en onhandelbaar kamergeleerde. Niets van alles, wat menschelijk is, achtte hij zich vreemd; en wat is er menschelijker, mijne natuurgenooten, dan dat 's menschen zin trekt naar zijnen geslachtgenoot? Zijne diepe en ingespannene navorschingen, die anders den geest afgetrokken en ongezellig maken, hadden zijnen aanleg voor de verkeering niet in het minste gekrenkt. Steeds geneigd te deelen in de vreugde en droefheid zijner natuurgenooten, nam hij een levendig deel in alles wat om hem heenging. Hij was een spraakzame gast aan den vriendendisch; een hoogst wellevend en minzaam lid der gezelschappen; gewigtig of boertende in zijne gesprekken, naardat zijn rijke in alle vormen zich plooijende geest het opgaf, of stand en kunne des gezelschaps het vorderden. Hij was gierig op zijnen tijd: hij plag zelfs te wenschen, dat hij tijd koopen konde van de lediggangers, die hunne morgens en avonden

in openbare huizen wegdroomden; maar nooit was de hitte zijner nasporingen zoo hevig, of zijne dagen zoo druk door onderwijs bezet, dat hij aan het gezellig verkeer deze offers geheel onthield. En deze man, die voor de maatschappij en de zamenleving geheel geboren scheen, die zoo gaarne alle menschen believen en ten dienste wilde staan, heeft echter nimmer de eischen der opregtheid aan die der wellevendheid, om menschen te behagen, opgeofferd. Van natuur en door beginsel een aartsvijand van alle treken der geveinsdheid, sprak hij gelijk hij dacht. Ja, hij dreef de opregtheid wel tot een uiterste, die de alledaagsche wezens in onze zamenleving als eene groote onbeleefdheid voorkwam en verbaasde. Wee de vrome kwaadspreekster, die door kwade geruchten den nijveren huisvader het brood uit den mond wilde stooten. Over haar, welken stand zij ook in de maatschappij bekleeden mogt, liet hij zich in het openbaar uit met al den gloed eener onbeteugelde verontwaardiging, en hij vereenigde in zoodanig geval alle zijne vrienden, en hunne pogingen met de zijne, om het venijn dier ellendige pijlen onschadelijk te maken.

Denkt niet, mijne hoorders, dat de ontslapene alleen de oppervlakkige aandoeningen

kende, waardoor men de vriend der gansche zamenleving wordt en eigenlijk niet eenen waren vriend heeft: in zijnen boezem werd dat diep en duurzaam gevoel gekoesterd, zonder hetwelk vriendschap een ijdele naam is. Vriendschap is de heiligste van alle zedelijke verbonden. Zij vordert wederzijds eenen edelen en hoogen zin van opoffering; een zamenstel van deugden, en eene geheimzinnige harmonie der zielen, waarvan de vereeniging in een enkel karakter tot de grootste zeldzaamheden in de geestenwereld behoort. In het karakter van DE HEER waren die voorwaarden aanwezig. Hij was vriend in den hoogen zin des woords, en op de levensreis had hij twee jongelingen ontmoet, [zeldzaam treffen!] hem in die hoedanigheid gelijk. Hoe smolt het hart hem in den boezem weg, toen hij één hunner, den jeugdigen SUERMAN, in dien bloei der jaren, in die grootsche hoop voor het rijk der wetenschappen, in die onmisbaarheid voor eenen door rouw ter nedergedrukten en vergrijsden vader, nog kort geleden, de laatste eer bewijzen moest! Hoe weinig dacht hij toen, staande aan het graf van zijnen halsvriend, dat aldaar in deze oogenblikken reeds hunne assche vereenigd zoude wezen, gelijk eenmaal hunne schoone zielen op aarde!

Gij waant zeker niet, mijne hoorders, dat de ware eerzucht met de vriendschap of de nederigheid onbestaanbaar is. De Heer had de eerzucht, die van groote geesten schier onafscheidbaar is. Er zijn er, ik stemme zulks toe, die haar niet kennen; maar ik vind deze onverschilligheid geene deugd, indien het geloof aan eigene algenoegzaamheid en de verachting des menschdoms hare grondslagen zijn. De Heer stelde belang in het denkbeeld, dat de menschen van hem maakten, omdat hij de menschen liefhad, en indien ooit de warmte, met welke hij zijne stellingen verdedigde, de vormen eener al te heftige eerzucht aannam, was het meer de gloeijende ijver voor de wetenschap en de belangstelling in datgene, wat hij voor waarheid hield, die hem zoo deed spreken, dan het opzet om door het volhouden zijner stelling zijne meerderheid te handhaven. Nooit zeker is zijne eerzucht ontaard in nijd, voor wien zijne groote ziel ten eenenmale onvatbaar was. Hij kende geenen anderen naarijver, dan om de edelste en grootste mannen op zijde te streven, en hen in het voordeel, dat zij hun vaderland aangebragt hebben, ware het mogelijk, te overtreffen.

Op dat woord voordeel, mijne hoorders,

leg ik eenen bijzonderen nadruk, en wel om u een denkbeeld te geven van het doel, dat de overledene zich met het beoefenen der wetenschap voorstelde. Geesten als DE HEER heeft men meer gezien; maar weinige, die hunnen talenten zulk eene nuttige rigting gaven als hij. Geene wetenschap of kunst had bij hem eenige waarde, zoo zij niet dienstbaar werd aan de vermeerdering der voordeelen of genoegens van het maatschappelijk leven. Hij achtte den boom der kennis niet, dan om hare vruchten, die voeden of verkwikken, en wie geene zulke vruchten droeg, mogt om hem wel verdorren of uitgeroeid worden. Men mag van hem zeggen, dat hij geen onderwijs heeft gegeven, dan wat regelregt aanstreefde op de verspreiding van kundigheden, die, terwijl zij den mensch in zijn verhevenst deel veredelen en versieren, ter zelfder tijd zijne stoffelijke welvaart vermeerderen.

Mijne hoorders, wanneer ik alles naga, herinner ik mij niemand, op wien DE HEER in talenten meer geleek, dan op mijnen dierbaren meester VAN SWINDEN. In omvang van geheugen en snelheid van bevatting, in vaardigheid en gemakkelijkheid om zich in verschillende talen uittedrukken, in duidelijkheid van zich iets voortestellen en aan anderen me-

detedeelen, in smaak voor letterkunde, in opgewekten zin voor den arbeid, in belangelooze bereidvaardigheid om elk met het licht hunner kennis ten dienst te staan, maar bovenal in hemelblanke braafheid, waren zij elkanderen zoo volkomen gelijk, als de oneindige verscheidenheid van menschelijke karakters en het verschil van eeuw en jaren zulks gedoogden. Maar natuur, om billijk te zijn, had ook aan beiden dat scheppende vernuft geweigerd, met hetwelk slechts zeldzaam een geest op de wereld gezonden wordt, om de wetenschap in eens eene gansche eeuw voor uit te brengen: schitterende, uitmiddenpuntige hemelligchamen, mijne hoorders, die het heelal verlichten, maar voor de wereld, die hen onmiddelijk omringt, niet zoo bruikbaar zijn, als groote geesten van den tweeden rang. Gelukkig dan voor ons, dat de godheid, meer bedacht op onze ware en dringende behoeften, dan de verhooging van een licht, hetwelk ons eindelijk verblinden zou; gelukkig, zeg ik, dat de godheid het getal der Newtons en La Places door dat der van Swindens en de Heers verre overtreffen liet.

Zoodanig was Vorsselman de Heer. Van het oogenblik, dat mij het geluk wedervoer dezen mensch te ontmoeten, zag ik in hem

eenen grootschen aanleg verbonden met de eene ware eerzucht, en die eerzucht gerugsteund door eene ontzettende kracht en voortvarendheid. Groote vorderingen had hij reeds gemaakt, en indien het veiligst is de toekomst van eenen man naar zijn voorleden te beoordeelen, zoude bij een langer leven en op een grooter tooneel, waar hij zijne hoofdkrachten op een enkel deel der natuurkennis had kunnen vereenigen, de grenspaal zijner vorderingen naauwelijks te bepalen zijn geweest. Hij was misschien de man, die den nationalen roem had teruggebragt op den trap, waar 's Gravesande en Musschenbroeck dien voor hunnen tijd gelaten hadden. Maar één snik — en uitgedoofd was dit groote licht. Gij hebt hem gezien, maar ziet hem, en hoogst waarschijnlijk zijns gelijken, nooit weder.

Nu ruim een jaar geleden bemerkte ik in den overledene eenige verandering, die mij zeer raadselachtig scheen. Zijn geheugen begon hem eenen enkelen maal in het midden van den vloed der rede eensklaps te verlaten. Het vuur zijner verbeelding sloeg aan het kwijnen, en wist zijne voorstellen niet met den vroegeren gloed te bezielen. Hij was weinig opgewonden meer in het gezelschap; somtijds zat hij stil en afgetrokken; ja, eens zag ik

van hem eene soort van besluiteloosheid, die mij in zulk een vaardig en mannelijk karakter verdacht voorkwam. Dit alles echter in zulk eene geringe mate, dat een vriend, wien ik mijne opmerking mededeelde, haar hield voor het uitwerksel mijner inbeelding, of ten beste voor eene oogenblikkelijke sufheid, die wel eens op langdurig zitten en peinzen volgen wil. Doch in de laatste weken zijns levens begon zich over dit heldere brein eene donkerheid te verspreiden als van eene opkomende donderwolk, die met den bliksemschicht bezwangerd is. In het eerst dachten wij, dat deze somberheid gelijk zoude zijn aan die voorbijgaande verduisteringen, die het licht der groote hemelligchamen eenige oogenblikken voor ons aardbewoners onderscheppen, om straks met te grooteren luister te herschijnen. Maar anders was 't in den raad des oneindige beschikt. Na eenige weken in diepe mijmeringen, zwart als het graf, verzonken, of door ijdele schrikbeelden voortgezweept te zijn geweest, welke noch de geneeskunst, noch de stem der vriendschap verdrijven konde, is hij eindelijk door de overstorting van het oproerige bloed op de longen in een punt des tijds bezweken. Deze uitkomst griefde ons nameloos; hare tijding weergalmde met

ontzetting in alle zetels der geleerdheid, als een onherstelbare slag voor de wetenschap; maar morren wij niet tegen hem, wiens doen majesteit en heerlijkheid is. Misschien heeft de hoogste liefde hem ons ontnomen, om hem het langer gevoel van zijnen val en de ondervinding eener nog vernederender toekomst te besparen. Zijn leven was tot hiertoe eene aaneenschakeling van ongehoord geluk geweest. Hij was onbeteugeld voortgesneld van licht tot licht, van eer tot eer. De keerzijde van dit geluk heeft de eeuwige liefde niet gewild, dat haar gunsteling aanschouwen zoude.

En hier moet ik iets aanroeren, waarvan ik eeuwig behoorde te zwijgen, indien ik alleen het gevoel van haar, welke bij dezen dood een zwaard door de ziele ging, te sparen had, maar waarvan ik niet kan zwijgen, zoo ik het beeld van het voorwerp mijner hulde voltooijen wil. De ontslapene laat eene moeder na. Reeds vroeg van haren echtvriend beroofd, kwam de taak der opvoeding van dezen zoon op hare schouders alleen te rusten. Gaarne had zij alles aan hem, aan zijne bevordering tot een man, tot een groot man ten offer gebragt, en die offers waren boven bidden en wenschen met de heerlijkste uitkomst bekroond geworden. Nadat haar

zoon de academische loopbaan beide in wijsbegeerte en letteren met glans voleindigd, lauweren in den strijd voor de eer des vaderlands geplukt, Italiën en Siciliën afgereisd, en overal betrekkingen met de grootste mannen aangeknoopt had, zag zij hem in deze stad op den stoel van hoogleeraar verheven. Zeven jaren lang smaakte zij het onbeschrijfelijke genoegen van onder één dak met haren zoon te wonen, en onder het bestuur zijner huishouding dagelijks zijne wenschen te gissen, ja, te vervullen, eer zij nog waren uitgesproken. Hier zaagt gij de keure der zamenleving telkens vereenigd om zich in gesprek met zoon en moeder te verlustigen. Hier vloeide de lof der kenners, de onderscheiding der voornaamsten, de achting der braven, de eerbied en de dankbaarheid der leerlingen zamen, om hunne schatting, te dikwerf door schitterende euveldaden weggeroofd, aan den man van verdiensten toe te brengen. En welke muzijk klinkt zoo heerlijk in het oor der moeder als de lof over haren zoon? Hier eindelijk zaagt gij het schoonste tooneel van kinder- en ouderliefde, en mag ik er bijvoegen, van het volkomen geluk, zoo verre die plant op den dorren bodem dezer aarde groeijen wil. Want eene

grootere éénheid van zin, eene inniger wederzijdsche aanhankelijkheid, dan hier plaats vond, was wel niet denkbaar, en waar liefde heerscht, daar gebiedt de God des vredes immers zijnen zegen tot in eeuwigheid. Doch, helaas, in het midden der schoonste droomen van aardsche zaligheid, ziet de moeder haren zoon eensklaps aangegrepen in dat vermogen, waardoor hij hare sierlijke kroone voor het tegenwoordige, en het voorwerp van nog grootere verwachtingen voor de toekomst was. Nog toonde hij zich echter hetzelfde edelaardige kind, hetwelk hij altijd geweest was: want daar hij leed met het volle gebruik zijner rede, en in den eersten aanval der krankheid den bode van eenen gewissen, nabijzijnden dood zag, losten zich alle zijne bekommeringen in de ééne teedere, maar onbeschrijfelijk folterende, zorg op, wie voor hem bij zijne moeder in de plaats zoude treden. In de zielroerendste uitboezemingen van zijn smartgevoel lag hij den naakten grond zijns harten voor zijne vrienden onbedwongen bloot, en niets dan eerlijkheid kwam er voor den dag. Alles trouw, alles loutere braafheid, blank als de sneeuw, die zoo van den hemel viel! Maar even als bij het verheerlijkt hoofd onzes geloofs, kwam in deze ontzettende oogenblikken geene deugd

van zijn karakter heerlijker uit, dan de liefde voor zijne moeder. Het denkbeeld van haar hechtte hem nog aan het diep ellendige, verpeste leven, en telkens wanneer hij de bron van het eeuwig licht hartbrekend aansmeekte om eenen enkelen straal van licht in deze ondoordringbare duisternissen zijner ziel, was het tevens om eenen genadeblik over zijne, zoo hij meende, verlorene moeder. Indien menschelijke gebeden ooit om hunne zuiverheid en hunnen vurigen aandrang verhooring voor den troon der genade verwierven, hopen, ja, vertrouwen wij dan vastelijk, mijne broeders, dat dit smeekgebed van den rampzaligen zoon in gedachtenis zal opgeklommen zijn bij den eeuwigen vader der ontfermingen.

Ik hoor hier en daar, dunkt mij, het vermoeden oprijzen, dat de overledene zijne heerlijke vermogens te veel gevergd en alzoo zijn einde verhaast heeft. Wie, mijne hoorders, durft de natuurlijke oorzaken van 's menschen dood bepalen? Indien de hoogste kunst in dezen haar oordeel slechts schoorvoetende waagt, hoe omzigtig betaamt het ons dan in ons vonnis omtrent hem te zijn, die in het zwijgend graf ligt en zich niet meer kan verdedigen! Maar zoo iemand de beschuldiging volhoudt; zoo hij haar voor bewezen aan-

neemt, ook in dat geval gevoel ik mij sterk, den ontslapene te verdedigen; hoewel op gronden, die weinigen dan zij, die de wetenschappen beminnen en beoefenen, waarderen of wettigen kunnen.

Aan alle vermogens van den sterveling is een grenspaal, en die grenspaal, in de hitte des bedrijfs slechts eenige voetstappen overschreden, is ons dikwerf kwijning of de dood. Ondertusschen is er niets, waartoe wij bij eenen ijverigen aard ligter, en zonder het zelven te merken, verleid worden, dan juist dat overschrijden. Wanneer natuur onze zintuigen wel gevormd en geheel ons ligchaam met eene ongewone kracht heeft toegerust, dan gaat elke beweging, elke inspanning ons zoo ligt van de hand, dat wij naauwelijks gevoelen, dat wij ledematen hebben. Wij meenen zonder eenig gevaar onze pogingen te kunnen verdubbelen, totdat wij eensklaps, maar te laat, bemerken, dat wij den meetpaal onzer krachten zijn voorbijgesneld. Niet anders is het met de vermogens onzer menschelijke ziel. De overledene las de boeken met zulk eene onbegrijpelijke snelheid, en zijn geheugen onthield ze zoo gemakkelijk, dat hij wel met van der Palm mogt zeggen, „altijd werken, is altijd vermaak hebben.” Nog nadat hij de

genoegens der tafel en gezelligheid volop genooten had, viel hij dikwerf aan de letteroefening, als een hooger genot, dan wat hij zoo even gesmaakt had. Waarom een grenspaal aan inspanningen des geestes gesteld, die eigenlijk uitspanningen voor hem waren, en het beroep zijnes levens uitmaakten? Waarom de brandende dorst naar wetenschap niet met volle teugen gelescht? Waarom dit niet, in eene eeuw en in een onderwerp, waar de wetenschap zich ieder jaar meteloos uitbreidt, en de lengte des menschelijken levens, tot eene handspan bepaald blijvende, ons dringt om ieder oogenblik uit te koopen?

Maar zegt mij ook, broeders, wat zoude er van de wetenschap, wat van het vaderland, de vrijheid en de godsdienst geworden zijn, indien hunne beoefenaars of verdedigers, bij elke poging voor de goede zaak, eerst angstvallig berekend hadden, of de inspanning voor gezondheid of leven ook gevaarlijk kon zijn? Gelijk de krijgsknecht zijn leven stelt voor het vaderland, zoo behoort de beoefenaar der wetenschap, met alle redelijke zorg voor de gezondheid, zijne ziel en zijn ligchaam te verpanden aan de uitbreiding van het rijk der waarheid. Het zoude voorzigtig in den krijgsman zijn, zoo hij eerst berekende, welke kansen hij liep om door het

doodelijk lood, dat in duizenden rigtingen om hem heen vliegt, getroffen te worden. Maar dan zoude hij waarschijnlijk niet ten oorlog gaan, en de dierbaarste bezittingen des menschdoms moesten de prooi van dwingelanden en geweldenaars worden. Indien onze voorvaderen den raad der voorzigtigheid gevolgd hadden, om den ongelijken strijd met hunnen verdrukker niet aan te vangen, dan waren zoo vele honderdduizenden niet in vuur en golven vergaan, maar hunne nakomelingschap had in de verachtelijke boeijen der slavernij noch verlichting, noch roem, noch welvaart, noch zelfs een vaderland ontwikkelen kunnen? Indien diezelfde vaderen voorzigtig genoeg waren geweest, om de waarheid, welke zij dachten, niet te zeggen, dan waren er geene achttienduizend martelaren op brandstapels en schavotten omgekomen, maar dan hadden zij ons het glorierijkste erfdeel, de vrijheid des gewetens, ook niet kunnen nalaten. Eindelijk, indien alle beoefenaars der wetenschappen gevreesd hadden den grenspaal hunner krachten voorbij te gaan, en alzoo het slagtoffer hunner nasporingen te worden, zij zouden hunne gezondheid ongekrenkt bewaard, maar het gebied des menschelijken geestes binnen de bekrompene palen van de

eeuwen der onwetendheid gelaten hebben. Zoo zouden door kracht van voorzigtigheid de dierbaarste bezittingen van het menschdom voor altoos verloren gaan. Neen! gelijk godsdienst, vrijheid en vaderland bij ons uit het bloed en lijden onzer vrome vaderen gesproten zijn, zoo is het fundament van den tempel der wetenschap, grootsch en doorluchtig als wij dien aanschouwen, in den ondergang van ontelbare harer vereerders gelegd geworden, die zich voor haar aan kwijning, vroegtijdigen dood, ja, aan armoede, en de vervolging van domheid en heerschzucht, moedig hebben prijs gegeven. Dus, mijne broeders, kunnen wij ons niet tot den hoogen zin van opoffering, die de letterhelden bezielt, verheffen, laten wij hun de schatting onzer hulde ten minste niet onthouden, en indien ons ontslapene vriend, door zijnen ijver vervoerd, misschien zijne kracht heeft overspannen, laten wij niet berispen, maar bewonderende en dankende op zijn graf zeggen: „Hij is gevallen voor het schoonste goed, dat de mensch na de deugd bezit; hij is gevallen voor het beroep en het doel zijns levens, de wetenschap; hij is gevallen als de vrome krijgsknecht op het bed van eer."

Te gelijker tijd vinden wij ons echter ge-

drongen in dezen dood de ijdelheid onzer menschelijke ontwerpen, voor zoo verre zij tot de aarde bepaald zijn, op te merken. Hier vinden wij eenen man van den zeldzaamsten aanleg, die alle zijne krachten wijde aan de wetenschap, dat groote goed, hetwelk de mensch, zoo hij waarlijk mensch wil zijn, boven het dier vooruit heeft. Hij tast navorschende rond in de groote omtrekken van het werktuig des heelals; hij ontleedt de verschillende krachten, die het bewegen en bezielen, in hare beginselen; ontbindende en in nieuwe betrekkingen verbindende verwijdt hij elken dag den horizon zijner denkbeelden. Reeds heeft hij eenige veroveringen op het meteloos veld der ontdekkingen gedaan, hetwelk natuur voor den mensch openstelt; en welke zijn de veroveringen, die zijn rustelooze geest ons nog bereidt! Reeds heeft hij eene trits van edele jongelingen, door zijnen geest aangeblazen, met zich op den koninklijken weg voortgerukt, en hoe velen, die nu nog als kinderen spelen, zal hij eerlang om zich vereenigen tot toekomstige handhavers van den gezonkenen roem des vaderlands! Treedt met mij op zijne kamer, waar die wereld van kennis en roem in wording is. Ziet die stapels van boeken, waarin alles opgesloten ligt,

wat de menschelijke geest nieuws en nuttigs op eenig punt der beschaafde wereld in onzen tijd ontdekt heeft, alles bouwstoffen door zijnen geest bewerkt, of nog te bewerken. Ziet die papieren, in welke hij zijne opmerkingen aangestipt en de grondstoffen van toekomstige werken nedergelegd heeft. Ziet hier eene menigte brieven, in welke zijn raad van weetgierige jongelingen gevraagd, hun dank hem toegebragt wordt, of in welke de jok en de ernst der koutende vriendschap hem een oogenblik van zijne nasporingen verpoost. Ziet daar weder andere zendbrieven, hem uit vreemde landen van de hoofden der Europesche wetenschap geschreven; allen getuigen, dat hij het rijk der kennis als het algemeene eigendom des menschelijken geslachts aanzag, waarin alle onderscheid van volken en talen verdween, en waaraan dus geene andere grenspalen dan die van onzen aardbol konden gezet worden. Aanschouwt die wanden met ontelbare cijfers bedekt, waarin de uitkomst van kruisende krachten bepaald, de looplijnen van uit hun pad gedrongene hemelligchamen bepaald worden. Nog is hij in den eersten bloei der mannelijke jaren, en die jaren waren hem slechts leerjaren geweest. Wat hij tot verlichting der wereld eenmaal

voortbrengen zal, ligt eerst in kiemen bij hem aanwezig. De zaaitijd is nu voorbij, de rijping en de oogst staan voor de hand. Wat mag de wetenschap niet van zulk een hoofd en zulk eene vaart; wat de ware verdienste niet van dien zuiveren ijver voor alles, wat regt en deugd is, verwachten! Maar de koning der verschrikkingen, die spot met onze liefde als met onze ontwerpen en bedrijven, roept hem af, en hij valt als de prooi der wormen in het graf. Gesloten is het boek zijnes levens voor altijd. Werpt weg de bladen, welke hij beschreven heeft! want de voltooijing, het slot en de oplossing, waardoor zij alleen beteekenis konden krijgen, is achtergebleven. Zijn boekvertrek, zijn geheele huis is bij zijn verscheiden geworden als zijn lijk, een ligchaam zonder ziel. Slechts eenige weken vroeger zag ik hem in het midden zijner boeken nog denken, weelen en werken; ik zag hem, zijne moeder, argeloos van den ramp die hen naakte, met blijden en opgewekten zin voor mij zitten; spraakzaam, minzaam, deelnemende, als altijd; ontwerpende wat zij uitvoeren, bereizen of genieten zouden; de toekomst tegenlagchende als de bloemen het opkomend zonnelicht; en die woning, het werkzaam en levendig tooneel van

alles wat den mensch eerwaardig is, van liefde en vriendschap, van kennis en deugd, die zelfde woning is nu woest en ledig geworden. De plaats der bewoners wordt niet meer gevonden, O, wijze koning! gij had wel gelijk: „de voortreffelijkheid van den mensch „boven het vee is geene. Zij gaan allen naar „eene plaatse. Zij zijn allen uit den stof, en „zij keeren allen weder tot den stof." Bij het aanschouwen van den mensch, bij deze uitkomst van zijn woelen en ontwerpen, wat kunnen wij anders zeggen dan uw woord, IJdelheid der ijdelheden! Het is alles ijdelheid!

Hebt gij vrede met dit stelsel van Salomo, broeders? Kunt gij er uw hoofd bij nederleggen? Gij zoudt er ondanks u zelven het hoofd bij neder moeten leggen en geduldig het noodlottig oogenblik afwachten, waarin gij met made en worm aan de verrotting zoudt prijs gegeven worden, indien gij geene andere toekomst kendet, dan welke Mozes en de menschelijke rede u ontdekt hebben. Maar een naneef van Salomo, van wien gezegd werd, „meer dan Salomo is hier," heeft u andere verwachtingen geopend; en hij sprak niet uit zich zelven, maar wat de vader hem te spreken had gegeven. Door dat hemelsch

licht bestraald, kunt gij onmogelijk denken, dat datgene, hetwelk in mij denkt en thans tot u spreekt, hetwelk thans in u hoort en somtijds goddelijke gewaarwordingen ondervindt, vatbaar is om tevens met uw vleesch en bloed in slijk te worden opgelost. Het onstoffelijke in uw stof kan dezelfde oorzaken van verwoesting niet onderworpen zijn als uw stof zelf. Hoe! die diepe en veel omvattende kennis der wetten in Gods schepping, welke ons ontslapene vriend verworven had; dat diep gegriffelde gevoel voor regt en deugd; die heilige eerbied voor den oneindige, wiens wezen aller boezems vervult en het geheelal bezielt; die teedere gevoelens voor de lijdende menschheid, en die gehechtheid en onwankelbare trouw aan zijne vrienden; die innige liefde tot zijne moeder, die als eene hemelvlam geheel zijnen boezem doortintelde! ik vraag het u, broeders, u, die door den heer der onsterfelijkheid verlicht zijt: zijn dit voorwerpen om als onze zenuwen en spieren van het gewormte doorknaagd te worden? Onzigtbare uitvloeisels der onzigtbare godheid, zijn zij uit hare natuur onaanrandbaar voor tijd en dood; onvergankelijk als hun oorsprong zelf. Niet één hunner kan of zal vernietigd worden; allen in beweging gebragt door de-

zelfde ingeschapene en onverdelgbare bovenaardsche kracht der menschelijke ziel, vervolgen zij eeuwig de rigting, welke zij in dit begin van eene eindelooze loopbaan genomen hebben, en de eenige verandering, welke zij door den dood ondergingen, bestaat hierin, dat zij uit deze bekrompene en gebrekkige werkplaats in eenen hemelschen werkkring zijn overgebragt, waar de kracht naar den ijver, de ruimte naar de vlugt, en het algemeen en zalig heilgenot naar de vurige zucht om zijne dierbaren, om geheel het menschdom gelukkig te zien, volkomen zal geevenredigd zijn. Misgunt dan het graf zijne prooi niet, broeders. Het is billijk, dat ieder het zijne neme: de aarde het ligchaam, dat uit de aarde genomen werd, en de vader der geesten den geest, die van hem is uitgegaan.

Zoo heeft de dood onzen ontslapenen vriend alles ontnomen, wat hij hier op aarde bezeten had, behalve de wetenschap. Vrienden, goud, eer, laurieren, alles liet hij op den oever dezes levens staan; de kennis, het onvervreemdbaar eigendom van zijnen geest en met zijnen geest vereenzelvigd, volgt hem. Zij kan hem niet ontnomen worden, dan met den geest zelven, die onsterfelijk is. Daar dit

goed door zijne duurzaamheid zoo kostelijk is, heeft de godheid ook gewild, dat de mensch het met eigenen arbeid verdienen moest, terwijl eer, en roem, en goud, omdat zij vergankelijk zijn, dikwerf den onwaardigsten om niet worden toegeworpen. De toestand, waarin wij ons op deze aarde vinden, broeders, heeft ons oordeel ten deze geheel vervalscht. De behoeften, die aan onze broze natuur verbonden zijn, eischen dringend bevrediging. Zoo is verre het grootste deel des menschdoms verpligt tot levenslangen ééntoonigen handenarbeid, onderworpen aan de wet: Die niet arbeidt, zal niet eten. Wat de mensch uit behoefte begon, vervolgt hij uit gewoonte of gelddorst, wanneer de behoefte heeft opgehouden, en het middel wordt hem doel. Hij kent geene andere bezitting, dan welke hij bij het graf moet laten staan, en de wetenschap, die hem door alle eeuwigheid heen volgen zal, komt hem zoo onbeteekenend voor, dat hij voor haar, indien zij te koop was, niet gaarne iets van zijn geld geven zoude. De ziel van DE HEER was verre boven deze lage denkwijze verheven. Van het vergankelijke had hij weinig meer, dan tot teerkost des levens noodig was; en hij zocht er ook niet meer van. Maar daarentegen was hij

rijk aan kennis. En de uitkomst leert, dat hij het beste deel heeft gekozen. De rijkaard, die zich het vergaderen van schatten als het doel des levens voorstelde, verlaat dit leven even ontbloot van alle menschwaardige kennis, als hij het ingetreden is. Hij brengt niets in de eeuwigheid, dan eene ziel vergroofd in aardsche berekeningen, en onvatbaar om te kennen en te beminnen, wat hem altijd vreemd was. Ons gestorvene vriend brengt in het andere leven eenen schat van kennis. Wat hier reeds zijn wellust was, moet daar ééne der edelste en rijkste bronnen zijner zaligheid zijn. Indien het één onzer genoegens in den hemel zal zijn, God te zien gelijk hij is; gelijk hij is, groot in zijne almagt, wijs in zijne werken, en de liefde zelve in zijne wegen, dan mogen wij vertrouwen, dat ons vriend hier de eerste school grondig is doorgeloopen, om in de tweede al de genoegens te smaken, die uit een dieper indringen in de volmaaktheden des oneindige, dan dit omhulsel der sterflijkheid toelaat, geboren zullen worden.

Zoo dan, mijne broeders, zoekt kennis, zoo veel zij op uw levenspad te vinden en te grijpen is. Gij wilt immers niet alles, wat gij hier gegaderd hebt, op den rand van uw

graf laten staan; gij wilt niet arm en naakt in uw eeuwig vaderland aankomen. Deze aarde, ik bekenne zulks, is niets minder, kan niets minder zijn dan een school van wetenschap voor het menschdom. Het eerste doel der Godheid met ons hier te plaatsen kan geenszins geweest zijn, om ons brein met wetenschap te vullen; want wat denkbeeld zouden wij dan van de onpartijdigheid zijner liefde moeten maken, die het grootste deel van ons geslacht door de behoeftigheid van hunnen toestand van den morgen tot den avond eentoonigen handenarbeid heeft opgelegd, en alzoo buiten de mogelijkheid gesteld, om zelfs de eerste beginselen van eenige wetenschap te vatten. Het doel der Godheid was zeker om onzen zedelijken zin te ontwikkelen; om het geweten die fijne gevoeligheid bij te zetten, dat wij het kwade verachten omdat het kwaad is, het goede boven alles eeren en beminnen omdat het goed is, en onze natuur, uit het wezen der Godheid gevloten, aan de hoogste volkomenheid der Godheid, ik bedoel hare heiligheid, pogen gelijkvormig te maken. Wanneer ik dus tot u zeg, vergadert kennis: zij zal u teerkost geven op de reis des levens; zij zal uw vermaak in de rampen, uw sieraad in de vernedering zijn, en

nog aan den anderen oever des grafs de grondslag van tallooze genoegens worden; dan spreek ik niet van die kennis, die opblaast, omdat zij uitgaat en thuis komt om eene ijdele roemzucht te bevredigen, of die enkel dient om eene onvruchtbare nieuwsgierigheid te bevredigen, en voor het overige haar pand in de aarde begraaft: maar dan spreek ik van de wetenschap en de liefde tot wetenschap, die als bij DE HEER gepaard gaat met eenen hoogen zin voor God en de deugd. Daardoor geleid, stapte hij fier over die nietige wetenschap heen, die niet in staat is om de som van het menschelijk geluk met eene enkele cijfer te vermeerderen; en ook wat hij nuttigs en doeltreffends voor het heil der maatschappij wist, achtte hij voor niets, indien datgene, wat hij wist, tevens eenen ander niet kenbaar werd. Aan alle kanten dus uit te vloeijen in nuttige of edele denkbeelden; in alle jongelingen, die de eer zijner nabijheid genooten, zaden van wetenschap te strooijen, die het toekomend heil des vaderlands in hunnen kiem droegen, was de bestemming van zijne wetenschap en van zijn leven. Zoudt gij het versmaden, u ten minste iets van zoodanige kennis toe te eigenen? Zij is immers het teeken van

den hoogen adel uwer menschheid. Zoo velen gij boven de behoefte zijt en dus dagelijks eenigen tijd voor u zelven over hebt; zoudt gij niet eenige oogenblikken van dien tijd aan het vermaak of grove aardsche beslommeringen ontnemen willen, om ze te geven aan de verrijking en beschaving van uwen onsterfelijken geest door nuttige kennis? Zoudt gij u niet eenige inspanning willen getroosten voor een pand, met hetwelk gij woekeren kunt voor de verlichting en het geluk uwer kinderen, uwer vrienden, ja, der gansche maatschappij, en waardoor gij, na den zegen der braven, gelijk ons verscheidene vriend, in het tegenwoordige leven geoogst te hebben, nog ook de beloften van het toekomende vervuld zult zien. Gij zoudt ophouden ware leerlingen van Jezus te zijn, indien gij eene wetenschap versmadet, die de hooge roeping heeft om het doel van de kennis der waarheid, die ter zaligheid leidt, krachtdadig te bevorderen; want hoewel thans in twee stroomen verdeeld, die schijnbaar verschillende rigtingen volgen, loopen zij eerlang in hetzelfde bed te zamen, om tot éénen breeden, majestueusen vloed vereenigd, uit te loopen in den oceaan der eeuwigheid.

Gelukkig gij, die naar krachten het uwe hebt

toegebragt om de zwelling en de zamenvlieting dezer beide stroomen te bevorderen, en alzoo de prophetische toekomst te vervroegen, waarin de aarde vol zal zijn van de kennisse des Heeren, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken. Gij zult de verwoestingen van den tijd niet vreezen. Elk verloopen jaar moge een deel uwes korten levens met zich voeren, indien gij de kennis, die heiligt en veredelt, liefhebt en vermeerdert, zult gij in dezelfde evenredigheid, waarin de draad uws levens inkort, uwe wetenschap zien aangegroeid. De wereldling, die met het oog naar de aarde en hare bezittingen gewend, dit leven gelijk de dieren gesleten heeft, en de wereld omtrent de eenige waardige wetenschap van den mensch even dom verlaat als hij haar ingetreden is, deze moge zeggen, „de voortreffelijkheid van den mensch „boven het vee is geene. Zij gaan naar eene „plaatse. Zij allen zijn uit den stof en kee„ren weder tot den stof." Wie eenen schat van menschveredelende kennis verworven heeft, gevoelt, dat hij iets meer dan het vee is, en eene hoogere bestemming heeft dan het vee; hij gevoelt, dat hij voor zijn geestelijk deel van Gods geslachte is. Hij ziet eerlang zijn ligchaam met het gedierte grafwaarts keeren,

maar zijn eigen ik, met kennis van God en de werken van God verrijkt, dit weet hij, kan de nacht des grafs niet zien; leven uit het ééne ware leven, moet het tot zijnen God opklimmen, en eeuwig schijnen als een licht voortgaande en lichtende tot den vollen dag toe.

Mijne taak, broeders, is geeindigd. Ik volbragt haar in de volle overtuiging mijner ziel. Tot dus verre heb ik in het openbaar steeds gezwegen over alle dooden, die om mij heen gevallen zijn; maar bij dezen uitmuntenden persoon konde ik mijn geweten kwijten zonder iets te zeggen, wat het gevoel der nagelatene betrekkingen slechts in het allerminste beleedigde. In hem toch was zoo weinig gebrekkigs met zoo veel edels vereenigd, als de menschelijke zwakheid mogelijk maakte. Ik behoefde niet eene enkele ondeugd te bemantelen, noch eenige kleine deugden in een valsch en schitterend licht te plaatsen om hem grooter te maken dan hij was. Gij hebt dus eene zeldzaamheid bijgewoond, die u waarschijnlijk in uw leven nimmer weder zal voorkomen; namelijk eene lofrede, waarin waarheid, de geheele waarheid is gezegd, en niets dan de waarheid; gelijk het trouwens ook op het leergestoelte der waarheid

betaamde. Weldra zal deze ondankbare wereld zijnen naam niet meer noemen; maar zoodanige vergetelheid zal u niet bevreemden, die menschen kent, noch haar beleedigen, die dit kind der onsterfelijkheid in haren schoot gedragen en met zoo veel teederheid opgekweekt heeft. De kracht en de grootheid van zijn verstand hebben hem eene tombe gebouwd; maar zijne braafheid maakt het opschrift uit, en dit opschrift, boven aardsche lofspraak of vergetelheid verheven, is onvergankelijk. O Gij, die op zoodanige tombe uwe moedertranen vloeijen laat, gedenk, wat gij aan hem, wien zij bevat, aan zijne nagedachtenis, en u zelve schuldig zijt. Dank God, die u heeft waardig gekeurd om aan de voortreffelijkste mannen van onzen tijd eenen onvergetelijken vriend, aan de gansche maatschappij den nuttigsten burger en één harer edelste sieraden in uwen zoon te schenken; en geef Hem, die niet antwoordt van één eenige zijner daden, gewillig terug, wien Hij u op voorwaarde der sterfelijkheid geschonken had. Hij zelf verleene u kracht tot dit bloedig offer der liefde, en als de vader der wezen en de man der weduwen doe Hij in uw aangevochten hart zijnen vrede nederdalen, die alle verstand te boven gaat. Amen.

NAGEBED.

Eeuwige schepper, die alles uit het niet hebt te voorschijn geroepen, en in het niet terug doet zinken, wanneer uw oogenblik verschenen is. Gedenkende aan onze vaderen, is de eerste gedachte, dat zij niet meer zijn. Allen hebt gij ze uit het land der levenden weggenomen, en zij sluimeren op het bed des doods, om ten genen dage door Jezus, onzen heiland en regter, weder in het leven opgewekt te worden. Wanneer zullen ook onze oogen zich sluiten en uwe heerlijke natuur niet meer aanschouwen? Wanneer onze lippen zwijgen en uwen lof niet meer vermelden, o Vader? Wanneer zullen onze harten niet meer kloppen, niet meer kloppen voor u en uwe liefde? Van die ure weet niemand, dan gij, o God! Maar allen weten, dat Gij hen vroeger of later voor uwen regterstoel daagt, om rekenschap te geven van hun rentmeester-

schap. Bij dit denkbeeld, o God, rijst in ons de ernstige wensch op, om hier zoodanig te leven, dat wij dan vrijmoedigheid voor u hebben; om zoo te leven als onze deugdzame reisgenooten, die uit het geloof van hunnen Heer levende in den Heere stierven, en van hier gaande door hunne werken gevolgd werden. Geef, dat hun voorbeeld ons steeds ter navolging voor oogen zij. Sterk ons, om ons als zij te wachten voor beleedigend wantrouwen op uwe regering onzer lotgevallen; voor dierlijke onmatigheid in dit ligchaam, hetwelk Gij tot den tempel eener onsterfelijke ziel verheven hebt, maar bovenal voor den wortel van alle kwaad, de geldgierigheid, die afgoderij voor u is. Geef ons lust en kracht, om door de uitnemendheid onzer kennis de leer der zaligmakende kennis onder onze redelijke medeschepselen te verspreiden; stort in ons de nederige en liefderijke wijsheid, om door raad en daad de tranen van menschelijke ellende te helpen afwisschen, en waar wij kunnen, door dit voorbeeld te stichten in het werk der liefde. Maak ons, smeeken wij u, sterk in deze deugd; maak er ons groot en beminnenswaardig door, gelijk de eeniggeborene was, wien gij ons gezonden hebt tot heiligmaking en vergeving van zonden.

Vereend met u, betaamt 't ons vereend met de uwen zijn en met de schepselen, welke Gij liefhebt. Hunne ellenden, hunne zorgen, hunne boezemsmarten brengen wij voor uwen troon gelijk onze eigene. O Vader, die zich onzer ontfermt, ook dan wanneer geheel de aarde ons met hem, die ons dierbaar was, ontzinkt; o Gij, die de eerste en de laatste traan van elke beroofde moeder geteld hebt! Geef kracht naar kruis, en moed naar ramp. Verhef het nedergeslagen oog uit den nacht dezer aarde naar den dageraad van eenen nieuwen hemel en eene nieuwe aarde, waar onafscheidbare zielen, die hier gescheiden werden, zich hereenigen, en waar noch dood noch gekrijt weder zijn zal. O mogten de rampzaligen, gesterkt door deze glorierijke hoop, u nog eens danken, o God; u nog eens met tranen van blijdschap Vader noemen, en nog eens alle hunne bekommeringen in uwen schoot overstorten, voor dat men zegt, „zij zijn teruggekeerd tot het stof, waaruit zij genomen wierden." Amen.

VOORGEBED.

Almagtige God! Eeuwige, oneindige! Voor wien duizend jaren zijn als één dag en één dag als duizend jaren. Wij meten ons bestaan bij oogenblikken, en ieder dier oogenblikken spoedt met een deel van onzen luister henen. Bezitting, kracht, gezondheid, het ééne goed voor, het andere na, ontvlugt ons, totdat Gij uwen dienstknecht, den dood, zendt, om ons in eens van al het aardsche en de aarde zelve te berooven. Geef ons dit elken avondstond te bedenken, opdat wij dit aardsche niet tot onzen afgod maken. Leer het ons aan de sterfbedden onzer geliefde betrekkingen, die ons vooruitgaan naar het land der ruste, en doe ons hartgrondig bepeinzen en betrachten, dat er slechts één ding noodig is; namelijk, Uwe genade, en in den dag der gezondheid zoodanig te leven als wij in de

ure des doods zouden wenschen geleefd te hebben.

Gij kent onze aardschgezindheid en onze ligtzinnigheid. Gij alleen, o God, die ons hart gemaakt hebt, kunt het een diep inzigt geven van ons allerhoogst en onsterfelijk belang. Wij smeeken u dan, druk het diep, onuitwischbaar diep in onze boezems, dat wij zorgen voor het eenige, dat den armen sterveling eigenlijk noodig is. Laten wij, terwijl wij leven, onze medemenschen beminnen, de verslagenen vertroosten, den armen weldoen; laten wij matig, regtvaardig en godzalig leven in de tegenwoordige wereld, terwijl het dag is; want welhaast breidt Gij den nacht des doods over ons uit, waarin niemand werken, of beminnen, of goeddoen meer kan.

O, plegtig en ontzagchelijk oogenblik van ons sterven! waarin wij de geliefde aarde met al haar aangebeden goed en genot voor eeuwig verliezen, en niets overhouden dan U, onzen God en regter. Trek ons in tijds, dat wij steeds beminnen wat Gij bemint, en haten wat Gij haat, opdat wij toch in die stonde met de kille hand op het stervend hart mogen zeggen: » Ik heb niets genomen, wat mijns » naastens was; ik heb den eenvoud der on» noozelen niet misbruikt tot mijn voordeel; ik

» heb niemand geplaagd, of bedroefd; ik heb » God nimmer vergeten; ik heb Jezus, die » mij eerst liefhad, met liefde betaald." Hoe wanhopig zou ons toestand, hoe ontzettend ons lot zijn, indien wij in het gezigt van de poort der eeuwigheid ons het tegengestelde getuigenis geven moesten, en het doemvonnis over ons zelven uitsprekende, zeggen: » alles is verloren! want mijne aanspraak op de liefde van hem, die mij vrijgekocht heeft, is verloren." Bewaar ons voor dit laatste en grootste kwaad der aarde, o Vader! en bij die zelfde liefde des verlossers, welke wij kunnen verbeuren, doop ons eerder met den doop der rampen, en louter ons in den kroes der ellenden, dan dat wij bezoedeld met de snoodste ondeugden en verlaagd in onze eigene oogen, de hoop op uwe genade en ons eeuwig behoud in de uiterste oogenblikken opgeven moesten.

Wij gaan voorbij als ligte stofjes, die door den adem des winds worden weggejaagd; de aarde zelve, die wij betreden, gaat voorbij, en verbrandt eenmaal met al wat daarop is; maar uwe liefde, o Vader van het heelal, is eeuwig. Op die liefde bouwen wij. Zij is ons de waarborg, dat Gij het maken zult, en dat Gij licht uit onze nevelen, kracht

uit onze zwakheid, reinheid uit onze bezoedeling scheppende, waken zult, dat wij, hetzij levende, hetzij stervende, U behooren. Amen.

5de KERKREDE.

LIJKREDE

OP EENEN

vroeg ontslapenen Broeder der gemeente.

> **Who builds a church to God, and not to Fame,**
> **Will never mark the marble with his name!**
> **Go, seek it there, where to be born, and die,**
> **Of rich, and poor, makes all the history;**
> **Enough, that virtue fill'd the space between,**
> **Prov'd by the ends of being, to have been!**

De gedachtenisse des rechtveerdigen sal tot segeninge zijn.
***Spreuken* X. *vs.* 7.**

Hoe diep waart gij allen getroffen, toen de mare in uw midden klonk: „Één der „waardigste broeders onzer gemeente, het sie„raad van zijn geslacht, de lust zijner vrien„den, en de steun der ongelukkigen is uit „ons midden weggenomen." Helaas! hij stierf in de kracht der jaren, en in het gezigt der schoonste toekomst, welke een opgeruimde

geest, gepaard met onbekrompene middelen en de algemeene achting der braven, den sterveling op deze aarde kunnen voorspiegelen. Ik zoude van dit verlies volgens den eisch der christelijke zedigheid en mijne bestendige gewoonte gezwegen hebben, indien het alleen mij of de mijnen gegolden had; maar een verlies voor de maatschappij in het algemeen, en deze gemeente des Heeren in het bijzonder zijnde, zoude ik nog meer aan mijnen pligt als kerkleeraar dan aan mijne hoogachting als vriend te kort doen, indien ik hier ten minste niet eenige oogenblikken ter zijner gedachtenis afzonderde. En deze overtuiging is mij bijgebleven, ja, dieper in mij geworteld, sints ik haar op den toets van eenige maanden gesteld heb. Mijne ontroering in de eerste dagen na het verlies betrouwde ik niet; maar sedert hebben kalme rede en godsdienst de plaats der hartstogt weder ingenomen, en nu deze mij verzekeren, dat de overledene onze tranen meer dan waardig was, treed ik met eenige vrijmoedigheid in uw midden, om op onzen ontslapenen broeder in toepassing te brengen de spreuk van Israëls koning: „de gedachtenis des regtvaardigen zal „tot zegening zijn.”

Ik weet het, mijne broeders, men heeft de

hulde van den christelijken kansel gemeenlijk afgezonderd voor de zulken, die eene openbare bediening van gewigt, hetzij in kerk, hetzij in staat, waarnamen, of door eenigen anderen titel uitblonken. De overledene, hoewel van den weldadigsten invloed op de hem omringende maatschappij, was echter niet meer dan een ambteloos burger; een handelaar, die zijne eigene zaken dreef. Maar bij u, als belijders van Jezus, kan een titelIooze staat onmogelijk eene tegenwerping tegen de hulde van dit uur insluiten. Het is geheel in den geest des heilands, en dus van uwe eenvoudige vaderen, die niemand dan den heiland volgden, om alle aardsche onderscheidingen voor God als kaf te achten. Bij de geboorte der gemeente onzes Heeren, en dus in 't tijdperk harer grootste zuiverheid, was het niet de rang, maar het geloof, niet de magt, maar de evangelische deugd des ontslapene, die den lof der broederen eenig en alleen bestemde. Waarom zouden wij dit grijs en eerbiedwaardig exempel verlaten, mijne broeders? Voor den regterstoel des oneindige en in het bedehuis des oneindige lossen al die veelvormige aardsche onderscheidingen zich op in de ééne van boozen en goeden, en geene anderen dan de goeden zullen wij onze eerbe-

tooning waardig keuren, zoolang wij volmaakt pogen te worden gelijk ons vader in den hemel volmaakt is. Dat anderen schitterende misdrijven, vermomde eigenbaat, of dwaasheid achter het roemruchtig masker van geleerdheid bewierooken, om wierook terug te erlangen! Deze taak met hare lauweren is hun gegund, zoo wij slechts onze hulde aan den schoonsten titel van allen, dien van een opregt christen brengen mogen, en alzoo de gedachtenis des regtvaardigen bij uitsluiting in zegening houden.

Maar welke vormen nu aan onze gedachtenis te geven? Zal ik mijne redenen kunstig kronkelen in elke wending der zich roemende kanselwelsprekenheid dezer eeuw om onzen vriend ten hemel te verheffen? Maar gij weet, broeders, hoe hij, wars van alle gepronkte redenen, de gezochte sieraden eener opzettelijke lofrede versmaadde, en geene andere schoonheden der taal erkende, dan die van de verwarmde borst des sprekers op de natuurlijkste wijze getuigden. Zal ik dan misschien ook van hem spreken in dien toon van verwijfde gevoeligheid, die zeer geschikt is om een ijdel geslacht te vermaken, door het gevoel week te maken, zonder tot eene enkele deugd of zelfverzaking kracht te

geven? Maar gij weet, hoe zeer deze toon steeds het voorwerp van het medelijden onzes vriends was. Daar hij geene andere hulde wilde dan die van waarheid en gezond verstand, zoo zal ik, de bewegelijke redenen van menschelijke wijsheid aan eenen kant stellende, mij den overledene pogen te herinneren gelijk hij was, en hem zoodanig aan u voorstellen.

»Maar zal die voorstelling dan alleen het »offer uwer hulde uitmaken? vraagt gij mis»schien: wij kennen hem in zijnen omgang bij »ondervinding; waartoe dan noodelooze woor»den gespild om hem, dien wij kennen, ver»der nog aan ons te schetsen?" Mijne broeders, deze herinnering is immers overeenkomstig de behoeften der beroofde liefde en vriendschap. Wanneer de man, wien wij liefhebben, naar een ander werelddeel vertrokken is, scheppen wij behagen in den huiselijken kring van hem te spreken; zijne gewoonten, geneigdheden en spreekwijzen elkander te herinneren, en zijne beeldtenis, wanneer die bestaat, met de voorstelling, welke onze verbeelding van hem overhield, te vergelijken. Met deze schaduwen, met deze schijnsels en beelden poogt ons hart zich wegens den persoon zelven schadeloos te stellen. Waarom

zouden wij hetzelfde niet doen ten opzigte onzer ontslapene vrienden? Zij zijn naar 't land vertrokken, van waar niemand ooit terugkeert. Ons teeder verlangen naar hen, ons heimwee naar dat land, waar zij wonen, die ons op aarde meest dierbaar waren, vindt geene eigenaardiger pijnstilling, en hunne nagedachtenis geen waarachtiger offer, dan dat wij ze elkander voorstellen gelijk zij op dit tooneel waren, dachten en leefden.

Zoodra wij ons den oorspronkelijken aanleg van onzen overledenen broeder voor den geest halen, zullen wij al dadelijk erkennen, dat de natuur hem eerder had gevormd om een degelijk man en een nuttig lid der maatschappij te zijn, dan om te schitteren. Gij, die hem vroeg gekend hebt, weet dat hij, zonder laat te zijn, niet behoorde tot de vroegrijpe vernuften. Hij was niet de bloem, die bij het rijzen der zon zich in prillen glans ontplooit en van kleuren fonkelt, om aan den avond reeds verlept het hoofd te buigen; hij geleek eerder de krachtige telg, langzaam maar zeker tot eenen breedgetakten, eerbiedwekkenden boom opgroeijende, die in 't einde geregeld vruchten draagt, en de stormen en winters trotseert.

Alle zijne zielsvermogens waren ook in eene juiste evenredigheid tegen elkander afgewogen. Het geheugen was niet ontwikkeld ten koste van een fijn oordeel, noch de verbeeldingskracht ten koste van het gevoel. Deze, alle andere vermogens van zijnen geest, gingen in de schoonste harmonie tegen elkander op, zoo dat zij elkander ondersteunden in plaats van te overheerschen. Gij voelt, mijne hoorders, wat ik u zeggen wilde: ons vriend was in de wieg gelegd voor het werkdadige leven. Want voor de bezigheden en de groote dringende belangen der menschelijke maatschappij zijn er geene ongeschikter, dan wie de natuur met eene verbazende kracht in een enkel vermogen begaafd heeft, en die algemeen voor vernuften doorgaan. Zij bewijzen, dat fijn gevoel en verhoogd gevoel niet half zoo nuttig zijn als gezond menschenverstand. De schepper, altijd waakzaam voor het geluk des menschdoms, heeft de rust en de welvaart der maatschappij willen verzekeren door zoodanige uitmunters bij wijze van uitzondering slechts te laten geboren worden, en de wereld met menschen van het gewone soort te bevolken. Nu, tot het uitgelezenste deel dier gewone menschen, die het zout en het behoud der staten zijn, meen ik dat ons

vriend behoord heeft, en ik geloof tevens, dat die aanleg hem in den weg der goddelijke voorzienigheid vooral bevorderlijk is geweest om de regtvaardige te worden, wiens beeld thans in zulk een gezegend aandenken bij ons terugkeert.

Slechts twee blijken heeft mij de overledene gegeven, dat hij eenigzins boven het gewone peil zijner medeburgers verheven en voor iets hoogers geboren was. Het eerste was zijne volkomene kennis van den regeringsvorm dezer landen; een onderwerp, hetwelk thans geene beschaafde natie van Europa minder belang inboezemt dan de Nederlandsche, en waarin ook geen ander volk zoo diep onkundig als zij is. Hij kende naauwkeurig de grenzen, binnen welke de staatsmagten zich bewogen, of moesten bewegen; de gansche reeks hunner opeenvolgende daden zaten hem in het geheugen, zoodat hij de eerste met de laatste in verband bragt; hij wist schijn van wezen zorgvuldig te onderscheiden, en gelijk hij misslagen zag, waar het algemeen niets dan wijsheid bewonderde, zoo had hij ook dikwerf onpartijdige redenen tot ontschuldiging der regering, waar eene schier algemeene afkeuring haar deel wierd.

Bovendien, en dit was mij 't tweede bewijs

van eenige meerderheid; bovendien begreep hij reeds in zijne vroegste jongelingsjaren, dat de geesten op eene grootere schaal denken en zich wijder uitzetten, naar mate van den grooteren cirkel der woonplaats, in wien zij zich bewegen en ontwikkelen. Bewust van iets begrensds in zijne denkbeelden verliet hij tweemaal zijne ouderlijke woning; de eerste keer bezocht hij Duitschland, Zwitserland en Italiën; de tweede maal Frankrijk en Parijs, en ik twijfele geenszins of hij koesterde 't ontwerp, om bij een langer leven zijne denkbeelden door volgende reizen naar andere landen in een veel wijdluchtiger spheer nog over te brengen; want sints zijne terugkomst hield hij nimmer op zijne kennis der levende talen door opzettelijke lessen te verrijken. Dit verschijnsel beschouw ik voor een gedeelte als het gevolg eener zekere erfelijke liefde tot onderzoek, eener ingewortelde zucht om alle dingen te beproeven en het goede te behouden, die de welgegoede Doopsgezinden voormaals kenmerkte, doch in den overledene gewijzigd naar den geest der eeuw, waarin hij leefde. Gelijk zij voorheen in eenen tijd van meer huiselijkheid te huis bleven, om in stilte den schepper door het oefenen van natuur- en sterrekunde in zijne wonderbare wer-

ken na te sporen, zoo trok de lust van onzen vriend in eene eeuw van allerleie rustelooze beweging meer om vreemde landen en volken te leeren kennen.

Denkt echter niet, mijne broeders, dat onze broeder tot die ijdele mannen behoorde, die druk zijn in zaken van staat en regering, of van buitenlandsche rijken en vreemdigheden, en te huis erger dan de ongeloovigen de zaken van zich zelven en hunne huisgenooten verwaarloozen. Hij had eenen arbeidzamen geest, wien eigenlijk niets ontglipte, noch het groote, noch het kleine; maar de overmagt van zijn kalm en gezond verstand rigtte die arbeidzaamheid vooral op de zaken van zijn eigen bedrijf. Daarvan de minste kleinigheden met vlijt na te gaan was het hoofdwerk zijns levens, en niemand meer dan hij was doordrongen van de wijsheid, die in SALOMOS les steekt: »al wat uwe hand vindt om »te doen, doe dat met alle uwe macht." Ook nadat hij de wereld op de schaal van Frankrijks en Italiëns hoofdsteden gezien, en de natuur op die van Zwitserlands alpen gemeten had, versmaadde hij geenszins den eenvoudigen kring der ouderlijke woning of zijner handelsbetrekkingen, noch de platte landouwen van 't oude vaderland. Hij keerde

zelfs kalmer en bezadigder terug dan hij uitgegaan was. Geene bijzonderheden des handels waren hem te klein, dat hij ze niet behartigde; geene personen te onaanzienlijk, welke hij niet ieder oogenblik te rede stond. En hier kwam hem dat fijne welwikkende oordeel en dat kalm beraad te stade, waarin eigenlijk de kracht van zijn helder hoofd lag. Het gevaar van de veiligheid, het onzekere van de zekerheid te schiften, en den misleider van den eerlijken man te onderkennen, dit scheen hem wel door eene soort van instinkt ingegeven. Zijne voorzigtigheid kende geene benaauwdheid, zijne voorzorg geen wantrouwen noch schoorvoetende maatregelen. Alles ging hem vaardig en mannelijk af, met het gevoel van iemand, die meester zijner zaak is.

Deze onwankelbare houding echter was misschien meer nog het gevolg van zijn karakter, dan van zijn verstand. Hij immers muntte uit door eenen geest vol kracht en vastheid. Hij wikte, woog en koos: doch de keuze gedaan zijnde, waren geene bedenkingen of raadgevingen in staat om hem ter slinker of regter zijde om te zwenken. Deze eigenschap, die in een vroeger tijdperk minder behaagde, was het schoonste sieraad van zij-

nen mannelijken leeftijd. Daardoor boezemde hij ook algemeen een vertrouwen in, zoo als weinigen te beurt valt. Een man, die op twee gedachten hinkt, en uit angst voor het mislukken geen besluit met kracht durft door te zetten, is het evenbeeld des zwakken riets, dat door elke windvlaag heen en weder geslingerd wordt. Men steunt niet op hem en men raadpleegt hem niet; hoe zoude men vertrouwen stellen in iemand, die toont zich zelven niet te vertrouwen? Dan eerst, wanneer men door zijnen onwankelbaren gang toont, dat men geloof heeft in zijn eigen hart, in zijne eigene eerlijkheid en in zijne bewustheid van het beste gewild en gepoogd te hebben, dan eerst, zeg ik, geven anderen zich gaarne aan ons over. De meeste menschen zijn weifelend en wankelmoedig; hunne besluiten en daden missen den eenigen vasten grondslag van godsdienst en rede; en zich hunner zwakheid bewust, sluiten zij zich gaarne aan eenen man van karakter en vast beraad. Hoe konde 't dan uitblijven, dat onze broeder eene groote meerderheid verwierf over gewone geesten? Zij achtten hunne belangen veilig, wanneer hij ze behartigde, en velen zouden gaarne al het hunne in zijne hand gesteld hebben, indien hij slechts had willen

aannemen. En gelooft gij ook niet, broeders, dat de godheid in zulk een karakter den waarborg vond voor eene zich geheel aan haar verpandende dienst en gehoorzaamheid? Getrouw in het groote gelijk in het kleine, in het hemelsche gelijk in het aardsche pond, was onze broeder sterk tot de vervulling van het apostolische woord: »zijt standvastig, »onbewegelijk, altijd overvloedig zijnde in het »werk des Heeren."

Behalve dat vertrouwen inboezemende, was er ook eene aantrekkende kracht in het karakter van onzen broeder. Hij was wakker in alles wat hij sprak en deed; van daar die vaardigheid in alle zijne bewegingen, die hem zoo welstond. Daarbij was hij gevoelig; hij nam deel in de lotgevallen, omstandigheden, denkbeelden en vermaken der hem omringende menschen, en had niets van die onverschilligheid voor de belangen van anderen, die grove en baatzuchtige zielen gemeen is. Dan hoe levendig zijn aard was, dezelve werd getemperd door de magt, welke rede en godsdienst op hem oefenden. In oogenblikken van drift zelfs vergat hij zich niet, en had hij eene wacht op zijne lippen. Noch eenige verwijfde aandoenlijkheid, noch de uitspatting van overmagtige driften ontsierde hem: hij

was overal de gevoelige man, maar toch een man.

Gij weet ook, broeders, dat de overledene iets in zijn uitwendig had, hetwelk zijne aanbeveling met zich bragt voordat hij nog gesproken had. In zijnen vasten blik mengelde zich een straal van minzaamheid en blijden zin, die onmiddelijk uit zijne ziel voortschoot, en die ieder bij den eersten opslag niet alleen bekoorde, maar ook overtuigde, dat hij een eerlijk man voor zich had. En wien kwamen deze middelen van aantrekking beter te stade, dan hem, die zoo gaarne menschen zag, en voor de genoegens der gezelligheid geheel geboren scheen? Al den tijd, die hem van de bezigheden zijns bedrijfs overschoot, deelde hij tusschen het lezen van inhoudrijke geschriften en het bezoeken der bijzondere en openbare kringen van gezelschap. Hij verkeerde even ongedwongen onder hoogen of lagen, als den middenstand; overal te huis, overal de man, die sprak op zijne plaats en op zijnen tijd. De hoogen zagen in hem eenen persoon van opvoeding; de minderen huns gelijken, die hun het vertrouwen van eenen broeder inboezemde, terwijl zijn stand en middelen, zijne kennis en beginselen hem hoog boven hun peil verhieven. Door deze aanraking met allerleie

standen had zich ongevoelig in hem eene diepe wereld- en menschenkennis ontwikkeld, gepaard met eene gemakkelijke wellevendheid en spraakzaamheid, die hem aangeboren schenen, en hem den lust der openbare gezelschappen maakten. Ook waren door deze veelzijdige wrijving alle ruwe punten van eigenzinnigheid of gezetheid zoodanig van hem afgeslepen, dat men zelden iemand aantrof, die in de behandeling van zaken, of minder moeilijkheden aan anderen in den weg legde, of grootmoediger overstapte, wanneer zij hem van de kleingeestigheid in den weg werden gelegd.

Maar hij was meer dan een aangenaam en onderhoudend lid der algemeene zamenleving. Hij was het middenpunt van eenen vriendenkring, waarin zijn dood eene onherstelbare gaping heeft gemaakt. De geheele hem omringende maatschappij kende zijne schranderheid en ervaring, zijne welwillendheid en beschaafde manieren; maar weinigen wisten hoe hoogst gevoelig hij was voor de genoegens eener naauwere vereeniging. Gij, die hem in dit opzigt gekend en genoten hebt, gij zult mij getuigen, of u ooit iemand ontmoette, die beter door de natuur voor die edele genoegens gevormd werd. Als de dag daar

was, dat hij gescheiden van de stad en verre van haar vermoeijend en baatzuchtig gewoel, de schoonheden der vrije natuur op eenen lommerijken heuvel smaken mogt, dan liet hij alle zorgen varen. De geest van voorzigtigheid en berekening loste zich op in de uitdrukkingen van het opgewekste en hartelijkste vreugdegevoel. En wanneer gij ten laatste een eindpaal aan deze genoegens poogdet te stellen, dan, verzwolgen in het genot van natuur en vriendschap, was zijn woord tot u: »Dat wij dit uur onzes levens genieten, mijne »vrienden! Nu heb ik vermaak; nu is het »de wel aangename stonde. De aarde is te »wisselvallig; zij heeft te veel moeite en ver»driet, om deze schoone oogenblikken niet »nog een weinig te verlengen."

Denkt hier echter niet aan de wellevendheid, die allerlei gedaanten aanneemt en allerlei beginselen verkondigt, of met allerleijen wierook in de rondte zwalmt, om zich gedienstig naar goeden en boozen beide te plooijen, en niemand eenigen aanstoot hoegenaamd door de waarheid te geven. Indien onze broeder aan eenen kant zondigde, het was met somtijds meer en hardere waarheden te zeggen, dan opregtheid van hem vorderde. Zijne minzaamheid en zijne wellevendheid waren

die van een eerlijk man, die met de rondborstige uiting zijner gevoelens gepaard gingen, en wiens woord daarom juist, dat het een woord uit het hart was, altijd in aangenaamheid met zout besprengd was. Diep immers was hij doordrongen van het beginsel, dat God den mensch aan zich zelven geschonken heeft, niet aan eenigen worm, arm, broos en sterfelijk als hij zelf. Hij begreep, dat de mensch dus behoort aan zich zelven, en meester van zijne gevoelens en de middelen om die te uiten, hierin geene andere grenzen behoeft, ja, mag eerbiedigen, dan den wil van God. Dit innig besef van vrijheid, hetwelk verscheidenheid in de eentoonigheid der zamenleving brengt, en de wortel van alle mannelijke deugden is, scheen wel iets erfelijks in den overledene te zijn. Hij immers was gesproten uit voorouderen, die niets van den staat trokken, veel aan den staat door hunne nijverheid opbragten. „Zij hebben niemands zilver, ofte goud, ofte kleedinge ooit begeerd, en gij zelven weet, dat hunne handen tot hunnen nooddruft, en den genen, die met hen waren, gediend hebben.” De fierheid nu van iemand, die zich zelven genoeg is, en aan geen ander wezen dan God iets te danken heeft, was hem met

de moedermelk ingevloten. En waarom zoude hij zich ook door kruiperij in zijne eigene oogen verlaagd; waarom door vleijerij de gunst van eenigen sterveling gebedeld, of eenig menschenkind voor de regtbank der waarheid met zijn oordeel gespaard hebben? Hij had immers de middelen en talenten, die hem onafhankelijk van de dwaze wereld maakten. Daarom, o jongelingen, laten al uwe uitzigten en pogingen zich heen strekken naar eenen staat van onafhankelijkheid, die buiten eenige aanspraak op den naam van rijkdom, evenwel min of meer eenen grondslag van duurzaam bezit aanbiedt; zonder haar kan niemand uwer in deze wereld gelukkig zijn, en hoogst waarschijnlijk zelfs geen eerlijk man blijven.

Nogthans gelooft gij evenmin als ik, broeders, dat een onafhankelijk vermogen, schoon de eerste voorwaarde van onafhankelijkheid van karakter, deze evenwel noodzakelijk ten gevolge heeft. Wij zien de rijken zich te dikwerf en te diep in het stof krommen om aan hun goud ambten en titelen te paren, dan dat wij deze gevolgtrekking beamen zouden. De ware geest van onafhankelijkheid ligt in het karakter, den aanleg zelven; een onafhankelijk vermogen is er slechts het

onontbeerlijk steunsel van. Nu, die aanleg was het eigendom van onzen overledenen broeder. Vriendelijk en gemeenzaam jegens den geringsten dienaar, als met hem uit eenen bloede gesproten, duldde hij geenen toon van aanmatiging of overheersching van eenig menschenkind ter wereld. De inbeelding der magtigen bragt zijnen mond onwillekeurig in den zachten glimlach van het medelijden. „Noch heer, noch knecht," ziedaar zijn zinstaal, en dat der eenvoudige voorvaderen, uit welke hij gesproten was.

Doch dit gevoel van menschelijke gelijkheid zat bij onzen broeder nog vast aan eenen anderen wortel, ik meen, de godsdienst van JEZUS CHRISTUS. De gelijkheid van alle menschen voor God, bij wien geen aanzien des persoons is, doordringt als een albezielend beginsel de gansche christelijke godsdienst. Even krachtig is hare uitspraak over de hooge voortreffelijkheid der menschelijke natuur, die door geen aardsch geweld mag worden vernederd. Onze broeder beaamde en beleed deze beginselen met eene opregtheid, die alleen plaats grijpt, wanneer de innigste verlangens van het regtschapen hart met den wil van God ondeelbaar zamensmelten.

Eén is uw meester, en gij zijt broeders; de-

ze en soortgelijke lessen, en de gansche geest, uit wien die lessen gevloeid waren, regelden ook zijne denkbeelden omtrent het bestuur der gemeente van JEZUS CHRISTUS. Alle heerschappij van het eene lid over het andere; alle voorzittingen in het bedehuis van den grooten vader van allen, waarbij men aan eenen man met eenen gouden ring aan zijne vinger in eene sierlijke kleedinge zegt, »zit gij hier op eene heerlijke plaatse," en tot den arme in eene slechte kleedinge, »staat »gij daar!" ofte, »zit hier onder mijne voet»bank," waren bij hem zoo vele openbare verloocheningen van den geest van JEZUS, op het eigenste oogenblik, in dezelfde plaats, en onder dezelfde verrigtingen van godsdienstige hulde, die aan de vereering van zijnen naam gewijd waren. Duurzame ligchamen van bestuur, die zich zelven inkozen, en alzoo hunne heerschzucht en misbruiken naar welgevallen in de kerk verlengen konden, hield hij voor den vroegsten grond der hierarchie, die hare magt ter voldoening der schandelijkste driften zoo vele eeuwen achter elkander in het verslaven van den menschelijken geest misbruikt heeft. Alleen dat bestuur wettigde zijn christelijke zin, hetwelk van de broeders uitgaande door de broeders naar goedvinden

vernieuwd werd, en welks magt in het opgedragen vertrouwen bestaat, om den vereenigden wil der broederen ten uitvoer te leggen. Dit bestuur, van de vaderen ontvangen, hebben wij tot op dit oogenblik met ongedeelden zin in deze gemeente gehandhaafd, en gij allen weet, dat niemand in dezen zijne stem met meer klem en overtuiging deed gelden, dan onze ontslapene broeder.

Voorts, weet gij, broeders, maakte de overledene in zijne dagelijksche verkeering geen onderscheid hoegenaamd tusschen de onderscheidene belijdenissen des christelijken geloofs. Zijne talrijkste betrekkingen waren misschien onder de leden der Roomsch-Catholijke kerk. Allen eenen Heer belijdende en door dien Heer eener hope der zaligheid deelachtig geworden, achtte hij den wederzijdschen afkeer, die tot op dezen dag onder hen voortleeft, ongerijmd en kleingeestig beide. Zonder dus te deelen in den sektengeest, die strijdt tegen de groote, alle einden der aarde vereenigende, denkbeelden des christendoms, was hij echter hartelijk gehecht aan het genootschap zijner belijdenis; geenszins omdat hij meende, dat daar de zaligheid bij uitsluiting te vinden was, maar omdat hare kenmerkende leerstukken, hare huishoudelijke inrig-

tingen, en in 't bijzonder hare volkomene onafhankelijkheid van alle aardsche magten, zijne denkbeelden omtrent de geestelijke natuur des christendoms 't meest bevredigden. Vurig wenschte en smeekte hij de vervulling van 's heeren belofte: „Het zal zijn één „herder ende ééne kudde." Maar noch de tegenwoordige inrigting der maatschappijen, noch hare betrekkingen tot elkander, noch de staat der verlichting onder de mindere standen van dit werelddeel, gaven hem eenige hope, dat 't christendom binnen kort rijp voor deze belofte zoude zijn. Overlatende dus aan den vader der lichten om zijne wijsheid te betoonen in de toekomende eeuwen, meende hij, dat ieder genootschap in zijnen eigenen boezem de harten moest bewerken voor die toekomst, en alzoo den weg effenen, welken de voorzienigheid het menschdom, als één door Christus vereenigd broederen-geslacht, wilde opvoeren.

In het beoordeelen van bedienaars des Evangeliums en hunne kerkredenen meende de overledene, met verwerping van alle heerschende begrippen, zich eenig en alleen te moeten rigten naar het evangelium, hetwelk zij verkondigden. Hij geloofde, dat Jezus in de wereld was gekomen om zich een volk te

reinigen ijverig in goede werken. Langs dezen weg meende hij, dat de leer des heilands eene kracht Gods ter zaligheid moest worden een ieder, die gelooft. Wanneer eene kerkrede de regelregte strekking had om ijveriger en opregter christenen, om eerlijker burgers, gehoorzamer kinderen, of weldadiger menschenvrienden te maken, noemde hij ze evangelisch. Alle andere voorstellen droeg hij liefderijk, maar beaamde ze niet. Gij begrijpt dus, broeders, wat hij dacht van die leerredenen, waarin men bij uitsluiting de tragische stof der openbaring bewerkt om slechts hartstogten in beweging te brengen; wat van kerkelijke verhandelingen, in welke men de bespiegelende waarheden uitzift voor eenvoudigen, die er niets van begrijpen; wat van die oratorische toespraken, waarin de kanselredenaar het weelderig hoofd der aanzienlijken door rijk gestoffeerde beelden en gezochte wendingen verrast, of ook de zucht tot nieuwigheid, door haar telkens op vreemde standpunten te plaatsen, voedsel geeft, ten einde zij bij 't verlaten der onderlinge bijeenkomsten zeggen mogen: „Ik heb mij uitnemend vermaakt." In zoodanige voorstellen meende hij eerder eene neiging des redenaars te aanschouwen om lauweren voor zich zelven

te plukken, dan eene ziele van den dood te redden en voor CHRISTUS te gewinnen.

Wat het genootschap zijner belijdenis betrof, hij zag het voor één harer oudste kenmerken aan, dat het de goede werken, als vruchten des geloofs en der bekeering waardig, op den helderen voorgrond plaatste, en de leer der genade, hoe dierbaar, hoe onmisbaar ter zaligheid, meer op den achtergrond schoof; een kenmerk, hetwelk zij vooral in de 18de eeuw tot scherpe omtrekken ontwikkeld had. Hij konde het dus niet anders beschouwen dan als eene verandering van hoofdbeginsel en als eene toenadering ter versmelting in secten, van welke de vaderen afkeeriger waren dan hunnen aartsvijand zelven, dat latere leeraars deze orde des heils begonnen omtekeeren, leerende niets dan menschelijke doemwaardigheid, bloedvoldoening, lijdelijk genadeloof, duivel, erfzonde, en wat van die stoffe meer zij, en daarentegen het doemvonnis uitsprekende over de zede-leerredenen der vaderen. De treurige ondervinding had onzen vriend geleerd, dat deze leerwijze opleidde om te zondigen opdat de genade des te grooter zoude worden. Zoo-verre hij de menschen kende, hadden de meesten nimmer nagedacht over hunne pligten, als vaders en moeders, als

zonen en dochters, als gebieders en onderhoorigen, als Christenen, burgers of natuurgenooten. In hunne diepe onkunde en zorgeloosheid deswegens voortlevende, kenden zij de wroeging naauwelijks, wanneer zij de gewigtigste pligten schonden. Want waar geene wet, of kennis der wet is, daar is ook geene overtreding, of besef van overtreding. Daarom hield onze broeder het voor de eerste en duurste taak des kanselredenaars, niet om in scherpzinnige bespiegelingen over het werk der verzoening om te zweven, maar om den mensch elken hoofdpligt met scherpe omtrekken uit Gods woord af te bakenen, en er hem met het hoofd als het ware op te stooten, opdat hij, noch voor zijne eigene conscientie, noch voor eenen alwetenden God, eenige ontschuldiging zoude overhouden.

Doordrongen van zoodanige beginselen gaf hij zelf het voorbeeld, dat de leerling van Jezus zich niet mag tevreden stellen met te roepen, Heere, Heere, maar de wille te doen van zijnen vader, die in de hemelen is. God boven alles en de menschen als zich zelven lief te hebben, waren dus de twee beginselen, van welke hij zijn gedrag in het werkelijke leven liet uitgaan. Hij bad bij het geloof om kennis, bij de kennis om deugd, bij

de deugd om liefde, en bij de broederlijke liefde, om liefde jegens allen. Zijne liefde omving dan ook alles, wat mensch op onze aarde genoemd wordt. Hoe smolt zijn hart in zijn binnenste op de gedachte van het naamloos lijden, waaraan millioenen onzer natuurgenooten, door de valsche rigting van staatkunde en nijverheid in Europa, thans zijn prijs gegeven, zonder zelfs de hoop op eene betere toekomst over te houden. In de stad zijner inwoning nam hij een even werkzaam als belangeloos deel aan beraadslagingen om nieuwe bronnen voor gestopte welvaart te openen, of hare belemmeringen weg te ruimen. Doch nergens voelde men duidelijker den aangenamen gloed van het milde liefdevuur, dat zijne borst verwarmde, dan in den kring, die hem onmiddelijk omringde. Hij was spraakzaam en onderhoudend, zacht en toegevend, redzaam en hulpvaardig in den huiselijken kring, betamelijke vrijheid voor zich zelven nemende, en die wederkeerig schenkende aan anderen. Zijne huisgenooten vonden niet slechts eenen aangenamen gezelschapsman in hem, maar ook eenen teederen vriend en eenen vasten raadsman, op wien zij steunden als eene rots. Aan hem lieten zij al 't hunne veilig over, en met hem hebben zij hun hoofd

en hunne kroone tevens voor altoos verloren. De menschelijkheid en de gemeenzaamheid, met welke hij zijne bevelen gaf, had een mengsel van eerhied en genegenheid bij zijne onderhoorigen verwekt, dat hunne droefheid over zijn lijden en dood twijfelen liet, of zij eenen oudsten broeder, dan eenen heer beweenden. In de meer verwijderde kringen der zamenleving was raad te geven, telkens als die gevraagd werd, onkundigen te regt te helpen en diensten te bewijzen, zonder eenig onderscheid van godsdienstige belijdenis, de lust zijns levens. Zijn diep gevoel van regt en billijkheid ontvonkte al 't vuur zijner verontwaardiging en tegenkanting, waar hij de onnoozelen bedrogen of uitgezogen, de zwakken en geringen vertreden zag. Gedachtig, dat de onbevlekte godsdienst van den christen is, weduwen en weezen te bezoeken in de verdrukkingen, was zijne milde hand niet alleen voor hen ontsloten, maar midden in de drukten van eenen uitgebreiden handel vergaderde en bestuurde hij het liefdepenningske voor de weduwe, opdat 't haar den meesten woeker mogt opbrengen. Dit waren de kinderen zijner zorgen, die nu van hem verlaten in stillen weemoed zijne gedachtenis zegenen, en eerlang te genen dage voor hem getuigen zullen.

Dit alles was uw broeder voor zijne bloedverwanten, voor zijne vrienden, voor de maatschappij: en wat had hij bij een langer leven niet kunnen worden? Onze hoop, o! onze teederste verwachtingen riepen uit van dezen regtvaardige: »Hij zal zijn als een »boom, geplant aan waterbeken, die zijne »vrucht geeft in zijnen tijd, en welks blad niet »af en valt, en al wat hij doet zal welgeluk»ken." Maar aan dien boom, die bestraald door Gods zonne zoo heerlijk bloeide, zoo grootsch beloofde, knaagde in 't geheim een verraderlijke worm. Een ongemak in het hart had zich reeds vroeg bij hem geopenbaard en langzaam met het vorderen der jaren ontwikkeld, schoon niet als zoodanig herkend. De laatste aanval was doodelijk, en de lijder zelf was de eerste, die er de overtuiging van kreeg. 't Was of de stemme Gods tot hem gesproken had: »Bereid uw huis; want gij »zult sterven en niet leven." Van dat oogenblik immers bragt hij alle zaken, die aan zijn bestuur waren toevertrouwd, in zoodanigen staat, als elk man van orde voor zijne eer zoude wenschen, dat zij onder 't oog van anderen kwamen en in andere handen overgingen. Hij was in de kracht des levens; eene heerlijke toekomst lachte hem op aarde tegen;

het ontbrak hem noch aan vrienden, noch aan de liefde der zijnen, noch aan de achting der braven, noch aan de middelen van genot, noch aan de vatbaarheid om te genieten. In zulk eenen toestand het leven vaarwel te zeggen en het akelijke graf als zijne rustplaats te begroeten, is hard voor vleesch en bloed. Onzen broeder werd daartoe genadig kracht verleend. Met den moed en de kalmte van eenen man, en met de hope eens Christens, zag hij zijn einde naderen. Wetende dat 't den mensch gezet is eenmaal te sterven, liet hij geene dwaze klagten hooren, dat hij sterveling geboren was, noch verhief zich zijn gemor tegen 't besluit des oneindigen, hetwelk hem naar menschelijke oogen zoo ontijdig afriep. Gelaten en onderworpen zag hij de wereld met hare begeerlijkheden onder zich weg zinken. Wanneer de benaauwdheden, die zijnen uitgang verbitterden, afhielden, sprak hij met eenen deskundigen jongeling, die hem bewaakte, over de oorzaken van zijn sterven even kalm, of het eenen vreemde gegolden had. Zonder eenige de minste vervaardheid voor den koning der verschrikkingen, verkeerde hij den meesten tijd met God en Jezus, die het graf verwonnen had. De zijnen lief gehad heb-

bende tot den einde toe, riep hij zijne meest beminde bloedverwanten voor zijne sponde, om het jongste vaarwel van hem te ontvangen. Dit afscheid was waardig en plegtig, vol vriendschap en hemelzin. Ieder woord, dat hij sprak, was ingerigt om hen allen in den weg van God, die hem tot zich nam, te doen berusten. Ook zijne bedienden als menschen, als broeders, schonk hij deze eer en zijnen laatsten zegen. Zoodanig kan men sterven, als men sterft met een beter vaderland in het grenzeloos verschiet. Wanneer reeds de spraak hem begeven had, liet hij zich een luttel opbeuren door hem, aan wien hij naast God de meeste verpligtingen had; toen de stervende hand en het brekende oog naar boven heffende, wees hij op den hemel, en nadat hij zijnen vader met dezen wenk betuigd had, *Daar zien wij elkander weder*, zonk hij achter over, sloot zijne oogen, en — was niet meer. Vol teederheid en veerkracht in de uiterste oogenblikken verbaasde hij de omstanders door de kalmte, welke het geloof in Jezus den stervende inboezemt.

O gij, die in de vriendschap of gezelligen omgang des ontslapene gedeeld hebt, gij brengt u hem voor oogen, gelijk hij was, de pronk der jongelingen, wel gebouwd, kloek van

gestalte, vaardig ter gang, geregeld in zijne gelaatstrekken, bloozende van opslag, open van oog, uit welks blik u vastheid en blijdschap des geestes tegenstraalden; waar is dat alles gebleven? Het is verdwenen, het is verslonden door het graf. En nogtans, onder die vormen, en geene andere, kan uwe aardsche verbeelding zich uwen vriend voor den geest terugroepen. Maar die vormen mogen vergaan, het wezen, dat ze eenmaal bezielde, nimmer meer. Noch die zucht van uwen vriend, die hem naar God en eeuwigheid optrok, noch deze liefde van hem, die haren wellust vond in het weldoen der ongelukkigen, noch dat gevoel van vriendschap, waardoor uwe boezems wederzijdsch voor elkander sloegen, is vatbaar om door de wormen verknaagd of in 't slijk opgelost te worden. Het is alles iets geestelijks, iets onvergankelijks, iets eeuwigs, gelijk de Godheid, uit wie het in uw wezen gevloten is. Laat u dan onderwijzen door dit exempel: 't is het exempel van eenen vriend, die tot u spreekt uit het rijk der dooden. Weldra verbrijzelt de dood ook de vormen van uw aardsche aanzijn, en laat niets van u over dan de herinnering, wie gij geweest zijt, als zonen of dochters, als leden der maatschappij, als belijders van

Jezus, of onderdanen van God. O mogt dan geene stemme der beschuldiging tegen u oprijzen, en gij als uw vriend, zuiver van de boosheden der wereld, met eenen onbesprokenen naam in het graf dalen! Mogten dan de achting der braven, de liefde en het dankgevoel der uwen; mogt de traan der weduwen en verdrukten dan het grafschrift zijn, dat uwe rustplaats versierde. Dit zijn uwe eenigste bezittingen, die blijven; dit de schatten, welke de mot en de roest niet verderft, en daar de dieven niet doorgraven en stelen.

Eene harde les geeft dit verscheiden aan u, o ouders, die bouwt op het leven van veel belovende zonen. Gelijk gij de toekomst hoopt, gelooft gij haar te zullen zijn. Het is immers ook de gewone loop der natuur, dat de kinderen u overleven. Zijn zij tot jaren van mannelijke kracht geklommen en genieten zij eene bloeijende gezondheid; is 't hun gerijpt oordeel, dat gij alrede raadpleegt, en zijn zij alzoo de helpers, ja, misschien de deelgenooten en medebestuurders uwer tijdelijke belangen geworden, dan ziet gij reikhalzende het oogenblik te gemoet, waarop gij 't bestuur uwer zaken geheel in hunne handen overgeeft, en de zoete rust zult smaken, die den ouderdom toekomt. Het treffende

voorbeeld, dat gij in den dood onzes jeugdigen vriends voor oogen hebt, leert, dat ook deze billijke hoop, ik zal niet zeggen, ijdel, maar ten minste gelijk al 't aardsche wankel is. Noch de kracht der jeugd, noch mannelijke schoonheid, noch de wensch aller braven, heeft hem tegen den onverbiddelijken dood kunnen beschermen en voor ons allen bewaren. Merkt dit op, o ouders, en laat u onderwijzen! Bezit en bemint uwe kinderen, maar met de gedachte der zulken, die weten, dat zij hun op voorwaarde der sterfelijkheid geschonken zijn. Werkt en zorgt, dat gij hun den teerkost op de levensreize kunt medegeven. Maar bedenkt, dat van alles, wat gij hun kunt medegeven, niets het graf overleeft, dan de zaden van kennis en deugd, welke gij in hunne boezems gestrooid hebt.

Ik heb voldaan aan mijn hart; ik heb eere gegeven, wien eere toekwam. Een ding grieft mij: dat ik niet spreken mag tot degenen, die na ons komen, en hun zeggen kan, wie onze ontslapene broeder geweest is: geenszins om hem als een eenig model aan hun voor te houden, maar als één der overblijfsels uit vroegere dagen, over wier aanwezen wij ons nog in ons genootschap te verblijden hebben. De veranderingen der wareld, gelijk alle hare

bewegingen, gaan in deze eeuw met eenen versnelden tred: gewoonten en beginselen, welke wij als jongelingen nog zagen bloeijen, zijn uitgewischt, nu wij mannen worden. In zulk eenen tijd, waar wij eerlijkheid, vlijt, eerbied voor talenten en den ouderdom, ja, de vreeze Gods, alle dagen iets van haar oud gebied zien inruimen; in zulk eenen tijd, zegge ik, kan het voorbeeld van vaste karakters, die op de grensscheiding der beide tijdperken stonden, nog een slagboom voor het opdringende bederf zijn; vooral wanneer die karakters vallen in personen, wier stand boven dien der deftigste burgers niet verheven is, en wier voorbeeld dus in de navolging even weinig boven het bereik van iedereen geacht kan worden. Indien ik dus tot uwe naneven mogte spreken, zoude ik hen wijzen op zulke voorbeelden, als dat van onzen ontslapenen vriend, opdat ten minste het denkbeeld van zoo iets, als voorvaderlijke deugden, in hun mogt blijven voortleven. Ik zoude dan tot hen zeggen: » Hij » verliet de levenswijze der ouden; maar niet » hunne vlijt noch hunne goede trouw; niet hun- » nen geest van onafhankelijkheid of gevoel van » menschelijke gelijkheid voor God; niet hunne » werkdadige godsvrucht noch onbekrompene wel- » dadigheid jegens de ongelukkigen. Hij volg-

» de de eeuw, in welke hij geboren was, in » kleeding, gewoonten en vermaken; maar hij » bespotte hare blinkende armoede en vergulde » ketens; hij verwierp hare groote en kleine » praktijken van misleiding; hij verachtte haar » laag en algemeen doordringend stelsel van » kruiping en onderkruiping. Hij had alles in » beide de tijdperken geproefd en onderzocht, » en hij behield het goede. Volgt het voor- » beeld van dezen regtvaardige, en uwe gedach- » tenis als de zijne zal in zegening blijven. » Verlaat de menigte, die magt- en karakter- » loos door den algemeenen stroom voortge- » sleept, voor zich zelven, noch weet te oor- » deelen, noch te kiezen, en geene andere ver- » deediging voor haar gedrag heeft, dan het » algemeene voorbeeld, dat ten verderve leidt."

Onder de merkwaardigheden, welke onze ontslapene vriend van de vaderen had overgehouden, behoorde vooral het innig verband, hetwelk zij bragten tusschen de Godsdienst en het burgerlijke leven. Het ééne had het andere zoodanig bij hem doordrongen, dat hij zijne godsvereering nog meer plaatste in de wijze, waarop hij zijnen naaste behandelde, dan waarop hij dacht en sprak over de leerstellingen van de godsdienst, of de godheid door gebed en lofgezang huldigde. Te-

genwoordig begint men ook onder ons dit verband los te maken, en velen bepalen de godsdienst tot het huis des Heeren en den dag des Heeren. De overledene had van de vaderen ontvangen, dat de hoofdzaak dan noch achter bleef; ik meene, de toepassing van de godsdienst op ons gedrag jegens den naasten, zoo wel in de maatschappij als in den kring van het huiselijke leven. Daar was het tooneel zijner godsvereering; daar stond het altaar, waar hij den vader van allen zijne offers bragt; en al die schoon gegalmde gebeden, en die zalvende gesprekken, en die dierbare kerkredenen waren bij hem zoo vele luidende schellen, wanneer men zijnen natuurgenoot beneed en onderkroop, wanneer men zijn woord brak, zijne schulden niet betaalde, of den lande eenen enkelen penning te kort deed. Ook dit vooral zoude ik den nakomelingen verkondigen, indien mijne stem tot hen konde doordringen. Maar oneindig welsprekender nog zoude die les tot hen worden overgebragt, indien gij zelven haar door uw eigen voorbeeld prediktet aan uwe kinderen en kindskinderen. Het dagelijksche, het ieder oogenblik terugkeerende, het indrukwekkende voorbeeld van vaders en broeders kan alleen nog onderhouden, wat de geest der

eeuwe, dat ontzaggelijke monster met al den toestel der huidige beschaving opgetooid, ieder oogenblik bezig is uit te blusschen. Indien gij onbeweeglijk staat, welligt dat er nog uws gelijken overblijven, en dat eene vrome hand dan nog op den grafzerk van éénen uwer verste naneven de woorden graveert: »Hier rust het stof van den regtvaardige; »zijne gedachtenisse zal in zegening blij- »ven.” Amen.

NAGEBED.

Vader der eeuwen! Van wiens wenk het geluk uwer ontelbare schepselen afhangt! Gij alleen kunt wasdom schenken op 't geen menschenhanden, in het rijk der genade als dat der natuur, zaaijen. O geef, dat wij het woord, hetwelk hier gesproken is, ernstig overwegen; overwogen hebbende gelooven; en geloovende betrachten, opdat wij uwe goedkeuring en niets dan die wegdragen. Wat is aardsche lof? Wat de vergankelijke zegen, dien stervelingen over het stof der dooden uitspreken, zoo niet in den lof der geloovigen die van u, onzen schepper, lag opgesloten. Die hooge goedkeuring zij dan het doel onzes levens, zij de eerste en laatste wensch onzer harten. Onze ziele sterve den dood des opregte, en ons uiterste zij gelijk het zijne, opdat wij met hem te zijner tijd genade vinden voor uwen troon.

Hoe zeer past het ons dit alles in te denken op de jaren, waarin de wereld ons aftrekt van u en ons eeuwig vaderland, en

alle onze verzinningen en wenschen op zich alleen wil gevestigd hebben. Wie zal, wie kan dan onze aandacht bepalen bij het eene noodige, dan gij, in wiens hand onze adem is? Schijn gij, o vader, met uw heerlijk licht over de bron van zoo vele dwalingen en rampen, het begoocheld en door duizend togten aangevochten hart der jeugd. Doe haar beseffen, hoe kort de dagen der jeugd zijn, en nogtans hoe van die weinige dagen, in de vreeze van u of de dienst van het booze toegebragt, het geluk van geheel haar volgende leven op aarde, misschien in de eeuwigheid, zal afhangen.

Dank, vurige dank voor het onderwijs, hetwelk Gij te dien einde uit den hemel tot ons gerigt hebt. Want wien danken wij het licht des euangeliums anders dan u, die Jezus tot ons gezonden hebt, om daarin te spreken, wat tot onzen eeuwigen vrede dient? Hij toonde ons uwen hemel als onze laatste en hoogste bestemming; hij leerde, hij drong ons trouwhartig om in jeugd en ouderdom beide alles onwaardig te achten bij het uitnemende gewigt van heerlijkheid, hetwelk Gij schenken wilt dengenen, die u boven alles liefhebben. Maak ons dan sterk, o God, tot het zelfbeheer, dat wij onzen wil aan de voeten

van Jezus ten offer brengen, en uwen wil, door hem geopenbaard, tot de hoogste wet van geheel ons leven stellen. Geef den ouders te beseffen, dat zij in hunne kinderen, wezens voor de onsterfelijkheid geboren, hebben voortgebragt, en dat hun eerste en laatste ouderpligt is om het kroost, dat gij hun geschonken hebt, elken dag die groote bestemming voor oogen te houden. Ja, laat dit de taak van hooge en lage onderwijzers, de taak van allen zijn, welken Gij, o vader, door ouderdom, stand of uitnemendheid van kennis geroepen hebt, om met woord en voorbeeld aan jongelingen en maagden hun allerhoogst, hun eeuwig belang voor oogen te houden. Hoe heerlijk zoude ons loon zijn, indien slechts één jongeling door onzen invloed het verderf der wareld ontvlood, en stervende door u in het getal der regtvaardigen opgenomen werd, wier nagedachtenis op aarde tot zegening achterblijft. En hoe onvergeeflijk verwaarloozen duizenden, die zich naar uwen zoon Jezus noemen, dezen hoogen pligt van Jezus leerlingen! Genade, o God, voor dit vergrijp jegens uwen heiligen wil en het eeuwig heil onzer jeugdige geloofsgenooten! Genade en vergeving bidden wij u daarvoor, bij moed en kracht tot beterschap, om Jezus wil. Amen.

DE DOOPSGEZINDEN

EN

HUNNE HERKOMST.

EENE RUWE SCHETS.

Ik besef dat ik eene zeer gewaagde taak op mij neme. De geschiedenis spreekt naakte waarheid, welke weinigen in ons land kunnen velen; het allerminst in hunne godsdienstige vooroordeelen, trouwens overal het prikkelbaarste plek der gansche menschelijke ziel. Één denkbeeld slechts geeft mij moed. Men zegt, en zeer te regt, dat brave koningen de geschiedenis beminnen, omdat zij er de leermeesteresse der vorsten in huldigen, maar dat de kwade haar verachten, als hun lessen en verwijtingen toevoegende, die hun minder aangenaam zijn dan de stem der vleijers. Op dezelfde wijze achte ik, dat alle beminnaars der waarheid, ook midden in mijne dwalingen, mijn doel om waarheid op te sporen, zullen billijken, terwijl de aanbidders van hun stelsel mij verdenken en in een kwaad gerucht pogen te brengen. Ik zal dus het kleinste, maar het beste deel der maatschappij aan mijne zijde tellen.

Het is ook veel moeijelijker den oorsprong eener

godsdienstige gezindte dan eener wijsgeerige secte op te sporen. Een stelsel van wijsbegeerte beperkt zich tot een begrensd getal van denkers, die hunne gevoelens in geschrifte aan den nakomeling overgeven. De godsdienst daarentegen gaat door de handen van iedereen: langs die ontelbare, onmerkbare en duizendvormige wegen, waardoor waarheid en dwaling zich verspreiden, vloeijen allerlei vreemde en gelijksoortige bestanddeelen in haar wezen te zamen tot eenen onherkenbaren mengelklomp. Hoe barbaarsch misvormd is door die oorzaken het Christendom uit de nacht der middeneeuwen te voorschijn getreden! Indien de standaard van zijn wezen niet in de euangelien was bewaard gebleven, zoude eene tweede openbaring noodig zijn geweest om zijn oorspronkelijk gelaat te ontdekken. Zoo komt het ook bij, dat eene godsdienstige secte, na gansche koningrijken overstroomd en vruchtbaar gemaakt te hebben, even als de Nijl zich in een eng bed terugtrekt en voortsleept, zonder den navorscher ooit tot hare bronnen te laten naderen.

Deze moeijelijkheid verdubbelt zich echter in de opsporing van den oorsprong der Doopsgezinden. Zij bestonden eene reeks van eeuwen voor de reformatie; maar toen was er geene geschiedenis van hun mogelijk. Immers de eerste voorwaarde van hun bestaan was zich schuil te houden. Uitgesloten van alle kerkelijke en wereldlijke bedieningen, kunnen zij ook nergens in eenige oorkonden van staat voorkomen. Alle stellingen en plegtigheden der Roomsche kerk, die Jezus niet geboden had, loochenende,

verdween door dit ontkennend stelsel elk onderscheid van plegtigheden, door welke secten van secten anders onderkend worden. Daar dan het koningrijk Gods geheel in hunne boezems besloten was en zich met geen uiterlijk gebaar hoegenaamd voordeed, bestonden zij bij honderdduizendtallen als niet zijnde, en zij kwamen naauwelijks tot de kennis der menschen, dan door de vervolgingen en vragen, welke de inquisitie tegen hen rigtte. Het is dus ongerijmd eene reeks van historische waarheden te eischen, waardoor het bestaan der vroegste Doopsgezinden bij de reformatie aan dat hunner geestelijke vaders in de middeneeuwen onafgebroken vastgeknoopt wordt.

Deze secte had ook geenen aardschen stichter, en zij behoefde dien niet. Zij kende geenen anderen heer dan Jezus, aan wiens uitspraken zij zich alleen en letterlijk vasthield. Met verbazing riepen monniken en inquisiteurs, „ Alle kettersche secten hebben „ een ketterhoofd, maar dit gedrogt heeft ontelbare „ pooten, en geen kop." Het is den mensch eigen eenen oorsprong voor elk verschijnsel aan te wijzen; hij zoekt eenen stichter voor ieder volk, dat hij eene groote rol op de aarde spelen ziet, en de geschiedenis van volken en steden begint daarom steeds met zulk eenen stichter. Zoo hooren wij ook Petro di Valdo als den stichter der Valdensen, Menno Simons als dien der Doopsgezinden noemen, schoon beiden slechts eene roemruchtiger' rol dan anderen onder de ijveraars dezer secte gespeeld hebben.

Ook verbeeldt men zich hierbij eene enkele secte, juist gekenmerkt door scherpgeteekende leerstellingen,

die bij alle leden dezelfde waren. Ook deze voorstelling is geheel valsch. Wij hebben hier voor ons eene menigte secten, in de grondwaarheden, ja, dezelfde, maar in de bijomstandigheden vrij en verscheiden. Ook dit zagen de monniken en inquisiteurs met verbazing aan: zich de kerk niet anders dan als één en ondeelbaar in alles kunnende voorstellen, vergeleken zij deze secte bij eene helsche draak, die in honderd koppen hier dit daar dat gelaat toonde, maar die allen met de staarten aan elkander gekoppeld waren. Van die menigte broedersecten is de Doopsgezinde slechts ééne. Daar nu geene dier secten eenen eigenlijk gezegden stichter had, gelijk de Lutheranen bij voorbeeld in LUTHER vonden, zoo konden zij ook geenen naam naar zulken stichter dragen, terwijl echter de namen, welke zij voerden, even veelvuldig waren als zij zelven. Dezen noemde men naar hunne braafheid, *goede lieden*, of naar 't lijden [pati], waaraan zij om JEZUS wil waren bloot gesteld, *paterini;* anderen naar de plaats hunner herkomst of inwoning, *Valdensen* [Piëmontesche valeibewoners], *Albigensen* [bewoners van Albi en ommestreken in Languedoc], *Armen van Lions*, *Picardiërs*, *Bougres* [Bulgaren]; anderen weder kregen den naam van *Publicani* [tollenaars], *Insabbatati* [klompendragers], *Tesseyrandi* [wevers], en wat verder de haat der heerschende kerk heeft uitgedacht om deze menschen verachtelijk te maken. De eerste dezer namen heeft ten laatste al de overigen verdrongen. De naam van Valdens is gemeen geworden aan alle deze secten, en men vergeet, dat

alleen de afdeeling, die de hooge valeijen van Piemont besloeg, of er onmiddelijk aan ontsproot, oorspronkelijk dien naam voerde. De overigen vervolgd en door de magten der wereld her- en derwaarts gekaatst, hier verdwijnende, daar opkomende, konden het oog der geschiedschrijvers niet boeijen. De reden, dat men van de Valdensen bij uitsluiting spreekt, is geene andere, dan dat zij zich in de loop der eeuwen tusschen hunne ontoegangbare rotsen hebben weten te handhaven, en alzoo denzelfden zetel met denzelfden naam behoudende, eene soort van geschiedenis gemaakt hebben. Ondertusschen is het waar, dat de Doopsgezinden twee eeuwen langer dan zij de oorspronkelijke leerstukken van het voorgeslacht in hunne zuiverheid bewaard hebben. — Tegen de afkomst der Doopsgezinden van de Valdensen heeft men steeds aangevoerd, dat de eersten hier te lande van zulk eenen oorsprong niets wisten, en den naam van Valdens nooit genoemd hebben. De bovenstaande opmerking lost deze zwarigheid op. De secte had eigenlijk geenen naam. Ook herhaal ik hier den afkeer dezer secte van alle menschelijk gezag, en dat zij geen anderen naam kenden dan dien van JEZUS; om te zwijgen, dat de meesten den naam niet mogten weten van den man, die hen aangenomen had.

Wie dus eene geschiedenis dezer secte onderneemt moet zich van de lotgevallen en verscheidenheden harer menigvuldige afdeelingen eerst meester maken. Maar die afdeelingen, hoe ze te vatten? Een genootschap, dat onder één hoofd staat, door formulieren van eenigheid en gelijkheid van bestuur gekop-

peld is, heeft in 't algemeen dezelfde lotgevallen en dezelfde geschiedenis: maar hoe de lotgevallen op te maken eener secte, gesplitst in honderden kleine gemeenten, die in leer en bestuur volkomen onafhankelijk van elkander zijn, en niet meer met elkander te doen hebbende dan zij zelven verkiezen, zoo vele onafhankelijke republieken waren, die elk hare eigene geschiedenis medebrengen? In dezen bajert moet één punt van vereeniging alle geschiedenis voorafgaan; namelijk de oorspronkelijke leerstukken en beginsels te bepalen, die ook in de grootste verscheidenheid kenmerkende blijven, en aan welke dus alle afdeelingen, op gevaar van te vervloeijen, zich als met zoo vele draden moeten blijven vasthechten. Ongelukkig zijn de bronnen, uit welke wij die oorspronkelijke trekken zamelen moeten, ten hoogste gebrekkig. Het zijn alleen de woedendste vijanden der secte, monniken en inquisiteurs, die hare leer ontvouwd hebben; zij zelve heeft gezwegen, om dat zij moest zwijgen. Deze berigten kunnen wij dus niet dan met een scherpziend en wantrouwend oog gebruiken. Leger, van afkomst Valdens, is beter te betrouwen, maar niet volkomen; daar de Valdensen van Piemont alle de kenmerkende leerstukken van 't voorgeslacht reeds in 1530 hadden opgeofferd om de reformateurs te believen, en zij sedert niets anders dan zuivere Calvinisten geworden waren, glipt hij over die uitkomende kenmerken zeer handig henen, en hij zondigt geenszins door verdraaijing of vervalsching, maar door te zwijgen, wat hij moest zeggen. Er zijn zeker geene betere en vollediger bronnen

dan van Sancho, die 17 jaren als broeder onder de Valdensen verkeerde, maar naderhand in hunnen kwaadaardigen vervolger veranderde; en boven alles de onwaardeerbare notulen der inquisitie van Toulouse door Limburg uitgegeven.

Wanneer ik zegge, dat 't onmogelijk is alle de schalmen der keten terug te vinden, die Doopsgezinden aan Valdensen koppelt, poog ik daarmede geenszins 't historiesch onderzoek te ontduiken. Zoo verre de geschiedenis spreekt, zal zij die afkomst zegevierend bewijzen; maar zij is nimmer met vlijt en aandacht in die rigting nagespoord. Het is vooreerst eene historische zekerheid, dat deze secten in het zuiden van Frankrijk onder de verschillende vormen van Albigensen eenerzijds en Valdensen anderzijds ontsproten zijn: maar in Frankrijk staan de wieg en 't graf der vrijheid steeds naast elkander. De Franschen, zeide keizer MAXIMILIAAN, zingen altijd boven de noot, en ik zal er bijvoegen, dat de Fransche regeringen altoos hun doel voorbij schieten. De conventie bedoelde de vrijheid, en zij haalde eerst de tirannij van het gepeupel, later van eenen despoot binnen, die als een slager meende dat hij deste meer won wat hij meer slagte. KAREL de X^de wilde de pers beteugelen; hij gaf de ordonnantien, en tuimelde van den troon. Door deze overdrijving is 't, dat de zaden van godsdienstige en staatkundige vrijheid nergens vroeger gestrooid en gestikt zijn dan in Frankrijk. Zoodra kiemen zij niet of zij worden buiten de grenzen geworpen om elders vruchten te dragen. Het stikken der reformatie onder KAREL

de IX^de^, en de uitwerping der hervormden door Lodewijk de XIV^de^, bragt de slagtoffers met hunne godsdienst en nijverheid in al de naburige landen over. Napoleon mogt zijne eigene moeder, de revolutie, verraderlijk worgen, haar ontelbaar kroost was over het gelaat van gansch Europa verspreid geworden. Maar het voorspel van al deze gebeurtenissen was reeds gegeven, toen de Albigensen en Valdensen in de 12de en 13de eeuw door de vereenigde woede van geestelijken en wereldlijken buiten Frankrijk gejaagd wierden. Aldus verdreven, vestigden zij zich aan den noordelijken grens in Picardijen en Vlaanderen, dit is het tweede historische feit. En het derde is, dat zij door de vervolging van daar verder opgetrokken zijn naar die gewesten, die men als zakken kan beschouwen, in welke niemand opdringt zonder te moeten terugkomen, en waar zij dus als 't ware van den openbaren weg verwijderd veiliger dan elders voor het oog der inquisitie schuilen konden; ik bedoele Zeeland, Noordholland en Friesland. Ten overvloede kent men het bestaan van Fransche Doopsgezinde gemeenten met Fransche kerkboeken hier te lande. Wie alle de bijzonderheden dezer hoofdpunten opspoort zal de historische keten vollediger vinden, dan men tot nog toe gedacht heeft. Ik verbeelde mij alsdan eene rivier uit Gods eeuwige fonteinen te zien opkomen met duizend zijtakjes, die in hare wateren uitstroomen; nu eenzaam kronkelende door onherbergzame landen en rijken: dan als de Alpheus verborgen voor mijn oog onder den grond doorgaande, en verder weder met

even zuiveren zilverstroom in den vorm der schoone Arethuse voor den dag springende; eindelijk door storm en plasregens vreeselijk gezwollen, den afgescheurden modder en de vuiligheid der oevers met zich rukkende, en eene gansche stad verwoestende; straks weder in haar bed teruggekeerd, en de oeverbewoners door de schepen en den handel, die zij op haren rug voert, zegenende, om zich ten allerlaatste in de onvruchtbare zanden van het land der onverschilligen, opgeslurpt en uitgedroogd, te verliezen.

Doch, gelijk gezegd is, ik geef de geschiedenis voor dit pas prijs; ik zal mij bepalen bij eene vergelijking van de leerstukken, beginsels en zeden der zoogenaamde Valdensen met die der Doopsgezinden; en hieruit zal, hope ik, blijken, dat de Doopsgezinden niets anders kunnen zijn dan de geestelijke afkomst van Valdens en Albigens in één gesmolten.

Niemant en kan een ander fondament leggen dan 't geen gelegt is, 't welck is Jezus Christus. Zie daar 't groote beginsel der Valdensen, later het zinstaal van Menno Simons. Alles was voor hun een punt van beproeving behalve Jezus en zijn woord, zoodat zij niet vielen in eene latere onbestaanbaarheid der protestanten, om het onderzoek naar en het geloof in Jezus gezag tevens te vorderen. „Kunt gij mij iets bewijzen, zeiden zij hunnen tegenstander, uit het woord van Jezus, ik zal 't aannemen. Houd 't overige maar voor u zelven." Zich dus ten naauwste sluitende aan 's heilands eigen woord, waren zij zoo bevreesd om zich eene duimbreedte van die

bron te verwijderen, dat zij de euangelien van MATTHEUS en JOANNES, die verhaalden wat zij gezien hadden, stelden boven de andere van MARCUS en LUCAS, die verhaalden wat hun van anderen gezegd was. De barbes de Valdensen moesten daarom MATTHEUS en JOANNES van buiten kennen. Naar deze maatstaf kunt gij hunne achting berekenen voor de schriften der Mosaische bedeeling. Van 't oude testament maakten zij weinig of geen gebruik. Die van Albi verwierpen het oude testament, 't geen de priesters aanleiding gaf om hen te beschuldigen van de bewering, dat het van den duivel was ingegeven, uitgezonderd de woorden door JEZUS aangehaald. Den Valdensen wierd daarentegen van de inquisitie nagegeven, dat zij den God van MOZES niet voor den vader van JEZUS CHRISTUS hielden, op grond dat JEZUS gesproken had, „ Gij hebt gehoord dat aan „ den ouden gezegd is, maar ik zegge u het tegen„ deel." Wat hier van zijn moge, bekend is 't, dat de Doopsgezinden nooit veel werks van het oude verbond, als eene huishouding die voorbij was gegaan, gemaakt hebben, en nog niet maken. In Mahren gebruikten de Hutterschen alleen het nieuwe testament. In ons bedehuis te Deventer heb ik geene andere kerkbijbels ten dienste der leden gevonden, dan met het nieuwe verbond, en er zijn nog geene andere in, behalve voor den prediker alleen een exemplaar met het oude en nieuwe testament tegelijk. Het was dus eene groote ketterij, dat de wederdoopers van Munster ook het oude testament aangrepen en vergeestelijkten om er hunne razende stellingen mede goed te

maken. De Roomsche kerk bewees er alle stellingen en ceremonien uit, die het licht des euangeliums minder uit konden staan; eene kunstgreep, die door de reformateurs, in de Roomsche kerk geboren, is vervolgd geworden, zonder dat zij zelven des bewust waren. Het een en ander was weinig geeigend om den eerbied van Valdensen en Doopsgezinden voor het gezag der boeken van het oude verbond te vergrooten.

Uit dit alleenheerschend en vrijmagtig gezag, hetwelk zij aan koning Jezus toekenden, volgde onmiddellijk, dat zij 't voor heiligschennis hielden om iemand op aarde nevens hem te erkennen. Het gezag van eenen paus, cardinaal of bisschop gold dus voor hun zoo veel als dat van eenen daglooner. De magt nu, welke zij aan eenen enkelden persoon weigerden, wilden zij even weinig in eene verzameling van enkelde personen eerbiedigen. Zij lachten om de besluiten van alle concilien en synodes, die volgens het zeggen van mijnen meester Joannes Henricus van Swinden gewoonlijk niets uitvoerden, en als zij iets uitvoerden meesttijds kwaad deden. Geen kerkenraad had uit zich zelven eenige magt om over de geestelijke of tijdelijke aangelegenheden der gemeente te beslissen. Zijne leden waren niet meer dan uitvoerders van den wil der gemeente, welke zij bij één riepen en lieten stemmen over hare eigene belangen. Even weinig had de kerkenraad eenige magt, om door eigene keuze bij het uitvallen van leden zich zelven weder voltallig te maken. Heerschzucht en misbruiken, erfelijk in kerkenraden, die zich zelven weder

inkiezen, wierden onmogelijk gemaakt door het uitsluitend regt der gemeente om de leden van haar bestuur aftezetten en te benoemen.

Ik meen te kunnen volstaan met mijne lezers te herinneren, dat de oude Doopsgezinden zich door dezelfde ziens- en handelwijze, ten opzigte van eenige geestelijke oppermagt, behalve die van den verhoogden heer, bestendig en algemeen lieten leiden. Van twistige zamensprekingen, waarin de fiere geest van geestelijke onafhankelijkheid aan beide kanten ademde, heeft men dikwerf in deze secte gehoord, maar nimmer van eenig concilie of synode, aan wier uitspraken zij hun geloof onderworpen zou hebben. Waar hunne vergaderingen veel over getwist hebben, was het juiste punt in een ergerlijk gedrag, waar de ban beginnen of eindigen moest, iets dat niet van het geloof in afgetrokkene leerstellingen, maar van de meerdere of mindere strengheid der denkbeelden omtrent de zuiverheid eens Christens afhing. Geen opziener, prediker, oudste, of hoe hij anders heeten mogte, had ook in de beraadslagingen der gemeente iets meer te zeggen dan de minste der broederen. Schoon nu de kerkenraad heden op sommige plaatsen in een heerschend en onafhankelijk ligchaam boven de broeders ontaard is, zoo zijn de regten van vele gemeenten, waaronder de mijne, tot op den dag van heden ongeschonden bewaard gebleven. Het bestuur brengt alle belangen van eenig gewigt hier voor de broeders ter beslissing; het bestuur wordt door de broeders vernieuwd; de prediker is geen lid van het bestuur, en bij de gemeente-vergaderingen

heeft hij, gelijk het betaamt, niet meer dan de stem van eenen gewonen broeder.

Van dezen geest van onafhankelijkheid moest de verscheidenheid van afdeelingen, waarin deze secte zoo voorbeeldeloos vruchtbaar was, het onmiddellijk gevolg wezen. Eenheid van geloof in hoofd en nevenstellingen beide kan alleen het eigendom eener kerk zijn, waar alle twijfelingen en twisten hare onherroepelijke beslissing vinden in eene geestelijke magt, die als de stedehouder van God geëerbiedigd wordt. De reformateurs, in den schoot dier kerk geboren en van dit beginsel tot in merg en been doortrokken, bragten onwillekeurig de magt van één op velen over, stellende eenen papieren paus in plaats van dien te Rome, en vielen in de inconsequentie van alle menschelijk gezag over de conscientien af te zweren en tevens door geweld en formulieren eene volstrekte eenheid des geloofs te willen invoeren. Eeuwen voor de reformatie voerden de Valdensen de stelling in, waarbij ieder geloovige geheel onafhankelijk van zijnen broeder zich het regt aanmatigde om zelf de uitlegger der woorden van zijnen heer te zijn. Hieruit nu sproot die rijke teelt van afdeelingen in dezelfde secte. Wanneer ik de vrijheid neme om van mijnen meester te verschillen, heeft mijn leerling op zijne beurt het regt om te verschillen van mij. Eene gemeente was dikwerf een kerkgenootschap op zich zelven, zonder somtijds meer leden te tellen dan een gewoon huisgezin. Want de gemeente was daar, waar slechts drie geloovigen bij elkander waren, volgens het woord des heeren,

„ Waer twee ofte drie vergadert sijn in mynen na-„ me sal ick in hun midden sijn." Daar echter alle die gemeenten onmiddellijk aan JEZUS hingen met verachting van alle menschenvonden of toevoegsels, zoo konden zij wel verschillen in stellingen van minder belang, maar in de hoofdwaarheden waren zij één en ondeelbaar. En de aansluiting van dit middenpunt verklaart ons ook, hoe deze secte zonder eenige wetten of reglementen, welke zij oorspronkelijk niet kende, heeft kunnen bestaan. Ja, de liefde tot JEZUS en zijne wet was het magtige cement, dat de losse steenen van dit gebouw, zonder de steun van uitwendige menschelijke werktuigen, zoo vele eeuwen te zamen heeft gehouden. „ Hoe is 't mogelijk, vroeg men den scherpzinnigen VAN ECK in mijne tegenwoordigheid, dat de Doopsgezinden tot heden zonder wetten of reglementen hebben kunnen voortbestaan." „ Juist omdat zij geene wetten en reglementen hadden, antwoordde hij, was hun duur verzekerd." Trouwens TACITUS wist reeds, *plurimae leges pessimæ respublicæ*, hoe meer wetten hoe bedorvener staat, en dit geldt ook van godsdienstige genootschappen.

Tot heden? was de vraag. Sedert dat heden tot nu zijn er zeker hier en daar eenige reglementen opgekomen, maar de genoemde grondtrek in het bestaan der Valdensen is nog niet geheel bij ons uitgewischt. De geschiedenis is daar om te bewijzen hoe vroeger alles bestuurd wierd volgens onbeschrevene costumes, die uit de bijzondere behoeften der gemeente gegroeid waren; hoe de Doopsgezinden voor niemand het hoofd bogen dan voor JEZUS; hoe uit

de eene afdeeling bij hun de andere geboren wierd; hoe menigvuldig daardoor overal in de kleinste dorpen en gehuchten kleine gemeenten van hun verspreid lagen, en hoe volkomen onafhankelijk die allen waren van elkander. Gemeenten van dezelfde kleur vormden zich in latere tijden tot societeiten, die echter over 't algemeen geen ander doel hadden, dan de zeden des genootschaps rein te houden en elkander in nooden bij te staan, en dus grootelijks verschilden van classes en synodi, die tevens op de zuiverheid der leer moesten toezien. Elkander door vrijwillige bijdragen in nooden bij te staan en een genoegzaam aantal kerkleeraars voor de dienst te vormen, zie daar de eenigste uitwendige banden, die tot heden de Doopsgezinde gemeenten zamenhouden. Zij staan in geene andere betrekking, of tot de algemeene, of tot de provinciale societeiten, of tot de kweekschool. Nog na de versmelting van alle verschillen zijn onze gemeenten zoo vele republieken, in leer, eerdienst en bestuur even onafhankelijk van elkander en de genoemde ligchamen, als of elke gemeente de eenigste in dit koningrijk ware.

Dus het woord van Jezus de hoogste en de eenige wet, zie daar het hoofdleerstuk van Valdensen en Doopsgezinden. Onder alles nu, wat Jezus gesproken hadde, was er niets waar de Valdensen zich zoo vast aan hielden als de bergrede des heilands. Als de kinderen vader of moeder vroegen naar de verborgenheden van 't koningrijk der hemelen, dan was het gewone antwoord, „Lees gij maar Mattheus 5, 6 en 7; doe naar het woord, dat de heere aldaar

tot u spreekt, en gij zult behouden worden." En van alle die woorden duldden zij geene andere dan eene letterlijke uitlegging. Ziende dat hunne vijanden het oude en het nieuwe verbond beiden vergeestelijkten om er den zin uit te puren, die hunne vonden als goddelijke waarheden deed voorkomen, wilden zij hun dezen uitweg afsnijden en gingen tot het ander uiterste eener geheel woordelijke opvatting over. Ook hierin waren de oude Doopsgezinden hun volkomen gelijk. Wij zullen daarvan verschillende voorbeelden in hunne leer en gedrag beiden aantreffen. Bij de allereenvoudigsten liep dit somtijds in het kinderachtige, om niet te zeggen, bespottelijke. Nog heden, bij voorbeeld, dragen de Amische Doopsgezinden in Duitschland geene zakken aan de buitenzijden hunner rokken, zich daartoe beroepende op het zeggen des heilands, „En verkrijgt u noch gout, noch silver, „ noch koper in uwe gordels, noch male tot den „ weg." [Matth. X. 10.] Het is merkwaardig, dat de koning van Munster, wiens gevolg anders zoo vernuftig was in het vergeestelijken van het oude testament, de woordelijke uitlegging der h. schrift in het 4de artikel tot wet van staat verheven heeft.

Deze voorkeur der bergrede, waarin JEZUS zijne opvolgers hunne pligten ontdekt, leide onmiddellijk tot het geloof, dat een heilige wandel de eerste voorwaarde van Gods genade en het eeuwig geluk was. Het eerwaardigste en overtuigendste bewijs geeft daarvoor *la noble leicon* of de heerlijke les, het oudste gedenkstuk van Valdensischen godsdienstzin en tevens der gansche Fransche letterkunde, opge-

steld in de 12de eeuw. Het bevat de pligten van een Christen in dichtmaat. Gelijk onze Germaansche voorvaders den lof hunner goden en helden in liederen zongen en zingende in het geheugen prenteden, zoo leerden zij de deugden, welke de zone Gods hun voorhield, in versen van buiten. Geene enkele twistvraag, geen bespiegelend leerstuk, door anderen met zulk eenen ijver gedreven, dat zij in JEZUS zelfs de kracht Gods tot reiniging van den mensch voorbijzien, wordt hier behandeld. De onsterfelijke ziel, uit de godheid in den mensch gevloten, tegelijk met haren tempel het ligchaam onbesmet te bewaren, en overvloedig te zijn in alle goede werken, dit en niets anders leert *la noble leicon.* Hoort verder in hunnen alleroudsten catechismus vragen, „Waarin ligt uwe zaligheid ?" En het antwoord is, „In hoop, geloof en liefde;" waaraan dan verder alle hoofddeugden gekoppeld worden, welke zij meenden, dat van deze drie een uitvloeisel zijn. Als zij baden, *Uw rijk kome*, baden zij daarmede dat God hen voor woeker en gierigheid mogt bewaren, omdat geene gierigaards het rijk der hemelen beërven zouden. Baden zij, *Uw wille geschiede*, dan baden zij om vaardigheid in het volbrengen van Gods bevel, en alzoo om vlijt en naarstigheid, opdat hunne hand, al wat zij vond te doen, mogt doen uit al hare magt, en zij tevens bewaard blijven voor de zonde, de schande en het ongeluk om arm te worden door luiheid. Deze voorbeelden kunnen mijne lezers leeren, dat alle algemeene bewoordingen des heilands ook bij de verste gevolgtrekking tot de eene

of andere Christelijke pligt terug gebragt wierden. De degelijkheid, de werkdadigheid van hunnen godsdienstzin gedoogde geene zwevende beteekenissen, waarvan iemand de toepassing op zich zelven zou kunnen ontduiken, en zij overtrof nog hunne liefde tot eene letterlijke opvatting. Uit eenen mond verklaarden ook al de vijanden der Valdensen, dat zij altijd leerden om niet te stelen, niet ontuchtig te zijn, niet te vervloeken, niet te liegen of te bedriegen.

Wijders, daar JEZUS gekomen was om zich een volk te reinigen ijverig in goede werken, zoo zeiden de Valdensen al verder, „in dat aan God en „deugd gewijde volk ligt het geloof, in hun de kerk. „In geen ander geloof, in geene andere kerk is de „zaligheid. Indien men in het Roomsche geloof zalig „kan worden deugt 't onze niet, hetwelk onmogelijk is; „want het onze steunt op het onvergankelijk woord „van Gods zoon." Daarom wilden zij ook dat dit heilige volk geheel het aardrijk bezitten zoude, dat is, zij wilden maar ééne kerk over geheel de wereld, die alle menschen zalig maakte, en het is eigenlijk dat doel, hetwelk de Anabaptisten in hunne razernij door de bespottelijkste middelen poogden te verwezenlijken.

Deze strekking, die zich de reiniging en volmaking van den bevlekten mensch door de werkelijke betrachting der deugd als het hoogste doelwit van JEZUS voorstelt, leeft en werkt door alle de volgende vertakkingen dezer secte heen. Als de zendelingen der Hutterschen in de huizen slopen, waar zij zielen hoopten te winnen, openden zij hun onderwijs *met* die plaatsen uit het nieuwe verbond voor te lezen,

die op burgerlijke deugden eenige betrekking hadden. Op de Doopsgezinden in 't algemeen is 't onnoodig dat ik wijze. Eene gemoedelijke godvrucht uitvloeijende in allerlei deugden, en een naauwkeurig toezigt op het gedrag van zich zelven en anderen, leert de onwraakbare geschiedenis ons steeds kennen als het doorloopende kenmerk van hun geloof. Toen broeder NOME, koopman en liefdeprediker aan de Zaan, vriend van PETER de I[ste], bij het bezigtigen der Vermaning door den Czaar gedrongen wierd om eens voor hem te prediken, ging hij eindelijk voor het gewone bankje staan en deed de volgende predikatie, *Denk wel, spreek wel, doe wel. Amen.* De kerk was uit. De Czaar gaf zijnen pope eenen gevoeligen slag op het schoft, zeggende, „Zoo moest gij ook preken. Maar gij zijt altijd zoo lang." Deze anecdote drukt zeer eigenaardig het hoofddenkbeeld van de godsdienstleer der secte uit.

Nergens was ooit het verband tusschen geloof en goede werken zoo innig en onafscheidbaar als hier. Volgens de Valdensen was deze leer en het geloof aan die leer tot niets indien zij niet in het leven trad, en vruchten droeg door eene ijverige betrachting. Aan de vruchten immers, zeiden zij met JEZUS, zult gij ze kennen. Het geloof stond op den achter-, de goede werken op den voorgrond. Ook de twaalf apostelen van Munster zeiden met zoo vele woorden, „Het rijk Gods bestaat niet in woorden, „maar in werken, dat wil zeggen, dat wij door daden en van ganscher harten zijnen wil volbrengen." De letterlijke opvatting van JEZUS woorden nu gaf

al dadelijk geboorte aan hunne *perfecti* of volmaakten. Op de vraag des rijken jongelings, „Wat ontbreekt mij nog?" antwoordde de Heer, „Indien gij wilt *volmaakt* zijn, ga heen, verkoop wat gij bezit, en geef het den armen. Eenen schat hebt gij daarvoor in den hemel. Kom dan herwaarts, en volg mij." Aan den heer het bewijs willende geven dat zij zich voor hem veil hadden, schonken zij al 't hunne aan den armen, en hielden niets over dan eenen staf in de handen, waarmede zij Jezus en de Apostelen in armoede nawandelden, predikende en goeddoende aan allen. Zij leefden van de almoezen der genen, welken zij leerden, volgens den apostolischen regel, „die onderwesen wordt in 't woort, deyle mede van alle goederen dengenen, die hem onderwyst." Dit waren de *volmaakten* of *perfecti*, en dewijl deze roeping hen aan alle lijden en treurigheid bloot stelde, en de heer in de bergrede gesproken had, „Salich zijn die treuren, want sy sullen vertroost worden," zoo wierden zij bij de Albigensen *consolati* of vertroosten genoemd. Dergelijke *consolati* hadden ook de *cathari*, naar welke vervolgens allen, die van de Roomsche Kerk verschilden, *ketters* genoemd zijn. Zulk een *volmaakte* was, bij voorbeeld, Petro di Valdo, een rijk koopman te Lions, die al wat hij bezat aan den armen gaf en vervolgens het zuiver euangelium predikte. Men noemde zulke mannen ook *boni homines*, *bonshommes*; brave menschen bij uitnemendheid, een titel, welken de vijanden dikwerf aan al de leden der secte gaven. Een grooter eer kon hun niet geschieden; want Valdens noch Doopsgezind

kende op aarde eenen hoogeren titel dan dien van een braaf mensch te zijn. Daar deze christenen in gemeenschap der nooddruft, die hun geschonken wierd, leefden, en ongehuwd bleven om door vrouw noch kind van de dienst van JEZUS te worden afgetroond; bovendien van plaats tot plaats trekkende nergens eene vaste woonplaats hadden, zoo moest men spoedig ondervinden, dat hun staat even weinig als die der oorspronkelijke volgers van Buddha voor de werkelijke maatschappij berekend was. Slechts eenigen, die zich door eene inniger liefde tot JEZUS geroerd voelden, verhieven zich in het einde tot dezen staat der heiligen, en het was aan hun bij voorkeur, dat het aannemen, het doopen, en de kranken met de oplegging der handen en het gebed [*consolamentum*, vertroosting] in het uiterste bij te staan, opgedragen wierd. Uit dezen zijn vervolgens de barbes in de valeijen van Piemont gesproten, die land noch goed bezaten, maar wat hun van de broeders gegeven werd gemeen hadden, ongehuwd bleven, en van plek tot plek reisden om te leeren, en doop en avondmaal te bedienen. Den opzieners bij de Doopsgezinden was dezelfde taak opgedragen; maar men moet nooit vergeten, dat noch perfecti, noch barbes, noch opzieners eenig ontzag of gebied als zoodanigen bezaten. Zij hadden geene andere meerderheid, dan die in het gevolg van den eerbied is, welken eene volkomener deugd inboezemt; en hieraan alleen weten zij hunne onderscheiding in de gemeenten dank. Zoo groot immers was bij hun allen de kracht van één door JEZUS leer en door de proef der

deugden gelouterd gemoed, dat dit alleen waarde aan die bediening schenken kon. Het avondmaal of de doop door onreine handen bediend kon in hunne schatting den bedienden niets baten. Doch daar zij hart en handen der perfecti voor onbesmet hielden, zoo ver een mensch dit kan zijn, waren de eerbied en de liefde der gemeente voor hun ook zoo groot, dat geen vader met meer teederheid van zijne zonen verzorgd kon worden, dan die perfecti van hunne broeders. De naam van *majores*, die naderhand in de *oudsten* bij de Doopsgezinden herleefde, was eene uitdrukking dier hooggestemde genegenheid. Zoo ook *barbe*, hetwelk oom beteekent. De kinderen in Nederland gebruiken nog het woord *ome*, als zij eenen man van jaren en achting aanspreken. — Ik zal hier nog aanstippen, dat ook David Joris zijne *perfecti* had: alsmede dat van hunne armoede nog een zweemsel voortleeft in het beginsel der Paltsche Doopsgezinden, om wel landgoed te pachten, doch niet in eigendom te bezitten. De razernij der Muntersche wederdoopers bestond hierin, dat zij den staat der perfecti tot alle geloovigen, ja, tot de bewoners der gansche aarde wilden uitbreiden. Ten dien einde hadden zij [en zoo ook de Hutterschen] alle goederen gemeen; en na over de onboetvaardigen eerst het wee des oordeels te hebben uitgeroepen, zouden zij dezen vervolgens met het zwaard hebben uitgeroeid, opdat niets dan het godgeheiligd zaad der volmaakten op aarde mogt overblijven. — De titels van perfecti, consolati, opzieners, moet men niet zoo verstaan als of zij, die ze voerden, alleen het voorregt der bediening

hadden. Zij hadden 't in gewone omstandigheden; maar in buitengewone gevallen kon elk, zelfs de vrouw, bedienen, en in alle gevallen elk prediken.

Door den priester nadert de mensch met gebed en offer tot God, en zoo lang er één priester overblijft zal hij zich als den middelaar tusschen God en menschen doen gelden. Jezus kwam om de priesterschap voor altoos af te schaffen, en den mensch tot zijnen eigenen priester te verheffen, die door hem en zijn offer ieder oogenblik en op elken plek der aarde onmiddelijken toegang had tot den troon der genade. Heerschzucht aan de eene, grove onkunde in de doeleinden van Jezus aan de andere zijde, riepen spoedig na 's heilands vertrek de priesterschap weder in het leven, en eindelijk eene hierarchie, die onder den titel van knechten der knechten koningen en volken omstrikte. De Valdensen braken met verontwaardiging door dit net henen, en eischten de waardigheid terug, tot welke de Christus hen verheven had. Ieder hunner, van welken staat, hernam het regt om den naaste in de waarheid te onderwijzen en hem de belijdenis zijner zonden af te nemen. Hier was 't in daad en waarheid, „Eén is uw meester, ende ghy zijt alle broeders." Zij noemden elkander ook broeders, en in de wandeling werd de aanhang van Valdo de *broeders* van Lions genoemd. Het was niet alleen een regt, maar tevens een heilige pligt om elkander in de waarheid te onderwijzen; op ieder ruste dus de taak om zich dagelijks in het lezen en verstaan der euangelien te oefenen, een heilig werk, waarvan allen, volgens het getuige-

nis van vriend en vijand, zich met eenen ijver kweten, dat de eenvoudigste Valdens door zijne grondige en gevatte bijbelkennis ieder oogenblik de sluwe inquisitie vastzette. Het wierd daarom ten laatste een stelregel bij dezen regtbank, om zich nimmer met hun in dit strijdperk te wagen, maar zich te bepalen tot strikvragen, waardoor zij verleid wierden tot de bekentenis van Valdensen, dat is, doodswaardige moordenaren van de heilige moeder de kerk te zijn. Maar welke de uitmuntendheid der kennis van den eenen broeder boven de anderen zijn mogt, hij had geene andere meerderheid boven hen, dan die uit eene volkomener Christelijke deugd geboren wordt.

In 't allereerst sprak iedereen al wat God hem in 't harte gaf, ter aller ure, in alle plaatsen. Zoodra er echter gemeenten gevormd waren, die op geregelde tijden vergaderden, begon men de noodzakelijkheid te gevoelen, dat er altijd één of meerderen der broederen gereed stonden om een woord tot stichtinge te spreken. Van dat oogenblik kwam eene soort van roeping, van aanstelling, geenszins echter van den kant eens kerkenraad of eenige andere kerkelijke magt, maar uit den boezem der gemeente, die den candidaat op zijn demoedig aanzoek toeliet om zich te bereiden, en goed bevonden, de gemeente te onderwijzen en te stichten. Jaarwedden of vaste beloningen ontvingen zij niet, zoo dat zij meestijds hun brood aten in het zweet hunnes aanschijns.

Mijne lezers kunnen nu al gissen, uit welk oogpunt deze lieden de priesters der heerschende kerk beschouwden. De hoogste wetenschap der kaste was

toen oefening in fijn gesponnene drogredenen, van den eenvoudigen waarheidzin, die in JEZUS woonde, wijd vervreemd. De vrucht dier wetenschap was hoogmoed, geëvenredigd naar de mate van onwetendheid, die op den bodem lag. Den bijbel zelven hadden vele priesters nooit eens gezien, en een veldwerker onder de Valdensen zette hen dikwerf bij de eerste vraag vast. Dit alles gevoegd bij den haat, dien zij tegen den priesterstand koesterden, als door JEZUS afgeschaft, had ten gevolge, dat zij zelven niet alleen geene tienden of eenige schatting aan de priesters gaven, maar het ook aan anderen als tegen de leer van JEZUS verboden; ja, zij hoopten 't met Gods hulpe eenmaal nog zoo verre te brengen, dat zij den laatsten priester met de spade in de hand de aarde zagen delven om zijn brood verdienen.

Het is bekend hoe alle de vertakkingen dezer secte de afschaffing van 't priesterschap ook nog na de hervorming handhaafden, en steeds getrouw bleven aan het woord des Apostels, „ leert ende vermaent malkanderen." In den beginne sprak ieder bij de Doopsgezinden wat kon opbouwen in 't goede, en ook nog nadat er een zweem van beroeping uit den boezem der gemeente bij kwam, nam men de predikers uit alle mogelijke bedrijven en standen. Gelijk men in de Piemontesche valeijen de barbes achter den ploeg en de kudde weghaalde, zoo heb ik in mijne kindschheid nog boeren, olieslagersknechten, kooplieden, als predikers gekend. Deze waardigheid was niet alleen een regt, maar een pligt tevens, weshalve ieder aankomeling bij de Paltser

Doopsgezinden beloven moest, dat hij, daartoe van de gemeente beroepen, het werk van prediker op zich zoude nemen. Wat men in eenen voorganger vereischte was inzonderheid eene goede mate van gezond verstand; een wijs bestuur van zijn werelds bedrijf, opdat anderen hem in 't hunne om raad zouden kunnen vragen; blakende ijver voor de zaak van den heere JEZUS en zijne gemeente; belezenheid in het nieuwe testament, inzonderheid de euangelien; maar boven alles, een onbesprokene wandel. Aldus in eene gedurige aanraking op alle punten van tijdelijk en eeuwig belang met de leden zijnde, en van dezen beproefd en wigtig bevonden, oefenden zij eenen even natuurlijken als regtmatigen invloed op de zeden der gemeente en het bijleggen harer twisten, welken noch de bef, noch de mantel, noch de titel van domine aan de tegenwoordige kerkleeraars bezorgen kan. Hun overwigt zat louter in de overtuiging hunner verdiensten, niet in aangematigde heerschappij. Geene kleeding kenmerkte hen uit de overigen; het gebruik van eenig onderscheidingsteeken zou eene zelfverheffing hebben gegolden, door niemand der broeders bij mogelijkheid te dulden. De opzieners [bisschoppen] zelven waren in 't burgerlijke leven in alles aan de overigen gelijk, bestaande van hunner handen arbeid. De gemeente zat op ruwe houten banken; wat het bestuur onderscheidde was dat 't in eenen rei op keukenstoelen zat, de prediker in 't midden; doch om dezen te herinneren, dat hij de minste onder de broederen was, had men zijnen stoel iets lager en onaanzienlijker dan dien der overigen

gemaakt. De bisschop was insgelijks door geen teeken aan zijn gewaad van de overige broeders te herkennen, ook dan niet wanneer hij het nachtmaal bediendé.

„ Ghy hebt het om niet ontfangen, zegt JEZUS, „ geeft het om niet." Letterlijk getrouw aan dit woord, wilden de dienaars geenen enkelen penning voor 't werk ontvangen, dat zij ter liefde van JEZUS en de broederen volbragten. Zij droegen daarom den naam van liefdepredikers, die als PAULUS den kost met eigen handenwerk wonnen. Hunne taak was zoo zwaar niet, als men wel zoude denken, zoo men slechts in aanmerking neemt, dat er somtijds tot 12 zulke leeraars bij eene gemeente waren aangesteld. Toen men in deze eeuw de eerste wetenschappelijk opgelegde kerkleeraars bij de Paltsche gemeenten beriep, hadden de oudere broeders twee grieven tegen de beroeping. Vooreerst meenden zij, dat de wetenschap evenzeer voor het eenvoudig en kinderlijk geloof als eene ongeveinsde, hartelijke vroomheid in den prediker zeer gevaarlijk was; maar nog meer kwetste 't hun christelijk gevoel, dat de leeraar geld nam, en eene affaire maakte van het werk, hetwelk hij voorgaf ter liefde van den heer en uit belangstelling in het eeuwig heil der broeders en zusters te ondernemen.

Het diep besef der heiligheid van doop en avondmaal, als door den heer in de laatste plegtige oogenblikken van zijn aanzijn op aarde ingesteld, wekte deze secte op om ze nooit dan aan de waardigste handen toe te vertrouwen. Van daar dat er

bij Valdensen, Doopsgezinden en Anabaptisten, gelijk ik zeide, gewoonlijk twee hoofdgraden in de bediening bestonden, waarvan den eersten onder den naam van perfecti, consolati, bonshommes, opzieners, bisschoppen en wat dies meer zij, de bediening der bondzegelen bij voorkeur bevolen was, en de overigen tot 't gewone predikwerk geroepen waren. Tot nog in deze eeuw maakten de Paltzer gemeenten onderscheid tusschen leeraars van de *volle dienst* zoo genaamd, en anderen die slechts prediken mogten. In 't begin der vorige eeuw reisde een opziener uit mijne gemeente naar Polen om daar doop en avondmaal te bedienen. Maar noch opziener noch prediker sneed iemand der overige broeders den pas af om ook iets in 't midden te brengen. Bij de Zwitsersche gemeenten heerschte het getuigenisspreken, een gebruik waarbij de leeraar, na dat hij uitgesproken had, eenige broeders bij name opriep om te getuigen, of hij de waarheid gesproken had; waarop dezen zijne redenen met woorden uit de heilige schrift of andere bewijzen verder aandrongen. Ik zelf ben als kind meermalen in de gemeente mijner geboorteplaats tegenwoordig geweest, dat er acht broeders na elkander uit alle hoeken der vergadering oprezen, die achtervolgens eene leerrede, waarvan ieder een deel op zich genomen had, afhandelden. Ik herinner mij bij zulke gelegenheden dikwerf eenen onzer knechten, die ook elders predikbeurten ging waarnemen, met eene snerpende stem en gloeijenden ijver te hebben hooren spreken.

De Valdensen niet te vreden dit regt aan mannen

van allerleien stand op te dragen kenden het bovendien nog toe aan de vrouw. Dit was eene onvergeeflijke grief bij de hierarchie; even onvergeeflijk als het bij wetgevers en regeringen zou zijn aan de vrouw alle de staatkundige en burgerlijke regten van den man te willen toekennen. De secte had eene groote verachting voor de stoffelijke vormen, waarin de dingen op deze wereld zich aan onze zinnen vertoonen; zij beschouwde het onderscheid tusschen man en vrouw slechts als ligchamelijk, voorbijgaande en voor de godheid niet bestaande. In alle betrekkingen dus tusschen den mensch en God kenden zij de vrouw dezelfde regten toe als den man. En deze beschouwing zagen zij door het woord des heeren bevestigd, die gezegd had, „als sy uyt den doden sullen opgestaen zijn, so en trouwen sy niet, noch en worden niet ten houwelicke gegeven: maar sy zijn gelyck engelen, die in den hemelen zijn." In het eeuwig vaderland zouden dus de verschillen der kunne, die hier de geslachten onderscheiden, en de titels van verheffing voor den man, van vernedering voor de vrouw zijn, voor altoos worden opgeheven. Ook zagen zij de vrouwen het levendigste deel nemèn in de verschijning des heilands. Vrouwen lofzingende en profeterende bij zijne geboorte; vrouwen op zijne voetstappen, waar hij 't woord des eeuwigen levens verkondigde; vrouwen, vol van bewondering, geloof en liefde, hem de hulde harer diepgeroerde boezems toebrengende, en die hulde met welgevallen, somtijds met lof en bewondering van hem aangenomen; vrouwen bij zijn kruis en in de uiter-

ste oogenblikken met dankbaarheid en teederheid van hem gedacht; vrouwen bij zijn graf, zoekende hunnen heer, van hemelgeesten aangesproken, en de eerste van alle verlosten met zijne heerlijke opstanding, die alle raadsels van het godsrijk oploste, bekend gemaakt. Bovendien, is de mensch een godsdienstig wezen, de vrouw inzonderheid. Haar God en haar man, het evenbeeld der godheid op aarde, zijn de twee voorwerpen harer hulde, met eene inniger en opofferender liefde aangebeden en gediend, dan ooit in mannen-boezems gevoeld wordt. Dit bewijst niet slechts de geschiedenis der christen kerk door de ontelbare diensten, welke de vrouw aan de aanneming en verspreiding van Jezus leer heeft toegebragt; maar dit bewees den Valdens zijne eigene ondervinding, toen het geloof, de moed en het vindingrijk vernuft zijner echtvriendin hem en de zijnen zoo dikwerf aan den verraderlijken sprong der loerende tijgers ontrukte, of hun op het foltertuig en in de vlammen de hemelen geopend toonde. Aan haar gaf hij het regt om in de vergadering te spreken over het geen haar dierbaar was als hare eigene ziele; om te spreken over de dingen, die het koningrijk Gods aangaan, waarin zij ontdaan van het aardsche hulsel hare oorspronkelijke gelijkheid met den man hernemen zou. Uit de eerste tijden der hervorming zijn verschillende voorbeelden van vrouwen tot ons gekomen, die even als bij de Valdensen het woord in de gemeente voerden, en 't is hun evenzeer als den Valdensen met smaad en scheldwoord door de kettermeesters verweten geworden.

Na de tijden van vervolging en opgewondenheid heeft de vrouw zich tot haar eigenaardig tooneel, de bedrijven van het huiselijk leven, teruggetrokken; maar bij de beroeping van voorgangers heeft zij lang nevens de broederen stem gehad; en ik kan ook volstrekt niet zien, dat de vrouw, of eenig minder belang heeft bij, of minder belang stelt in, of minder verstand heeft van, het karakter en de kundigheden des predikers, die haar den weg der zaligheid moet wijzen, dan de man. De man vertegenwoordigt thans de vrouw zoo wel in hare eeuwige als tijdelijke belangen, maar weinigen beseffen dat hij door de eerste nog oneindig zwaarder verantwoording op zich laadt dan de laatste. Wat mij betreft, ik ben in de gemeente te Bolsward beroepen door de vereenigde stemming van broeders en zusters te zamen, en ik meen, dat dit regt der vrouwen in de naburige gemeente te Sneek nog gehandhaafd wordt. — Ook de Anabaptisten zeiden met zoo vele woorden, dat „alle menschen priesters waren;" maar door den heiligen geest, zoo zij waanden, onderrigt, hadden zij dit geloofsartikel in zoo verre gewijzigd, dat alleen zij, die door Gods geest aangeblazen waren, bisschoppen, predikers en diakenen zijn konden.

Ik keer terug tot het punt van waar ik met de consolati was uitgegaan, het verband namelijk tusschen de leer en 't gedrag dezer secte.

„Ga henen ende sondicht niet meer." Zie daar het woord van Jezus tot een iegelijk mensche, die in hem gelooft; niet meer zondigen, maar God bo-

ven alles, en de naasten liefhebben als zich zelven. Het is deze voorwaarde tot zaligheid, welke de mensch steeds poogde te ontduiken. Indien ik wilde treden in de ontwikkeling der leerstukken, die heden nog geloofd worden, en oorspronkelijk gevonden zijn om de verpligting tot deugd te verzwakken of geheel te vernietigen, waar zoude het einde mijner rede zijn? Het schijnt wel of de mensch een vergelijk met zijnen God heeft willen treffen, waarbij de alwetende, afziende van eene aanbidding in geest en in waarheid, zich voor het overtreden van zijn gebod durende de gansche loop des menschelijken levens met eene plegtige viering van zijnen rustdag zou tevreden stellen. Op deze wijze is het verband tusschen den zondag en de zes werkdagen verbroken, en men aanbidt éénen dag in de week als christenen om de zes overigen ongestraft als heidenen te kunnen leven. — Alle de secten der Valdensen zijn tegen dezen logen als één man opgestaan. Eerst de kettermeesters, later de reformateurs, verweten hun, dat zij van toegerekende geregtigheid niets weten wilden. „Elk sal syn eygen pack dragen," zeiden zij den Apostel na. Luther verweet hun, dat zij nevens het geloof ook de goede werken in rekening bragten, terwijl hunne Roomsche tegenstanders hun voorwierpen, dat zij het geloof lieten liggen en op de goede werken vertrouwden. Zeker is het, dat geene secte het verband tusschen een heilig leven ter aller ure en plaatse, en het geloof in Jezus, zoo naauw, zoo zonder eenige omwegen tot eene eerste voorwaarde der zaligheid gesteld heeft als deze.

En aan die voorwaarde zijn zij naar menschelijk vermogen getrouw gebleven. Hunne verkankerde haters, die zoo gaarne een vlek of rimpeltje op hun ontdekt hadden, traden steeds terug met het getuigenis, „ Ik hebbe in deze menschen geene zonde gevonden. Zij zijn onbesmet van de wereld, en zij hebben geen ander misdrijf dan de eene hellewaardige van onze moeder de kerk te lasteren." De inquisitie roemt hen als matig, kuisch, liefderijk, milddadig, zachtmoedig en vreedzaam; waartegen, volgens haar eigen getuigenis, de priesters het voorbeeld gaven van dronkenschap, gramschap, twistgierigheid, nijd en hoogmoed. „ Zij zijn goed van zeden en gedrag," was haar getuigenis, „ waarachtig in hunne woorden, één hart en zin in de broederlijke liefde; alleen hun geloof deugt niet, en is onverbeterlijk." Dit gedrag pleitte welsprekend en wegslepend voor de waarheid hunner belijdenis; het won hun meer zielen dan al de sophismes der theologische scholen hunnen vijanden. Aan dat gedrag schrijft SANCHO, hun vervolger ten bloede, voor een groot deel de metelooze verspreiding hunner leer toe. Het schandaal, dat de priesters gaven, zegt hij, maakte de menschen even afkeerig van de Roomsche kerk, als de deugd dezer lieden hen overhaalde tot de ketterij; en hij had hierbij geen ander wapen om hen te wonden, dan het onbeschaamd beweren, dat deze heiligheid aangenomen was tot een deksel der schande, en dat de satan zich hier in een engel des lichts herschapen had om de geloovigen te verstrikken. Inderdaad was er in de Valdensische ketterij niets.

met hetwelk SANCHO en de zijnen zoo verlegen waren als het gedrag der ketters, hetwelk den haat scherpte, de folteringen uitlokte en verdubbelde, en eindelijk de kerk noodzaakte om eene nieuwe orde van predikende bedelmonniken met gepronkte armoede en godvrucht tegen den invloed van een even waarachtig als schoon exempel over te stellen.

In deze opvatting en naleving van het woord des heeren waren de oude Doopsgezinden hun zoo volkomen gelijk, dat wij in hun beiden duidelijk dezelfde secte voor ons hebben. Ik spreek hier niet alleen van de groote omtrekken, maar van de kleinste bewegingen en schakeringen, waarin zij de gestalte eens Christens uitwerkten. Zij deelden dan ook in dezelfde woede der inquisitie, en de jesuit GRETSER betuigde, dat hij in Valdens en Doopsgezind niets dan een paar tweelingen zag. Lutheranen en Calvinisten scholden hen, wegens hunne hoogachting voor de goede werken, voor werkheiligen. Mannen van groote geleerdheid onder de protestanten, een UBBO EMMIUS bij voorbeeld, ziende het geduld, de nederigheid en de zachtmoedigheid, de waarheidliefde en milddadigheid dezer secte, konden zich van zoo veel deugds niet wreken, dan door ze aan geveinsdheid toe te schrijven. Het was er echter verre af dat geheel die gezindte dit oordeel onderschreef; Hervormden, EMMIUS in geleerdheid gelijk, maar verre boven hem in den Christelijken zin van onpartijdigheid, hebben ook den grond dier deugd als zuiver en opregt gehuldigd. De bewijzen hunner stille godvrucht stak zoo gunstig bij de gestrenge uitwen-

digheden der protestantsche geestelijkheid in Zwitserland af, dat de overheid noodig vond om diezelfde predikanten, die haar de verdrijving dier ketters vergde, tot een zedig en eerbaar gedrag op te wekken, dewijl de minste ergernis, van hunnen kant gegeven, het getal der Doopsgezinden oogenziende vermeerderde. Maar wat die aantijging van geveinsdheid zegevierend beschaamde, was vooral de kalme en op een redelijk geloof gegronde standvastigheid, met welke zij alle ellenden des levens, ja, de afgrijselijkste folteringen en den dood voor de eer van Jezus gebraveerd hebben. Indien de moed van die van Albi en Lions op de brandstapels zoo bovenaardsch was, dat de verbaasde inquisitie dien niet anders wist te verklaren dan door eene inblazing des satans in zijne trawanten, de onwraakbare geschiedenis toont ons, dat de Doopsgezinden door geduld en onbezwekene zielskracht de woede hunner beulen vermoeid hebben. Maagden en moeders zoo wel als mannen en grijsaards, hier in stinkende kerkerholen versmachtende, daar op het foltertuig verrekt en verscheurd, elders in het water gesmoord of met langzaam vuur tot assche verbrand, hebben nooit, nooit hunne vrijheid willen koopen door de verloochening van datgene, wat zij voor waarheid uit God hielden. O' onnooozele en onbevlekte lammerenstoet, zoudt gij zoo op den slagtbank onder het mes der moordenaren gestorven zijn, indien uwe deugd iets anders geweest ware dan gehoorzaamheid aan uwen gekruisten heere? Zou 't zwakke in u de wereld en hare tirannen overwonnen hebben, indien 't uit eene

andere bron dan de Godheid zelve in u gevloten ware?

Juist is 't deze ongeblankette opregtheid, deze harmonie tusschen 't woord en de daad der secte, die hare leer den meesten opgang deed vinden bij die volken, wier opregtheid en goede trouw ten spreekwoord geworden waren. Waar heeft zij meest opgang gevonden in Frankrijk? Was het niet in de ommestreken van Albi en Toulouse? En welke waren de bewoners van dat gewest? Uitnemende menschen, zegt MARIANNA, die door onschuld, braafheid, blanke opregtheid boven al de overige volken van Frankrijk uitstaken en beroemd waren, doch om hunne argeloosheid te ligter verleid wierden: hij behoorde gezegd te hebben, te beter vatbaar waren voor eene leer, die de volbrenging van Gods wil als voorwaarde van 't eeuwig geluk predikte. En bij welke volken van ons vaderland heeft de secte de meeste heul gevonden? Is 't niet bij Zeeuwen en Friezen? Bij de Zeeuwen, wier oude inborst, warsch van alle nietige pligtplegingen en treken van geveinsdheid, het spreekwoord „goed rond, goed Zeeuwsch," nog bewaard heeft; bij de Friezen, die ongetemd, maar tevens ongekunsteld, sprekende zoo als zij dachten, doende zoo als zij spraken, zeiden, „het is met zeg-„gen niet te doen." Zoo waar is het woord des heeren: „Wie den wille Godts wil doen, sal van dese „leer bekennen, of ick uyt my selven of Godt spreke."

Het is uit zoodanige secte, dat de anabaptisten van Munster door verleiding van doortrapte woelgeesten en de verblinding der dweepzucht bij trappen

ontaard zijn tot de snoodste gruwelen van bloeddorst, wellust en ordeloosheid. Maar zoodra die woelgeesten zich aan deze secte aansloten, om hare beginselen wegens een Godsrijk der uitverkorenen ten voordeele hunner eerzucht te ontginnen, achtten zij geen bewijs van de opregtheid hunnes overgangs noodzakelijker, dan dat zij zich, al ware 't dan ook in schijn, van de wereld en hare booze werken afzonderden, en een nieuw leven van matigheid, kuischheid, mededeelzaamheid en hartelijke liefde, door onderling vertrouwen en nederigheid gekenmerkt, intraden.

Onder de heerschende en algemeene kenmerken, wegens de Valdensen door hunnen vijand opgegeven, was hunne liefde en eensgezindheid onder elkander. Dit was eên hoofdartikel der grondwet van 't godsrijk, waartoe zij behooren wilden. Immers de heer had gezegd, „ hieraen sullen sy alle beken„ nen, dat ghy myne discipelen syt, so ghy liefde „ hebt onder malkanderen." Zonder de werken der barmhartigheid, leerden zij, zal de christen den hemel voor zich gesloten vinden. In het jongste gerigte zal den arme de ontschuldiging niet helpen, dat hij niets heeft kunnen geven. Want naakt als een worm, zoodat hij zelfs geen dronk waters had om den dorstigen vreemdeling aan te bieden, was hem toch een hart gebleven, dat konde willen schenken, indien hij iets bezat, en die wil wordt bij God, die alleen op het harte acht geeft, voor de daad aangenomen. De eenigste smet, welke de vijand op hunne liefde wist te werpen, was hare bekrompenheid, omdat zij bij voorkeur de hunnen weldeden. Maar hier hebt gij

eene secte voor u, die overal als honden geschopt en getrapt wierd; het algemeene gevaar nu is het hechtste cement, dat ons zwakke stervelingen tot onderling hulpbetoon vereenigt. Bovendien beschouwden zij elkander als de ware aanhangers van Christus en huisgenooten des geloofs, die in de eerste plaats moesten geholpen worden, terwijl de anderen als vreemden en aanbidders van den antichrist zorgvuldig moesten geschuwd worden. Ook gold het hier de groote en heilige vraag van te zijn of niet te zijn, die hen alles voor elkander deed opofferen. Hierdoor waren zij sterk tegen de vereenigde magten van kerk en staat, die hunne verdelging zochten. De broeders reikten elkander van rijk tot rijk, van de boorden der Middellandsche- tot de Oostzee, de liefdehand. Zaten ergens den geloovige de vervolgers op de hielen, of lag hij geklonken in kluisters, of kwam hij om van gebrek, langs ontelbare sluip- en ommewegen wierd hem onderstand toegeschikt of zijne verlossing voorbereid van broeders en zusters, waakzaam en teeder als de liefde zelve.

Onder de deugden dezer secte behoort als een deel der christelijke liefde niet vergeten te worden de herbergzaamheid. Vooraf moet ik zeggen, dat de hartelijkheid des gastheers hier de weidsche plaats onzer pligtplegingen en etiquettes bij huisvesting van goede vrienden innam, en dit vereenigd met hunne weinige behoeften, maakte deze deugd bij hun even gemakkelijk als zij bij ons lastig is. De oude Valdensen, gelijk ook de Doopsgezinden, reisden zonder in herbergen in te keeren; eerst om niet ontdekt,

naderhand nog om niet door de verkeering met gemeen volk geërgerd of besmet te worden. De broeder nam zijnen broeder op, volgens de apostolische les, „ Hebt de gastvrijheid lief." Deze deugd heeft zich nergens verloochend waar ooit echte oude Doopsgezinden woonden; nog heden roemen de reizigers hunne gastvrijheid aan de Molotchnia-Vodi rivier in 't zuiden van Rusland. De barbes hadden geene vaste woonplaats; van gemeente tot gemeente trekkende, vonden zij huisvesting en rijkelijk onthaal bij de broeders. Bij hen als de Doopsgezinden was 't in dit opzigt, „ die onderwesen wordt in het woort, deyle mede van alle goederen dengenen die hem onderwyst." De predikers wierden onder de Doopsgezinden altoos geherbergd bij de leden der gemeente, waar zij dienst deden; deze gastvrijheid was eene verpligting, die op de diakenen ruste, maar die in de groote steden uitsterft, of reeds uitgestorven is. In eene herberg te moeten inkeeren zoude een blijk van koelheid zijn geweest, hetwelk de prediker even weinig als de gemeente geduld zoude hebben. Ik heb ook nog waarachtige berigten, dat de Doopsgezinde overgrootvaders van het tegenwoordige geslacht, die om zaken van handel uit waren, in de provincien hunne weinige mondbehoeften met zich namen, welke zij, liever dan in herbergen in te keeren, zittende in het groen nuttigden.

Het opkomende geslacht zou zoo iets al ligt aan gierigheid toeschrijven, eene ondeugd nogtans, welke zij vloden als afgoderij en den wortel van alle kwaad. Geene christelijke gezindte, durf ik zeggen, heeft

hare armen ooit zoo rijkelijk onderhouden als de oude Doopsgezinden, en zoo weinig zij over hadden voor alles wat zweemde naar weelde of verkwisting, zoo onbekrompen waren zij in het weldoen der armen. Hun roem onder de andere gezindheden is in dit opzigt te wel gevestigd, dan dat ik er iets anders bij zal voegen behalve een paar minder bekende bijzonderheden. — De ouders niet te vreden zelven wel te doen, maakten er een punt van opvoeding van, om het den kinderen even als schrijven en lezen te leeren. Want de weldadigheid is voor een deel ook eene gewoonte, waarin men van der jeugd aan moet geoefend zijn, om haar tot eene tweede natuur te hebben. Diep in den avond [want weldaden wierden even als misdrijven onder bedekking der duisternis verrigt] Diep in den avond, als het hard sneeuwde en vroor, wierden de kinderen met manden vol brood, meel, olie en andere eetwaren bij de hutten der armen rond gezonden; ik herinner mij nog duidelijk het genoegen, dat wij als kinderen op 't zien van de blijde gezigten der armen smaakten, en hoe gretig wij op die ommegangen waren. — Het nachtmaal was bij de Doopsgezinden het algemeene offerfeest der liefde. De heer had zich voor allen gegeven; allen behoorden ook iets te geven voor hem en de armen, welken hij hun had nagelaten; en naar deze sluitrede verhonderdvoudigden de meesten alsdan hunne gewone gifte. De overgeblevene wijn en brooden zond men aan de kranke armen en de afgeleefde weduwen, opdat de ellendigen zich ook verkwikken zouden met de kruimkens, die van de

tafel des heeren vielen. Want de weduwen en de wezen te bezoeken in de verdrukkingen was hun „ de suyvere ende onbevleckte godtsdienst." De zorg voor de weduwen en wezen was buitensporig, indien er in de liefde ooit buitensporigheid kan plaats grijpen. In de zeeplaatsen gunden de Doopsgezinde reeders en kapiteinen aan de weduwen van verongelukte zeelieden het leveren van den leeftogt der uitzeilende schepen. Had de man haar een fabriek of ambacht nagelaten, men hield de verlatene zuster en haar kroost staande door zijne bestellingen, zonder te vragen of men elders een penninkske minder te regte kon. Waar is die schoone en magtige band, door Gods handen zelven gevlochten, onder ons gebleven? Ik herinner mij hier ook nog de pligt, die in de oude Doopsgezinde gemeenten op alle broeders en zusters ruste, om bij paren en beurten aan de bedden van de kranken der gemeente te waken; een gebruik, waarbij de rijken als dienaren der armen optraden, wier behoeften zij dan juist leerden kennen en bevredigen, en waardoor allen tot leden van een en hetzelfde huisgezin wierden zamengesmolten.

Onder de bevelen van Jezus uit de bergrede, aan welke de Valdensen zich letterlijk hielden, zijn er geene door welke zij meer opzien baarden, dan de weerloosheid en het verbod van den eed; niet om hun meerder gewigt boven de overigen, maar dewijl zij daardoor telkens met de overheden in aanraking kwamen en opzien baarden. Zich niet te wreken; den boozen niet met geweld te wederstaan; niet over voorwerpen van weinig beteekenis met hem in 't ge-

rigte te treden; de vijanden te beminnen, zijn bevelen, die aldaar met duidelijke en stellige woorden staan uitgedrukt. Bij dat stellig bevel om zich niet te wreken voegden de Valdensen nog de volgende bewijzen. „God bluscht het rookende lemmer niet uit; wie „gaf u, o mensch, het regt om het leven eens gevallenen broeders uit te blusschen en hem de bekeering „aan deze zijde des grafs onmogelijk te maken? De „mensch heeft het regt om den booswicht onschadelijk voor de maatschappij te maken, maar het regt „om te wreken, om te straffen, om dood te slaan, „heeft alleen de heilige, wiens wet geschonden is. „My komt de wrake toe, zegt daarom God. Eene „overheid, die eenen misdadiger het leven beneemt, „begaat dus eene dubbelde doodzonde tegen God en „zijnen naaste. Het bloed des geslagenen zal van zij„ne hand geëischt worden." Op deze wijze redekavelden de oude Valdensen en de Doopsgezinden beiden; de Valdensen in Spanje beweerden op deze gronden bovendien, dat der overheid zelfs de ligchamelijke kastijding der geeseling ongeoorloofd was. Het onmiddellijk en noodzakelijk gevolg dezer stellingen was dat Valdensen en Doopsgezinden het ambt der overheid, aan wie de toepassing der doodstraf op de misdaad bevolen was, voor ongeoorloofd hielden.

De oorlog was hun beiden nog grooter gruwel. Ook wanneer zij den oorlog beschouwden als eene executie in het groot, waarbij de krijgsman als een geregtsdienaar de schuldigen met geweld tot hunnen pligt brengt, en de staat, dien hij dient, bij ontsten-

tenis van een algemeen geregtshof der mogendheden, regter in zijne eigene zaak moet zijn, was elke oorlog, als leidende tot den doodslag van duizenden onschuldige slagtoffers, verboden. Maar oorlog was meest de ingeving van de heb- en heerschzucht der magten, die het menschenbloed, gelijk zij zich uitdrukten, niet meer telden dan varkensbloed. De Valdensen van Piemont, die zoo dikwerf in hunne schuilplaatsen beoorloogd werden, bragten letterlijk in toepassing het woord des heeren, „Wanneer zij „u in dese stadt vervolgen, vliedt in eene andere." Want ter dood vervolgd boden zij nergens tegenstand in hunne bergkrochten, vlugtende van schuilplaats tot schuilplaats, tot dat zij ten laatste in eene engte zonder uitkomst gedrongen, de zelfverdediging kozen boven den dood. Maar ook in dit uiterste den vijand slaande, lieten zij hem ongemoeid aftrekken, en vervolgden hun voordeel niet. LEGER meldt ons dit, toen de Valdensen, den reformateurs ten believe, de weerloosheid reeds eene eeuw lang hadden opgegeven, en merkt er bij aan, dat zij in dit opzigt volkomen geleken op de anabaptisten [Doopsgezinden]; hij behoorde omgekeerd gezegd te hebben, dat de Doopsgezinden dit beginsel van de Valdensen hadden overgenomen en nog getrouw bleven.

Ook het pleiten hielden de Valdensen als de Doopsgezinden voor niet geoorloofd. „So yemant met u „rechten wil, ende uwen rock nemen, laet hem „oock den mantel." De pleitgedingen waren bovendien bij de Valdensen gehaat als bewijzen en bronnen beiden van liefdeloosheid, haat, slinksche prak-

tijken en onrust des gemoeds. Met zoo vele woorden zegt THUANUS van hun, dat zij gruwden van alle twist en scheldwoorden zoo wel als oproerigheden. Het was bij hun eene stalen wet, dat alle twistgedingen, die er tusschen de broeders oprezen, door de oudsten der gemeente beslist en bijgeleid wierden; een gebruik, dat later altijd door de Doopsgezinden gevolgd wierd. Indien de Doopsgezinden die instelling echter ook buiten de gemeente hadden willen volhouden, zouden hunne bezittingen de prooi zijn geweest van den eerste, die ze benaderen wilde. Tegen de anderen moesten zij dus pleiten, hoewel hunnes ondanks, en altijd onder aanbieding, ja, dringend verzoek aan partij; om hunne zaak door billijke scheidslieden buiten regten te laten beslechten. Het eerste proces, daar men volgens THUANUS onder de Valdensen der valei van Angrogne ooit van gehoord heeft, wierd gevoerd in de 16de eeuw. Een boer der gemeente, wat gezetener dan de rest, had zijnen zoon te Turin in de regten laten studeren. De jongeling kwam van de academie terug met een hoofdvol titels, formules, en verwaandheid, en om den vader te toonen, dat hij zoo veel gelds niet te vergeefs had verstudeerd, daagde hij eenen buurman, wiens geiten zijne kool hadden gevreten, voor de regters. Deze proef zijner bekwaamheid gaf de eenvoudige Valdensen geene zeer gunstige denkbeelden wegens de vruchten der wetenschap, welke men aan de marktplaatsen der geleerdheid opdoet. — Ik voeg hier nog bij, dat de Munstersche wederdoopers midden in hunne verbijstering nog dit leerstuk aan-

hielden. Immers het 17de Artikel hunner geloofsbelijdenis luidt woordelijk: „ Geen Christen mag met een „ heiden voor het geregt treden."

„ Sweert ganschelick niet; maer laet zijn uw woort, „ ja, ja; neen, neen; wat boven desen is, dat is „ uyt den bosen." Volgens dit bevel rekenden de Valdensen den eed ten eenemale verboden; ook kwam in een rijk van waarheid, hetwelk zij zich voorstelden, geen eed hoegenaamd te pas, en dewijl dus eene eenvoudige bevestiging al de kracht van eenen eed moest hebben, zoo was de leugen hun een meineed en eene doodzonde. De eed was oudtijds het merkteeken, om er eenen Valdens of Albigens aan te onderkennen. De inquisiteur, die wilde weten of de beschuldigde tot die secte behoorde, vergde hem op eenen eed, dien hij dan op allerlei wijzen zocht te ontduiken, om zich niet te verraden. Die van Albi gelieten zich eens, als of zij weinig of niets tegen de leerstukken van Rome hadden, maar gedrongen om dit voorgeven te bezweren, kwamen zij op met de woorden, „ Uw ja zij ja; uw neen neen." Bij de Doopsgezinden is dit leerstuk door alle tijden heen, wat er ook onder hen veranderd zij, tot op dezen dag ongeschonden bewaard gebleven. Onze ouden zeiden, „ in het rijk der waarheid, door Jezus „ opgerigt, komt geen eed te pas; hij is eene ongerijmdheid, en tevens eene grove beleediging voor „ den Christen, wien de regter hem vergt. Zelfvervloeking is het gronddenkbeeld van allen eed. „ Hoe kan de broeder den broeder, dien hij liefheeft, vergen om zijne zaligheid te vervloeken bij

„ eenen God, wiens genade hij als een arm zondaar „ zoo dringend noodig heeft." Zoo redekavelden de oude Doopsgezinden. Het denkbeeld, dat ja en neen des Christens eeden waren, bragt die angstvallige voorzigtigheid in het spreken, maar vooral in het beloven voort, die deze secte kenmerkte en voor anderen zoo onbehagelijk maakte. Men had vrij wat werks om eene rondborstige belofte van hun te verwerven; maar eenmaal verworven, bouwde men er op als eene onwankelbare rots. Ik herinner mij nog den afschuw, die mijne oude bloedverwanten deden hooren in mijne kindschheid, toen zulke bevestigingen als *waarachtig*, *beroerd*, eerst in hunne woningen gehoord wierden. Als onze grootvaders op eene uitnoodiging neen gezegd hadden, waagde de dringendste gastvrouw nooit haar verzoek te herhalen. Ook zijn de tijden nog niet vergeten, waarin zij kapitalen aan elkander opschoten zonder eenig schriftelijk bewijs. Toen de Doopsgezinden de wetenschappen beoefenden, beweerden zij op gronden van burger- en natuurregt, „ dat geene overheid eenig „ regt had om van eenen burger het geloof in God „ te eischen, en even weinig den eed, die op het geloof „ in God gegrond was. En welken waarborg voor de „ waarheid, vroegen zij, geeft de eed bij een zwak ge„ loof of eenen atheïst?" Ik zal er nog bijvoegen, dat hij, die eenen eed eischt, het geloof eischt in de heilige drieëenheid; een leerstuk, daar de ontelbare unitarii van Europa thans van spreken als eene ongerijmdheid. Elke natie heeft met de hand hare eigene symbolen bij het doen van eenen eed. De Romein stak beide

de armen vooruit, de handen met verwijde vingeren eenigzins achterover gebogen, zoodat de palmen schuins naar boven waren gekeerd. De Grieken namen dezelfde houding aan, met het onderscheid, dat niet de palmen maar de kant der handen aan de pinkzijde naar den hemel gekeerd waren. De christen steekt de drie voorste vingers der regterhand op, van den duim af te rekenen, waarbij de middenste vinger den Vader, de wijsvinger den Zoon, en de duim, de steun en het tegenwigt van beiden, den Heiligen Geest en deszelfs kracht vertegenwoordigt. Wie dus volgens onze wetten met drie opgestokene vingers zweert, zweert bij den drieëenigen God van Vader, Zoon en Heiligen Geest. Gewoonlijk zegt de overheid, „steek uwe beide voorste vingers op," maar dit zeggende heeft hij den duim ook genoemd, die niet kan blijven liggen, wanneer zijne twee buurlieden oprijzen. En dat dit de bedoeling zij, bewijst het gebruik, om onder het zweren de vrouwen en de geestelijkheid den duim met de twee voorste vingers der regterhand uitgestrekt op de borst te laten leggen, terwijl de man die omhoog steekt, een onderscheid dat hier te lande sints lang niet meer waargenomen is.

Gelijk deze secte het ambt van overheid vlood, omdat zij 't zwaard ten oorlog en ten gerigte voerde, zoo ook om den eed; die den eed niet mogt doen, mogt dien ook niet ontvangen van anderen, hetwelk de taak is der overheid. Behalve deze bijzondere redenen, waren er algemeene, die in haar stelsel het regeren verboden. In de tijden van het leenstelsel was er bij de baronnen zoo weinig eer-

bied voor menschelijke regten, dat de Valdens, als een naauwgezet leerling van Jezus, de diepste verachting voor al wat den naam van regent droeg moest opvatten. Het onbeschofte geweld heerschte alomme; het lot des onderdaans hing af van den wil eens heers, die geene andere wetten kende dan zijne willekeur, en opgeblazen van het denkbeeld eener aangeborene meerderheid meende, dat de regten aan zijne zijde waren, en niets dan pligten aan die zijner onderhoorigen. Met zulk eenen stand kon de Valdens niet in aanraking komen zonder zich zwaar te bezondigen; zijne euangelische denkbeelden over de oorspronkelijke gelijkheid der menschen voor God en hunne wederkeerige verpligtingen tot regt en billijkheid, wierden hier op de bloedigste wijze gekwetst. Toen de Valdensen onder den naam van Doopsgezinden op het tooneel traden, was het leenstelsel grootelijks verdrongen door de monarchie en willekeur door de wet; maar de overheid bleef nog steeds het verachtelijk werktuig in de handen der inquisitie, om de genen, welken zij voor de ware kudde van Jezus hielden, te martelen en te slagten. De tabbaard der overheid bleef dus in hunne oogen bezwalkt met het bloed der onnoozelen. Behalve deze tijdelijke waren er algemeene redenen, die in het Doopsgezinde stelsel het ambt der overheid voor den Christen minder aannemelijk maakten. Daaronder telden zij de kuiperijen, om niet te zeggen de omkoopingen en de onderkruiping, den laster en de laagheden, die toen dikwerf tot waardigheden opvoerden, en aan de poging, om den hemel te winnen, geheel vreemd waren. Wanneer zij ook

zagen op het voorbeeld van hunnen meester, die gezegd hadde, „ Ik ben in 't midden van u als een „ die dient;" of op het woord van PAULUS, „ De „ meerder sal den minderen dienen; dient malcande- „ ren door de liefde;" of van JACOBUS, „ En zijt niet „ vele meesters, mijne broeders," dan huiverden zij om den staf des gezags op te nemen, en over den naaste te zwaaijen. Daar kwam bij, dat zij deze aarde als eene pelgrimaadje beschouwden, waar in zij als arme vreemdelingen ronddoolden om het land der ruste te vinden, alwaar al hunne verwachtingen en bezittingen lagen. Het was hun der moeite niet waardig eenige grootheid des levens te zoeken, veel min voor dit klatergoud hun gewisse te verkrachten en hunnen heer ontrouw te worden. Zij wilden niet heerschen over anderen, maar zich zelven; niet oorlog voeren, maar kennis nemen van dien strijd, die er binnen in hun gemoed werd gevoerd tusschen verbodene lusten en de wet van JEZUS. Neen! zij behoorden niet tot deze wereld; want 't rijk van JEZUS, wiens burgerschap zij waren, was niet van deze wereld. En schoon de wereld om hen heen steeds bleef in het booze, zij poogden het rijk Gods in hunnen kring zoo veel mogelijk te verwezenlijken, en door hunne daden uit te drukken. In dat rijk nu, waar de deugd aller zucht en streven was, kwam immers ook geene overheid te pas. En dit zeiden niet alleen de eenvoudigen en vromen, maar ook de waanzinnige drijver DAVID JORIS beweerde, dat de wedergeborenen geene zonde kenden en dus geene overheid behoefden.

Het is opmerkelijk dat het laatste denkbeeld bij de Munstersche anabaptisten leide tot den schepter der aarde; zoo waar is het, dat er bij den armen sterveling slechts eene enkele schrede ligt tusschen het allerbeste en het allerslechtste. Het rijk Gods was een geestelijk rijk, waaraan alle aardsche vormen van regering vreemd waren; het was eene gemeente van geloovigen, die CHRISTUS aan 't hoofd en predikers en ouderlingen tot handlangers had. De gansche stad Munster was eene familie, die alle hare goederen gemeen had, en door den profeet als vader van voedsel en deksel voorzien werd; die dan ook middags onder een diep stilzwijgen aan dezelfde tafel zat te eten, terwijl er een capittel uit den bijbel gelezen werd. Toen dus de geest, gelijk zij waanden, hen vergewist had, dat het Godsrijk nabij was, waarvan zij de kern zouden uitmaken; en dat al de heidenen met het zwaard moesten uitgeroeid worden door de kinderen des koningrijks; van dat oogenblik veranderden de bestuurders [72 oudsten] en predikers eener gemeente van geloovigen in de heerschers der wereld, die in naam van koning JEZUS eischten, dat alle aardsche magten voor zijne dienaren de knien bogen, en degenen onder hen, die halsstarrig de goddelooze en vermetele nek tegen den hemel opstaken, met den vlammende zwaarde van Gods oordeelen verdelgden.

Reeds bij de Valdensen waren eenige stellingen in zwang, die de zaden dezer buitensporigheden in zich sloten. Zoo beweerden zij, dat de aarde en het menschdom niet in deelen van elkander mogt ge-

scheiden worden; een denkbeeld, dat niet kon worden verwezenlijkt, zonder alle grensscheidingen, door het afzetten van alle vorsten en magten, over de bijzondere landen gesteld, op te heffen, en alzoo het algemeene grenzelooze godsrijk onder den schepter van koning JEZUS over geheel de aarde uit te breiden. Eene tweede even gevaarlijke stelling was, dat de man, eener doodzonde schuldig, geene burgerlijke waardigheid en dus ook geene gehoorzaamheid verdiende. Het hing er alzoo maar van af, wat zij voor doodzonde hielden, om alle overheden de gehoorzaamheid op te zeggen. In dien geest vroegen de Valdenzen van Piemont nog aan OECOLAMPADIUS, of de burgerlijke van menschen uitgevondene wetten, waardoor de wereld in het tijdelijke geregeerd werd, ook bij God geldende en dus de inzettingen der volken misschien bij Hem geene ijdelheid waren? Bij alle vertakkingen dezer secte wemelt en leeft door elk besef van pligt en hemel, van zelf- en wereldbestuur, het groote denkbeeld der almagt van den geest over het stof, en hoe weinig de geestelijke onderdanen van JEZUS, geroepen tot de vrijheid van kinderen Gods, bestemd waren om eeuwig het verachtelijk juk van de kinderen der wereld te torschen; een denkbeeld, dat bij de anabaptisten eindelijk uitbotte in het monsterachtig bevel van ROTTMANS 10de artikel: „Geene gehoorzaamheid aan de overheden „der heidenen!" Voor den reinen is alles rein; maar de genoemde stellingen konden niet in de handen van eenen gewetenloozen woelgeest vallen, zonder gevaarlijk voor de rust der wereld te worden.

Het is een gemeen getuigenis der Roomsche schrijvers; „ de Valdensen zijn kuisch en buiten 't huwelijk schuwen zij alle aanraking van vrouwen." Wanneer de oorlog in die oorden woedde, bragten de omliggende Roomschen de eer hunner dochters in veiligheid bij de kettersche Valdensen, alwaar zij inwoonden tot dat de krijg geëindigd en 't gevaar voorbij was. Het huwelijk beschouwden zij als eene vereeniging van den Schepper zelven ingevoerd, wier pligten pligten van godsdienst waren, en waarvan de wederzijdsche beloften afgelegd en de knoop gesloten moest worden in tegenwoordigheid der gemeente van Jezus Christus. De ware Valdensen hielden de huwelijkstrouw der echtelingen, vooral aan den kant der vrouw, voor zoo heilig en onverbrekelijk, dat zij 't tweede huwelijk eener weduwe als eene soort van overspel aanzagen; iets waarvan 't pas afgetreden geslacht de laatste sporen onder de Doopsgezinde gemeente te Hindelopen, langer gehecht aan voorvaderlijke zeden dan de overige, gekend heeft. Bijna nimmer zag men weduwen daar hertrouwen. — Die van Albi hielden de stoffelijke wereld voor de schepping van het booze beginsel; dus de stoffelijke natuur des menschen en de vleeschelijke menging der beide geslachten, die er op gegrond was, voor iets uit den booze, hetwelke hunne perfecti zich ontzegden, maar 't welk zij in den vorm des huwelijks aan elkanderen veroorloofden, om ontucht en bandeloosheid in de maatschappij te voorkomen.

De denkbeëlden der Doopsgezinden omtrent den goddelijken oorsprong des huwelijks; de heiligheid

en de innigheid dier vereeniging, waren dezelfde als bij de Valdensen. Daarin hebben twee alles met elkander gemeen; maar, vroegen zij, hoe kunnen wij alles gezegd worden met elkander gemeen te hebben, wanneer wij in de dierbaarste bezittingen van een christen, het geloof, gescheiden leven? Zij meenden dan dat deze vereeniging niet volkomen konde zijn, zonder dat de beide echtelingen hetzelfde hoopten en geloofden omtrent God en eeuwigheid. Één hart en zin in al het overige zijnde, zou de man de vrouw, of de vrouw den man ten laatste toch ook tot de eenigheid van dezelfde hope en denzelfden doop pogen over te halen; weshalve zij de buitentrouw, noch met de natuur der huwelijksliefde, noch met de zuiverheid van geloof en wandel eens christens bestaanbaar oordeelden. — De Doopsgezinden hadden weinig verkeering buitenshuis; dit gaf aanleiding, dat zij al de genoegens der gezelligheid, der vriendschap en liefde te gader aan het huwelijk vergende, jong de vrouwe trouwden, welke zij lief hadden. Hiervan is hun hier te Deventer in 1670 eene misdaad gemaakt door die der *ware religie*, gelijk zij zich noemen, hetwelk ik uit vrees voor ergernis niet zoude aanhalen, indien mijne mij waarde hervormde ambtbroeders thans niet even hartelijk als ik om aanklagte en verdediging beide lagchen konden. De Doopsgezinden dan behoorden ter stad uitgedreven te worden „ omdat se haer kunstelyck „ in de stadt weten uyt te breiden door jonck te „ trouwen," welke beschuldiging en eisch broeder Cremer beantwoordde met de vraag: „ Wat wil

„ men hier mede segghen? Sullen de Doopsgezin-
„ den wachten tot dat sy oudt worden, dat sy tot
„ het volbrenghen van de ordonnantie Godts, zyt
„ vruchtbaer en vermeerdert u en vervult de aerde,
„ door ouderdom onbequaem zijn?" De weinige omgang nu buitenshuis snoerde den band tusschen man en vrouw des te naauwer toe en maakte hun elkanders bijzijn schier onontbeerlijk, zoo dat wij ons moeilijk de innige en opregte verkleefdheid verbeelden, die er tusschen echtgenooten bij de oude Doopsgezinden plaats greep. Door familie-overleveringen weet ik zeker, dat sommigen de scheiding van twee of drie weken niet konden uitstaan, welke de man van huis moest zijn om de jaarlijksche rondreis bij zijne slijters te doen. De vrouw vergezelde den man alsdan op een karretje, terwijl zij den weg korteden met het zingen van liedekens ter eere van wederzijdsche voorouders, die als martelaren op de brandstapels voor JEZUS gestorven waren. Ik bezit een geschreven liedeboeksken, hetwelk op zulke reizen gediend heeft. Dit verhalende zie ik, dunkt mij, mijne tijdgenooten meesmuilen; en het is ook wezenlijk om te lagchen, vooral wanneer men de oorspronkelijke rol heeft op zich genomen om te spelen voor den aap der Franschen en hunne beginselen.

Bij de anabaptisten was oorspronkelijk het zelfde punt van uitgang, maar het einde verschilde hemelsbreedte. Zij waren dweepers, en dus wellustelingen. De dweepzucht heeft eene buitensporigheid der koortsachtige verbeelding ten grondslag, die de geslachtdrift in hetzelfde oogenblik prikkelt, als zij de denk-

beelden van God en godsdienst ontvlamt en bewerkt. Wellustigen ziet men dan ook slechts het voorwerp wisselen, als de vaag des levens voorbij is; wat te voren de man of de vrouw was, wordt nu God of een heilige. Daar er dus een vond geëischt werd om leer met lust overéén te brengen, beweerden zij, dat alle verbindtenissen nietig waren, welke men nog niet wedergeboren gesloten had, en dat dus alle huwelijken der christenen, als voor den wederdoop aangegaan, moesten ontbonden worden. En om nu alle deze ontbondene vrouwen tot een algemeen eigendom te maken, beweerden zij al verder, vooreerst, dat de wedergeborenen niet konden zondigen, dus ook niet in de vermenging; ten tweede, dat zij één ligchaam Gods zijnde, alle dingen, bijgevolg ook de vrouwen en kinderen gemeen hadden en geen wedergeborene voortaan tot een huwelijk verpligt was. Al weder verder; die niet zondigen kon, had ook geene schaamte; want de schaamte was uit de zonde, als in het paradijs. Gelijk onze eerste ouders in den staat der onschuld naakt liepen, en na den val voor het eerst de schaamte gevoelden en zich met vijgebladen dekten, dus was den wedergeborenen, nadat zij nieuwe en reine schepsels als voor den val geworden waren, de kleeding overtollig tot dekking eener schaamte, die er niet kon zijn en ongerijmd was; en alzoo zijn wij langs dezen keten der verfoeilijkste gevolgtrekkingen uitgekomen op de naaktloopers te Amsterdam.

„ Wy vermanen u, broeders, dat gy meer over-
„ vloedigh wordt; ende dat gy u beneerstigt stille te

„ zijn, ende uwe eygene dingen te doen ende te „ wercken met uwe eygene handen; opdat gy eerlick „ wandelt by de gene, die buyten zijn, ende genes „ dings van noden en hebbet." Getrouw aan deze les des apostels, waren de Valdensen even ijverig in hun eigene bedrijven, als zij zich weinig bekommerde over de daden van het openbare bestuur en alle dingen, die hen niet dadelijk aangingen. Geheel uit hunne eigene middelen wilden zij bestaan, en alzoo eene onafhankelijkheid verkrijgen, die eerbied aan de leden der heerschende kerk inboezemde. Het is reeds gezegd, dat zij biddende, Uw wille geschiede, daarmede bedoelden, dat God hen voor luiheid, het oorkussen des duivels, behoeden mogt, en wilde opwekken, om ter eere van zijnen heiligen naam, alles wat hunne hand vond om te doen, te doen uit alle hunne magt. Ook de welgegoeden zochten bezigheid als een behoedmiddel tegen alle verzoeking van buiten; tegen weelde, wellust, en onmatigheid inzonderheid. De menschelijke ziel wil altoos bezig zijn, zeiden zij. Dus, doen wij niet wat goeds, dan doen wij iets kwaads. „ Van den vroegen morgen tot „ den laten avond, verweet vader Eberhard hun, „ zijt gij bezig in die dingen, die ijdelheid zijn. „ Nooit, nooit laat gij uwe handen eenige rust." Doch de eigenlijke grief lag hierin, dat zij zelfs geenen zon- of feestdag ontzagen om er hun bedrijf in te oefenen. „ De eene dag is niets heiliger dan „ de andere," beweerden zij. „ Christus heeft geene zon- of feestdagen ingesteld; op degenen, welke „ Mozes invoerde, heeft hij zelf niet ontzien zijn ei-

„ gen werk te verrigten, en wij behoeven 't even „ weinig te doen op de dagen, die door menschen „ ingesteld zijn. CHRISTUS heeft ons geleerd elken „ dag God te dienen, en zulks doen wij best met „ ter aller ure zijnen wil in geloof en liefde te vol- „ brengen." Van de nijverheid dezer secte zijn ook vele proeven in het groot genomen; onder anderen is een uitgestrekt deel van Provence door de Valdensen van Piemont ontgonnen en in vruchtbaar land herschapen.

De oudste Doopsgezinden hier en in Duitschland ontzagen den zondag even weinig als de Valdensen. Nooit kwamen zij ook tot de daad dan na rijp overleg. Zij haasteden zich langzaam, en die haast was aanhoudend: zelden ging er een uur voor inspanning af. De soberheid hunner levenswijze stelde hen in staat om met de helft der winsten van een ander tevreden te zijn en dus tot mindere prijzen te leveren. Hunne vieze naauwkeurigheid zoo in de bewerking der stoffen als in het sorteren der waren, en hunne stiptheid in het volbrengen der bedingen kende elk bij ondervinding; het algemeene vertrouwen, de voorwaarde van elken voordeeligen handel, bezaten zij dus in de hoogste mate. Wie hun diende loonden zij degelijk, en gaven den dienstknecht tevens hunne bevelen met eene zachtheid, billijkheid en gemeenzaamheid, die toonde dat zij in hem meer eenen vriend dan een' slaaf zagen. Hierdoor hadden zij keur uit den stand der dienstbaren, die hun om strijd aanliepen, en van welke zij wijs genoeg waren steeds de kloekste kerels, die tevens de bekwaamste in hun bedrijf en de eerlijkste

van karakter waren, uit te zoeken. Deze zesdubbelde meerderheid in overleg, tijd, arbeid, prijs, vertrouwen en kracht gaf aan hunne nijverheid de besliste meerderheid, die in alle landen den nijd hunner mededingers gaande maakte.

Deze nijverheid was de verwerping en de aanneming der Doopsgezinden. Waar zij verschenen kon niemand tegen hen wedijveren, en schier overal wierden zij door het eigenbelang onder voorwendsel van ketterij gebannen. In Maart 1601 vaardigde keizer Rudolph een bevelschrift tegen hen uit, inhoudende, „dat de wederdoopers in de aartshertogdom-„dommen *onder* en *over Ens* weder sterk wor-„telden en groote winsten deden, wijl men hunne „waren en arbeid zeer duur moest betalen; zonder „dat iemand wist, waar zij 't geld lieten, daar zij „nergens onroerende goederen kochten: dat ze „daarenboven overal, waar zij kwamen, door val-„sche schijnheiligheid ontelbaar veel arme eenvou-„dige lieden vervoerden tot hunne secte en de eeu-„wige verdoemenis; waardoor zij dan 't geheele land „en 's lands inwoners, door langdurige oorlogen op „'t uiterste uitgeput, ten hoogste schadelijk en ge-„vaarlijk waren aan ligchamen, goed en zielen; alle „handwerkers en winkeliers door eene zonderlinge „list hare winsten en nering onttrekkende en hun het „brood voor den mond afsnijdende. Weshalve de „keizer alle wederdoopers, zoo vrouwen als mannen, „op verlies van lijf en leven, met de hunnen be-„val, zich binnen drie maanden uit gezegde aarts-„hertogdommen weg te maken; verbiedende zijne

„ majesteit wijders een iegelijk om hen te herber- „ gen, en spijs, drank of eenige noodwendigheden „ te verschaffen." Deze aanklagte, die aan alle oorden van Europa tegen onze voorvaders aangeheven werd, was moeijelijk voor de regeringen te wederstaan, dewijl zij van de ontelbare massas der arbeidende klassen, door hun eigen belang opgezweept, onder den schijn van ijver voor het geloof aangedrongen en alzoo door de geestelijkheid gerugsteund wierd. Ook de regering hier te lande zag zich door dergelijke klagten overal in het naauw gedrongen. In 1670 eischte men, bij voorbeeld, van den magistraat van Deventer, dat zij de Doopsgezinden ter stad zoude uitwerpen, op grond „ dat se tot son- „ derlinghe schade van vele Gereformeerde Borgeren, „ de neeringhe wisten nae haer to trecken; mits „ hare vermoghende middelen haer winkels plaetsten „ op 't ghelegenste van de stadt; bovendien hare „ winckels met seer goede waren voorsagen ende „ niet de hoogste winste namen." Doch wat hier de verwerpinge was, werd elders aanneminge; want juist toen dit request voor den magistraat hangende was, gaf de burgemeester van Kampen, die hier om den landdag aanwezig was, den Doopsgezinden den wenk, dat hij ze met opene armen zou ontvangen, wanneer men 't hun hier te bang maakte. Doch de regering alhier naarijverig op den handel harer stad was wijzer, en liet hare bekwaamste kooplieden geenszins slippen. En dit zag men ook in al de landen, waar de Doopsgezinden verspreid waren. De Doopsgezinden in het vrije Zwitserland door af-

gunst en kettermakerij uitgeschud en geprangd, wierden door den Paltsgraaf geroepen om in die oorden van zijn gebied, die door den oorlog verwoest lagen, huizen te bouwen en akkers vruchtbaar te maken, en tot op dit uur hebben zij dat vertrouwen niet bedrogen. De landeigenaar houdt zich daar verzekerd, dat zijne landen door deze secte met zorg in staat gehouden worden, en dat hij op den verschijndag onfeilbaar zijne pacht in kas heeft, waarom niemand in die oorden land kan krijgen, hetwelk een Doopsgezinde huren wil. Ik spreek hier als ooggetuige. En waar zoude ik nu eindigen, indien ik al de wonderen van de vlijt en 't overleg onzer broeders de Baptisten wilde melden, die bij honderdduizenden door Engeland en hare volkplantingen verspreid leven? Begeeft u liever in het zuiden van Rusland tot beneden de groote watervallen van den Dnieper, gij zult er vinden Doopsgezinden van Nederlandschen oorsprong, die in 1784 door den koning van Pruissen tot de krijgsdienst gedrongen wierden, maar genoodigd door CATHARINA de II^de^, aldaar de bloeijende kolonie Cortidza schiepen met 16 dorpen en eene heerlijke landbouw. Gaat verder naar de oevers der Molotchniavodi-rivier, door eene tweede landverhuizing van Doopsgezinden in 1804 bevolkt, en thans aan het verbaasde oog der reizigers toonende eene volkplanting van 43 dorpen, die overal wemelen van hoornvee, paarden en merinosschapen; overal beplant zijn met tuinen en vruchtboomen, en tachtig verschillende soorten van woudboomen; die bevolkt zijn door tienduizend nijvere landbouwers en handwerklieden, met

elkander één huisgezin uitmakende, waarvan zij allen zoo vele broeders en leden zijn. Ook de regeringen dezer landen, voorgeligt door het voorbeeld van WILLEM de I[ste], die groote beschermengel der Doopsgezinden, hebben sedert begrepen, dat de schatkist alleen in de nijverheid der ingezetenen haar duurzaam voedsel vindt, en dat men om veel honig te houden niet de werkbijen, die honig zamelen, maar de hommels, die den honig [het budget] eten en verders niets doen, uit den korf moet werpen. Het is onder de schuts van dit welbegrepen eigenbelang, dat zij half Vriesland en Noordholland ontgonnen; overal nieuwe fabrieken stichteden en ontelbare handen werk en brood verschaften; de hartaders van den binnen en buitenlandschen handel, of openden, of mildelijk deden vloeijen; zich aan het hoofd van reederijen plaatsen, die de vrachtvaarders van Europa wierden, en eindelijk hunne namen gaven aan die groote handelhuizen te Amsterdam en elders, die de draden van den wereldhandel in hunne vingers hielden. En dit alles in de diepst mogelijke stilte; zonder eenig gedruisch, omslag, praal of ophef; welk contrast tusschen de doodelijke eenvoud hunner vormen eenerzijds, en de uitgebreidheid hunner zaken anderzijds, het vertrouwen op de vastheid hunner betalingen en ondernemingen eerlang geene grenzen kennen deed.

Het punt waarvan deze secte oorspronkelijk in alle hare genietingen uitging, was 't geloof dat zij hier trekvogels waren, die zich eerlang verzamelen zouden om naar mildere luchten over te vliegen. Voor

deze wereld te leven, te leven voor de wellust des vleesches, achtten zij geheel strijdig met de plaats, waarop zij hier stonden. Alle overdaad, alle onmatigheid; met één woord, elk genot, dat de verbeelding in verboden vuur ontvlammen kon, en hen uit de kalme en ingetogene stemming van een bedachtzaam christen brengen zou, wierd als lokaas van den booze geschuwd en streng gegispt. De eenvoud, die op de tafels der oude Doopsgezinden heerschte, was algemeen en bestendig, en welligt heeft nimmer eene secte zoo vele middelen van genot met zoo veel matigheid gepaard als de hierlandsche Doopsgezinden in de 16de en 17de eeuwen. De gebrande wateren waren bij de Turken niet sterker verboden dan bij hun, en tot aan de tijden onzer grootvaders was het tabakdrinken [rooken] verfoeid als eene uitvinding des duivels, waarbij de pennink, die het deel der armen behoorde te zijn, in den vorm van helsche rookdampen ten monde uitgespuwen werd. En omdat er zelden iets bijtends of prikkelends op hunne tong kwam, hetwelk op den duur overprikkelt en verstompt, zoo waren de werktuigen hunnes smaaks niet alleen gevoeliger en fijner dan die van anderen, maar wierden ook liefst met zachte en zoete spijzen gestreeld.

Er was nog eene andere deugd, ik bedoele de lijdzaamheid, welke de leer en het voorbeeld van Jezus geboden, maar die bovendien uit den toestand van Valdensen en Doopsgezinden moest worden geboren. Vervolging en ellende is voor ons een staat van uitzondering; voor de Valdensen en Doopsgezin-

den was het de regel. Dat was hunne roeping, meenden zij, om voor den heer uit te staan arbeid, schande, laster, onregt, verschopping en folterbanken, en wel verre van dit juk ondragelijk te vinden, dankten zij God, die hen waardig keurde om voor zijnen naam te lijden. Op hunne klompen sneden de Valdensen kruizen met eene kroon er boven, om zich bij elken voetstap te herinneren, dat zij getrouw moesten zijn aan 't woord des heeren: „ Nemet het „ kruys op ende volght my!" In deze school leerden zij lijden en verdragen, wat de christen niet vermijden kon zonder zijnen heer ontrouw te worden. Het dagelijksch gevaar, waaraan zij bloot gesteld waren, sloeg elke opwelling van hoogmoed ter neder. Aan ontbering en verschopping van der jeugd gewend hadden zij geene reden om zich over dagelijksche rampen iets te ontbutsen, en zoo hun lot slechts eenigzins dragelijk was, zou men nooit eene klagte uit hunnen mond hooren oprijzen. Zie hier de reden van die nederigheid, die lijdzaamheid en tevredenheid, maar vooral van die stoorlooze gelijkmoedigheid, welke vriend en vijand beiden zoo wel in de oude Doopsgezinden als de Valdensen bewonderd hebben. En juist daarom dat die deugden niet alleen het uitvloeisel van een godsdienstig beginsel, maar in hunnen toestand, in hunne lotgevallen, in de proef der ondervinding geworteld waren, wierden het zoo vele taaije wapenen, waardoor zij het geweld der magten tegelijk met de list en den haat der sanhedrins vermoeiden. Zoo lang er een eerlijk middel overbleef ontdoken of vloden zij, doch wan-

neer er geene keuze overbleef tusschen den dood en het loochenen eener waarheid, die uit God was, traden zij kalm van gemoed en met beradenen tred naar het foltertuig of de houtmijt. Voorzigtigheid aan den eenen kant, en een lijdzaam en effen gemoed aan den anderen kant, in het eeuwig woord Gods gegrondvest, bleken op het einde sterker te zijn dan aardsche wapens door overleggingen van aarde en hel bestuurd.

Ik noemde daar de voorzigtigheid, die vooral als een uitkomend kenmerk van Valdensen en Doopsgezinden niet behoort vergeten te worden. Eeuwen achter elkander woonden onze vaderen in het midden hunner vijanden met kerker en brandstapel altoos voor oogen. Gevaar hier; gevaar daar; gevaar van vijand en van afvallige vrienden. Gevaar bij zwakke broeders en bloedverwanten. Laten wij niet vergeten welken invloed dezen toestand op hun karakter moest oefenen, en hoe eindelijk hunne voorzigtigheid midden in het spinsel dier helsche lagen moest uitgeleerd zijn. Geheel bedekt beproefden zij eerst de geesten, alvorens hen te leeren en der secte in te lijven. De aankomeling ontving den doop uit handen eens mans, die van elders kwam en zich oogenblikkelijk weder verwijderde, opdat hij voor de inquisitie gedaagd naar waarheid zeggen kon, dat hij zijnen geestelijken vader niet kende, een maatregel, die ook bij de Doopsgezinden onder de vervolgingen in gebruik was. De vader wilde dikwerf niet voor den zoon, de zoon niet voor den vader, de broeder niet voor de zuster weten, dat hij van de secte was. De vrouw wierd

somtijds in hare geheimen ingewijd op voorwaarde van ze aan den man niet te ontdekken. De vijanden beschuldigden sommigen, dat zij wel eens hoogtijd vierden of heilig gebeente kusten, om van de Roomschen niet onderkend te worden. Te paschen verwijderden zich de meesten van hunne woonplaats, en verbiergen zich elders in dorpen of steden, om niet opgemerkt te worden, wanneer zij de communie oversloegen. Hunne kleine kinderen leerden zij wel eens een Ave Maria, schoon zij geloofden, dat de heiligen in den hemel niets merkten van 't geen er op aarde omging; maar dewijl kinderen geen geheim bewaren konden, waren zij daartoe wel genoodzaakt, zonder ook te vrezen, dat zij om een Ave Maria in de helle zouden komen. Toen de h. Dominicus de inquisitie tegen hen invoerde, verdubbelden zij de maatregelen van voorzorg. Was een omgaande prediker bij een lid der secte, bij voorbeeld, gestorven, dan begroeven zij zijn lijk in een diep gat onder den kelder, opdat bij verkoop van het pand en door verbouwing van den volgenden eigenaar, het gebeente niet ontbloot en alzoo vermoeden tegen den vroegeren bewoner of zijne afstammelingen mogt opgewekt worden. Want bij de ontdekking wierden de goederen van het gansche geslacht verbeurd verklaard, hunne huizen met den grond geslecht, de boomen gehakt, opdat er geen spoor van dit verfoeisel voor 't oog van God of menschdom op 't aardrijk mogte overblijven. Het was daarom ook, dat zij, wat zij wonnen of bezaten, in de aarde bedielven, of aan hunne vrienden ter bewaring gaven. Nog andere voorzorgen.

In hun spreken gaven zij aan voorwerpen van gewigt eenen verbloemden naam, op wien geen vijand hen vatten konde. De Roomsche kerk noemden zij *het steenen huis*, in tegenoverstelling van de kerke Gods, die niet uit steen bestaat, maar een hart, dat God aanbidt; het altaar den *steenhoop*, en de kloosterlingen de *phariseeuwen*. Bij den aanvang van elke vermaning was 't eerste woord des sprekers tot de gemeente, „Ziet toe, dat er onder ons geen krom„hout zij!" dat wilde zeggen, geen verrader. Hoe dierbaar hun dus de waarheid in woord en daad ware, de lezer ziet echter hier uit, dat zij alles behalve dweepers waren, die zich zonder noodzaak aan gevaar of dood prijs gaven. Den leugen zelfs om noodwil schuwende, en overal eenen strik vermoedende, poogden zij altijd een regelregt antwoord te ontduiken, of drukten zich uit in woorden, die tweeërleien zin toelieten. De sluwe inquisitie rigtte daartegen hare vragen in op eene wijze, die geen ander antwoord dan een eenvoudig ja of neen toeliet; want zij wist, dat ja en neen bij hun golden voor eenen eed, en riep hare zendelingen na: „Past op! Gij hebt „eenen gladden aal bij den staart; wat gij hem „sterker knijpt, wat hij u ligter ontglipt." Merkwaardig is het in dezen, dat de Valdensen zich even argeloos los lieten in het midden van vrienden, op welken zij een volkomen vertrouwen stelden, als voorzigtig en achterhoudende bij onbekenden. Wat kan er kinderlijker, wat argeloozer en naiver gedacht worden dan de opregtheid, met welke de barbes uit de Piemontesche valeien opening

van hun geloof en zeden gaven aan OECOLAMPADIUS?

Deze beschrijving past zoo naauwkeurig op de Doopsgezinden, dat men met hunne oude vijanden wel mag zeggen; zij zijn in één nest met de Valdensen gekipt. De zorg der Doopsgezinden om geene lettergreep bezijden de waarheid te spreken aan den eenen, en de inquisitie, bij welke één onvoorzigtig woord de dood ware, aan den anderen kant, maakte hen boven alles stilzwijgend en bedachtzaam; daar gelaten, dat het bevel des heeren, „waeckt ende bidt," geheel hunne taal eene verregaande ingetogenheid bijzette. Geen onvertogen woord kwam ooit over hunne lippen. Terwijl zij nu van anderen nimmer bij hun woord gevat konden worden, zij daarentegen anderen dikwerf bij hun woord vingen, zoo konden vervolgers en benijders zich niet beter van hun wreken, dan hun eene sluwe onopregtheid ten laste te leggen. De beschuldiging van dubbelheid was algemeen, en drukte nu op Doopsgezinden als vroeger op Valdensen. De Menniste streken hebben in onze spreektaal sedert lang overal burgerregt verworven. Te gelijkertijd zoude men de afdeeling der Nederlandsche Doopsgezinden gaarne de stad Munster tot geboorteplaats geven, zonder te begrijpen, dat geestdrijvers de tegenvoeters van sluwe menschen zijn, die in den regel eenen koelen en berekenenden aard vooruitzetten. Waar ik in mijne jeugd oude Doopsgezinden mogt ontmoeten, heb ik altijd bedachtzame, maar eenvoudige en opregte menschen aangetroffen; evenzeer vervreemd van dubbelheid en treken als praatzucht en dure ver-

zekeringen. „Zijt listig gelyck de slangen ende oprecht gelyck de duyven;" dit moeijelijk midden, hetwelk dikwerf op de punt eener naald ligt, heeft ieder naar zijn vermogen trachten te houden, terwijl bij den éénen meer de duif, bij den anderen meer de slang de overhand kreeg. Eenmaal had gewis de verdrukking denzelfden noodlottigen invloed op hun geoefend als op Joden en Grieken, en was de duif door den slang geheel verslônden, had het eigen woord van JEZUS, dat in de tafelen van hun hart geschreven stond, hen niet tegen het bestendig uitwerksel der verdrukking op verdrukten, list en bedriegelijkheid, beveiligd.

Wij komen nû tot het leerstellige dezer secte. Reeds heb ik aangeduid, welke de groote strekking was der *noble leicon.* Geene dier leerstukken en twistvragen, die schering en inslag in de godsdienstige webbe der overige secten zijn, vindt gij hierin behandeld. Op de werken komt het aan. Alleen die ontdekkingen en bevelen van JEZUS, die op het doen betrekking hebben, worden hier met al den ernst van een man, die den wille Gods wil doen, aangedrongen. Praktijk verdringt hier theorie, en de weinige aandacht, welke men wijdde aan het bespiegelende deel, maakt dat er evenveel onbestemdheid in de afgetrokkene leerstukken als gewisheid en naauwkeurigheid in de voorschriften hunner zedeleer heerscht. En hieruit laat zich voor een deel de gedweeheid verklaren, met welke de Piemontesche Valdensen hun stelsel naar dat der reformateurs wijzigden.

Bij Valdensen en Doopsgezinden was men zeer

verdeeld over de drieëenheid. De Valdensen, die haar aannamen, leerden evenwel, dat men van de drie personen der Godheid slechts eenen, namelijk den Vader, mogt aanbidden. Onder de Doopsgezinden waren de gevoelens even zwevende. MENNO geloofde de triniteit, VLECKWIJK niet, even weinig als ADAM PASTOR. LUDWIG HÄTZER, die de godheid van CHRISTUS ronduit loochende, behoorde waarschijnlijk tot deze school. HANS KAUTZ VAN BOCKENHEIM zeide, „JEZUS van Nazareth verlost ons dan alleen, wanneer „wij zijne voetstappen navolgen. Die anders leeren, „maken eenen afgod van hem." De gartnerbruder van Salzburg beweerden, „dat de geest om goed te doen elk was aangeboren; 't was genoeg, als men Gods gebod volbragt; CHRISTUS was geenszins de vervuller des gebods, maar de leeraar van een christelijk leven." Dit verschil van gevoelens heeft bij ons voortgeduurd tot den dag van heden. Het is onnoodig te herinneren, dat de gansche secte naar een deel is beoordeeld geworden; dat de Valdensen als Arianen verdoemd en vervolgd zijn, en dat voor eene eeuw nog de Doopsgezinde kerkleeraars door de openbare magt, als handhaafster van het hoofdleerstuk der godsdienst van staat, om Socinianisme werden afgezet.

De Valdensen geloofden de voorbeschikking, voor zoo verre deze hun hoofdleerstuk, de noodzakelijkheid en de waarde der deugd bij God, in zijn geheel liet. Toegevende dat God van voor de schepping geweten had, wie zalig, wie verdoemd zou worden, meenden zij echter, dat elk verloren ging door eigene schuld,

aangezien God ieder mensch voor eeuwig geluk bestemd had. Tijdens de reformatie wierd den Piemontesche Valdensen het gevoelen van LUTHER voorgehouden, waarin de prædestinatie als onbedingd voorkomt, zoodanig dat de uitverkorenen des Vaders om hunne boosheid niet ongelukkig, noch de verworpenen om hunne deugd niet behouden worden. In hun eenvoudig boerenverstand [want LUTHER noemde hen boerenkinkels] konden zij dit niet rijmen, noch met de goddelijke, noch met de menschelijke pogingen om ons het verderf te doen vlieden. „Waartoe de schrif„ten, vroegen zij, waartoe de prediking des woords? „Waartoe de medicijnmeesters, wanneer de kranken „buiten dit alles zeker genezen zullen, of onherstel„baar verloren gaan?" Deze tegenwerpingen wierden spoedig opgelost door de argumenten der school, en de onbeperkte prædestinatie was voortaan een hoofdleerstuk van de Piemontesche Valdensen. Ook in dit leerstuk is bij de Doopsgezinden geene bestemdheid geweest. Zij die de Arminiaansche rigting namen geloofden er niets van; de overigen geloofden er in als de Valdensen, voor zoo verre de onmisbaarheid der deugd tot het eeuwig geluk in haar geheel bleef. Maar met scherp geteekende omtrekken, als bij de Hervormden, zal men nergens onder hen deze verschillende gevoelens vinden afgebakend.

Ik moet mijne lezers vooral doen letten op een allermerkwaardigst begrip wegens de menschwording van CHRISTUS, dat Albigensen en Doopsgezinden gemeen was, en hetwelk een denkbeeld kan geven hoe de leer der Albigensen in die der Valdensen ver-

smolten was. Zoodra men aan dezen kant de poging deed om JEZUS tot God te verheffen, kon men aan den anderen kant dit denkbeeld wel aannemen, zoo het slechts te rijmen ware met een dierlijk ligchaam, dat de godheid zoude aangedaan hebben. Om deze tegenwerping op te lossen, nam men aan, dat het ligchaam van JEZUS slechts eene schijngestalte was geweest. Dit was de geboorte van het doketismus. Die van Albi hadden nog eene reden te meer om een vleeschelijk ligchaam aan JEZUS te ontzeggen. De heiland had met zoo veel minachting van de dingen dezer aarde gesproken, dat zulk eene broze en onvolmaakte wereld onmogelijk door eenen wijzen en goeden maker, volgens hun begrip, kon geformeerd zijn. Eerder was zij het gewrocht van het booze wezen, terwijl de geestenwereld met hare zedelijke vatbaar- en volkomenheden door den goeden God geschapen waren. Het denkbeeld dus, dat JEZUS in MARIA's schoot dit ligchaam des doods en der zonde zoude aangedaan hebben, was hunnes inziens der godheid, die in JEZUS woonde, ten eenenmale onwaardig; en zulks te meer, daar de zoon het vernederend hulsel der menschelijke natuur niet aan zou kunnen trekken zonder dat hij daarin van den Vader en den heiligen geest gevolgd wierd. Eenige secten [Ordibarii] beweerden daarom zelfs, dat de maagd MARIA JEZUS door haar onderwijs had gevormd, zoo dat hij in eenen geestelijken zin slechts haar zoon genoemd was. Onder de Albigensen daarentegen kenden sommigen aan JEZUS een hemelsch ligchaam toe, waarmede hij in haren schoot was nederge-

daald, terwijl anderen hem in haar een schijnligchaam, edoch niet uit haar, lieten aannemen. In beide gevallen nu zouden de menschen den heiland slechts bij wijze van schijngestalte gezien hebben, en de wonderen, het lijden, de opstanding en wat verder een voorwerp der zintuigen in zijn leven was, konde slechts door middel eener zinbegoocheling vernomen zijn. Dit gevoelen nu der Albigensen, versmolten in dat der Valdensen, leefde na de reformatie voort bij de Doopsgezinden. De Doopsgezinden in Engeland geloofden omstreeks het midden der 16de eeuw nog aan geene vleeschwording van Gods zoon in den gewonen zin; hij ontleende zijn ligchaam niet aan de zelfstandigheid der gezegende maagd, maar was geheel in haar gewrocht door eene almagtige daad van den h. geest. MENNO SIMONS, die dit gevoelen met alle magt verdedigde, en volstrekt niet wilde toegeven, dat CHRISTUS iets van het ligchaam van MARIA had aangenomen, vergeleek zijne aardsche geboorte bij de stralen der zon, die zuiver van boven nederdalende en door een glas met water schietende, er aan de andere zijde even onbesmet weder uittreden. Met dit denkbeeld redde hij niet alleen de onbevlektheid eener moedermaagd, maar loste hij tevens de tegenwerping van de bestrijders der openbaring op, die de ongerijmdheid beweerden, dat JEZUS met een ligchaam, onderworpen aan al de voorwaarden en afzonderingen der dierlijkheid, ten hemel gevaren en zitting genomen zou hebben aan Gods regterhand. Dit begrip had diepe wortelen in de secte geschoten. Broeder CORNELIS heeft het tegen VLECK-

WIJK, een Doopsgezinde die bij hem verhoord wierd, met de vuilste taal bestreden, die ooit uit de riolen van de heffe des volks opging. Ook de wederdoopers van Munster hielden het met hand en tand vast, zoodanig dat JAN VAN LEIDEN, voor dat hij naar het schavot ging, alle zijne ketterijen herriep, „tot „zelfs den doop en de menschwording van CHRIS- „TUS toe," zeggen de geschiedschrijvers. — De heer RANKE, sprekende over den oorsprong dezer begrippen, blijft bij CASPAR SCHWENCKFELD en MELCHIOR HOFFMAN staan.

Het ligchaam van JEZUS was hemelsch, dus niet aardsch, niet stoffelijk, en geen voorwerp der zintuigen. De opstanding van hem was alzoo een schijnsel. Wij staan op in gelijkvormigheid met hem; dus verrijzen wij niet met dit ligchaam, maar met een ander, dat hemelsch en verheerlijkt is. Deze sluitreden maakten de meeste Valdensen, en vele oude Doopsgezinden.

In de hel, dus gingen de Valdensen voort, brandt geen aardsch vuur; een stoffelijk vuur zou geen onstoffelijk wezen kunnen zengen.

Dus een onstoffelijk vuur; maar daarin worden de gedoemden niet altijd gepijnigd. De plaats tot bekeering blijft altijd openstaan, en nog eenmaal, dachten zij, zal de God van eeuwige liefde zich over zijn ongelukkig schepsel ontfermen, en keert het terug, in zijne vaderarmen opnemen.

Het was voor den eenvoudigste der secte duidelijk, dat noch hare zedeleer, noch haar godsdienstig leerstelsel, voor de maatschappij, zoo als zij was,

eenigzins berekend konde zijn. Bij velen moest zich dit denkbeeld knoopen aan de stille hoop, dat eenmaal in de loop der eeuwen het duizendjarig rijk der heiligen met CHRISTUS aan 't hoofd zich verwezenlijken zoude. Dit was ook het gevoelen van MENNO en de Engelsche Baptisten. De wederdoopers van Munster verschilden in dit opzigt niet, dan dat zij het millennium, hetwelk de anderen in de verre toekomst zagen en geloovig verbeidden, als kort aanstaande waanden, en de verwezenlijking door maatregelen van geweld poogden te verhaasten. De meesten plaatsten den zetel van het nieuwe Jeruzalem te Munster; maar MELCHIOR HOFFMAN te Straatsburg, van waar, volgens Openbaring 14, honderd vier en veertig duizend maagdelijke apostelen met hem zouden uittrekken om alle Gods uitverkorenen in den schaapstal te zamelen. JAN VAN LEIDEN met de zijnen meende, dat zijn rijk in Munster moest duren tot het duizendjarige rijk aanbrak. Het rijk van JEZUS was, ja, „niet van dese werelt;" maar die uitdrukking sloeg op het tijdvak des lijdens, hetwelk voorbij was gegaan, niet op dat van glorie en heerschappij, hetwelk CHRISTUS met de zijnen nu zoude intreden. Daar was geen huwelijk, en elk zou er zwemmen in overvloed. Het was eene soort van Turkschen hemel, gelijk in het brein van dweepers moest opkomen, waar zinnelijke wellust midden door geestelijke zinverrukkingen heen speelde.

Van het leerstellige koom ik op de twee plegtigheden, door JEZUS ingesteld, doop en avondmaal.

Onderwijs en geloof moet den doop voorafgaan; de aankomeling mag den doop niet ontvangen, ten

zij hij dien verlange en verzoeke. Dit was de algemeene stelling der secte. Die van Albi doopten dus geene kinderen, omdat zij niet gelooven konden. Het water des doopsels, zeiden zij, heeft in zich zelven geen meerder vermogen dan gewoon pompwater; het geloof alleen geeft er de zegenende kracht aan. Sommigen gingen hierin zoo verre, dat zij 't water geheel achterlieten en zich bepaalden bij de oplegginge der handen, al ware 't alleen om van de krachteloosheid des waters in zich zelven te doen blijken, en aan te duiden, dat de ware kracht in eene mededeeling van Gods geest bestond. De Valdensen maakten van de zedelijke verbetering van den mensch zoodanig hun hoofdwerk, dat men geen algemeen of zamenhangend gevoelen omtrent de voorwerpen van den doop bij hun aantreft. Men doopt, zeiden de oude Piemontesche Valdensen, in den naam des Vaders, des zoons en des h. geestes, opdat door de genade Gods en het deelgenootschap aan Jezus, de zonden der gedoopten vergeven mogen zijn. Dewijl zij nu niet geloofden aan erfzonde, kan dit op geene anderen zien dan bejaarden. Verder wierd bij hun den aankomeling het water over de handen gegoten, waarmede hij zich vervolgens gelaat en handen wiesch, om aan te duiden, dat de gedoopte geen lijdend voorwerp was, gelijk de andere gezindheden hem aanmerken, maar handelend, en wel handelende door geloof en aanneming van Jezus, terwijl hij den doop op zijne begeerte ontvangt. Ten tijde der reformatie kwamen de Piemontesche Valdensen er dan ook rond voor uit, dat, schoon zij kinderen doopten, eigen-

lijk geene anderen, dan die geloofden, behoorden gedoopt te worden. LUTHER zeide, dat dit wel was, maar dat zij dan den doop bespotteden met er kinders in te laten deelen; en toen zij daarop antwoordden, dat hun doop niet in het werkelijk, maar toekomstig geloof der kinderen was, hernam LUTHER zeer juist, dat zij in dat geval hunnen eigenen doop herhalen moesten en wederdoopers worden. De Anglicaansche kerk heeft hierop eenen vernuftigen middenweg uitgevonden; zij laat de belofte der ouders en doopheffers door den doopeling overnemen, wanneer hij zijne belijdenis doet, in welk geval de doop en belofte, die vereenigd behoorden te zijn, slechts door een afstand van eenige jaren gescheiden worden. De Noordelijke Valdensen wankelden niet. Bij de vermenging van Valdens en Albigens, die overal buiten Piemont plaats greep, zegevierde het stellige begrip der Albigensen, en de kinderdoop wierd bij Picardiers, Vlamingen, en vervolgens bij allen, die in de Nederlanden afdaalden, ten stelligste afgekeurd.

De lezer kent reeds de gestrengheid van het Valdensensisch en Doopsgezind begrip omtrent de zuiverheid der kudde van JEZUS, en dat zij de zeden dier kudde door verloochening der wereld en eenen onbevlekten wandel moesten uitdrukken. Uit dit oogpunt moesten zij alle overige secten voor onrein houden, wel met den woorde, maar niet met de werken tot CHRISTUS behoorende; en wie van daar tot hen overkwam kon alleen door het bad der wedergeboorte in hunnen kring treden. Naar hunne voorstelling was de kerk nergens dan bij hun: de eerste tijden des christen-

doms waren, om zoo te spreken, terug gekomen, wanneer ieder, die uit heidenen of Joden overkwam, op belijdenis en doop aangenomen wierd. Hoe hooger denkbeeld men van de zuiverheid zijner eigene kudde vormde, en hoe lager men nederzag op de vreemden, hoe gebiedender men van hun eischte, dat zij zich doopen lieten. De anabaptisten van Munster hadden in dit opzigt het uiterste der lijn bereikt; hen allen doordrong het stoute gevoel van de uitverkorenen Gods te zijn; zij bulkten, dat geheel de wereld buiten hen in het booze lag, en zonder eenig onderscheid van Roomschen, Protestanten of Doopsgezinden herdoopten zij allen, die tot hun Sion overliepen. Deze wederdoop van dweepers, die Europa dreigden 't onderste boven te keeren, bragt den doop der bejaarden overal in den slechtsten reuk, en ontnam den protestanten, die van zijne schriftuurlijke wettigheid overtuigd waren, voor altoos den moed om de hervorming der kerk ook tot den kinderdoop uit te strekken.

Men had nog eene andere reden voor den zoogenaamden herdoop, welke, de Doopsgezinden nu nog aanvoeren, wanneer zij dezulken doopen, die uit andere gezindheden tot hen overkomen. De Albigensen kenden aan den kinderdoop geene waarde toe; niet door Jezus bevolen of bedoeld, was hij hun niets meer dan elke ligchamelijke reiniging. Wie als kind gedoopt was, beschouwden zij als niet gedoopt, en wanneer zij hem volgens het bevel van Jezus op onderwijs en geloof doopten, doopten zij hem voor het eerste maal. Ook de Boheemsche

Valdensen doopten in dien zin, wie als kind gedoopt tot hen overkwamen.

Is dit nu wederdoop te noemen, of niet? Ik betuig hier openlijk mijne ongeveinsde hoogachting voor de wetenschap en den christelijken zin der theologische faculteiten aan onze drie academien, en echter zoude ik niet weten, wat door hun gezamenlijk verstandiger zou kunnen gezegd worden, dan het antwoord der theologische faculteit te Groningen, op de vraag der Bolswarder classis in 1658, of men degenen, die als Doopsgezinden overkwamen, moest herdoopen dan niet? De faculteit antwoordde, „dat de vraag hierop nederkwam, of de voorwerpen gedoopt waren op een geloof, hetwelk de *hoofd*-waarheden des Euangeliums volgens de opvatting der Gereformeerde kerk inhield; zoo, ja, moest de doop niet; zoo, neen, moest de doop al toegediend worden; in welk geval [let wel op!] geen wederdoop, maar de doop voor het eerste maal plaats greep." Dit was zeer juist onderscheiden; en men moet elk de billijkheid laten wedervaren om hem volgens zijne eigene beginsels te beoordeelen. Wanneer de Gereformeerde kerk eenen overgekomenen Doopsgezinde op nieuw doopte, op grond dat de doop, waarmede hij vroeger tot de Doopsgezinden kwam, volgens haar geloof geen Christelijke doop is, dan was zij geen wederdoopster, en omgekeerd zijn de Doopsgezinden geene wederdoopers, wanneer zij den Hervormde, die als kind gedoopt is, hunnen doop toedienen, op grond dat zij den kinderdoop niet voor christelijk aanzien. In beide gevallen heeft er vroeger voor hem, die doopt

en gedoopt wordt, gelijk de faculteit zich zeer juist uitdrukte, in het geheel geen doop plaats gegrepen. In 1837 rigtte men uit de Ommelanden aan de algemeene synode de vraag, of kinderen, door de separatisten gedoopt, bij hunne opname in de hervormde kerk op nieuw moesten worden gedoopt? De commissie der synode was van oordeel, dat de doop, door onbevoegde personen toegediend, geen doop was, en dus als niet geschied zijnde, verrigt moest worden door predikanten van het hervormde kerkgenootschap. In dat geval wierd de vraag naar de wettigheid des doops afhankelijk van den staat, die door een enkel besluit onbevoegde personen bevoegd maken konde. Ik erken, dat de vraag uit het standpunt der hervormde kerk zeer netelig was, maar ik geloof tevens met de commissie, dat de eenvoudige verklaring harerzijds, dat zij den doop der separatisten voor onwettig hield, haar voor altoos moest vrij waren tegen den blaam van eene wederdoopische kerk te zijn, toen zij den kinderen der separatisten op nieuw het doopsel toediende.

Het voorgaande toont ons de redenen, waarom de doop zulk een verbazend gerucht in deze secte gemaakt heeft. Vooreerst moest eene plegtigheid, die de zinnen trof, op den grooten hoop meer indruks maken dan alle overige leerstukken der secte, schoon veel gewigtiger in aard en gevolgen, met elkander. Door de belijdenis van schuld, die met den doop gepaard ging, kreeg hij hier zijne oorspronkelijke en indrukwekkende beteekenis van eene afwassching der zonden terug; daardoor wekte hij overal belang, en trok heinde en verre aan-

schouwers, terwijl de protestantsche gemeenten zelve den doop hunner eigene kinderen weinig acht sloegen. Wat deze plegtigheid bovendien regt stekelig maakte, was dat men daarbij, telkens als er protestanten aangenomen wierden, dezer doop voor nietig verklaarde. Maar de noodlottige befaamdheid van dit zinnebeeld werd voltooid door het oproer der Munstersche geestdrijvers, met welken men de Nederlandsche afdeeling der Doopsgezinden overal verkoos te vereenzelvigen. Voor de reformatie stond de doop in de schaduw, dewijl de secte in eene menigte andere punten, veel gewigtiger dan dit eene, van de heerschende kerk verschilde; maar na de reformatie, toen ook de protestanten in vele dier punten de Roomsche kerk afvielen, konde er geen ander verschil tusschen protestant en Doopsgezind overblijven, dan die gebruiken, welke de protestanten niet hervormden, en daaronder betrok de doop eene eerste plaats. Dit wierd toen de leus van verschil tusschen Doopsgezind en Protestant. De doop was niet gewigtiger geworden, maar door de optreding der Gereformeerden, als kerk van staat, de schaal van vergelijking veranderd. In de secte zelve kreeg echter de doop een onnatuurlijk gewigt door het gezag van Menno Simons, die opgevoed en als priester groot geworden in de Roomsche kerk, waar de doop onmisbaar ter zaligheid wordt geacht, dit denkbeeld overbragt op den doop der bejaarden; iets dat hem zeer te regt door Petrus Bloccius, rector der Latijnsche scholen te Leiden, in der tijd verweten is. Hier komt nog toe, dat de doop hem 't hoofdleerstuk was, waarbij hij eerst is

wakker geworden om te onderzoeken, of deze dingen alzoo waren; zijnde daarna met langzame schreden, en op groote afstanden van tijd, tot de volle bevatting van het geheele Valdensische stelsel genaderd, zoo dat hij eerst zeer laat van den eed, een veel bestemder leerstuk in dat stelsel, is begonnen te spreken. Mijne lezers begrijpen nu ook, hoe wij aan dien dwazen naam van *Doopsgezinden* gekomen zijn, die het gansche karakter van ons genootschap in eene uitwendige plegtigheid plaatst, en tevens, als of wij alleen *gezind* waren eenen christelijken *doop* toe te dienen, beleedigend voor andersdenkenden is. Ik ken aan elken christen eenen christelijken doop toe, zoo hij slechts de doop zijner overtuiging is, en ik geloof tevens, dat ons genootschap op eenen breederen en edeleren grondslag rust dan het uitwendig teeken van onzen overgang tot het christendom. De doop is de leus, het waarmerk eener secte, die op ontelbare andere en veel gewigtiger' punten van de protestanten afweek.

Ik zal dit artikel eindigen met de aanmerking, dat de verdiensten der Doopsgezinden met het verwerpen van den kinderdoop niet grooter waren, dan van de protestanten met dien aan te houden. Beiden lieten de zaken, zoo als zij ze gevonden hadden voor de reformatie.

Omtrent het avondmaal heb ik weinig bijzonders in het midden te brengen. Alleen zij 't hier aangemerkt, dat de Valdensen eenige eeuwen voor de Protestanten de gansche gemeente des bekers zoo wel als des broods deelachtig maakten. Hoor eens

hoe de Valdensen in de bergvaleien van Piemont voor de reformatie het nachtmaal vierden. „ Men spreide een wit laken over eene gewone huistafel, waarop vervolgens ongezuurd brood en een mengsel van rooden en witten wijn in tinnen bierbekers geplaatst wierd. Nu opent de gemeente de plegtigheid met het zingen van een geestelijk lied, [let wel op, geen psalm!] waarna de dienaars de broeders en zusters, in reien geschaard, en staande of knielende, een stuk broods toereikt. Dit genuttigd zijnde reikt hij ieder ook den wijn toe, en na dat hij de gemeente had opgewekt om zulk een uitmuntend gunstbewijs te erkennen en steeds met een dankbaar gemoed te gedenken, liet hij hen met zijnen broederlijken zegen naar huis keeren." Is 't louter toeval, dat ik drie eeuwen later de bediening des h. nachtmaals in de gemeente te Deventer juist met denzelfden toestel en met de zelfde plegtigheden heb aangetroffen? Er kan geene syllabe af of bij. Alleen is hier en overal het knielen verloopen, dat te voren even zeer onder het nachtmaal als den doop bij ons plaats greep. Merkwaardig is het mengsel van witten en rooden wijn; de witte als zinnebeeld van het water, de roode van het bloed, die uit de wonde van Jezus zijde vloeiden. Menno spreekt meest altijd van den *rooden bloede Christi.* Of de gewoonte der latere Doopsgezinden, om bij feestelijke gelegenheden hunnen dronk te mengen uit rooden en witten wijn te zamen, aan den drinkbeker des heeren ontleend zij, betuig ik niet te durven beslissen. Godsdienstige gebruiken vloeijen des te ligter het burgerlijke leven

in, wat de godsdienst meer het beweegrad is van al wat de mensch denkt en doet. Het is mogelijk dat de gewoonte der Albigensen om, in navolging der apostolische tijden, dagelijks het brood te breken, tot dit gebruik aanleiding gegeven hebbe; maar de Valdens hield slechts eenmaal in het jaar nachtmaal, en wel op den eersten paaschdag, even als nog in deze gemeente. Hier mede vervalt dus bij Valdens en ons het feest der opstanding, dat door geheel de overige christenheid als het hoogwaardigste van allen gevierd wordt. Het beginsel der Valdensen was duidelijk om hare verachting voor feestdagen, door menschen ingesteld, eenen tred te doen gaan met de onbegrensdheid van hunnen eerbied voor alles, wat de heer had ingesteld, en dit konden zij niet beteekenender doen dan het feest der opstanding, van menschen ingevoerd en heilig gevierd, plaats te doen ruimen voor het avondmaal, door den heer zelven ingesteld.

Onder de plegtigheden der Valdensen behoort ook nog eene soort van biecht en absolutie, die, zoo verre ik weet, niet tot de Doopsgezinden zijn overgekomen, het zij om niets met de Roomschen gemeens te hebben; het zij omdat de monniken beweerden, dat 't aan hunne kerk ontleend was. — „Belydt," zegt JACOBUS, „Belydt malkanderen de misdaden." Malkanderen! dus de eene broeder is de biechtvader van den anderen zonder daartoe eenen priester te behoeven; en dewijl zij *malkanderen* in het meervoud namen, beleden zij gewoonlijk hunne zonden voor de gansche gemeente. Had de gemeente nu de

belijdenis aangenomen, de gemeente moest dan ook het consolamentum, of de vertroosting, geven. De oudste dan, na zijne handen gewasschen te hebben, hield allereerst het euangelium op zijne borst, lag het vervolgens op de kruin des boetelings en eindelijk op diens hand. Terwijl de oudste hem nu vermaande om op het euangelie al zijn geloof, al zijne hoop voor genade en eeuwig geluk te stellen, legden de andere broeders onder het bidden van het vader onze achtereenvolgens de handen op zijn hoofd. De Valdensen beweerden, dat zonder de vereenigde handenoplegging er, noch vergeving, noch mededeeling van Gods geest plaats greep. Die van Albi daarenentegen de handen met de gansche stoffelijke schepping voor 't werk eens boozen wezens aanziende, plaatsten de kracht alleen in het gebed des heeren. Deze vertroosting ontvingen de kranken ook op den oever des doods uit handen van eenen perfectus, maar in nood van elken broeder, ja, elke zuster; maar wie die wezen mogte, de handen moesten rein van misdrijf zijn, of het consolamentum zoude zijne geheele kracht verloren hebben.

Ik koom nu aan het gebed. Ook in dit opzigt sloot de secte zich aan het letterlijk bevel van Jezus, „ Wanneer ghy biddet, so segget, Onse vader, die „ in de hemelen syt." Oorspronkelijk baden de Valdensen niet anders dan deze woorden des heeren; die van Piemont altijd voor en na den maaltijd. Zij braveerden ook tegen de Roomsche kerk, dat in één vader onze van eenen Valdens meer kracht des gebeds zat dan in tien missen door den bisschop ge-

vierd aan het hoofdaltaär onder het gebrom van tien klokken. Ik heb reeds gezegd, dat de Albigensen in het consolamentum van het gebed des heeren, en niet van de oplegging der handen, de vergeving van zonden en de gave des h. geestes wachteden. Van de praktijken der oude Doopsgezinden is mij in dit opzigt weinig bekend. Alleen herinner ik mij, dat mijne moeder, overigens eene zeer verlichte en belezene vrouw, mij als kind nooit iets anders dan het gebed des heeren geleerd heeft, en ook niet wilde, dat ik op de school een ander gebed leeren zoude. Bovendien weet ik nog zeer wel, dat zij mij eens in het holste der nacht, bij een ontzettend weder van donder en bliksem, het onze vader bidden liet. — Reeds vroeg breide men echter de smeekingen tot zijne bijzondere behoeften uit, vooral in het midden der gemeente; maar om ze de dubbelde eigenschap bij te zetten van, en eenstemmig te zijn, en uit ieders bijzonderen boezem, even of hij alleen bad, op te rijzen, opende en sloot de barbe de godsdienstoefening met de bestanddeelen van het algemeene gebed duidelijk op te geven, welke dan ieder bij zich zelven met zijne eigene woorden in stilte uitwerkte. Zoo deden ook juist de Doopsgezinden. Ik zelf heb gedeeld in zoodanig gebed der gemeente van Bruchhauser Hof bij Heidelberg, en wie het nog heden wenscht bij te wonen, kan elken zondag te regt bij de gemeente te Balk in Vriesland.

De Valdensen zongen niet, en de Doopsgezinden zongen niet, bij de godsvereering. Het gezang zou hunne bijeenkomsten hebben verraden, denkt gij, en

dit was alleen drangs genoeg om het na te laten; doch waarom dan niet gezongen in de ongenaakbare rotsen van Piemont, waar geene inquisitie haar beluisteren konde? Neen, de ware rede was, dat men Gode in zijn hart moest zingen, gelijk men God in zijn hart moest bidden, volgens de les des apostels; „Singet ende psalmet den Heere in uw herte." Ook was het uiterlijk gebaar verboden, opdat het de dienst van het hart niet innemen zoude. De koorgalmen noemden zij het geblaf der honden, en betoogden dat de kracht in de woorden en niet in den zang lag. De monniken schreeuwden zich als koorzangers dikwijls breuken en bloedspuwingen, en moesten dan hunnen ijver boeten met jaren in het hospitaal te liggen. „Maar, gij stommeling van „een' Valdens, hebt daar geen nood van, zeiden hun de paters, „Gij schreeuwt u nooit heesch, als hij, „die zeide, „Ick ben vermoeyt van myn roepen; myn „keel is ontsteken." Uit hetzelfde beginsel verfoeiden de Valdensen en Doopsgezinden nog meer het orgel, hetwelk zij voor niets edelers aanzagen dan eenen doedelzak in het groot. Als één mijner oomen een kerkorgel in de verte hoorde, dan was het altijd: „Daar hebt gij het beerengebrom weder!" In de loop der voorgaande en bij het begin dezer eeuw zijn er in vele Doopsgezinde kerken orgels gekomen, edoch onder een bedenkelijk schudhoofden der broeders, die oud van dagen en beginselen waren. Ik behoef niet te zeggen, dat behalve de muzijk, bovendien vooral de prachtige vertooning van dit instrument, een doren in hunne oogen was. De verstandigsten

zagen er een overtollig meubel in, hetwelk begon met een groot gat in de beurs der gemeente of hare leden te slaan, en vervolgde met de eeredienst ook op den duur te kostbaar te maken, door het onderhoud en de jaarwedde van eenen organist ten hunnen laste te brengen. Uit de geschiedenis der anabaptisten herinner ik mij hierbij, dat zij de pijpen uit de kerkorgels van Munster namen, waardoor het spelen van zelfs een einde nam; ook verbrandden zij op de markt openlijk alle muzijkinstrumenten, welke zij in Munster vinden konden. Niet lang na de reformatie begonnen de Doopsgezinden het geestelijk beginse te temperen; zij zongen hier en daar, maar even als de latere Valdensen geene psalmen; het zij dat ze tot de voorbijgegane Mosaische huishouding behoorden, het zij dat de meesten vervloeking en oorlog, strijdig met den liefdegeest des euangeliums, ademden. Zij zongen geestelijke liedekens, velen ter eere hunner martelaren, welke zij zelven opstelden en uit geschrevene boekjes opzongen. Zij waren zoo afkeerig van den Roomschen en voor een gedeelte daaraan ontleenden protestantschen eeredienst, dat zij van de noten, het zij der psalmen, het zij der Roomsche koorgezangen niets weten wilden, maar nog liever de voys der beste volksliedjes namen. Noten stonden er dus niet bij; boven het hoofd des lieds stond slechts de zangwijze, welke ieder van buiten kende en zeer geregeld opzong. Ik heb zoodanig gezang als kind dikwerf gehoord in de kleine gemeente te Grouw uit het liedeboek van Claes Stapel. Men zong met vroom gevoel, en

veel wisser en welluidender dan tegenwoordig naar de noot. Omstreeks het midden der zeventiende eeuw begon men te Amsterdam bij de liederen tevens psalmen in te voeren, en wel volgens de berijming van denzelfden DATHEEN, die WILLEM I voor eenen godloochenaar schold, omdat hij de Doopsgezinden onder zijne hoede had genomen. Deze vereering van 's mans dichterlijke talenten ging zeker wat verre. Weldra begon dit werk echter plaats te maken voor de heerlijke berijming van CAMPHUIJSEN, die bij alle gemeenten, de Armeniaansche rigting nemende, in zwang kwam. Het gebruik der gezangen bleef zich echter bestendig handhaven bij doop en avondmaal, en op alle feestdagen, wanneer men tot heden steeds toepasselijke liederen gezongen heeft, terwijl de Gereformeerden ook dan niets als psalmen zongen. Die liederen waren ook niet met heele en halve noten op psalmwijzen gesteld, maar met sneller draaijen gelijk de liedekens der oude Doopsgezinden, of gelijk de priester FISCHERN den Hutterschen verweet, „ de psalmen DAVIDS gebrau- „ chen sie nit, sonder singen andere erdichte lied- „ lin, in bulerischen gesangen thon, von ihren fal- „ schen Apostlen." — Onder de protestanten waren ten tijde der reformatie ook velen die wilden doortasten, en met de beelden en altaren tevens de orgels ter kerke uitwerpen. De Zwinglianen veroordeelden met de orgels tevens het figuraal-gezang. Onder de Nederlanders herinner ik mij PETRUS BLOCCIUS, die de Heshusianen verweet, dat zij orgels hadden.

Uit de oudheid is slechts eene enkele uitwendigheid tot ons gekomen, door welke de Valdensen zich van alle de overigen onderscheidden. Zij deden hun stil gebed knielende, en, merk op, het ligchaam gebogen over eene losse bank. In deze houding baden zij niet slechts in hunne vergaderingen, maar ook thuis voor en na den eten, en het wordt door de inquisitie opgegeven als een gebruik, waaraan zij te herkennen waren. Als bij de inquisitie van Toulouse het vermoeden van Vauderie was, vroeg de kettermeester altijd, of de aangeklaagde over banken [supra bancas] gebeden had? Deze gewoonte heeft zich onder alle onze geloofsgenooten van Toulouse en Italien af tot aan Polen toe gehandhaafd, Ik zelf heb in de Palts nog zoo gebeden. Toen de vermaner de bestanddeelen van het algemeene gebed had voorgedragen, keerden wij ons om, en knielden, onze ligchamen gebogen over de losse banken, op welke wij zoo even gezeten hadden. Alle zondagen kan men op deze wijze nog zien bidden bij onze broeders te Balk in Vriesland. Van dit gebruik is bij de overige gemeenten niets overgebleven, dan de losse bank, waarover de aankomeling het hoofd buigt, terwijl hij knielt en gedoopt wordt, en ik wenschte wel, dat men deze bank, die thans veel met kussenwerk bekleed wordt, in zijne oude eenvoudigheid, ter gedachtenis der vaderen, naakt en ongeverwd liet. — De gemeente te Grouw bestond omstreeks 1690 uit dorpelingen, die meest handel dreven, en omwonende boeren. De dorpelingen, door omgang buiten de gemeente vernieuwerwetscht, verkozen toen

niet meer te knielen, hetwelk de landbewoners zoo hoog opnamen, dat zij zich afzonderden en eene andere gemeente oprigteden, welke men de *kruipers* noemde. Dit bewijst ten klaarste, welk gewigt men aan dit oud en eerwaardig gebruik gehecht hebbe.

„ God woont niet in tempelen met handen ge- „ maeckt." Dus geen tempel, geene kerk: want ook JEZUS had gezegd, „ Ghy sult overal aenbidden." Die van Albi verboden het bouwen van tempelen, en de Valdens kwam er voor uit, dat de kerk geen steenen huis was, maar ieder man of vrouw, die in geest en waarheid aanbad. Wanneer zij van het altaar spraken, dan was 't: „ Is 't niet jammer, dat het „ schoone brood verrot op eenen steen?" Zagen zij tapeten en kostelijke spreiden de kerk versieren, „ Zoude 't niet euangelischer zijn," vroegen zij dan, „ dat gij er de naakte leden der armen mede klee- „ det, dan wanden en stomme beelden?" Hoorden zij het gebrom der klokken, dan zeiden zij, dat één onze vader uit een hart vol geloof en liefde beter ware dan het gelui van honderd bengels. De hoovaardige kerktorens met transen en spitsen in de wolken borende, waren vooral eene doodelijke ergernis in hunne oogen, en het is opmerkenswaardig, dat de anabaptisten, van denzelfden afkeer doordrongen, vele torens te Munster in hunne dweepzieke woede ter neder wierpen. Ook BLOCCIUS beklaagde zich, dat men de gemeenten bezwaarde met tempels te bouwen. Hij gruwt van die „ hooge Babylonische „ torens." „ Omdat CHRISTUS nu is gecomen," zegt hij, „ zoo behoeven wij geen tempels. Een schoon

„ velt, bosch, berch, is schoonder kerk, dan de „ Pausche kerkers, welcke zij kerken noemen." Men zoude al ligt denken, dat Valdensen en Doopsgezinden in de tijden der verdrukking de kerken leerden verachten, omdat zij hun niet beuren mogten; maar 't was uit beginsel. De Hutterschen hadden goede huizen en fabrieken in menigte, doch daaronder geene kerk, of wat naar eene kerk geleek. De monniken verweten de Valdensen schamper, dat zij op gewelven, platdaken, stoepen; in molens, kelders, beestenstallen, pakhuizen, kasten, ja, in allerlei sluipholen kerk hielden; maar zij begrepen niet, dat bij deze secte ook in de plaats der aanbidding elke zinnelijke vertooning moest wegvallen, en alles zich oplossen tot eene aanbidding in geest en waarheid. Overal, overal, waar een hart was, dat aanbad, stond haar een tempel der godheid met eenen priester er in, die offerde.

Toen de Doopsgezinden hier oogluikende geduld begonnen te worden, mogten ze geen bedehuis aan de straat hebben; het was in de achteroms der steden, door enge gangetjes, achter af in het een of ander huis, dat zij steelsgewijze gezamenlijk aanbidden mogten. Tegenwoordig is de gevel van vele dier bedehuizen voor den dag gekomen, nadat de voorstaande huizen gevallen zijn; maar anders zal men nog meestal langs eenen engen gang door een ander blok huizen tot de Doopsgezinde heiligdommen moeten doordringen. Ongelukkig was de smaad, welken men der secte toedacht met haar aldus in enge hoeken en gaten weg te duwen, geheel gemist; want,

„ elke plaats der wereld eene plaats der aanbidding," dit lag geheel in haar beginsel. „ Wanneer ghy bidt, „ so en sult ghy niet zijn ghelijck de geveynsde; „ want die plegen geerne in de synagogen te bid- „ den, opdat sy van den menschen mogen gesien „ worden. Maer ghy, wanneer ghy bidt, gaet in „ uwe binnenkamer, ende uwe deure ghesloten heb- „ bende bidt uwen Vader, die in 't verborghen siet." Wel nu, de Doopsgezinden gingen in eene binnenkamer, en de broeders zaten rondom den haard bij een goed vuur, terwijl een ander een goed woord sprak. Wie het nog wil zien, hoe 't overal hier te lande voor twee en drie honderd jaren toeging, ga naar Balk in Vriesland. Toen de gemeente daar uit den Palts aankwam, had zij ook geene de minste moeite om eene kerk te vinden. Zij nam eene binnenkamer, gelijk nog heden; raapte eenige versletene raderassen van boerenwagens op, die als steunen onder ruwe planken gezet wierden, en de tempel der aanbidding was met al zijnen toestel in gereedheid. Al de kerken der Doopsgezinden waren oorspronkelijk zulke vierkante binnenvertrekken; een vorm, welken zij ook bij de volgende vergrootingen overal gehouden hebben. Rotondes, eironden of capellen zijn oorspronkelijk onder ons onbekend; en de weidsche deurfronten, welke men thans ziet, zouden den ouden een grouwel zijn geweest. Ik ben niet dwaas genoeg om eenen tijd terug te roepen, die voor altoos voorbij is; maar die mooije, sierlijke kerken, welke de Doopsgezinden thans optrekken, kunnen mij toch niet bevallen. Behalve dat zij de eeredienst voor eene

secte, die zich zelve moet bedruipen, veel te kostbaar maken, strooken zij ook niet met hare historische constitutie noch haar karakter. De uiterste netheid en eenvoud behooren de twee kenmerken harer bedehuizen te zijn, en in allen gevalle zij 't mij geoorloofd te gelooven, dat er nog altoos een klein verschil moet blijven bestaan tusschen de bouwsieraden van eene Doopsgezinde kerk en eene Italiaansche opera.

Men noemde den Doopsgezinden spreker eertijds *vermaner;* zijne kerkredenen *vermaningen*, en ook de kerk *eene vermaninge* Dit woord is zeer merkwaardig. Het kan niet jonger zijn dan van het begin der 14de eeuw, wanneer de inquisitie van Toulouse de vergaderingen der Valdensen *moniciones* of vermaningen noemde.

In de bedehuizen der Valdensen was geen ander huisraad dan een tafel en wat losse banken; zie daar alles. Ik had te Heidelberg gelezen, hoe de afgevaardigde barbes der Valdensen aan OECOLAMPADIUS verteld hadden, dat zij in de vergaderingen met hun tweeën aan een tafel zaten, waarvan eerst de oudste en vervolgens de jongste sprak. Mijne lezers kunnen denken, dat ik mij 's anderen daags niet weinig verrast vond, toen ik in de naburige gemeente van Bruchhauser Hof twee oudsten aan eene tafel zag staan, waarvan de één de vermaning hield, en de ander voorlas en zong. Deze Doopsgezinden waren uit Zwitserland, en dus uit de meer onmiddelijke nabijheid der Valdensen van Piemont herwaarts nedergedaald.

Het denkbeeld eener uitverkorene en onbesmette

gemeente bragt het ander van mijding en ban met zich. Hoe in het midden eener naar geloof en leven diep bedorvene wereld zich zuiver te houden? Hoe haren omgang te mijden, en de onreinen uit zijn midden te houden? Dit was de vraag, met welke het kenmerk der secte stond of viel. Bij voorkeur woonden de Valdensen dus in afgezonderde oorden; zoo mogelijk, kozen zij tot hun beroep den landbouw, die hen in de minste aanraking met menschen bragt, en in de minste verleiding tot slinksche praktijken tevens. Wie geen boer konde worden viel op het eene of andere ambacht, waarbij hij eenvoudig weg loon naar werk trok. In vele landen echter maakte de vervolging hun het verblijf aan dezelfde plaats en het bezitten van huis en land onmogelijk; hierdoor het denkbeeld van allen landbouw en ambacht vervallende, was hunne laatste toevlugt de handel, die hen in aanraking met de gansche wereld bragt, en noodwendig strekte om bij kooplieden spoediger dan bij boeren en handwerkers de strengheid van het beginsel der mijding te verzachten. Ondertusschen was allen een gemeenzame omgang met afgodendienaars, kwaadsprekers, gierigaards, roovers, ontuchtigen, dronkaards bij name verboden; en het huwelijk de rijkste bron van besmetting zijnde, zoo mogten de broeders zich niet onder één jok met Roomsche jonge dochters koppelen. Wie in den boezem der gemeente, het zij in geloof, het zij in hope, het zij in liefde te kort schoten, vermaande men eerst met zachtheid. Namen zij 't niet in dank aan, dan was hun eene straf bereid, die anderen ten afschrik

moest dienen. Drie zondagen achter elkander hoorden zij de bestraffingen des sprekers, zittende aan zijne voeten, en als 't ware ten toon gesteld voor de gansche gemeente. In de vroegste eenvoudigheid van zeden onderging men deze boete met gedweeheid en ootmoed; maar in latere tijden bleek zij velen te streng te zijn, die om haar te ontgaan liever afvallig wierden.

Mijne lezers weten hoe uit deze beginsels het leerstuk der mijding bij de Doopsgezinden geboren is. De leden verkeerden en trouwden onderling, en hadden geene andere aanraking met vreemden, dan hun beroep noodzakelijk maakte, Geene herbergen of openbare plaatsen van vermaak werden ooit door hun bezocht. De aankomende leden beloofden plegtig, dat zij zich voor trouw buiten de gemeente wachten zouden. Wie er zich aan schuldig maakte, moest door de anderen worden gemeden. Daar zij dus altoos onderling trouwden en de keuze juist niet ruim hadden, waren de gemeenten niet alleen door den band der christelijke liefde, maar bovendien eener algemeene bloedverwantschap vereenigd. Nog in het begin dezer eeuw was het onmogelijk zonder geslachtlijsten eenige orde te zien in de kruisende draden der tallooze familiebetrekkingen, waarmede de leden eener Doopsgezinde gemeente aan en door elkander heen gevlochten waren.

Ook bij de Valdensen was de ban. Wie na herhaalde vermaningen en bestraffingen in openbare zonden voortleefde, wierd eindelijk afgesneden. De hulp der gemeente en het deelgenootschap aan dezelfde

tafel des heeren was hun ontzegd. Soortgelijke praktijk heerschte oorspronkelijk bij alle Doopsgezinde gemeenten. Het was echter onmogelijk om onderling eens te worden over de grenzen, waar de ban beginnen moest of eindigen. Hier over moesten de denkbeelden even verre uit elkander loopen, als over de meerdere of mindere schuldigheid der misdrijven, en den graad van zuiverheid, die in het lid eener onbesmette gemeente gevorderd werd. Wat de één verschoonbaar vond verdoemde de ander, en de trap van zuiverheid, welke men hier in eene gemeente van CHRISTUS eischte, hield men elders voor onmogelijk, ja, ongerijmd. Men berispte de wereldsgezindheid tot in de minste bijzonderheden van kleeding en huisgeraden, en men kwam zelfs tot het uiterste om lijsten vast te stellen van sieraden, vormen en kleedingstoffen, die in de gemeente verboden waren. Ja, om het ernstigste vraagstuk bespottelijk te maken, zagen sommigen, die den rok naar oude wijze sloten met haken en oogen, in het aannemen van knoopen eene nieuwigheid, die de schuldigen der wereld gelijkvormig maakte: belagchelijke twist, die den guiten aanleiding gaf om den naam van *doopsgezinden* in dien van *knoopsgezinden* te vervormen. In Duitschland heeft men aan den Rijn nog de *häftler*, of haakjes en oogjes mannekes.

Niemand heeft, of door zijn invloedrijk voorbeeld, of door niet te keeren wat hij keeren moest, deze twisten meer gevoed dan MENNO SIMONS. Hij was innig in het geloof, vroom van leven, gemoedelijk en ernstig in zijn dienaarschap, onovertrefbaar in

de overgave van zich zelven en al het zijne voor de waarheid. Dit alles vereenigd met eene wetenschap, die niet boven het middenmatige liep, en eene vloeijende wijze van zich uit te drukken in den stijl des dagelijkschen levens, hadden hem gemaakt voor eenen apostel van die eenvoudigen en geringen, of om met den heiland te spreken, van die armen, tot welken het Valdensisch stelsel zich bij voorkeur gerigt had. Ongelukkig moesten de ootmoed en de nederigheid bij hem ontaarden in zwakheid van karakter, door welke hij belet wierd man te zijn, waar hij man behoorde te wezen. Wankelende tusschen het gebod der liefde en dat om de gemeente onbesmet te bewaren, volgde hij, uit vrees van zelf gebannen te worden, de partij der drijvers, die door de scheiding van man en vrouw de heilige banden des huwelijks niet ontzagen, om eindelijk deze menschenvrees op zijn sterfbed met heete tranen van een vruchteloos berouw te beweenen. Zoo waar is 't, „ maat houdt staat." De ondeugd wordt bij den broozen sterveling dikwerf uit de overdrijving der deugd geboren. Het ijveren voor de uiterste zuiverheid der gemeenten voerde tot de uiterste verbittering, en tot de scheuring der gemeente door de scheuring van den band der volmaking, de liefde.

Het vuur dezer twisten ontving nieuwen brandstof door de overkomst van zuid-Nederlanders herwaarts. In Vlaanderen waren, bij de verhuizing der Valdensen onswaarts, eene menigte inboorlingen, die hunne leer hadden aangenomen, blijven zitten. Dezen door de Spaansche inquisitie eindelijk gedrongen om ook

te vlugten, zochten heul bij hunne Vriesche geloofsgenooten, die hen broederlijk ontvingen. Ongelukkig ontwikkelden deze gasten meer hun nationaal dan hun godsdienstig karakter. Van aard neuswijze, snuffelzieke, onrustige en heethoofdige geesten zijnde, onderzochten zij scherpelijk 't doen en laten, het gebruik en de gewoonten der Vriezen, bij welken zij inwoonden, en schroomden geenszins hunne gastheeren stoutelijk te berispen, en meesterlijk, was 't mogelijk, naar hunnen zin te verbeteren. De twisten, partijen en scheuringen, die hieruit rezen, heeft de geschiedenis tot schande van ons genootschap bewaard. Wie zoude ondertusschen loochenen, dat het strenge toezigt, hetwelk de broeders op elkanders gedrag hielden eene algemeene ongereptheid van zeden handhaafde, waarvan eenig ander genootschap te vergeefsch het tweede voorbeeld zou willen aantoonen? En het was vooral de versnippering der broederschap in eene menigte van kleine gemeenten, die dit toezigt mogelijk maakte. Zoo lang de grenzen der oude Grieksche republieken tot den omtrek van kleine steden beperkt bleven, konden de regeringen het gedrag harer burgers met een naauwkeurig oog gadeslaan; maar dit verheven en heilzaam toezigt, hetwelk de beroemde deugd der heidenen in zijn gevolg had, moest vervallen, toen de inwoners te talrijk wierden om in hunne zedelijke gedragingen te worden nagegaan; ik zwijge van de weelde, die spoedig eene teelt van allerlei ondeugden, sterker dan alle toezigt en tegenkanting, deed opschieten. Op dezelfde wijze is door de versmelting van vele kleine gemeen-

ten tot eene enkele grootere, en door de vermenging met de omringende wereld en hare tallooze gebreken, het denkbeeld van de wederinvoering eener kerkelijke tucht eene ongerijmdheid geworden. Ook moet men erkennen, dat de twisten over ban en mijding, midden in hare wraakbare hevigheid en dikwerf belagchelijke kleingeestigheid, een zijdeling, maar schitterend bewijs gaven van het hoofdleerstuk der secte: „ Op doen koomt het aan." Zij hairkloofden over de zuiverheid van een christen tot in de minste kleinigheden van zijne gesprekken, zijnen omgang en zijne kleeding, even fijn als de protestanten over prædestinatie en drieëenheid.

Het spreekt wel van zelven, dat de wederdoopers van Munster met niemand dan eenen burger van hun geestelijk Sion in aanraking mogten komen. Het 5de artikel van Rottmans geloofsbelijdenis luidt: „ Met „ den godlooze en met den heiden mag men geenen „ omgang hebben." Doch door hun geweld en wapens verloochenden de wederdoopers ten eenen male de secte. Beiden Valdensen en Doopsgezinden verfoeiden alle ligchamelijk geweld in het rijk van Jezus tegen de boozen. Hoe vervoerd door ijver voor de reinheid der kudde meenden zij, dat men geene andere dan geestelijke dwangmiddelen moest aanwenden om geestelijke kwalen te genezen.

Maar hoe is het mogelijk, dat eene secte, die zoo vies op het gedrag harer leden was, zulk eene metelooze uitbreiding reeds in de 12de en 13de eeuwen heeft kunnen erlangen? In den boezem der Germaansche stammen speelde nog de jeugd van een krach-

tig menschenras, hetwelk van een zwervend tot een gezeteld volk was overgegaan. De godsdienst was de behoefte van ieders hart en de drijfveer van aller daden. De eenvoud der christelijke eeredienst, ontdaan van tempelen, menschelijke plegtigheden en optooisels, strookte wonder met den mannelijken zin van 't Germaansche heidendom, hetwelk de godheid in hare eigene wouden, nooit in tempelen met menschen handen gemaakt, gediend had. Het eenigste wat men oppervlakkig zoude zeggen, dat deze strijdzuchtige rassen niet kon bekoren, was de leer van liefde en weerloosheid, welke de Valdensen als bevel van Jezus aandrongen. Doch deze krijgslust woelde toen meer in de hoofden dan de onderdanen. Zwervende hadden allen gewonnen of verloren voor hunne eigene rekening; maar sinds zij aan de aarde gebonden waren, hadden zij ondervonden, dat elke nederlaag ten hunnen laste viel, terwijl de vruchten der overwinning door hunne gebieders geoogst wierden, zulks de strijdlust in hun merkelijk getemperd was. De volgende tijden toonden ook, dat geen volkenras zoo vatbaar voor den eenvoud des christendoms was als het Germaansche. Wat het Germanisme zuiverder bestond, wat de reformatie spoediger en dieper doordrong, en wat het meer met het bloed der oude Romeinen, Iberiers, Celten of Sclavonen gemengd was, wat men zich meer op de eerdienst van Rome of Byzantium verliefd toonde. Verwonderen wij ons dus niet, dat het zaad der Valdensische leer, uit Franco-Gallien op Germanjes bodem geworpen, met eene voorbeeldelooze vruchtbaarheid voorttierde.

De Valdensische leer rigtte zich bij voorkeur tot de geringe standen, volgens het woord, „den armen wort het euangelium verkondigt." Deze standen nu zagen hunne godsdienstige, menschelijke en burgerlijke regten te gelijk op de vernederendste en smartelijkste wijze vertrapt. De priester had zich gesteld in de plaats van God, en de aardsche magten kenden geene andere wet dan hare eigene willekeur. Voor de oprigting der burger-gemeenten beschouwde de heer zich uit eene veel edelere klei gebouwd, en zijne onderdanen waren tot geene hoogere bestemming geboren, dan de aarde om te wroeten en hem van hun zweet prachtig en lekker te laten leven. Het waren deze dienstbaren, kinderen der smarte, ontelbaar over Europa's bodem verspreid, die smachteden naar de vertroostingen des zuiveren euangeliums en de vrijheid der kinderen Gods. En daar sluipt de Valdens hunne rampzalige hutten binnen! Hij leert hen God kennen als den God der verdrukten en ellendigen; hij toont hun, hoe Jezus voor den minsten slaaf als den magtigsten heer gestorven is; hij leert hun de gelijkheid van alle menschen voor de Godheid. Ja, hij verheft hen allen tot priesters, die elk voor zich zelven, zonder eenige tusschenkomst van geordende personen, toegang hebben tot den troon der genade. Hoe werden toen de hutten dier rampzaligen op eens vervuld met het licht van het godsrijk! Hoe schitterden de vuile wanden en schamele lompen van den glans, welken dit heerlijk denkbeeld uitstralen liet!

Verkwikkend als de dauw des hemels op de uitgedroogde planten, viel Jezus leer op het ongelukkig

menschdom neder, bij den langzamen val des Romeinschen gebieds. Het despotisme der krijgers hier, de schatkist [fiscus] daar, die als een nooit verzadigd monster ten laatste geheel het Romeinsche rijk in zijnen balg verslond, hadden eenen vloed van naamlooze jammeren over de volkeren uitgestort. Bij elke stuip der stervende wolvinne krompen het menschdom de ingewanden van weedom bij elkander. De mensch zocht eenen tempel in de smart, en hij vond dien in het euangelium van Jezus, dat algemeen wierd aangenomen. Zoodra dat euangelium, gezuiverd van menschelijke inmengsels, in zijne vertroostende kracht aan de dienstbaren in de laatste helft der middeneeuwen aangeboden wierd, viel het uit gelijke oorzaken eene tweede voor de heerschende kerk schrikbarende aanneming te beurt, en toen de onbeschofte verdrukking van Duitschlands grooten in de 16 eeuw het lot der onderdanen ondragelijk maakte, zag men aan alle kanten, als door eenen tooverslag, het kroost der Valdensen ten derdenmale uit den grond rijzen, en, hunne verbeelding door de ellende verwilderd, op de stem des verleiders opgaan en zamenvloeijen in het nieuwe Jeruzalem van Munster, om in het duizendjarig rijk van koning Jezus de deugd, de vrijheid en het geluk, die hun door hunne tirannen ontroofd waren, terug te vinden.

Er was een geheimnisvol boek! De raad Gods stond er in opgeteekend ter verlossing van het menschdom door Jezus. Nooit hadden zij dat boek gezien. Het was voor hun met dubbelde zegels gesloten. Het was geschreven in eene heilige taal, welke zij

niet verstonden, en geen leek mogt er een onheilig oog in slaan. Slechts de priester, de vertrouweling der Godheid, mogt het raadplegen. Hoe wierd de nieuwsgierigheid geprikkeld om die geheimnisvolle bladeren eens in te zien! En daar komt de Valdens met het woord des eeuwigen levens in zijne handen bij hun; hij heeft 't vertolkt in hunne eigene taal; hij leest er hun de bevelen en vertroostingen van den zone Gods met zijne eigene woorden uit voor. Geene leerstukken der heerschende kerk, geene aanvallen van die zijde, tegen welke hij geenen bijbeltekst wist over te stellen; want hij kent geheel het nieuwe verbond van buiten, zoodat hij met de gansche wapenrusting van Gods woord is toegerust. Deze vertaling des bijbels, zegt Sancho, was eene der magtigste oorzaken tot verspreiding der Valdensische ketterij.

Alles wat de Valdensen leerden was naar de vatbaarheid van den ongeletterden stand. Zij traden in geene bespiegelingen over onbegrijpelijke leerstukken; zij leerden geene verborgenheden, die het gezond verstand beleedigden. Zij kwamen altijd neder op de schoone pligten des christendoms, die in het werkelijk leven te passe komen, en elk oogenblik onze liefde en gehoorzaamheid aan Jezus op de proef stellen. En voor die proef was het vrome gemoed der onbeschaafde Germaansche rassen gereed. Die proef begrepen zij, die wilden zij, die omhelsden en volbragten zij. Daarom noemde men de leerredenen der Valdensen ook geene predicationes, maar moniciones, vermaningen ten goede. En wat had de kerk in die dagen tegen de innige en hartelijke toespraken dier

menschen, tegen de aanbidding in geest en waarheid, welke zij predikten, over te stellen? Wat anders dan eene rijke en schitterende eerdienst, die de zinnen vleide, maar het innige Germaansche hart onbevredigd liet.

Bovendien gaven de persoonlijke hoedanigheden dezer leeraars eenen toen ongekenden nadruk aan hunne leer. Bij de kerk vonden de dienstbaren eene priesterschap, die uit de hoogte op hen nederzag; die ook geene poging deed om te overtuigen, maar blind geloof eischte en den ongeloovige door lijfstraf dwong. De Valdens leerde daarentegen, dat men in het rijk van Jezus wel mogt leiden door de liefelijke snoeren van euangelische overreding, maar nooit dwingen. En daar was hij voor berekend. Zijn gering gewaad en zijn eenvoudig en natuurlijk voorkomen, waren een vrijpas, waardoor hij zich onbemerkt mengde in de mindere standen der maatschappij, en onder hen zoetvoerig als apostel oprees. De inquisitie kende op het laatst dat kleed en dat voorkomen, en hield ieder, die het niet aflegde, verdacht van ketterij. De leeraar was hier ook genomen uit den stand, tot wien hij sprak; hij sprak in hunnen eigenen stijl, en bewoog zich met zijne bewijzen in den kring hunner neigingen en denkbeelden. Men begrijpt, hoe hier gelijken door gelijken bij duizenden moesten gevangen worden. Doch wat ten laatste eenen onwederstaanbaren nadruk aan de leer gaf, was het exempel dezer apostelen. Leeringen wekken, maar voorbeelden trekken. In de bekende pracht en luiheid van de toenmalige dienaren der heerschende kerk zag men eene stuiten-

de tegenspraak met de nederigheid en zelfverloochening, welke zij den leeken oplagen. Maar de Valdens, gelijk hij leerde, leefde hij, en toonde eene zuiverheid van zeden, die zelfs zijnen doodvijanden lof afperste. Hij sprak hartelijk. Geheel de toon en aandrang zijner taal bewezen, dat hij sprak uit zuivere belangstelling, zonder eenig ander loon te bedoelen dan 't eeuwig behoud der geenen, welke hij bekeeren wilde; en wanneer daar nu eene onbesmette deugd bij kwam, moesten zulke apostelen geene veroveringen op het menschelijk hart maken?

Hier traden redenen van tijdelijk belang bij. Het was eene kostbare godsdienst, die van Rome. Zij onttrok eene lange reeks van heilige dagen aan de kostwinning der leeken; de prachtige eeredienst met hare ontzagchelijke kerken en torens, benevens sieraden van beelden, schilderijen, altaren, plegtgewaden, ciboriums van edele metalen en gesteenten, het moest alles te gelijk uit de beurs der leeken worden bestreden. Elke geestelijke dienst van zielmis, biecht, doop en trouwen eischte betaling. Daar sluipt een Valdens binnen, en fluistert den geringen in het oor, „Gij „behoeft het deel van uw zweet niet langer aan de „priesterschap te geven. Er is geen priesterschap „meer. Gij zijt elk uw eigen priester. — Er is geen „kerk meer. God woont in het deugdzame hart. — „Er zijn bij Christus, die u vrij maakte, geene „feestdagen meer. Ieder uur van uw leven moet „een feestuur zijn, aan God en uwen verlosser gewijd. Het zy dan dat ghylieden eet, het zy dat „ghy drinckt, het zy dat ghy yet anders doet, doet

„ het al ter eeren Godts." Van 't oogenblik, dat de geringen deze leer aannamen, waren de vruchten van hunnen arbeid, waarvan zij zeker een derde aan de kerk moesten afstaan, geheel voor hun en hunne huisgezinnen verzekerd, en in de hutten, waar te voren morsigheid en gebrek heerschten, begon zich eene zekere ruimte en zindelijkheid te toonen, en de armoede, de teelster der vernederendste plagen voor het menschdom, begon van lieverlede te wijken. Het is daarom ook, dat wij door de Roomsche schrijvers zoo dikwerf aan den Valdensen en hunne volgers hooren verwijten, dat zij te gierig waren om te blijven bij het eene ware zaligmakende geloof.

Bij alle andere eerediensten, die de Roomsche verdrongen, moest er iets anders in de plaats. Zoo eensgezind als de menschen nu zijn in het afbreken van een kerkelijk of staatkundig gebouw, zoo twistig zijn zij over het gesticht, dat de plaats van het afgebrokene vervangen moet, en na elke omkeering rijzen dus onder de hervormers de verscheurendste oneenigheden. Op den Valdens drukte dit ongemak niet. Hij had zuiver niets te doen, dan af te breken, over het algemeen een doodeenvoudig werk, en oneindig gemakkelijker dan op te bouwen. Niets kennende dan eene aanbidding in geest en waarheid, had hij de kerk afgebroken en den priester onder de steenen begraven, zonder in de woestijn dier puinhoopen iets anders voor zijne eeredienst noodig te hebben, dan het fondament, Jezus, hetwelk was overgebleven, en eenen boezem, die klopte van liefde

tot God en de menschen. Maar waar vonden de verspreide bekeerlingen dan gemeenten, aan welke zij zich aansloten? Vervloeiden zij niet zoo spoedig als zij aangenomen waren? Ik heb 't u reeds gezegd, waar twee of drie belijders bijeen waren, daar was ook de gemeente CHRISTI, en het waren die ontelbare kleine gemeenten van Valdensen en Doopsgezinden, in duizend steden, dorpen en velden verspreid, die aan den bekeerde overal gelegenheid schonken om in de gemeenschap der heiligen het blijvend voedsel voor zijn geloof te vinden, en hem de verzoeking afsneden om zijnen godsdienstigen troost weder te halen in de kerk, welke hij verlaten had. Voeg hier nog bij, dat de bekeerde zeker was van in den nood te worden bijgestaan. Het gevoel der innigste en naauwste vereeniging als het kuddeken CHRISTI doordrong allen. De overgave voor elkander was in vele gemeenten zoo groot, dat de liefdadigheid grensde aan gemeenschap van goederen. Sober was dikwerf de onderstand, maar het was de broederliefde, uit welke elk penninkske geschonken werd, die er de waarde van verdubbelde in het oog des ontvangers. Hier immers was men niet mild op kosten van rijk begiftigde kerkelijke beurzen, die er niet waren; maar elk gaf uit zijn eigen naar dat hij hadde, en lag het aan de voeten der oudsten neder. Dezen, broeders op hunne beurt, reikten 't met liefde uit aan elk, nadat hij van nooden hadde. Liefde schonk, liefde reikte het uit met hare eigene, altijd minzame en deelnemende houding, en niemand had hier den vernederenden blik eens trotschen aalmoezeniers te verdragen, die den nooddruf-

tige zijn onderstand toeduwde als eenen bedelpennink. Wat hij bij lateren welstand op zijne beurt terug moest geven, werd hem niet afgeëischt en des noods met dwang afgehaald; wat hij voor de broeders en zusters gaf, was vrijwillig, en omdat 't vrijwillig was, onbekrompen. Want liefde kent geenen dwang; zij is de vrijheid zelve.

Deze secte, geen uur of plaats kennende voor de godsdienst, gaf en ontving onderwijs, als zij tijd had. Na het avondeten leerden zij dikwerf tot diep in de nacht over de euangelien en de apostolische brieven. De daglooner, die daags met de handen had gearbeid, onderwees aan den avond. Vroeg de leermeester naar de woorden van Jezus, en zeide dan de leerling, „ Ik kan niet onthouden," dan hervatte hij, „ Leert elken dag slechts één woord, en over „ een jaar zult gij meer dan drie honderd woorden „ van den heere Jezus kennen. Wat gij dan ouder „ wordt, wat gij dan tevens wijzer zult worden." Gewoonlijk liepen zij eerst de vrouw aan, als een meer godsdienstig wezen dan de man; was zij gewonnen, straks won men door haar ook den man. Vonden zij elders geene gelegenheid, dan spraken zij op straat den zoon aan, die hun door den vader was aangewezen. Er was niets zoo doortrapt, hetwelk de inquisitie niet uitvond om deze rustelooze en gevaarlijke vijanden uit te lokken, dat zij in het open veld tegen haar verschijnen zouden. „ Ha, gij lafaards," riep zij tartende uit, „ Gij wilt niet zoo zeer over„ winnen, als schaden en vernielen; niet in 't open „ veld verschijnen, maar kruipen, gluipen en verra-

„ derlijk steken." Deze twee partijen waren aan elkander gewaagd. De Valdens list tegen list zettende, verdedigde in tegenwoordigheid van den man, wien hij bekeeren wilde, de stellingen der Roomsche kerk tegen andere Valdensen, van welke hij zich overwinnen liet. En opdat zij ook in wezenlijke twistgedingen niet te kort zouden schieten, waren er kooplieden van de secte aan de oevers der Po, die hunne zonen naar Parijs zonden, om in al de strikvragen en drogredenen der toenmalige theologie uitgeleerd te zijn. De monniken verhalen nog andere bijzonderheden van hunne bekeeringslisten, waarvan mij de volgende nu te binnen valt. Er is een geloof, dat er somtijds prentjes, door den eenen of anderen der gezaligden geteekend, uit den hemel vallen, in welke de wonderkracht woont, om alle mogelijke kwalen te genezen; ook wel brieven, waarin de hemellingen aan de aarde opening van Gods geheimen doen. Om dit geloof nu te ontginnen ten voordeele der waarheid, strooiden ze in bergpassen of op kruiswegen brieven, die met eene hemelsche geur waren aangestreken, en waarin de een of ander heilige aan de catholijke christenen eene menigte regtzinnige stellingen der Roomsche kerk schreef, maar daaronder onbemerkt ook eenige Valdensische stellingen glippen liet. Dit nu was daarop berekend, dat de herders en boeren uit den omtrek deze brieven vinden en brengen zouden aan de eenvoudige priesters van het oord, die onder het voedsel der kerk tevens het vergif der ketterij zouden inzuigen, met dien gevolge, dat de ketterij, als waarheid uit God

zijnde, ten laatste het menschelijke der kerk in hun verstikken moest. Ik verhaal, wat ik bij eenen monnik gelezen heb. Is 't waarheid, dan was dit het lokaas, hetwelk zij aan den hengel staken, om op hunne wijze te vervullen, wat gezegd was tot de apostelen: „ Volgt my nae ende ick sal u visschers „ der menschen maken."

Maar dit was nog niet alles. Bij geene secte heeft men veelligt zoo veel gebruik van zendelingen gemaakt als deze om hare leer te verspreiden. De lezer herinnert zich, dat elk in deze secte priester was. Wie heden onderwezen wierd, onderwees over eenige dagen zelf weder anderen. Geen ouderdom of kunne ontsloeg den bekeerde van dezen pligt. Mannen, vrouwen, jongelingen en maagden onderwezen en wierden geleerd, zonder eenig uur van den dag of den nacht te ontzien, en hadden in weinige weken een geheel oord met hunne ketterij vervuld. Niemand kon ook den zendeling nasporen Zijn alledaagsch voorkomen was hem een vrijpas, waardoor hij zich onopgemerkt mengde onder de mindere standen der maatschappij. De bekeerden waren even weinig aan eenig kerkgebaar of teeken te onderkennen, zoo dat, met één woord, de Valdensen waren nergens en overal. Waar slechts één volleerde hunner optrad, scheen hij gelijk te zijn aan den rijpen bol met gevederde zaden, die van den wind losgewaaid en opgenomen, heinde en verre door het luchtruim henen wiegelen, om overal, waar zij neder komen, nieuwe planten van hunne soort te doen ontspruiten.

Maar wat dit talloos heirleger van zendelingen ten uiterste gevaarlijk voor de Roomsche kerk maakte, was hunne ligte beweegbaarheid van het eene plek naar het andere. Uit beginsel waren zij gasten en vreemdelingen op aarde, die nergens eenen plek vonden, waaraan zij als een blijvend vaderland gehecht waren. De verdrukking en de verschopping, die hen dikwerf dwong van vaderland te wisselen, had hen nog losser van een vast plek gemaakt, niet geheel ongelijk aan de Joden, de verachters en de verachtelingen der volken tevens, die overal en nergens thuis zijn. Ook hadden zij hunne bezittingen als deze liefst in draagbare waarde, waarover zij in alle landen beschikken konden; een reden, die hen dikwerf den handel boven het bedrijf, dat aan één plek verbonden was, kiezen deed. Geen Valdens of oude Doopsgezinde maakte dus eenige de minste zwarigheid om een paar koningrijken af te reizen, als hij ergens zielen zag te winnen, of broeders onder 't kruis ter hulpe kon snellen. Het is reeds gemeld, dat reizen uit onze gemeente naar de oevers der Oostzee geregeld herhaald wierden, waarvan nog de reisbeschrijvingen bij de nakomelingen overig zijn. Hier kwam hun ook de gastvrijheid te stade, welke ik vroeger als een algemeen kenmerk der secte opgaf. De zendelingen reisden overal, gelijk men zegt, op de kloosters. Steeds bij broeders inkeerende, hadden zij het dubbeld voordeel, van niet ontdekt te worden en tevens weinig reisgeld noodig te hebben. Zekere Ivo van Narbonne voor den legaat des pauses wegens vermoeden van ketterij gedaagd,

vlugtte naar het noorden van Italien, alwaar hij de Paterijnen, eene secte der Valdensen, wist diets te maken, dat hij één hunner aanhangers was. Zij nu wisten hem drie maanden verborgen te houden, zendende hem van plaats tot plaats, van stad tot stad, altijd deze broeder tot eenen volgenden, die naast bij woonde, bij wien hij zich door geheime hem opgegevene teekens verkennen liet. Zoo reisde hij gansch Lombardijen door, tot hij eindelijk te Cremona van hun ontdekt zich wegpakte. Hij spreekt met zekere wellust van het ruim en gul onthaal, dat hem overal tegenkwam; hij spreekt van de fijne olijven en de lekkere kersen, welke zij hem voorgediend hadden; hij prijst den edelen wijn, dien zij hem te Cremona schonken, en tot dankbaarheid beroemt Ivo zich, dat hij deze verleiders misleid en eindelijk verraden had. Toen hij dit verhaalde, was hij weder in den schoot der kerk opgenomen. Waar nu deze gastvrijheid met de bekwaamheid en den ijver der zendelingen gepaard ging, daar is 't niet te rekenen, op welke verre afstanden en tevens hoe bedekt deze leer zich in weinig tijds verspreiden moest. En de ijver evenaarde hier volkomen de bekwaamheid. Verbeeld u, dat de Valdensische kooplieden van Italien hunne lasthebbers naar de kermissen zonden om de vrienden, onder de bedrijven van den handel, en terwijl zij onder één dak met hun huisvesteden, tot de secte over te halen. De Duitsche inlasscher van Sancho spreekt ook met verbazing van dien bekeeringsijver en haalt tot voorbeeld eenen daglooner aan, die in het holste eener koude winternacht de rivier Ibis

overzwom, om bij eenen leerling te komen, wien hij voor zijnen CHRISTUS winnen wilde. Kan 't onder zulke aanleidingen nog bevreemding baren, dat de zaden van het Valdensische stelsel over geheel den bodem van Duitschland gestrooid lagen, en jaren voor het Munstersche oproer, op ver van elkander verwijderde plaatsen, die in geene betrekking met elkander schenen te kunnen staan, te gelijk, onder den naam van anabaptisme of wederdooperij het hoofd opstak?

De groote hoop der Valdensen was genomen uit den burgerstand en de dienstbaren, die weder menschen van hunnen stand poogden te bekeeren. Onder de vermogende kooplieden dezer secte schijnen echter enkelden hunne krachten op edellieden beproefd te hebben, waarvan mij het volgende voorbeeld uit de schriften der oude monniken te binnen schiet. Nadat de zendeling, met dien geest van netheid en degelijkheid, die de secte kenmerkte, eene mand vol kostbaarheden, die meest bij de grooten in trek waren, had uitgezocht, ging hij op reis, en klopte aan de poort van het kasteel, wiens bewoners hij kende voor gastvrije en menschlievende catholijken. Binnen gelaten pakt hij zijne waren uit; kleinoodien, ringen, met goud bestikte spreiden en doeken, en wat dies meer zij. De voorwerpen van zijnen handel zijn niet veel in getal; maar wat hij heeft is van het allerkeurigste en kostbaarste. De prijs, dien hij bedingt, is zoo billijk, dat hij het één na het ander aan de dames van het kasteel verhandelt. Spoedig uitverkocht zijnde, vraagt de heer

hem, of hij niet meer heeft? „ Mijn ridder," antwoordt hij, „ ja, ik heb nog edeler kleinoodien „ dan deze, en die wil ik u ook verkoopen, mits „ gij verpandt mij uw ridderwoord, om 't niet aan „ den priester te zeggen." Wanneer hem dit beloofd is, en de ridder en de dames eenen gretigen blik op de mars slaan, nieuwsgierig wat hij er verder zal uithalen, vervolgt hij: „ Ik heb een edel gesteen- „ te zoo schitterende, dat hij, die het bezit, er „ God zelven bij aanschouwt. En nog eenen anderen „ diamant heb ik, die zoo flonkert, dat de stralen „ uw hart ontvlammen in de liefde Gods." Met één haalt hij de euangelien uit den zak, en begint hun in de landtale eenige der merkwaardigste gezegden van Jezus uit de bergrede voor te lezen. Hieruit nam hij dan aanleiding om te doen zien, hoe de kerk van Christus moest zijn, en wat zij geworden was; hij vergelijkt de stellingen der gevestigde kerk met die der Valdensen; de zeden der priesters met de hunne, en nadat hij door dit alles hunne opmerkzaamheid heeft gaande gemaakt, herbergt de ridder hem eenige weken, welke hij met het verder onderwijzen en bekeeren der familie toebrengt.

Deze kunsten hadden echter niets te beteekenen bij de kracht van het proselitisme, dat de Valdensen van de blakende brandstapels als van eenen troon voerden. De houding, welke zij daar aannamen, toonde den omstanders duidelijk, dat zij niets minder waren dan geestdrijvers; kalm en vastberaden, terwijl de vlammen reeds hunne wangen lekten, bewezen zij, dat zij door ernstig onderzoek tot eene

redelijke overtuiging waren gekomen, die sterker was dan alle martelingen en de dood zelf. Dit werkte aanstekend en met eene zielonthutzende kracht. De vlammen der martelvuren waren bliksemslagen uit den hoogen, die dwars door de harten der verblinden vlogen; en de assche der verbrande bloedgetuigen, welke de winden over het aardrijk verwaaiden, scheen zaad te zijn, waaruit overal planten Gods ontloken. Ontvouwt den martelaarspiegel, en elke bladzijde zal mijn gezegde staven. Eene teedere maagd der secte te Saltzburg kon door geene bedreiging der medewarige regters bewogen worden om haar geloof te verzaken. Eindelijk haar vonnis is geveld. De scherpregter draagt haar op zijne handen naar het paardewed, waar hij haar onder water houdt, tot dat zij verdronken is. De kerk had getriumfeerd voor de wereld, maar in de harten der ontroerde omstanders had zij eene nederlaag geleden, die voltooid werd, toen de beul het lijk der heldinne vervolgens op de houtmijt tot assche verbrandde.

Maar ik bemerke, dat ik reeds in het tijdvak onzer vaderen overgestapt ben, en inderdaad is alles, wat omtrent de Valdensen wierd aangevoerd, van toepassing op de Doopsgezinden. Ieder geloovige een apostel der geringen; de leerling straks onderwijzer op zijne beurt; gloeijende ijver; onderwijs uit liefde, niet uit belooning; zendelingsreizen van 't eene einde van Duitschland tot het andere; de zendelingen overal bij hunne geloofsgenooten als bloedverwanten geherbergd; dit alles was bij de Doopsgezinden het zelfde als bij de Valdensen. Hoewel de veranderde omstan-

digheden der tijden eenige wijzigingen in de uitdrukking hadden gebragt, was de geest in den loop der eeuwen dezelfde gebleven; en ook het uitwerksel in de uitbreiding der secte even onbegrensd als bij de Valdensen. Zij waren met hun stelsel van bekeering sints eeuwen aan den gang; de protestanten moesten het nog in gereedheid brengen. Bij hun was het priesterschap afgeschaft en het algemeene apostelschap in de plaats gesteld; de protestanten hielden het priesterschap, hoewel in wat milderen vorm, aan. Onder eene menigte andere redenen verklaart dit het verschijnsel, dat de Doopsgezinden aan vele oorden het terrein hadden ingenomen, voor dat de protestanten nog in aantogt waren. Bij het begin der reformatie waren drie vierde gedeelten der bewoners van Vriesland de hunne. Ik kan mij zoo verbeelden, hoe die bekeeringen hier en in Duitschland in haar werk zijn gegaan, wanneer ik de volgende beschrijving eens zendelingstogts der Hutterschen gadesla. De zendeling gaat uit in een eenvondig gewaad, eene staf in de hand, met de uitdrukking van eenvoud, geduld en broederlijke genegenheid op het gelaat. Hij reist meest bij nacht en van den grooten weg af, over bergen en dalen. Eindelijk neemt hij eenen feestdag waar, waarop de menschen zich vrolijk hebben gemaakt, en na wiens afloop zij aan den avond in goeden luim zijn; dan klopt hij op hunne deur, en vraagt niets dan nachtleger op hooi of stroo. 's Anderen daags een geschikt oogenblik treffende, zegt hij den gastheer en de gastvrouw, dat hij tot de eenvoudigen en de armen ge-

zonden is, om hun het eigen woord van Gods zoon te brengen, en begint hun voor te lezen, „ Salich zijn „ de arme van geeste; want harer is 't koninckrijck „ der hemelen." Bij uitsluiting echter leest hij hun alle bevelen van JEZUS voor, die op een goed burgerlijk gedrag in de zamenleving betrekking hebben, vooral die ons den pligt opleggen, om den naaste met geven en leenen behulpzaam te zijn, en de tijdelijke goederen in het gemeen met de broederen te genieten. — De anabaptisten van Munster deden alles op de groteske schaal eener kudde, die geheel de aarde innemen moest. Zij zonden dus uit de vier poorten der stad naar het oosten, westen, zuiden en noorden der wereld zendelingen, die geheel het menschdom boete en bekeering en de verschijning van het Godsrijk moesten verkondigen. Maar zij kwamen niet ver. Even buiten de poorten werden ze door de soldaten der belegeraars afgemaakt.

Maar wat nu eigenlijk de bitterheid der heerschende kerk ten top moest voeren, was de viesheid in de keus der bekeerlingen, welke zij nimmer in het heetste van hunnen geloofsijver uit het oog verloren. Zij telden nog zoo zeer niet hunne schapen, als dat zij ze wogen, en PILICHDORF, professor in de theologie, verwijt daarom den Valdensen te regt, dat zij als wolven de vetste schapen uit de kooi roofden. „ Geene RACHEL, maar eene LEA, „ hebt gij mij ondergeschoven," zegt hij hun elders. Waar zij wisten dat koppige twistzoekers, dronkaards, dobbelaars, dansmeesters, woekeraars, overspelers of bedriegers waren, daar zag men hen niet;

zij gingen niet naar de zieken, verweten de monniken hun, als JEZUS, maar naar de gezonden. Zij bragten het woord overal, waar de vreedzamen, de zachtmoedigen, de stillen en ingetogenen van aard woonden. Ik zegge niet te veel, wanneer ik de Doopsgezinden ook in dit opzigt volkomen met hun gelijk stelle, en zonder zoodanige voorzorg zoude 't ook eene onmogelijkheid zijn geweest de algemeene reinheid van zeden te bewaren, die voorheen de Doopsgezinde gemeenten kenschetste. Het was er zoo verre af, dat men de werfvlag uitstak, dat zij niemand, die van den vreemden overkwam, toeliëten, dan na eene achterdochtige en naauwkeurige beproeving. En die was te meer noodzakelijk, dewijl de algemeene welvaart, de milddadigheid, en de teedere verknochtheid der leden onderling, ligt het lokaas wierden om door den overgang een rijk onderhoud en een gemakkelijk leven te zoeken. Nog eene veel dringender reden tot behoedzaamheid bestond er. Het bestuur der gemeenten was eene zuivere volksregering, waarin ieder lid eene vrije stem over de algemeene belangen had, die den armen daglooner door zijnen rijken meester zelven niet betwist werd. Doch schoon men de regering wilde der gemeente, wilde men daarom niet de regering van het gemeen, om hetwelk er buiten te houden, men zorgen moest, dat het nimmer deel van het volk wierd. Bij ondervinding weet ik, welk een scherpe spoorslag de volksregering in eene gemeente zij om te waken, dat de slechten nooit de overhand verwerven, en bij meerderheid van stemmen hare

goederen tot eene rijkelijke verzorging van hun en de hunnen opmaken. Deze prikkel is onbekend aan elke gemeente met eenen kerkenraad boven zich, die haar regeert, en zich zelven inkiest, en men zal in de geschiedenis van ons genootschap bevinden, dat daar, waar de kerkenraden met den leeraar aan het hoofd regeren, in den regel de meeste ergerlijke en behoeftige personen zijn. Om dit te verhoeden had men, toen de volksregering onder ons nog algemeen was, eenen maatregel, die thans zoo goed als onbekend is. Men nam den aankomeling door den doop aan tot lid der algemeene christelijke kerk, en wanneer hij zich in dat karakter gedurende drie of vier jaren onberispelijk gedragen had, werd hij eindelijk bij eene bijzondere plegtigheid toegelaten als lid der bijzondere gemeente, in welke hij gedoopt was.

Er valt ons nog één gewigtig punt te verhandelen; ik meen den aard en de manieren dezer secte.

De Farizeeuwen toonden een droevig gelaat en deden lange gebeden in het openbaar, opdat het volk hen als heiligen eerbiedigen zoude. Om nu den vloek te ontkomen, die JEZUS over deze geveinsden had uitgesproken, vloden de Valdensen alle mogelijk vertoon van godsdienstigheid. „Nooit," zegt SANCHO, „heb 'k in de zeventien jaren, welke ik on-
„der hen doorbragt, gezien, dat iemand in de een-
„zaamheid bad, weende, of op de borst sloeg, zeg-
„gende, Heere, wees mij armen zondaar genadig." Daar kwam bij de innigheid en degelijkheid hunner godsvrucht, die zich met niets dan het volbrengen van Gods geboden bevredigen konde. Want wat de

deugd zich meer van haar aanzijn bewust is, wat zij minder de vertooning bij menschen zoekt. Bovendien het leven aanziende voor een tijdvak in ons aanwezen, waarvan elk oogenblik zwanger gaat van metelooze gevolgen voor de eeuwigheid, waren zij bedachtzaam en berekenend in alles wat zij spraken en deden, en hieruit kwam eene zekere langzaamheid en koelheid, die hen voor anderen zoo onbehagelijk maakte. Met deze beeltenis der Valdensen heb ik tevens die der Doopsgezinden gegeven, en ik beroep mij op allen, die zich echte oude geloofsgenooten van ons weten te herinneren, of zij onder de levenden eene soort van wezens aantroffen, zoo vervreemd van alle vertooning van godsvrucht, en tevens zoo kalm en bedaard, om niet te zeggen koel en berekenend, als deze waren. Mijne ondervinding is in dezen voor mijne overtuiging beslissende, en ik verklaar, dat ik noch met woorden, noch met het gelaat, noch met de handen, noch met de buiging des ligchaams, of bij mijne oudste verwanten, of bij de overblijfsels van oude gemeenten, eenig vertoon van godsdienstig gevoel gezien heb. De knieval, als uitdrukking des overmagtigen indruks van verbrijzeling en vernedering voor den troon des Oneindige, was het eenige.

Maar hoe met die koelheid de geestdrijverij te rijmen van Munster? Het was eene ijlende koorts, [want volken en kerkgenootschappen hebben ijlende koortsen, door magteloosheid gevolgd, even als bijzondere personen], en niemand mijner lezers is onbillijk genoeg om het gezond verstand van den lijder voor en na de

ziekte te beoordeelen naar hetgeen hij in die vlagen uitslaat, of uitvoert. De zaden dier koorts waren in het alleroudste geloof der secte aanwezig, en wachteden slechts op het geschikte saizoen om zich te ontwikkelen. Bij de Albigensen en de Valdensen bestond het stellig geloof aan eene uitstorting van den heiligen geest over den doopeling, terwijl hij het water ontving, en over den boeteling onder het opleggen der handen van de gemeente, even als in de dagen der apostelen. Dit denkbeeld had niets gevaarlijks, zoo lang de overmagt van het koele verstand dien h. geest een' stillen geest van geregtigheid en liefde deed blijven. Maar de tijd der hervorming was juist geëigend om de koele reden geheel tot zwijgen te brengen onder het geweld eener ontheisterde verbeelding. Geheel het zedelijk wezen van Europa was toen vol giststoffen, die na den slaap van zoo vele eeuwen in eene bruischende beweging kwamen en door den wederstand der magten nog geprikkeld werden. Hier de verdrukking en uitzuiging van onbarmhartige tirannetjes; daar oorlog, verwoesting en hongersnood, midden door welke het oproer onbezuisd henen tuimelde; elders bloedplakaten, met onmenschelijke gestrengheid ten uitvoer gebragt; vader, moeder, zuster, broeder, vriend, vriendinne, zoon, dochter, in het water gesmoord, op langzaam vuur gebraden, in stinkende kerkerholen gestikt. Deze ijsselijkheden grepen het bloed en het geweten in hunne heiligste regten en neigingen aan, en schreeuwden den hemel aan om wraak; zij ontstelden de verbeelding, die eindelijk geheel verwilderd den teugel der rede op

den nek wierp, en naar niets anders luisteren wilde dan de gewaande ingevingen van Gods geest, die haar de nederlaag der hel en den triumf van Gods kinderen als nabij zijnde voorspiegelden. Dit was een nieuw element van gisting in de reeds gistende massa's, die elkander oplossende en aanzettende met het geweld van den lavastroom eindelijk uit den volcaan opzwollen en zich over gansche rijken uitgoten. Maar straks na dat die zuurdeesem had uitgewoed, zakt de deegklomp magteloos in elkander, en wij zien allen, die van Munster terug kwamen, binnen den vreedzamen kring hunner vroegere bedrijven en oorspronkelijke neigingen terug keeren, even of zij niet eene enkele schrede van het spoor geweest waren. Trouwens zij hadden nu tot hunne schade en schande ontdekt, dat staatzuchtige predikanten het element, dat in hunne boezems sluimerde, van heinde en verre hadden te hulp geroepen en in hunne aanstekende nabijheid ontwikkeld, om de regering van Munster over het hoofd te werken en zelven op haar kussen zitten te gaan. — Ik moet echter zeggen, dat er ook na de wederinname van Munster waren, die aan eene dagelijksche ingeving des h. geestes bleven gelooven, en wier overblijfsels William Pehn zamen geraapt en tot één ligchaam gegaderd heeft onder den naam van Kwakers. Wie de leerstellingen dezer secte nagaat, zal den grond der meeste bij de Albi-Valdensen, Doopsgezinden of Anabaptisten aantreffen. Laat ik tot voorbeeld slechts noemen hun geloof aan eenen onligchamelijken Christus, die alleen in de harten des menschdoms geopenbaard

is; de verwerping van luid gebed en gezang bij de openbare eeredienst; van den eed; van het wapen voeren, het zij ter verdediging, het zij ten aanval; hunnen afkeer van pracht; de eenvoud en boerschheid hunner kleeding; de stroeve stemmigheid van hun voorkomen; hunne denkbeelden van de gelijkheid van alle menschen, willende zij voor genen koning zelven den hoed afnemen, en wat dies meer zij.

Met dat koele en stemmige uitwendige, waarvan ik sprak, stond ook hunne kleeding in een onmiddelijk verband. Duizenden door vervolging en uitschudding tot den bedelstaf gebragt, hadden dikwerf niets om hunne naaktheid te dekken; het euangelium alleen, waarom zij dit alles leden, was hun overgebleven. Bij dezen, zult gij zeggen, was een' verwaarloosde kleeding nooddwang. Dat is zoo; maar het was eigenlijk geene verwaarloosde of havelooze, maar eene hoogst eenvoudige en nederige kleeding, die hen onderscheidde. Zij die de apostolische armoede volgden ontdeden zich natuurlijk van alle overtalligheid in de kleeding. De vroegste Valdensen droegen klompen [*sabbata*, in het Fransch *sabots*] ten teeken dat zij dienstknechten waren als de heer, wien zij nawandelden; men noemde hen daarom ook *insabbatati*. Want klompen waren in Frankrijk het schoeisel der dienstbaren. Als eene onbevlekte kudde levende voor eene betere wereld, vermeden zij alles wat het oog vleijen en voor het ligchaam en deze wereld konde innemen. Allen sieraad in de kleeding schuwden zij dan zorgvuldig. Geen veelverwig, geruit, doorgekarteld, verwijfd of overtol-

lig gewaad werd onder hen geduld. Terwijl zij echter allen opschik afsneden, waren zij, hoe eenvoudig, geenszins slordig in hun gewaad. De godsdienst doordrong zoodanig hunne gansche wijze van zijn, dat ook hun gewaad als hun voorkomen er de spiegel van was. Nevens de afsterving van de wereld stond eene aanbidding in geest en waarheid, die zonder eenige vertooning de werkzaamste deugd verbierg. Zoo was ook hunne kleeding; eenvoudig en zonder opschik, maar goed en zelfs degelijk in hare soort. Daar kwam bij die uiterste naauwkeurigheid en behoedzaamheid in alles wat zij spraken en deden; de preciesheid in het beoordeelen van zich zelven en anderen; ook dezen spiegelden zich af in de verborgene netheid, met welke hunne kleedingstukken, hoe ruw dikwerf van stoffe, gewoonlijk gemaakt waren. Sancho had dit ook opgemerkt. „Hovaardij in de „kleeding kennen zij niet," zegt hij. „Zij hebben „geen kostelijk, maar ook geen verwaarloosd ge„waad." Onder de Albigensen heerschte dezelfde stemmigheid.

Ik zoude kunnen volstaan met te zeggen, juist zoo gingen ook de oude Doopsgezinden gekleed. Maar ik wil er nog een woord toevoegen. In de eerste tijden der reformatie waren zij algemeen en volkomen gelijk aan de Valdensen; de eene gemeente voor, de andere na, is vervolgens der wereld gelijkvormig geworden, tot dat eindelijk de gemeente te Balk de eenigste is, die de oude eenvoud in gewaad, nadat alles om haar heen veranderde, vrij gaaf tot onze dagen heeft overgebragt. Een rondbollig, over de kruin

sluitend hoedje. Haken en oogen om de wambuis of het rokje toe te hechten; geene knoopen, in wier grootte, prachtige bewerking of buitensporig getal de vroegere tijden zoo veel weelde ten toon legden. Nergens eenige zakken aan de buitenzijden, waardoor het gansche gewaad zonder eenige insnijding vlak en eentoonig om het lijf ging. Geene hangende veters; geene dubbelde riemen op de schoenen. Het hair mogt niet lang zijn, of in weelderige krullen afvloeijen. Geleend hair en pruiken wilde men nog minder van weten. Een ooggetuige heeft mij verhaald, dat hij als kind dikwerf eenen ouden broeder in onze vermaning alhier had aangetroffen, die zijne onthaarde kruin bij winter onder het bidden met eene zijner wollene wanten tegen de koude dekte. Op den baard mogt geen scheermes komen ter versiering der kin. De Italianen, meesters in fijne spotternij, noemden de Piemontesche Valdensen naar hunnen ongeschorenen baard, *barbettas*, in het Fransch *barbets;* een naam, die eigenlijk uitdrukt, wat de Hoogduitschers door *bärtler* en wij door *baardmannekes* verstaan, om er oude Doopsgezinden door aan te duiden, maar die in het gebruik geldt voor eene soort van kleine ruighairige honden. Eindelijk geen goud, geen zilver, geen enkel kleinoodie droegen zij ter versiering aan hun ligchaam. Het gezigt van mannen, zoo vlak en stemmig gekleed, heeft nooit iets stuitends voor mijn oog gehad, maar de denkbeelden van vrouw en versiering hebben zich zoodanig in mijnen geest vereenzelvigd, dat ik mij nooit heb kunnen verzoenen met het gezigt van zusters, die

door de verwerping van allen mogelijken tooi, zoo veel moeite doen om de aanvalligheden harer kunne te verdonkeren, als de anderen om die in het voordeeligste licht te plaatsen. De afwezigheid van alles, wat naar eene kant of oorijzer aan, om of onder den sluitenden blaauwen hoofddoek zweemt, geeft het hoofd eene naaktheid, die vooral ongunstig op ons oog werkt. Wat evenwel de degelijkheid der stoffe betreft, de keurigheid van het naaiwerk of de volkomene netheid en reinheid, daarop zal het allervieste oog nog de eerste aanmerking kunnen maken. Ik moet ook niet vergeten te zeggen, welke kleine wijzigingen de eene gemeente ook van de andere onderscheidden, dat leden derzelfde gemeente allen gelijk gekleed gingen. Het voorschrift van JEZUS om nederig als hij te zijn, en zich boven geen' der broeders te verheffen, pasten zij wel degelijk toe op de kleeding als het teeken en het werktuig beide van pronkzieke zelfverheffing. Een rijke mogt dan zijn vermogen toonen in de onbekrompenheid zijner giften aan den noodlijdende, in de kleeding mogt hij het niet, en noch in kleur noch in vorm van gewaad was hij te onderkennen van zijnen dienstknecht. Het eenigste verschil was dat der kunnen, en het kenteeken aan het vrouwelijk hoofdhulsel om eene maagd te onderscheiden van eene getrouwde vrouw. Met één woord, wie de leden van zulk eene gemeente ziet, ziet kinderen van één huisgezin, die allen hetzelfde pak dragen. Gingen zij naar de vermaninge, zij hadden altijd het woord van JACOBUS voor oogen, „ Soo in uwe vergaderinghe quame een man

„ met eenen gouden rinck aen den vinger, in eene cier-
„ licke kleedinge, ende daer quame oock een arm man
„ in met eene slechte kleedinge: ende ghy soudt aen-
„ sien die de cierlicke kleedinge draeght, ende tot hem
„ segghen, Sit ghy hier op een' eerlicke plaetse:" ende
„ soudt seggen tot den armen, „ Staet ghy daer! ofte,
„ Sit hier neder onder myne voetbanck!" En hebt ghy
„ dan niet in u selven een onderscheydt ghemaeckt, en-
„ de zijt rechters geworden van quade overleggingen?"
Daarom niet tevreden als broeders en zusters gelijk gekleed te gaan, zaten zij in het bedehuis ook nog door elkander zonder eenige eereplaats aan geld, ouderdom, bediening of stand toe te kennen; aardsche onderscheidingen, die volgens hunne denkbeelden voor het oog van God in zijn huis moesten wegvallen. Alle plaatsen gelijk, alle plaatsen open voor rijk en arm, is nog het eerste artikel in de constitutie der Doopsgeztnde eeredienst bij de meesten onzer gemeenten. — Ik zal dit artikel niet eindigen zonder mijue lezers te herinneren, dat de anabaptisten, midden in hunne dweeperij, het kenmerk van ongepronkte netheid niet prijs gaven. Terwijl immers de 12 oudsten alle hairvlechtingen en sieraden van goud of zilver verboden, en bevolen dat elk zich stemmig en zonder heidenschen tooi had te kleeden, wilden zij tevens dat ieder zindelijk, heel, en deftig in zijn gewaad zijn zoude. In hun 17de artikel luidde het,
„ Niemand mag met gescheurde of lappige kleederen
„ loopen." Te Munster was dit artikel niet overtollig.

Het huis van eenen Doopsgezinde was het evenbeeld van zijnen persoon. Te vergeefsch zoudt gij er van

buiten iets aan zoeken, dat het oog streelen konde. De uileborden op de Vriesche boerenschuren, oorspronkelijk het kenteeken van eenen adellijken bezitter, wierden naderhand als sieraad aangenomen van iederéén, behalve de Doopsgezinden, die hunne daken kaal lieten. De zaten uit de familie de Roos zijn de laatste, die heden nog dit waarmerk van Doopsgezinden oorsprong voeren. Ook waren de staande haardplaten met beeldwerk verboden, bij de Vriezen *stanizers* en bij de Hollanders *slobben* genoemd, die oorspronkelijk de *lares* onzer Germaansche voorvaders vertoonden, maar bij hunne bekeering tot Christenen de beeldtenissen van Roomsche heiligen in de plaats namen. Verw wierd er ook niet aangebragt dan tot bewaring van het hout; van hier de donkerbruine kleur op hunne deuren, vensters en stoepen. De verw van weelde was lichtblaauw, de kleur des hemels, waarop hunne oogen en zinnen altijd spelen moesten; dit was de kleur van het beste vertrek bij een' vermogend' man, gelijk ook de halsdoekjes der mannen en de hoofddoeken der vrouwen zeer digte blaauwe ruitjes tot staal hadden. De huisgeraden waren weinig, en min of meer ruw, maar gaaf en doorrein. Het lijnwaad moest er in overvloed zijn, doch niet te fijn, om den rijken man niet te gelijken, „ die was gekleedt met purper en „ de zeer fijn lijnwaed.". Het mogt ook niet bestikt zijn met boomen, bloemen en vogels, naar de wijze der Vriezen. Kussens of spreiden met fijn naaldewerk behoorden niet op het bed ten toon gesteld worden, gelijk in deftige huizen bij de overige

Nederlanders in gebruik was. Alles moest zorgvuldig in kisten en kasten worden weggesloten, zoodat, waar men weinig zag, nogtans alle behoeften in overvloed voorhanden waren.

Hetzelfde greep plaats in de spijzen. „En versorgt het vleesch niet tot begeerlickheden" was de les. Zij kenden weinig of geene afwisseling in spijzen, die eenvoudig en sober waren, maar best in hunne soort. Een weinig en dat goed, zie daar hunne spreuk. Den prikkel van sterken drank of verhittende specerijen kenden zij niet. Dronkenschap zou door mijding, en herhaling van dronkenschap door ban gestraft zijn geworden; want zij hielden 't met Paulus, dat dronkaarts het koningrijk Gods niet beërven zullen, en dus in eene onbevlekte kudde niet te dulden waren. Ik heb reeds aangemerkt, dat deze zachte leefregel den prikkel van de werktuigen des smaaks al de gevoeligheid van een kind liet, zulks hun algemeen de roep naging, dat zij groote beminnaars van den suiker waren. Eenige bekende geregten, die nog van hunne feestmalen herkomstig zijn, dragen allen dien stempel.

Onder de vervolging hadden de Doopsgezinden het dikwerf sober. De bekrompenheid hunner middelen en de ernstige stemming hunner gedachten onder het kruis stonden alstoen in harmonie met de ingetogenheid van geheel hun uitwendig aanwezen. Van het oogenblik echter, dat er algemeene welstand en bij velen zelfs rijkdom kwam, ontstond er eene dwaze worsteling tusschen hunnen afkeer om der wereld gelijkvormig te worden, en hunne middelen om aan

de eischen der wereld te voldoen. Het uitwerksel was geheel bijzonder, en toch natuurlijk. Onder eenvoudige vormen, die gansch geen opzien baarden, verbiergen zij de kostbaarste stoffen, benevens eene netheid en keurigheid van bewerking, waarop het naauwlettendste oog te vergeefsch eene aanmerking zoude willen maken. Zoo waren zij in hunne huisgeraden en huizen; zoo in hunne kleederdragt; en zoo ook in hunne spijzen. De weelde van de tafel, ook indien zij alleen rijkelijkheid blijft, slindt veel gelds; maar als bij den overvloed elk geregt zoo uitgezocht moet zijn, als of 't alleen uwe aandacht trok, dan kent de kostbaarheid der tafels geene grenzen. En dit was in de eerste helft der vorige eeuw reeds met de Doopsgezinden het geval in de groote steden van Holland. VAN EFFEN laat zijne sprekers dikwerf klagen, dat de fijne hombaarsen en oesters hun door een ingetogen kind van MENNO voor de neus waren weggekocht, en eens durft hij zelfs verzekeren, dat bruiloften van rijke Doopsgezinden te Haarlem telkens een burger kapitaal verslonden.

De waarachtige matigheid en ingetogenheid der Doopsgezinden in het eerste tijdvak wekten de spotlust van allen, die het stil verwijt hunner losbandigheid en overdaad, daar in opgesloten, niet verkroppen konden. Het smalen op fijne Mennisten en Menniste zusjes, zoo in liedjes als gesprekken, kende geen einde. Deze spotternij was toen zoo onverdiend als wel geplaatst in het laatste tijdvak hunner ontaarding. Want nu kwam er eene onbestaanbaarheid in hun uitwendig wezen, die inderdaad bespottelijk

was. Halfslachtige wezens, stonden zij met den regtervoet op den bodem hunnes geloofs, en met den linker op den grond der wereld. Aan den eenen kant eene groote ingetogenheid in de snede der kleederen; en aan den anderen eene ijdelheid en verkwisting, die in den ouden noodstal gedrongen, lucht zocht in de kostbaarheid en bewerking der stoffen, met welke zij den rijksten adel braveerden en geheel aan de wereld behoorden, welke zij moesten heten aftesterven.

Maar hoe? Deze secte begon met de apostolische armoede en matigheid, en kwam op rijkdom en overdaad dikwerf uit? Dit schijnt zulk een tegenstrijdig verschijnsel, dat het wel verdient van naderbij door ons beschouwd te worden.

Voor den heere JEZUS waagden zich weinigen, die iets te verliezen hadden. Hij verklaarde daarom in Oostersche grootspraak, dat 't den rijke even onmogelijk was het koningrijk der hemelen in te gaan, als eenen kemel om door het oog eener naald te gaan. Zalig de armen, die los van het aardsche, waaraan zij geen deel hadden of begeerden, het betere deel kozen. De Valdensen en Albigensen deden dit verschijnsel voor den tweeden maal zien. De rijken verkozen als PETRO DI VALDO hunne goederen niet te verkoopen om ze aan den armen te geven. De grooten, die in posten en gebied waren, zaten, wegens de naauwe vereeniging van kerk en staat, met ontelbare draden in de eeredienst of hare priesterschap verwikkeld. Zij die zich voor Gods woord aan de folteringen eener wraak- en bloedgieri-

ge hierarchie bloot gaven, waren in den regel de geringen uit den lande. De eerste aanhangers bestonden dus uit boeren, wevers, timmerlieden, looijers en ambachtslieden van dat soort.

De Doopsgezinden, die onder eenen anderen naam het Valdensisch beginsel vervolgden, wilden deze wereld als arme pelgrims doorreizen, en ondertusschen leven voor een beter vaderland „ Armoede nochte „ rijckdom en geeft my niet," baden zij, „ voedt „ my met het broot mijnes bescheydenen deels; opdat ick sat zijnde u dan niet en verloochene ende „ segge, wie is de Heere? ofte dat ick verarmt „ zijnde, dan niet en stele ende den name mijns Godts „ aen en taste." Zij wilden niet zweren, niet liegen of bedriegen; maar doende alles, wat hunne hand vond om te doen, uit al hunne magt, en in eenvoud des harten wandelen voor het aangezigt hunnes Gods. Doch juist uit dien hoofde moest de weg, dien zij insloegen om rijkdom en overdaad te ontkomen, eindelijk op rijkdom en overdaad uitkomen. Reeds heb ik aangeduid, dat de besliste meerderheid hunner nijverheid de vrucht van deugden was, die in het onmiddelijk gevolg stonden van hun godsdienstig stelsel. Die nijverheid leide langzaam, maar zeker tot rijkdom. Afkeer van woeker, getrouwheid aan het woord en stipte eerlijkheid verwierven het vertrouwen en de gunst der menschen; nijverheid en ingetogene levenswijze wonnen over; spaarzaamheid lag op; moest men met zoodanige beginsels ten laatste niet welgesteld of rijk worden? Eigenlijk waren zij nergens spilziek in dan het weldoen der armen; maar over die kwis-

tigheid scheen een geheimzinnige zegen te zweven, die elken zilverling in goud tot den gever deed terug vloeijen. Bij zoo vele godsdienstige oorzaken van welvaart, kwam nog die andere magtige der naauwste broederlijke vereeniging. Zij hielpen elkander in alle mogelijke betrekkingen van handel, landbouw of fabrieken voorwaarts, en de werking van dit beginsel was des te krachtiger, wat de tegenwerking van buiten hatelijker en onbeschaamder wierd, om hun het bestaan, ja, verblijf ergens onmogelijk te maken. Hier zoo ergens is de spreuk bewaarheid geworden, eendragt maakt magt. Met de kwijning van het godsdienstig leven der secte is die band van vereeniging eindelijk zoo verslapt, dat de leden naauwelijks eenige voorkeur voor elkanders belangen meer gevoelden. Terwijl nu anderen, naarijverig op onze welvaart, het voordeel hunner eigene leden zelden uit het oog verloren, en wij op dat punt onverschillig waren, zoo is het grootste deel onzer rijkdommen onmerkbaar in den boezem van andere genootschappen overgevloeid, en daarmede onze zedelijke zoo wel als stoffelijke magt gebroken geworden, zonder hoop op herstel over te laten. Wij spreken veel van de middelen om ons genootschap over einde te houden; ongelukkig beginnen wij hoe langer hoe meer te vergeten, dat een verstandig man, die het doel wil, ook de middelen wil om het doel te bereiken.

Welke echter de algemeene welvaart, en bij velen de rijkdom, in onze secte geweest zij, allen behoorden en bleven bij den deftigen middenstand. De godsdienst van staat sloot hen buiten alle landsbedieningen. Hoo-

ger konden zij ook niet klimmen, zonder het hoofdbeginsel der secte te loochenen. Wereldsch gebied, weidsche titels, en het voeren van eenen prachtigen staat; met één woord, grootheid des levens was aan dat beginsel vreemd, en dit had gedurende de loop der eeuwen zulk eene diepe plooi in hun karakter gezet, dat zij reeds rijk geworden nog met al de blinkende ellende der wereld lachten. Zij lieten regeren wie regeren wilde, als zij hunne eigene zaken maar mogten doen. En ook dit was weder eene nieuwe bron van rijkdom. Want zoo verre ik over openbare bedieningen mag oordeelen, dan is aan ieder ambt een zeker fatsoen verbonden, waarvan de kosten zelden door de jaarwedde kunnen bestreden worden, terwijl zij, die zich in de bloeijende tijden der republiek als de Doopsgezinden op handel, fabriek of landbouw toelagen, de tering zoo verre zetteden onder de nering, als zij zelven goed vonden.

Na aangetoond te hebben, dat de maatschappelijke deugden der secte op rijkdom moesten uitloopen, terwijl zij zich wereldsche geringheid voorstelden, en dat die rijkdom niet belettede, dat zij in den deftigen middenstand hunne plaats behielden, moet ik echter doen opmerken, dat de uitwendige staat der leden zeer verscheiden moest zijn naar gelegenheid van bodem, landaard, regering, bedrijf, verstandelijke ontwikkeling, en wat dies meer zijn moge. Terwijl zij in de hooge gewesten van Piemont met taaijen arbeid een sober stuk broods aan den dorren grond ontwoekerden en een sober herders of boeren leven leiden, waren zij langs de weelderige oevers der Po

meestal zeer gezetene kooplieden. Daar Italien het overige Europa in beschaving en handel eeuwen vooruit was, bevonden de leden onzer secte zich durende de 13de eeuw aldaar in denzelfden welstand als de Doopsgezinden hier te lande vijf eeuwen later. Deze aanmerking vereffent het verschil tusschen vader EBERHARD en SANCHO: terwijl deze hen als gemeene handwerkslieden en boeren veracht, scheldt gene hen voor kooplieden. „Wie rijk en verdoemd „wil wezen," zegt de ijverige vader, „moet maar „bij u komen." Hetzelfde verschijnsel zag men hier te lande. Terwijl de Doopsgezinden in de groote steden van Holland en Zeeland vorstelijke kapitalen overwonnen, die spoedig de wereld in hare zeden en huizen bragten, bleef men ten platte lande op den trap des kleinen middenstands, waar de aartsvaderlijke grondbeginselen en gewoonten door eene eenvoudige levenswijze tegen den inval van het vreemde in schuts wierden genomen, en veel langer in stand bleven. Zoo hadden de Doopsgezinden in 1577 te Middelburg reeds vele groote winkels, terwijl zij aan de oevers der Haarlemmer meer of in het diepste van Twente en Vriesland in al de gestrengheid en soberheid van de Valdensen der 13de eeuw als landbouwers of handwerkers nog voortleefden.

Het was eene onmogelijkheid, dat nijverheid en welvaart, tot zulk eene hoogte als bij de Doopsgezinden gedreven, hun eindelijk in eene republiek geen groot gewigt moest bijzetten. Geene aristocratische regeringsvorm, gerugsteund door eene uitsluitende kerk, konde den invloed stuiten, welken deze

broodheeren oefenden op de duizenden, welke zij aan het werk en den kost hielpen. Ook was er geen natuurlijker of eerlijker invloed mogelijk, dan die ongevergd oprees uit de nuttige plaats, welke de Doopsgezinden in de maatschappij besloegen. Alle glans, die van titels en hooge ambten uitging, moest daarbij tanen in het oog van zulk een koelaardig en berekenend volk als de Nederlanders. Laat een enkel voorbeeld duidelijk verklaren, wat ik wilde zeggen. JOHANNES STINSTRA, Doopsgezind leeraar te Harlingen, wierd in 1742 door de staten van Vriesland geschorst in zijne dienst, en wel op grond, dat hij even als SOCINUS, niet geloofde, dat JEZUS God was, en dit ongeloof verspreid zoude hebben. STINSTRA was aan het hoofd eener gemeente, in wier bezit voor een groot deel de scheepvaart, de handel en de fabrieken der stad waren, zulks het werkvolk, dat van haar leefde, in het regeringlooze jaar van 1748 hem in triumf weder ten kansel verheffen wilde. STINSTRA ontdook die gunst. Hij wilde niet door eenen onstuimigen hoop, maar door zijne wettige overheid hersteld worden. Deze hulde was des te merkwaardiger, daar het volk, dat ze hem bragt, uit hevige Gereformeerden bestond. De leden der gemeente hadden scherpe vertogen ingeleverd tegen de afzetting van hunnen leeraar, welke de staten van Vriesland beantwoordden met hunne vrijmoedige taal voor oproerig te verklaren en hen deswege in eene zware geldboete te beslaan. Om deze rede alleen, daargelaten hun geloof, hadden zij alle aanspraak op eenig gezag in stadszaken verloren. Maar de logica van het gemeen

was anders. „ Zij hebben ons altijd brood gegeven," zeide het volk, „ zij zullen de belangen der stad „ ook zoo goed vertegenwoordigen als iemand," en met één wierden de aanzienlijkste leden der Doopsgezinde gemeente door het volk uit hunne huizen gehaald en hunnes ondanks met de deftigste leden der Gereformeerde gemeente naar de herberg Rome gedreven, om zich met elkander te beraden over de voorstellen, die van stadswege ter landsvergadering behoorden gedaan te worden. Dit exempel mag volstaan voor honderd anderen van die soort, welke ik uit de voornaamste steden en dorpen van ons vaderland zoude weten aan te halen.

De invloed, dien de Doopsgezinden naar beneden oefenden, had den anderen naar boven ten gevolge. Eene secte, die den room der arbeidende klassen op hare zijde had, moest de regering wel eenig ontzag inboezemen. Maar zij werkte ook nog regelregt in die rigting. Zij wierden de geldschieters der grooten, van welke zij hunne renten wel is waar met den hoed in de hand ontvingen, maar zoo weinig eenige vernedering verdroegen, dat dezen alle mogelijke redenen hadden om hen te ontzien. En hoe zoude in eenen vrijen handelstaat, waar verdiensten naar rijkdom en uitgebreidheid van handel berekend worden, eene secte niet gezien zijn, die door alle deelen der natie verspreid, om hare schatten en nijverheid gezegd mogt worden een der hoofdraderen te zijn van het groote werktuig van handel, scheepvaart en fabrieken in de republiek? Zoodra dus de constitutionele slagboom, die hun den weg tot landsposten versperde,

door de revolutie van 1795 was verbrijzeld, kon elk berekenen, welke de gevolgen moesten zijn. Zij wierden dadelijk in de gewigtigste ambten en betrekkingen getrokken. Onze tegenwoordige regering heeft of kent geen hooger belang, dan de steden door de eerlijkste en bekwaamste mannen, die tevens het vertrouwen der burgerij bezitten, zonder eenig aanzien van godsdienstige overtuiging, te laten besturen; wanneer wij nu hare keuzen naar dezen maatstaf beoordeelen, en tevens opmerken, dat er naar evenredigheid van getal geene secte is, die op verre na zoo veel stofs tot het ligchaam der stedelijke regeringen levert als de Doopsgezinden, dan moet men zeggen, dat zij hunnen ouden naam gedurende de laatste halve eeuw nog al tamelijk goed gehandhaafd hebben.

Ondertusschen was deze aanvaarding van openbare bedieningen eene revolutie in ons genootschap, niet minder groot dan de revolutie in den staat, die er aanleiding toe gaf. Het vernietigde het stellig leerstuk, dat de Christen om geene reden ter wereld den dood van zijnen natuurgenoot zoeken mag. Hiermede viel dus ook het verbod van den wapenhandel, die ter zelfder tijd door de onzen werd aanvaard, zoodat zij voerden voortaan het zwaard, en in het gerigte, en in den oorlog. Merkwaardig is 't, wat de doodstraf betreft, dat de wijsbegeerte en de ondervinding Doopsgezind begonnen te worden, toen wij het ophielden te zijn. Beiden immers stellen dagelijks meer de ongeoorloofdheid en de doelloosheid dier onmenschelijke straf in het licht, en schoon de wetten voortgaan haar te eischen, staan de konin-

gen onder den edelen invloed eener veldwinnende overtuiging, die naauwelijks gedoogt, dat er van tien gevelde doodvonnissen twee worden ten uitvoer gebragt. Onze overkleinkinderen zullen den dag zien, waarop het oude Doopsgezinde leerstuk zegeviert, en geene doodstraf meer in het Germaansche Europa zal geduld worden. — Behalve deze denkbeelden wierd met de aanvaarding van posten ook het beginsel vaarwel gezegd, om alle grootheid des levens te vlieden, en zich naar het tijdelijke met niets anders te bemoeijen dan zijne eigene zaken, en de belangen der kudde Christi, waarvan men lid was. Maar de grootste verandering greep plaats in de ontwrichting van het genootschap, die er een noodzakelijk gevolg van was. De leden kwamen als staatburgers, die zij nog nimmer geweest waren, in aanraking met de openbare belangen, de bestuurders en het gansche volk. Zij knoopten betrekkingen aan, en lagen zich verpligtingen en werkzaamheden op, welke zij tot nog toe niet gekend hadden. Zij moesten in beginselen en zeden spoedig gelijk worden aan degenen, met welke zij op zoo vele punten in aanraking waren. Deze toenadering tot de omringende maatschappij en de wereld buiten zich, was inwendige verwijdering van elkander. De betrekking van geestelijke bloedverwantschap wierd flaauwer gevoeld wat die der wereld meer hare regten met hare voordeelen en vermaken gelden deed, tot dat bij velen ten laatste onverschilligheid voor het genootschap in het algemeen en de gemeente in het bijzonder de plaats verving der innige betrekking, welke het hart eenmaal op-

beiden, ja, op elken broeder en zuster gevoeld had. Het spreekt van zelven, dat hierop uitzonderingen waren; dat er uitzonderingen op zijn gebleven tot den dag van heden. Maar uitzonderingen, wel verre van den regel te verzwakken, bewijzen den regel. BENTHEM zegt ergens, dat er voor de emanicipatie der Doopsgezinden reeds groote staatkundigen onder hen waren. Ter verklaring van dit beweren kan opgemerkt worden, dat de Doopsgezinden der 18de eeuw des te meer over den aard en de daden der regering redekavelden, wat hunne handen minder deel aan het roer hadden. Over het algemeen vrij ervaren in de geschiedenis, dachten zij over dit onderwerp niet zelden met juistheid, en door hunne middelen onafhankelijk, kenmerkten zij tevens hunne oordeelvellingen door eene vrijmoedigheid, die den regenten weinig smaakte. Een heer van aanzien waagde het eenmaal den Doopsgezinde SIMON STIJL deswege wel strengelijk te berispen, die antwoordde, dat hij de regering als de vertooning van een tooneelstuk aanmerkte, waarbij zij op het tooneel speelde, en hij in den bak zat om te kijken. „Ik beloof u," zeide hij, „zoo lang gij mij niet roept, zal ik nooit bij u op „de planken komen; nooit zal ik u ook uitfluiten; al„leen zal ik de vrijheid gebruiken, om te beoordeelen, „hoe elk uwer zijne rol vervult." „Maar in allen „gevalle wat geeft u regt," vroeg de regent, „om „ons te berispen?" „Omdat ik mijn lootje heb betaald," hervatte STIJL. — Doch zoodanige denkbeelden, en de volgende aanvaarding van ambten waren voorbereid geworden door eene andere groote omkeering in ons

genootschap, die vroeger in dezelfde eeuw plaats greep, en waarvan ik nu rekenschap hoop te geven.

De hoogere standen beelden zich somtijds in, dat zij even hoog in kennis als in rang boven gewone burgers zijn, door welken zij zich ook ongaarne raden laten, volgende liever hun eigen hoofd. Hieruit verklaart zich de roep van onwetenheid, die den Valdensen naging, en welke zij in bespiegelende wetenschap ook wel verdienden. Maar wat ieder mensch behoort te weten, wisten zij beter dan iemand, de godsdienst namelijk en hun ambacht of beroep. Zij verstonden geen Latijn. Noch Albigens noch Valdens kon de vragen der inquisitie in het Latijn beantwoorden; dit verweten hun de monniken, en dat verwijt verdienden zij. Maar niemand maakte zulk deugdzaam en fraai werk als zij, en zij verstonden meer van den bijbel in de landtale, dan de geleerden in het Latijn der vulgata. Men moet zich hier altijd eene secte voor den geest stellen, die geene kennis achte, dan die van dadelijke toepassing was op de bevordering van 's menschen tijdelijke of eeuwige belangen. Van die zijde beschouwt haar ook de jezuit GRETSER. De Valdensen met de Doopsgezinden vergelijkende, zegt hij, „dat beiden, schoon geene zonen naar de aca„demie zendende, echter geheel geene haters der „vrije kunsten waren. Zij geloofden alleen niet, „dat de wetenschap aan eene enkele plaats als eene „markt van geleerdheid te koop was, noch kenden „aan eenig ligchaam het regt toe om het verlof tot „onderwijzen als een privilegie weg te schenken."

Er moest evenwel een groot verschil van beschaving bij eene secte bestaan, die aan zulke verschillende voorwaarden van bestaan onderworpen was als deze. De boersche bewoners der valleijen van Piemont hadden genoeg te doen om in die onvruchtbare oorden aan hun dagelijksche brood te komen; om het onderwijs der jeugd, waarvan het hoog belang hun door de behoefte niet bewezen wierd, gaven zij weinig. Anders was het in Nederland, waar handel of fabriek ieder oogenblik de schrijf- en rekenkunst vorderden, en de middelen als de gelegenheden ruimer waren, om de kinderen te laten leeren. Reeds in de 16de eeuw treffen wij hier vele Doopsgezinde ouders aan, die er grooten prijs op stelden, dat hunne kinderen lezen en schrijven leerden. Deze trek der secte heb ik ook overal in de afgelegenste hoeken van het platte land bij boeren opgemerkt, die zelfs meesters aan huis lieten komen, wanneer de school voor de kinders te verwijderd was. Ik kan niet anders denken, dan dat deze lust tot kennis haren grond heeft in een godsdienststelsel, waarbij elk zijn eigen priester was, en dus moest kunnen lezen, om dagelijks de schriften te onderzoeken, en er zich zelven en anderen uit te stichten. Hiertoe werkte krachtig mede het liefdeprediken en het voordragen van gedeelten van kerkredenen in de opene vergaderingen, waarvan ik boven melding maakte. Wie dit bestonden moesten lezen, nadenken en stellen, de drie voorwaarden om een geregeld hoofd te krijgen, en wijl niemand iets van het blad las, leerden zij tevens hunne gedachten vrij geregeld voor de vuist uit te

drukken. Hierdoor had zich eene grondige kennis van de godsdienst door het geheele ligchaam der secte verspreid, die thans, nu de leden leeken zijn geworden, die het onderzoeken en leeren aan den geestelijke overlaten, te vergeefsch onder ons gezocht wordt. Wanneer ik mij herinner met welk eenen ijver en kennis dorp-vrouwen nog in mijne kindschheid de kenmerkende leerstukken der Doopsgezinden wisten te verdedigen, dan moet ik betuigen, dat dit een staat van zaken was, van wien het tegenwoordig geslacht zich zelfs geen denkbeeld vormen kan.

Het konde niet missen, of dit onderzoek naar het hemelsche stemde den geest tot nasporing van waarheid in 't algemeen. Voorheen hadden de Doopsgezinden weinig omgang buiten huis; in herbergen kwamen zij niet; al de uren dus, die van het bedrijf overschoten, en welke wij in de koffijhuizen slijten, bragten zij in den huisselijken kring door, alwaar zij dan den tijd korteden met iets te lezen of te werken voor hunne liefhebberij. Waren zij daartoe werktuigen of boeken noodig, om hunne middelen behoefden zij zich niet te bekrimpen, en zoo kwam tijd en gereedschap bij groote lust tot onderzoek. Velen oefenden zich in geschiedenis en aardrijkskunde, altijd met groote atlassen voor zich. Lambert ten Kate gaf les aan de huizen; maar onder de bedrijven gaf hij twee dikke quartijnen uit, waarin al de Germaansche talen voor 't eerst als tongvallen van dezelfde algemeene taal wierden voorgesteld en ontwikkeld. — Maar nergens neigde hun koele en berekenende aard meer toe dan tot wiskunde, de hoogere

rekenkunst, de werkdadige landmeetkunde, en de sterrekunde. Het maken van allerhande zonnewijzers was zeer algemeen onder hun, en niet weinigen bragten het zoo verre, dat zij eclypsen uitrekenden. Allerwege vond men bij de meer begoedigden kabinetjes, hier van penningen, daar van schelpen of vlinders; elders van keurige teekeningen. De meesten hadden een boekerijtje, waarin de beste reisbeschrijvingen en werken over stellige wetenschap eene eerste plaats besloegen. Geen genootschap verdiende dus minder den algemeen aangewrevenen blaam van onwetenheid, dan dat der Doopsgezinden. Maar zij knutselden zonder vertooning in stilte voort; zij voerden geenen titel van meester of doctor, zijnde tevreden met de kennis van doctores; en wat hunne domheid voldong, zij bezaten geene predikanten, die hunne theologie van de academie gehaald hadden. Deze bron hunner kennis en beschaving was de hoofdtitel hunner onwetenheid! — Waar ik ooit oude Doopsgezinden aantrof, nimmer vond ik hen ruw, onbeschoft, of ongemanierd in hunne uitdrukkingen. Zij waren zedig, zacht, bescheiden, ongekunsteld wellevend; het waren met één woord, hoe gering van stand of middelen, altijd fatsoenlijke menschen. De redenen van godsdienst, die voor deze eigenschap waren, zijn boven aangegeven; ik zal er hier nog bijvoegen, dat de algemeene beschaving van den geest eene evenredige beschaving in de manieren moest met zich brengen. Want zoo weinig kunnen wij van de vrije kunsten niet leeren, of zij zullen onze zeden verzachten en ongemanierdheid bannen.

Deze algemeene en steeds meerderende beschaving had de strekking, om eindelijk de behoefte naar godsdienstig onderwijs een geheel vreemd karakter bij te zetten. De ouden waren tevreden, wanneer de broederlijke vermaninge hartelijk ware, en gegrond op de eigene woorden van Jezus, hen ten goede opwekte. Maar nu wilden zij wetenschap bovendien, en bewijzen aan de wetenschap ontleend; ja, velen begonnen den neus op te halen van den tongval en de platte spreekwijzen, in welke de vermaners zich uitdrukten. Want daar het volgens de denkwijze der oude Doopsgezinden vooral op de goede meening en opbouwing in 't goede aankwam, stoorden zij zich aan keurige taal zoo weinig, dat zij zich van de dagelijksche volkstaal in de vergaderingen bedienden. De bewoners van het platte land in Vriesland, bij voorbeeld, zijn tweetalig; zij spreken in het Vriesch, en hooren de godsdienst in het Hollandsch. Maar de meeste broeders onder de Doopsgezinden bragten hunne vermaningen in het Vriesch uit, waarvan een vermaner te Langweer, smid aldaar, tot aan onze dagen, het laatste voorbeeld wekelijks in de gemeente te Balk gegeven heeft. Zij die deze behoefte eerst ontdekten, en den minsten lust gevoelden om bij voortduring als sprekers op te treden, waren de rijkste en aanzienlijkste leden der gemeenten. Toen dezen het liefdewerk nederlegden, bleven er geene anderen dan geringe burgertjes of dienstbaren over, hetwelk niet strekte om de achting voor de oude wijze van vermanen te verhoogen. In de groote steden, waar de beschaving hooger en ook algemeener

dan ten platten lande was, werd daardoor de behoefte naar wetenschappelijke kerkredenen verdubbeld, tot dat ten laatste eenigen de godgeleerdheid als de wetenschap van hun beroep beoefenden, maar in voorvaderlijke vereeniging met eene andere kunst, die bij de vroegere volken nimmer vreemd aan het priesterschap geweest was.

De barbes der Valdensen in de valeijen van Piemont oefenden onder hunne geestelijke bezigheden de genees- en heelkunst tevens, zoodat zij niet slechts de geneesmeesters der zielen, maar der ligchamen tevens waren. Ik ken den oorsprong dezer instelling niet. In het algemeen was de geneeskunst bij de oude volken in handen der priesters; ook komt 't *mij* zeer waarschijnlijk voor, dat de perfecti en de barbes met al het overige, ook de taak om kranken te genezen, van de apostelen hebben overgenomen. Het is langs dezelfde onnavolgbare sporen, van welke ik vroeger sprak, dat zich die instelling onzer vroegste geloofsgenooten tot de Nederlandsche Doopsgezinden heeft voortgeplant. Genoeg, het is eene daadzaak, dat de eerste zoogenaamde gestudeerde predikanten der Doopsgezinden in den regel doctoren in de medicijnen waren. Terwijl zij aan de academie de geneeskunst leerden, hielden zij tevens collegie in de uitlegkunde der h. schrift, waartoe onze groote literatoren goede gelegenheid gaven, en somtijds ook in de kerkelijke geschiedenis; maar verder schijnt dit onderwijs daar niet te hebben kunnen loopen. In het genootschap zelven waren steeds eenige uitmunters aanwezig, die hun de kenmerkende leerstukken

der Doopsgezinden uitlegden. In de gemeente, waar zij beroepen wierden, kregen zij de geneeskundige praktijk van alle de leden, en wat zij hier mede verdienden, strekte om de jaarwedde, die niets of uiterst gering was, goed te maken. De beroemdste onder deze predikers waren zeker ANTONIUS VAN DALE en GALENUS ABRAHAMSZ. De laatste, die ter mijner kennisse kwam, was PETRUS BELKMEER, tot doctor in de medicijnen bevorderd te Harderwijk, en sedert 1734 tot 1754 en langer leeraar onder de Doopsgezinde gemeente te Enschede.

Deze middenweg, die door de behoefte aangewezen wierd, was geenszins berekend om aan hare eischen, die dagelijks algemeener en dringender wierden, te voldoen. Niet altijd werd er een leeraar gevonden, toegerust met genoegzame wetenschap, en te gelijk genegen om jongelingen voor den kansel op te leiden; ook zijn huis was zelden ingerigt om hen in den kost op te nemen. En hoe weinigen hadden het hoofd of het geld, om bij de spoedige uitbreiding der wetenschappen twee zulke vakken als de theologie en de medicijnen in hunne studie te vereenigen? Alles was afhankelijk van zulke toevalligheden als de geneigdheid, de aanleg en de omstandigheden van bijzondere personen zijn. Toen de zaken op dit punt stonden trad de gemeente het Lam te Amsterdam te voorschijn, en toonde, dat hare grootmoedigheid haren rijkdom evenaarde. Zij rigtte nevens zich eene kweekschool op, met eenen hoogleeraar aan het hoofd, om jongelingen langs den koninklijken weg voor den predikstoel op te leiden. Nu kreeg

ons genootschap een geheel ander aanzien. De blaam, dat wij de wetenschap verachteden, was hiermede in de oogen van het oppervlakkige algemeen uitgewischt. De glans van den zetel onzer wetenschap wierd verhoogd door zijne plaats in eene wereldstad, die tevens het middenpunt van den handel en den rijkdom, en dus van de magt der republiek, was. De studenten hielden hunne letterkundige collegien in Grieksch, Latijn en Semitisch bij de uitmuntende hoogleeraars van het Amsterdamsche athenæum, terwijl zij tevens deelden in het onderwijs der niet minder beroemde hoogleeraren van het seminarium der Remonstranten. De omgang in eene groote handelstad ontnam hun de bekrompenheid, die aan het platte land en de kleine steden eigen is, en gaf tevens hunne dikwerf boersche zeden eene vrijheid en gemanierdheid, die bij de hoogere standen de eerste aanbeveling van eenen geestelijke zijn. Deze kweekschool, door eene enkele gemeente opgerigt, diende zoo wel om in de algemeene als hare eigene behoeften te voorzien; want niets belette anderen om van hare kweekelingen gebruik te maken, dan de meerder vrije denkwijze der oprigster. De Sonnisten, die strenger dachten, leiden tot het begin dezer eeuw hunne predikanten op bij leeraren van hun gevoelen, waarvan wijlen de geleerde en brave Messchaert, zoo ik mij niet geheel bedriege, een der laatsten was. De keuze echter tot hoogleeraren viel in den loop der gansche 18de eeuw op zulke bekwame en waardige mannen; de gelegenheid tot de voorbereidende studien was te Amsterdam zoo

uitgezocht, geregeld en gemakkelijk, en in het algemeen overschenen de kweekelingen, en door talenten, en door manieren alle de anderen, die elders gevormd waren, zoo verre, dat eindelijk de gemeenten geene andere gestudeerde predikanten namen dan van de kweekschool te Amsterdam.

Zoo had men dan eigenlijk gezegde geestelijken in ons genootschap, voor den geestelijken stand van der jeugd af opgevoed; door hooger wetenschappelijk, door academisch onderwijs gevormd, en door een collegie van curatoren naar den vorm tot den geestelijken stand geordend. Dit was hunne eenigste bestemming; het was hun beroep, en zij leefden van het altaar, hetwelk zij bedienden. Zij namen ook het ordegewaad der geestelijkheid aan, hoed, mantel en bef, welke men nooit onder ons gezien had; zij alleen betraden voortaan den kansel, en bedienden doop en avondmaal; zij vertegenwoordigden de gemeente naar buiten, en kwamen in den regel aan het hoofd van den kerkenraad, die haar bestuurde, en zij namen dus met de magt en de eigenschappen ook den titel der Hervormde predikanten aan; men noemde hen *dominés*, heeren en meesters. Wat te voren allen mogten doen, deed nu een alleen, en het groote onderscheid tusschen leek en geestelijkheid, tot dus verre den Doopsgezinden onbekend, trad nu voor het eerst onder hen op, zoo dat het leerstuk van CHRISTUS, elk zijn eigen priester, hetwelk ook hun leerstuk steeds geweest was, voor altoos door hun wierd opgegeven.

Bij het begin der reformatie waren er doortasters,

nu zoude men zeggen radicale hervormers, die de priesterschap, volgens de leer van JEZUS, met wortel en tak wilden hebben uitgeroeid. Onder anderen herinnere ik mij, dat de rector PETRUS BLOCCIUS van Leiden ergens zeide, dat hij liever de vermaningen van JAN WILLEMS, eenen schoenmaker te Utrecht, hoorde, dan den domproost of den paus. „Ghy roept," schrijft hij aan de Roomschen, „het is schoenmakers, wevers, corfmakers, ende visschers werk, „maer dese ambachtslieden zoude ick liever de „waerheid hooren prediken, dan de logens van den „paus." En elders nog zegt hij, „Ick kenne te „Heidelberch een godtvreesende man JAN DE MONT „van Goch, welk noch Latijn noch Grieksch weet, „als oock JAN ARENTS, de corfmaker, predicant te „Amsterdam; maer dese twee predicanten soude „ick liever hooren dan alle Scotisten van Parijs oft „Loven, Witteborch," enz. Het onderscheid tusschen geestelijkheid en leek echter had in den loop der eeuwen zulke diepe wortelen in den menschelijken geest geschoten, dat geene reformatie, hoe geweldig en doortastend anders, de zaken konde terug brengen op het punt, waarvan de kerk in JEZUS was uitgegaan. De reformateurs sloegen tusschen deze twee uitersten eenen middenweg in, die zoo veel van het zuivere euangelium opnam, als met den toenmaligen stand der geesten, ik mag er bijvoegen, van hun eigen hoofd, bestaanbaar was. Daar de leer van JEZUS eene maatschappij onderstelt, oneindig zuiverder en edeler dan die wij bewonen, is aan het protestantisme de taak opgedragen om trapsgewijze het

zuivere euangelie in de godsdienstige belijdenis der volken overtebrengen, al naar mate hunne zedelijke en verstandelijke beschaving de vatbaarheid en de behoefte toonen om er meer van aan te nemen. Zoo wel zij, die alles van CHRISTUS en niets van den mensch willen hebben, als zij die bijkans niets van den onvervalschten CHRISTUS en alles uit zich zelven willen hebben, doen CHRISTUS voor de wereld verloren gaan. Het protestantisme is de bemiddelende kracht, die JEZUS met de wereld, gelijk zij is, vereenigt, en daar JEZUS steeds dezelfde blijft, de wereld echter verandert, zoo zal ook de middelares hare voorslagen naar die veranderingen moeten wijzigen. Neen! De reformatie moet nog in hare heerlijkheid verschijnen. Tien eeuwen zijn er noodig geweest om de kerk van JEZUS vol misbruiken te brengen, en er worden tien andere gevorderd om die misbruiken op te ruimen, en de kerk terug te brengen tot haar punt van vertrek in JEZUS CHRISTUS. De proef, welke de Valdensen en Doopsgezinden genomen hadden, bevestigt mijne stelling. Vijf eeuwen ten minste hadden zij de grootsche en menschveredelende stelling van JEZUS, elk zijn eigen priester, gehandhaafd. Maar op zulke onvolkomene grondslagen zijn onze tegenwoordige maatschappijen gevestigd, dat uit onze beschaving en welvaart zelve de onmogelijkheid opprees om dit leerstuk vol te houden. Wij kwamen eindelijk uit op het priesterambt, gelijk het door de reformateurs gewijzigd was. Want welken naam wij aan onze tegenwoordige leeraars en die der protestanten geven, zij vormen altijd een priesterschap,

waaraan alleen sommige beroepsbezigheden ontbreken, die door onze belijdenis gewraakt worden. Ook in dezen hebben de protestanten en de Doopsgezinden elkander niets te wijten. Ten tijde der reformatie lieten beiden dit punt omtrent in den staat, waarin zij het vonden bij de kerk, waarin zij opgevoed waren, en nadat de Doopsgezinden meer dan twee eeuwen op dat punt waren blijven staan, hebben zij eindelijk het priesterambt, gelijk het bij de protestanten bestond, overgenomen.

Deze toenadering tot het protestantisme was een groote sprong, die meer andere in zijn gevolg had. Een der merkwaardigste was zeker, dat de leden minder voor zich zelven denkende de beslissing van geloofspunten meer aan den geestelijke overlieten, en aangezien de kweekelingen derzelfde school eerlang aan het hoofd van alle gemeenten kwamen, zoo waren het de gevoelens dier school, die overal triumfeerden en dezelfde denkwijze, met vernietiging van elk vroeger verschil, door het gansche genootschap verspreiden. De denkwijze van het kweekschool, of liever der gemeente, die de kweekschool opgerigt en haar den toon gegeven had, wierd die van 't geheele genootschap; en daar deze rigting lijnregt inliep tegen het systema der heerschende kerk, zoo was de invoering van den geestelijken stand op denzelfden tijd onze toenadering tot en afwijking van haar.

De rigting der denkbeelden van de Lammisten, en ook van alle leerstellingen, die buiten het kenmerkende des genootschaps omliepen, waren uitgemaakt

Arminiaansch; het is onnoodig te zeggen, dat het dagelijksche onderwijs, hetwelk de Doopsgezinde studenten bij den Remonstrantschen hoogleeraar genoten, krachtdadig in dien zin medewerkte. Wat dus prædestinatie, drieëenheid of voldoening betrof, van deze leerstukken trok men eerder medelijdend de schouders op, dan dat men ze ernstig bestreed. Mijn overleden vriend en voorganger te Bolsward, SIMON MENALDA, die collegie bij A. A. VAN DER MEERSCH had gehouden, heeft mij verhaald, dat de hoogleeraar eenmaal in zijne tegenwoordigheid aan eenen hevigen verdediger der godheid van JEZUS gevraagd had, „Gij „beweert dus, dat de godheid aan het kruis gestor„ven en na drie dagen weder opgestaan is. Maar „zeg mij nu eens, wie gedurende die drie dagen „het interregnum des heelals heeft gehad?" Uit dit voorbeeld kan men gemakkelijk den geest van 't overige onderwijs toetsen. Maar er was iets in den boezem van ons genootschap zelven, hetwelk dezen geest meer ontwikkelde en dagelijksch nieuwe krachten schonk. Dat koele, voorzigtige en wikkende in den aart der Doopsgezinden had, gelijk boven getoond wierd, hunne aandacht bij voorkeur geleid op de wiskundige wetenschappen. Voeg hier bij, dat de eerste wetenschappelijke leeraars, die het kweekschool vooraf gingen en voorbereiden, in den regel geneesheeren waren, dus ondertasters van de stoffelijke natuur van den mensch, en ieder mijner lezers, die het boek de *religione medici* kent, zal zonder mijne hulp kunnen berekenen, dat de rigting der Doopsgezinde theologie geheel wijsgeerig moest zijn.

De drie eerste hoogleeraren NIEUWENHUIS, OOSTERBAAN en HESSELINK waren uitmuntende physici, die aan hunne studenten bij de theologie ook collegie gaven in wis- en natuurkunde, zijnde daartoe in staat gesteld door een uitgelezen en kostbaar kabinet van physische instrumenten, hetwelk de gemeente aan hare dochter de kweekschool geschonken had. Alle studenten verlieten haar naar éénen, velen na eenen dubbelden cursus van physica en mathesis te hebben bijgewoond, en de geest gewend aan wiskundige gevolgtrekkingen verschenen zij op den kansel. Dit was het graf der orthodoxie, en het kon niet anders. Want de *philosophie* en de orthodoxie gelijken op den ijzeren en den aarden pot, die ongemoeid met elkander de rivier afdrijven, tot dat de ruk van eenen dwarlstroom de potten tegen elkander stoot, waardoor die van aarde breekt en in scherven naar beneden zinkt, terwijl zijn ijzeren makker rustig op de wateren voortdrijft.

Het was onder deze school, dat het genootschap zijn hoogste aanzien bereikte, niet alleen door het karakter en de talenten harer kweekelingen, die in vele plaatsen den toon gaven en de vrijen van denkwijze uit andere genootschappen onder hun gehoor kregen, maar ook door de letterkundige inrigtingen, als bij voorbeeld TEYLERS genootschap, die van hun ontworpen waren of op hun aanraden tot stand kwamen. Als voorbeelden van den geest dier leerlingen mag ik noemen KLAAS DE VRIES, bij zijne godgeleerde kennis een uitstekende wis- en natuurkundige, beroemd, en door den eenigen HULSHOF verheer-

lijkt, wegens de wondere bevalligheden zijner natuurlijke welsprekendheid. Verder WILLEM DE VOS, die bij een geoefend kunstoog overvloeide van allerlei wetenschap; die een goed natuurkundige, schrander wijsgeer, luimig volksschrijver was; bovendien als prediker hoogst oorspronkelijk in zijne denkbeelden, en als mensch gekenmerkt door eene rondborstigheid, die zijne onbegrensde goedhartigheid evenaarde. Maar het uitgedrukte beeld dezer school was eigenlijk de onvergelijkelijke HESSELINK, mijn leermeester, die, helaas, mijnen academischen tijd niet mogt uitleven. Hij had van nature eene verwonderenswaardige helderheid van aanschouwing, die niets onbestemds in de omtrekken eener waarheid voor hem overliet; eene gave, welke hij door eene grondige beoefening der wis- en natuurkundige wetenschappen en van het natuurregt nog veredeld had. Daarbij kwam het talent, om niet alleen in deze wetenschappen zelve, maar ook in uitlegkunde en godgeleerdheid, het denkbeeld met dezelfde helderheid, die 't bij hem had, in zijnen leerling over te gieten; want noch zijne kalmte noch zijn geduld kenden in dit opzigt met trage verstanden een einde. Nooit trof ik iemand in den loop mijns levens aan, die, zonder zelf eene schitterende stem te bezitten, zulke juiste begrippen als hij vormde van uiterlijke welsprekendheid; bovenal was hij fijn in het onderscheiden van stem en gebaarden, die aan elke bijzondere soort van gebondenen en ongebondenen stijl voegde. — Zijn ligchaam neigde tot gezetheid, die hem wel stond. Hij had waardigheid in zijne minste bewegingen, die

echter niet vele waren. Zijn oog was snel en liefelijk minzaam; zijn gelaat mannelijk en deftig, maar overtogen van het waas eener kinderlijke goedaardigheid, waardoor hij aller harten innam en de toon zijner stem zelfs eenigzins gebroken en verteederd wierd. Hij maakte een groot onderscheid tusschen de leerwijze van eenen kostschoolhouder en eenen professor; immers hij behandelde ons als zijns gelijken, ik zoude háast gezegd hebben, als groote heeren, en die beleefdheid kwam hem met tiendubbelden woeker, van onbegrensden eerbied terug. Neen; eerbied is het woord niet, maar kinderlijke hoogachting en liefde. Niemand heeft 't ooit gewaagd hem te plagen, of ook het minste teeken te geven van verwaarloozing. De verachting der overigen ware zijn lot geweest. Zoo lang hij leefde, heeft slechts één denkbeeld den boezem van alle zijne leerlingen bezield, hunnen goeden meester geen enkel oogenblik van verdriet te geven; en toen hij stierf, en wij hem de laatste eer bewezen, was 't minder door de lofspraak van leerlingen, dan den stillen traan van beroofde zonen, die over den grafheuvel hunnes vaders vloeide.

Wegens de rigting mijner studien heb ik al de jaren, die er sedert mijnen academie-tijd verliepen, in eene volkomene afzondering van de theologische wereld doorgebragt. Hierdoor onbekend met den verderen gang der kweekschool, kan ik alleen stil staan bij eene omkeering in den geest van ons genootschap, die in deze oogenblikken wordt voorbereid of reeds tot stand is gebragt, en overigens wereldbekend is. De meeste leeraren namelijk, die in de jongste jaren de

bediening aanvaarden, wijken in strekking en toon van prediken merkelijk van hunne voorgangers af. Bij dezen stonden de goede werken op den voorgrond; bij genen het geloof, het geloof zelfs in erfzonde, voldoening en prædestinatie: dezen werkten op het gezond verstand; genen op de aandoeningen: dezen bragten hunne kerkredenen uit op eenen deftigen, dikwerf koelen toon; genen werken met beweende en gemoedelijke trillers. Indien iemand mij vraagt, wie in dezen gelijk heeft, ik mag hem niet antwoorden; maar vraagt hij, welke de waarschijnlijke gevolgen zullen zijn, dan zou ik zeggen, dat met deze verandering het bestaan des ganschen genootschap op het spel staat. De geschiedenis der bijzondere gemeenten leert, dat waar deze gevoelens veld wonnen, het grootste deel der leden spoedig tot eene gemeente der hervormde kerk overging, waar de gevoelens der tegenwoordige separatisten heerschende waren, blijvende alleen de weinigen, die nog in tijds wakker wierden. Zoo verloor onder anderen de gemeente van Hindelopen, die eenmaal uit duizend en meer leden bestond, in een enkel jaar eenige honderden harer leden. En deze overgang lag geheel in de natuur der veranderde begrippen. Want wat men van de orthodoxie moge stellen, niemand zal haar de eer betwisten, dat het een systema zij, een goed gesloten en zamenhangend geheel, waarvan het eene leerstuk het andere met zich brengt, zoodanig dat hij, die de voldoening [geen verzoening], de prædestinatie en de erfzonde aanneemt, bij slot van rekening den kinderdoop niet missen kan, en dus, wil hij

zijn geweten kwijten, in den schoot eener andere kerk moet over gaan. Bovendien, wanneer iemand zich zelven vraagt, waarom hij een bijzonder genootschap ten koste zijner eigene beurs ophoudt, en dan naauwelijks eenig onderscheid ziet tusschen zijne gevoelens en die van andere gezindheden, alsdan moet bij de minste aanleiding het kleine in het groote vervloeijen. Maar zal 't den jongen leeraren gelukken hun gevoelen bij de meerderheid veld te doen winnen? Ik geloof, dat de heeren alle mogelijke kanten van geluk aan hunne zijde hebben. Vooreerst spreken zij volkomen in den geest hunnes tijds. De vaart, welke de liberale begrippen sedert de helft der vorige eeuw namen, was zoo vervaarlijk, dat zij hun doel voorbij schoten, waaruit eene tegenrigting in alle de kerkgenootschappen van Europa ontstaan is. In 't zelfde oogenblik worden de jesuiten en de kloosters hersteld; wemelen de protestantsche genootschappen hier, in Duitschland en in Scandinavien van separatisten, en pogen jonge leeraren, hun systema van orthodoxie ten zoen, de wijsbegeerte uit de godgeleerdheid der Doopsgezinden te bannen. Voeg hier bij, dat zij overal harten aantreffen, wel geneigd om de opofferingen, die aan de goede werken der vaderen verknocht zijn, te verwisselen met het geloof en het gevoel van onmagt, zoo deze gewisser ter zaligheid leiden. Zijn ook de strenge begrippen der orthodoxie niet oneindig meer dan de zedeleer van Jezus berekend om het gemoed te roeren en de verbeelding te ontvlammen? En verwekken zij niet eene vurige aanhankelijkheid aan den

verkondiger, en eene bewondering van zijn onderwerp en talenten, op welke geen christelijke zedeprediker eenige aanspraak kan maken? Ontneem aan MILTON, ontneem aan KLOPSTOCK de steile leerstukken der orthodoxie, en de grondslag hunner heldendichten, die alleen magtig was zoo grootsche denkbeelden op te wekken, is vernietigd. Vooral geldt dit de vrouwen, die wegens eene grootere gevoeligheid van hart en eene bewegelijker verbeelding, meer voor de indrukken van gemoedelijke tafereelen dan de koele rede vatbaar zijn. Wie nu als leeraar het vrouwelijk geslacht heeft gewonnen, bezit eene voorspraak bij de mannen, die den triumf zijner zaak in duizend gevallen voldingt. Wanneer er als voorheen eene juiste kennis van den breeden leerstelligen en historischen grondslag onzes genootschaps bestond, alsdan zoude die verovering moeite kosten; maar nu er allerwege onwetenheid en bijgevolg onverschilligheid omtrent dat onderwerp heerschen, kan ik geenen ernstigen tegenstand verwachten. Er zijn, wel is waar, door alle gemeenten nog wakkere geesten verspreid, welken de stellingen der orthodoxie raauw op het lijf vallen. Maar ook dit zullen de jongere leeraren mijden door eene zwevende, nevelachtige en onbestemde voorstelling, die laat gissen, wat men nog verzwijgt, en achter een donker glas de leerstellingen laat schemeren, welke zij eenmaal in haar volle licht en met scherp geteekende omtrekken, zoodra de tijd rijp is, voorstellen. Nog eene hoop is het genootschap gebleven, dat zij doorslaan en niet bij on-

merkbare overgangen maar in eenen sprong tot het gedreigde punt doorbreken. Dan worden allen wakker, gelijk het voorbeeld van twee gemeenten leert, waar de separatisten der hervormden de Doopsgezinde kerken vullen, en men het voorbeeldelooze teeken des tijds ziet, dat eenige leden hunne kinderen door hervormde predikanten onderwijzen laten, ten einde hun nog eenen zweem van Doopsgezinde beginselen houden te laten. Ik behoef niet te zeggen, hoe vurig dezen wenschen, dat hun leeraar op den kansel der separatisten mag overgaan, wier beginselen hij met volle overtuiging verkondigt.

Genaderd aan de gevaren, die ons genootschap dreigen, rijst natuurlijk de vraag op, hoe eene secte, oorspronkelijk door de geringen gevormd, midden door de magtigste vijanden heen, en zonder een' hand tegen hunne woede te mogen uitsteken, zoo vele eeuwen achter elkander tot op dezen dag haar bestaan heeft kunnen voortslepen? Zij heeft daarmede het verhevene raadsel opgelost, dat de leer van Jezus aan haar zelve over gelaten zich zelve genoeg is, en zoo weinig de bescherming van aardsche magten behoeft, dat zij, blijft zij slechts zuiver gelijk zij uit den hemel viel, hun vereenigd geweld braveren kan.

Magtiger en gevaarlijker vijanden had de Roomsche kerk, naar het eenparig getuigenis harer verdedigers, nimmer gehad dan in de Valdensen. Zij gespte dan ook alle wapenen aan om dit duizendhoofdig en tevens onzigtbaar monster te verpletten. De vloek van God drukte op het plek, dat een Val-

dens bewoonde. „ Oorlog en oproer, honger en pest „ zijn daar, zegt Vader EBERHARD, waar gij zijt." En wanneer zij dan antwoordden, „ Wij doen nie- „ mand leed," voer men hun tegen, „ Niet om uwe „ kwade werken, maar om uw ongeloof bezoekt God „ het ongelukkig menschdom, even gelijk JEZUS geene „ teekenen wilde doen om het ongeloof der genen, „ die ze hem vroegen." Dus geen bedwang, alleen verdelging van dit gebroedsel kon een einde aan de rampen van kerk en staat maken. In deze pers zoude der secte het aanzijn onmogelijk zijn geweest, indien haar bestaan aan eene eeredienst ware gebonden geweest. Maar zij had noch kerk, noch luid gebed of gezang, noch priester, noch zelfs eene zitplaats noodig. Geheel het koningrijk Gods was in hun lieden, en gelijk het daar niets van het aardsche behoefde, was 't ook daar tegen aardsch geweld beveiligd. De vervolging was eigenlijk de natuurstaat dezer secte; hare apostolische armoede, hare afsterving en spening van het aardsche, hare eeredienst, hare gansche wijze van doen en zijn, was er op berekend. Met één woord, een staat van lijden was het element, waarin zij, gelijk de vogelen in de lucht en de visschen in het water, welig tierden en zich voortplanteden. Zoodra zij uit dit element in den schoot van vrijheid en rust wierden overgebragt, minderde hunne inwendige kracht naar mate hunne uitwendige door welvaart en rijkdom vermeerderde. Ten tijde der reformatie, toen de Valdensen onder den naam van Doopsgezinden of Herdoopers met dubbelde woede vervolgd werden, begrepen dit

reeds de rederijkers, toen zij eene tooneel-vertooning gaven, waarvan JUSTUS VAN EFFEN het onderwerp in dezer voege opgeeft. „ De rederijkers verscheenen „ alle in de gedaante van booze geesten, om met elkander te overleggen, hoe ze best in de nieuwsgezinde de godsdienstigheid, die zo vierig scheen, „ weder zouden doen verflaauwen, en eindelyk geheel „ uitdoven. Tot velen zagen ze makkelyk kans, mids „ de eenen door strikken van overdaad, door brassen en zuipen, lichtelyk ten verderve waren te brengen, en anderen door den dollen yver om kerken „ te plunderen, en geestelyken te mishandelen, tot „ groote hinder van den voortgang der reformatie. „ Dog tot de Herdoopers wisten ze geen raad; een onnozel, eenvoudig, afgescheiden volk, door niemand „ verdeedigt en van 't gebruik van oorlogswapenen „ ten uitersten afkeerig. Vastigheid aan de aarde en „ aardsche goederen hadden ze niet, en zelfs hadden „ ze geen' lust tot derzelver bezitting, gedwongen „ van d'eene naar de andere plaats, wegens de hitte „ der vervolgingen, te vlugten. Derhalven was 'er nergens een handvatzel te vinden, by het welk die „ godvrugtige gezinte was weg te slepen, en de booze geesten, na lang overleg, vertrokken radeloos en „ moedeloos van het tooneel! Maar wat gebeurt 'er? „ Een van hunne makkers al hinkende van agter het „ gordyn weder te voorschyn komende, doet hen te „ rug komen door een luid geschreeuw, dat hy een „ onfeilbaar middel had uitgevonden: en gevraagt „ zynde, welk? antwoordt hy in dezer voegen: Wy „ zullen de vervolgingen staken en die luiden vrye

„ tyden verschaffen, in dewelken zy hunne harten
„ zullen beginnen aan de aardsche goederen te hech-
„ ten: hunne liefde voor dezelven zal allengskens hun-
„ nen yver voor het goddelyke verkoelen, en meer
„ en meer uitblussen. Door zuinige naarstigheid zul-
„ len ze ryk worden, en ryk zynde tot weelde en dar-
„ telheid uitbarsten. Aldus zullen wy hen lichtelyk
„ afleiden tot herbergen, comparitien, pleiten en
„ rechten; tot bouwen van groote prachtige huizen,
„ en kostelyke hofsteeden, en 't geen meer de liefde
„ der waereld na zig sleept."

Ten tijde der reformatie kan men de Doopsgezinden beschouwen als de radicalen, de protestanten als de gematigde hervormers, die in het zuiveren maat hielden en halver wege bleven staan. Van alle de leerstellingen geene enkele over laten, die niet met uitdrukkelijke woorden door Jezus geboden was! de eeredienst niet wijzigen, maar met al haren ommezwaai van gebouwen en plegtigheden uitroeijen! hoe veel meer gehaat moest eene secte met zulke grondstellingen zijn dan de protestanten, die van het oude nog veel onder nieuwe vormen lieten staan? Dit was dan ook de reden, dat de kerk 't op de Doopsgezinden in het midden hunner weerloosheid met meer woede geladen had dan iemand der overige nieuwlichters, die met den degen in de vuist tegen over haar stonden. Het oproer van Munster echter bragt het jammer der Doopsgezinden ten top, door hen tusschen twee vuren te gelijk in te jagen. De Roomschen verdubbelden eene vervolging, welke zij door den opstand der ongehoordste

geestdrijverij geregtvaardigd zagen, en de hervormers, die in den blaam der wederdoopers als bondgenooten deelden, konden geene betere ontschuldiging vinden, dan de broeders der wederdoopers met al hunne magt te vervolgen en te onderdrukken. Terwijl de oude kerk hen op schavotten en brandstapels deed sneven, liet Zwinglius hen in Zwitserland bij hoopen verdrinken, Elizabeth in Engeland verbranden, en waar de verdraagzaamheid groot heette, was het ter naauwernood, dat men hun eene plaats toestond om adem te halen. In het geloof der secte was ook veel, dat haar buiten de burgerlijke maatschappij, gelijk die toen was ingerigt, sluiten moest. Het was een rad, dat nergens in het werktuig van staat op paste. De gehoorzaamheid aan wet en overheid knoopte zich in vele steden aan het doen van eenen jaarlijkschen eed, die den Doopsgezinden verboden was. Te Straatsburg onder anderen, waar zoo velen der secte scholen, was een jaarlijksche zweerdag van alle de burgers. Het bestaan der steden was gegrond op de verdediging door hare gewapende schutterijen. Wat deed men met inwoners, die geen hand wilden uitsteken, om de stad tegen hare vijanden te beschermen? In deze omstandigheden namen de Doopsgezinden veel hunne toevlugt op het platte land. Maar wat hun nog meer en algemeener gehaat maakte, was die behoefte tot de naauwste vereeniging onderling, en dat fiere besef van uitverkoren te zijn, waaruit allen als twee brandpunten voortgingen. Het eene sloot de minachting in van allen, die niet tot hen behoorden, en het andere dreigde de grondsla-

gen van het eigendomsregt en dus van alle maatschappijen het onderste boven te keeren. Om een denkbeeld dier vereeniging te hebben, zoo wete men, dat volgens de gewone regels van kerkelijke tucht twee twistenden niet aan het avondmaal geduld worden. Het is echter genoeg, dat zij niet aan tafel verschijnen, om de viering van de overigen waardig te doen zijn. Maar bij de Doopsgezinden, [en zoo is 't, meen ik, nog in de gemeente te Balk], was de twist van twee broeders de twist der geheele gemeente, zoodanig dat zij geen avondmaal hield, zoo lang hun beider geschil niet was bij gelegd. Er was, met één woord, geen individu, maar wel een ligchaam, wier leden de onderlinge ondersteuning zoo verre trokken, dat zij grensde aan gemeenschap van goederen. Eenige gemeenten, zoo als die van Hutter, leefden zelfs in die gemeenschap. „Al het mijne is 't uwe, al 't uwe is „het mijne," wierd zelfs de grondwet van staat in het nieuwe Sion van Munster. Geheel Duitschland wemelde voor en na den opstand van de apostelen dezer secte, die overal waren en nergens. Men wist niet, waar zij van daan kwamen, noch waar zij henen togen. Zoo lang zij kleine gemeenten vormden, bleef die gemeenschap onschadelijk; maar eenmaal was geheel Munster reeds het tooneel eener gemeenschap van goederen geweest, en had Jan Mathijsz, bij die gelegenheid, de bezittingen der verdrevenen door 7 diakenen onder de wederdoopten laten verdeelen. Wat zoude het zijn, indien deze even tal- als toomlooze secte een algemeen Saint Simonisme over geheel Duitschland en de Nederlanden invoerde? Dit

schrikbeeld was in eenen tijd, toen godsdienstige denkbeelden zulk eene aanstekende kracht hadden, even ijzingwekkend voor ieder, die wat te verliezen had, als voor onze materialistische eeuw lachverwekkend in Saint SIMON en zijne volgers; en het was de schrik, welken het bedreigde zelfbehoud inboezemt, die de protestanten, daar gelaten de godsdienstige afkeer, overal meedoogenloos, dikwerf wreedaardig maakte tegen de weerlooste aller menschen.

Het koningrijk Gods was in hun lieden, en dat koningrijk was zich zelven genoeg. Er bestaat echter eene verhouding tusschen kruis en kracht, die niet kan verbroken worden, zonder de vernietiging der aangevochtenen na zich te slepen. De Doopsgezinden bevonden zich in het middenpunt eens cirkels, uit wiens omtrek duizenden vurige pijlen op hen gerigt wierden, en daar zouden zij tot den laatsten man eenen gewissen dood gevonden hebben, indien zij niet in bescherming waren genomen door den grootsten man, wien de eeuwen na het herleven der letteren gezien hebben. Ieder gevoelt, dat ik spreke van WILLEM DE I., prins van Oranje. Over allen, die hem zagen en omringden, oefende hij de betooverende overmagt, welke de natuur slechts aan enkelde groote geesten verbonden heeft, terwijl hij door zijne grondelooze staatkunde meester was van alle zijne vijanden. In godsdienstige verlichting en verdraagzaamheid was hij zijnen tijd drie eeuwen vooruit; wat zeg ik? vooruit aan de meeste vorsten, die in dit oogenblik Europa regeren. Dwang heeft niets aan het gemoed, was zijne spreuk. Hij

begreep de ontrefbaarheid van den onstoffelijken en vrijen geest door de stoffelijke middelen van aardsch geweld. Gewapend met eenen blik in het menschelijk hart, en in de bewegingen zijner eeuw, die op geene uiterlijke vertooningen afging, wierd hij door de korte razernij van Munster niet belet om te zien, wie de Nederlandsche Doopsgezinden eigenlijk waren. Van het eerste oogenblik ontdekte hij in hun eene weerlooze en nijvere kudde, die op het dwaalspoor kon gebragt worden, maar welke hij, wel verre van haar deshalve door de wolven te laten verslinden, voor den handel, de fabrieken en de scheepvaart der republiek, welke hij stichtte, bewaren moest. Met het stilzwijgen op de lippen en het vast beraad in de oogen, greep hij eindelijk de banier der vrijheid in zijne heldenvuisten. Gelijk aan de donders en bliksems in het onweder vloog hij met die schoone banier tegen den loeijenden storm in, en na dood en verwoesting op zijn pad gestrooid te hebben, was eindelijk de luchtkring achter hem gezuiverd en op zijne voetstappen begon met de vrijheid de handel en overvloed zich over het land te vertoonen. De Doopsgezinden mogten zich niet scharen onder die banier; want zij mogten niet doodslaan. Maar in eenen strijd, die ook buiten hen gestreden zoude worden, mogten zij de zenuwe des oorlogs sterken bij eenen prins, die hen beschermde, en wiens ondergang dien van hen, gewetensvrijheid en Nederland met zich zou gesleept hebben. Dit nu hebben zij gedaan naar vermogen, en nooit gewis heeft de dankbaarheid of het zelfbehoud een regtvaardiger offer gebragt. De bescher-

ming van den prins was de schoonste verdediging der Doopsgezinden. Indien hij slechts 't minste vermoeden had gekoesterd, dat de Nederlandsche Doopsgezinden dezelfde als de wederdoopers van Munster waren, begreep elk, die niet door godsdiensthaat verblind was, dat de grootste staatsman der eeuw zijne zaak niet vereenzelvigd en besmet zou hebben met de bescherming van razende dweepers. Zijn voorbeeld daalde overmeesterend neder op zijne nakomelingen. MAURITS, FREDERIK HENDRIK, WILLEM III, WILLEM IV, allen hebben aan de Doopsgezinden binnen en buiten lands elke voorspraak, elke bescherming geleend, voor welke eene republiek met eene heerschende kerk slechts eenigzins vatbaar was. Dat voorbeeld heeft ook de staten generaal, de staten der provincien en de regeringen der steden dikwerf aan de vervolging der geestelijkheid en den naarijver van het belang perk en paal doen stellen. De ondervinding leerde ook welhaast, dat vader WILLEM zich met deze lieden even weinig als met eenig menschenkind vergist had. Want hoe was het mogelijk betere burgers voor den staat te hebben, dan die jaarlijks tonnen gouds door vreedzame nijverheid in de schatkist van stad en land bragten, en er geenen penning als ambtenaren weder uittrokken? Zij schoten geene bommen af, maar zij smoorden de bommen, welke de vijand in de stad slingerde. Zij stichtteden geenen brand; maar zij onderhielden en bestuurden stadsbrandspuiten om den brand te blusschen. Zij wondden den vijand niet; maar zij verpleegden hunne door den vijand gewon-

de medeburgers. Zij vochten niet; maar zij stijfden de zenuw des oorlogs door hunne nijverheid en opbrengsten. De regeringen hadden spoedig zoo veel vordering in de staatshuishoudkunde gemaakt, dat zij deze plaatsvervangers voor den persoon zelven gaarne aannamen. — Daar ik het dan al in besluite, indien er voor WILLEM I een standbeeld moet worden opgerigt, zij aan den Doopsgezinden de eer der bekostiging. Want ik geloof niet, dat zonder hem iemand onzer thans op Nederlands bodem zoude overig zijn. Waar zijn onze geloofsgenooten in Picardien? Waar in Vlaanderen? Waar in Oostenrijk? Waar op honderd plaatsen van het Protestantsche Duitschland? Er is geen spoor meer van hun aanwezig, terwijl zij door den stoot, dien de eerste WILLEM aan de openbare meening gaf, hier geduld zijn, en eene welvaart mogten verwerven, waarvan de algemeenheid zonder voorbeeld in eenige godsdienstige gezindte mag genoemd worden.

Het is merkwaardig, hoe spoedig de Doopsgezinden na de vestiging der republiek de grieven hadden vergeten, welke zij hadden tegen de Roomsche kerk; maar nog merkwaardiger is het, dat de Roomschen den Doopsgezinden veel genegener waren dan den hervormden, schoon dezen in gevoelens niet half zoo verre van hun afweken als genen. De Doopsgezinden beantwoordden deze voorkeur door eene gelijke toenadering in de zamenleving, en uit de weinige puinhoopen, welke ik hier en daar van de oude republiek ontmoette, bleek mij altoos, dat er eene goede verstandhouding was tusschen Doopsgezinden

en Roomschen, terwijl beiden vijandig overstonden tegen de hervormden. Het verschijnsel was zeer natuurlijk. De Doopsgezinden hadden niets op Rome veroverd dan vrijheid van gewisse, die hun somtijds nog door de kerk van staat betwist werd, en dus niet te misgunnen was. Door pralen en tarten, geheel verwijderd van die ingetogene karakters, staken zij niemand de oogen uit, en hunne schamele bedehuisjes hadden zij zelven bekostigd, zulks de Roomschen hen minder als overwinnaars dan als medelijders beschouwden. De hervormden daarentegen hadden behalve gewetensvrijheid ook nog den wereldschen schepter, de kerken en hare bezittingen op hen veroverd, zoo dat de eenmaal triumferende kerk in eene verdrukte herschapen was. Geplaatst tusschen hunne overwinnaars en de weerlooze slachtoffers hunner vroegere vervolgingen, moesten de Roomschen dezen genegener zijn dan genen. Wat nu het leerstelsel betrof, dit liep bij Roomschen en Doopsgezinden zoo verre uit elkander, dat zij geen enkel punt van aanraking hadden, en in dit opzigt tegen elkander overstonden als Joden en Christenen, die te verre van elkander staan om over punten van godsdienst ooit een woord met elkander te wisselen. De Doopsgezinden en hervormden, die elkander meer naderden, lagen daarom juist ieder oogenblik met elkander over hoop, en zulks te meer, daar ongelukkig de twee hoofdleerstukken der beide gezindheden lijnregt tegen elkander over stonden; hier de vrije genade, en daar de goede werken. De hervormde kerk leerde, dat de heerlijkheid Gods nergens krach-

tiger in geopenbaard was dan in zijne vrije genade, waardoor de mensch, zonder eenig aanzien van eigene verdiensten, van voor de grondlegging der wereld, uitverkoren of verworpen was. De Doopsgezinden stelden de deugden, door JEZUS bevolen, voor als de eerste voorwaarde ter zaligheid. De hervormden scholden de Doopsgezinden voor werkheiligen; dezen genen voor minachters van christelijke deugd, en beiden vergaten, dat niemand anderen mag beoordeelen naar de gevolgen, welke hij uit hun stelsel afleidt, maar welke zij er zelven door hunne praktijk uit toonen af te leiden. Die praktijk nu was bij de hervormden om elken zondag den Heidelbergschen catechismus te prediken, die voor een groot deel niet anders dan een zamenstel van christelijke zedeleer is, terwijl alle Doopsgezinden leerden, dat niemand in eenen eigenlijken zin den hemel verdienen kon. Ik zal den wederzijdschen afkeer, die uit dit verschil geboren werd, niet door hatelijke exempels ophelderen, maar mijne innige vreugde uitdrukken, dat die afkeer thans onder de overige dwaasheden der kerkelijke geschiedenis thuis hoort, en dat de wederzijdsche leeraren hier en daar hunne kansels met elkanders goedvinden en dat der gemeenten kunnen wisselen. In hetzelfde oogenblik moet ik mij echter bedroeven over sommigen mijner ambtbroeders, die in navolging van anderen tegen de catholijken eene vijandige houding aannemen, even vreemd aan de Doopsgezinden der twee laatste eeuwen, als zonder grond in de 19de eeuw. Ik geloof niet, dat de catholijken der 19de eeuw dezelfde zijn als die der 16de, even

weinig als de Doopsgezinden en hervormden; ik geloof ook niet, dat er onder alle catholijken één leeft, die mij kwaad wil doen; immers onder hen tel ik eenigen mijner beste, verlichtste en geleerdste vrienden. Mogt er echter iemand zijn, hij zij van welke gezindheid hij moge, die mij eenen godsdienstigen haat toedraagt, zoo tart ik in dit Europa van 1843 elke geestelijke magt, om mij of de mijnen een enkel hair op onze hoofden te krenken. Ik kan niet denken, dat mijne ambtbroeders aan de mogelijkheid gelooven eenes terugkeers van gewetensdwang. Waar vreezen zij dan voor? Oplossing in een derde, of de vernietiging hunner burgerlijke regten? In dat geval zoude hun gedrag dwazer zijn dan de dwaasheid zelve. In bijzondere personen van elke belijdenis geloof ik aan redelijkheid en geweten; maar de geschiedenis, die niet liegt, leert mij, dat elke kerkelijke magt niet anders bedoelt dan den triumf van haar beginsel, dat is, de heerschappij, en dat men dus in alle betrekkingen tot haar volgens de regelen van wereldsche staatkunde moet te werk gaan. Wanneer nu in den strijd van twee groote magten zich ongeroepen eene kleinere mengt, laat zij zich overtuigd houden, dat zij bij de uitkomst altijd de buit des overwinnaars zal zijn, hij zij dan haar bondgenoot of vijand geweest. Neen! indien wij, om dat woord te bezigen, *politiek* moesten handelen, dan zouden wij den evenaar steeds met een naauwkeurig oog moeten gadeslaan, en ons lootje telkens in die schaal werpen, die naar boven rees, om door het evenwigt der twee magten hen beide onschadelijk

voor den staat en onze eigene veiligheid te doen zijn. Maar het Doopsgezind genootschap behoeft geene vonden van menschelijke staatkunde om te blijven bestaan; het behoeft den moeijelijken toestand onzer regering niet te verzwaren, door de bevordering van godsdienstigen naarijver, die van weerszijden onmogelijke eischen op haar zoude doen. Wij hebben slechts ééne taak, kalm en rustig alle godsdienstige bewegingen om ons heen te zien woelen, en ondertusschen niets dan onze eigene zaken te doen. Dit was de praktijk onzer vaderen, die er wel bij zijn gevaren, en het zal er ons wel bij gaan, indien wij als de vaderen ook nog eenige bewustheid hebben van eigene kracht. Onze zwakheid ontstaat niet uit ons klein getal, maar uit het geloof aan onze zwakheid. Schoon ik nu eene menigte oorzaken ken, die onze inwendige krachten ondermijnen, zoo geloof ik toch, dat het godsdienstig leven eener secte even als het volksleven taaijer is dan men denkt. Hoe weinig ik van den ouden geest ontdekke, twijfel ik echter, of onze erfenis in dit opzigt geheel zij opgeteerd. Nog bemerk ik sporen van den ouden geest in den algemeenen gang van ons denken en handelen. Wij zijn het vleeschelijk en het geestelijk nageslacht van de oude martelaren der waarheid. Dezelfde adem, die in het meer van Geneve, den Donau, of de grachten van Nederland om het geloof gesmoord werd, vliet in ons. Het zelfde bloed, dat op allerlei schavotten gevloeid, in allerlei martelvlammen geknetterd en gesparkeld heeft, speelt in onze aderen, en zoo ik mij niet bedrieg, zou die adem,

dat bloed, wierden zij op de proef gesteld, nog gloed en krachten ontwikkelen, waarvan zij zelven, die ze bezaten, verbaasd zouden staan.

Maar, ja, ons getal is klein, en veelvuldig zijn de oorzaken, die het getal der Doopsgezinden reeds bij de reformatie deden dunnen. Allen, die onder hen een duizendjarig rijk van Christus hoopten, zagen zich in hunne schoonste idealen bedrogen. Teleur gesteld en misnoegd gingen duizenden hunner tot de protestanten over. — Zijn bestaan in eene wereld te moeten zoeken, welke men vlood en verloochende! Ieder oogenblik in aanraking te komen met een menschdom, wiens geloof en gedrag men als besmettelijk moest mijden! Welk een problema! Zij allen nu, wie deze leer te streng was, vonden in het protestantisme den middenweg, die hunne tijdelijke belangen met het geloof in Jezus verzoende. — De eerzucht moest dikwerf in den mensch strijd voeren tegen eene leer, die hem der verachting prijs gaf, en sloot buiten elke openbare betrekking in de maatschappij. Telkens wanneer het geloof dan bezweek, ging men over tot de protestanten, die den weg tot alle posten van staat voor zich open vonden. — Het liberalisme heeft ons tweemaal geminderd; eerst toen het zich vertoonde onder ons, naderhand toen het ook de hervormden beving. Toen het onder ons kwam, splitsten zich eene menigte gemeenten in tweeën; maar uit velen vielen de strengen af tot de ultras der hervormden. Toen ook het liberalisme dezen beving, wierd hunne toenadering tot ons zoo groot, dat duizenden Doopsgezinden, die

een oppervlakkig denkbeeld van den geest hunnes genootschaps hadden, geene reden hoegenaamd meer vonden om niet tot de groote kerk over te gaan. — Ik heb reeds aangemerkt, dat de Doopsgezinden uit hunnen oorspronkelijken staat van verdrukking in dien van vrijheid en overvloed overgaande, moesten ontaarden en dunnen. Het was vooral de belangstelling, die door de vrijheid minderde, en bij het kwijnen der gemeente deed dikwerf niemand eene ernstige poging haar over eind te houden. Wij hebben immers onzen God des te liever, wat wij hem duurder gekocht hebben, en wat men ons meer wil dwingen hem te verlaten en te verachten. — Bij het versmelten der leden in de groote kerk werden weldra eene menigte gemeenten opgeruimd. Op zulke plaatsen nu vonden alle Doopsgezinden, die er zich vervolgens nederlieten, geen heiligdom, en gingen dus ook over tot de heerschende kerk. — Er blijft nog eene magtige oorzaak over, die ons de aanzienlijkste leden onttrok en onze kapitalen overgebragt heeft in de groote kerk. Door hun geloof, en de plaats, welke dat geloof hun aanwees in de maatschappij, behoorden de Doopsgezinden tot den deftigen middenstand. Dit heb ik getoond. Had iemand nu groote schatten overgewonnen en wierd hij door de gewone ziekte der rijken aangegrepen, om bij het geld ook het aanzien van eenen man van geboorte of hoogen rang te voegen, dan kon hij in het Doopsgezinde genootschap niet meer te regt. Hij verliet eene vereeniging, waar hij altoos moest gerekend worden tot de deftige burgers te behooren,

om over te gaan in eene andere kerk, waar hij de hoogste standen der maatschappij nevens de allergeringste aantrof. Zoo hebben wij scharen van rijken verloren, die met den titel, van een goed christen en nuttig burger te zijn, niet te vreden waren. De groote Hollandsche steden maken hier op eenige uitzondering. Daar vormden de vermogende Doopsgezinden een ligchaam, dat door zijnen rijkdom en handel de eerste plaats in de maatschappij besloeg, en waar niemand eenen hoogeren rang kon bereiken dan hij reeds had ingenomen. Maar niet even gelukkig ging het ons af, wanneer het mannelijk oir ontbrak. Waar ergens een rijke Doopsgezinde eene dochter had, daar was ook een aanzienlijk heer, die om hare hand dong, en op deze wijze hebben onze rijke erfdochters de kapitalen uit den boezem onzer gemeenten in den schoot der Nederlandsche aristocratie of adel overgebragt, volgens de spreuk der oude Fransche edellieden: „Les filles ne sont bonnes, que pour enrichir des familles etrangeres."

De plaats ontbreekt mij, om mijne lezers in het breede te ontvouwen, welke verliezen de Doopsgezinden elders geleden hebben. Om er eenig denkbeeld van te geven, zij alleen gezegd, dat van de honderdduizendtallen over Duitschlands bodem eenmaal gespreid, in Pruissen niet meer gebleven zijn dan zestienduizend, en in Polen negenhonderd. Ik vergenoeg mij thans hunne verliezen te melden op den bodem, waar zij weliger dan op eenig plek der aarde getierd hebben, dit Nederland namelijk, en ten dien einde bied ik mijnen lezers de twee volgende

lijsten van Nederlands bevolking aan, in 1700 en in 1837; waarvan de eerste in ronde getallen is uitgedrukt.

	A° 1700.		A° 1837.
Gereformeerden	1,500,000.		1,518,700.
Roomschen	330,000.		877,674.
		Jansenisten	4,950.
Doopsgezinden	160,000.		32,700.
Lutherschen	80,000.		55,400.
Remonstranten	60,000.		5,000.
Joden	25,000.		47,323.
Kleine protestantsche genootschappen	7,000.	Grieken, Episcopalen, Hernhutterschen	4,950.

Volgens deze lijsten hebben de Doopsgezinden verloren 127,300, de Remonstranten 55,000, de Lutherschen 24,600, zamen 206,900, die meestal in de Hervormden zijn opgelost. Om op hetzelfde getal te blijven staan, moesten de Hervormden dus tellen omstreeks 1,706,900. Zij tellen slechts 1,518,700; en zijn dus in 137 jaren omstreeks 188,200 achteruit gegaan. Alle gezindheden hebben een aanzienlijk getal harer leden ingeboet, uitgezonderd de Joden en de Roomschen. De Joden verdubbelden zich bijna, te weten $1\frac{9}{10}$ maal; en de Roomschen verdubbelden niet slechts, maar vermeerderden om $2\frac{3}{5}$. Zij wonnen op 330,000 een getal van 547,674 leden, welke men voor een goed deel vindt in de 188,200, door de Hervormden verloren, en in de vermeerdering der bevolking om ruim 395,522 zielen. Wanneer de aangeduide verminderingen in dezelfde evenredigheid voortgingen, hetwelk ik om ver-

schillende redenen niet geloof, zouden hier geene Remonstranten meer zijn in 1850, geene Doopsgezinden in 1873, geene Lutherschen in 2146 en geene Gereformeerden in den jare 2943, als wanneer het rijk door Joden en Roomschen zoude gedeeld worden. Uit Duitschland voorspelt men mij, dat het protestantismus zich eenerzijds in catholicismus, anderzijds in philosophisch deismus zal oplossen, en zulks wel spoedig. Ik ben met de Duitsche zaken niet genoeg bekend om den grond dezer voorspelling te kunnen beoordeelen.

Wat de Doopsgezinden in het bijzonder aangaat, voor hun bestaan er gevaren, *die uit de eigenaardige* natuur van hun aanzijn voortvloeijen. De eigendommelijke, ik zoude bijkans zeggen, de constitutionele voorwaarde hunnes aanwezens is gewis de volkomenste onafhankelijkheid van alle aardsche magten. Welk eene groote klove was er oudtijds niet tusschen de wereld en hun godsdienstig leven, tusschen den staat en hunne kerk! Vrij van alle menschelijk opzigt, hetzij over hun geloof, hetzij over de vormen, die op het geloof terug werken, ontwikkelden zij eenen geheel oorspronkelijken geest, waarvan het overblijfsel nog in staat is onze zelfstandigheid te handhaven. In die vrijheid moeten zij zich blijven bewegen, om die oorspronkelijkheid te bewaren. Maar geestelijke onafhankelijkheid in haren vollen omgang blijft geene mogelijkheid meer, wanneer men geld verlangt van den staat. Wie ontvangt is rekenpligtig. Die ondersteunt, heeft een onvervreemdbaar regt om toe te zien hoe zijn onderstand besteed wordt, en dit

toezigt is gebonden aan vormen, met welke, noch het gevoel van geestelijke onafhankelijkheid, noch de inrigting der gemeente, beiden nog kenmerkender bij ons dan doop en eed te zamen, bestaanbaar zijn. Geene regering is er thans in Europa, die zulk een gematigd en edelmoedig gebruik van den invloed maakt, dien elke staat op eene door hem bezoldigde geestelijkheid kan oefenen, als de regering van WILLEM de II^de^; maar dit neemt niet weg, dat hij, die bezoldigd wordt, steeds ambtenaar van den staat blijft. Met de beste meening en de vrijzinnigste beginselen doet eene regering ook niet altijd wat zij wil, maar dikwerf wat zij door den drang der omstandigheden is genoodzaakt te doen. Indien zij dan door de uitputting der schatkist eens gedwongen werd te zeggen, „ Mijn onderstand moet „ ophouden. Red u zelf, of deel u in bij een an- „ der!" in hetzelfde oogenblik zoude een genootschap, dat op onderstand van buiten teerde, zijn opgelost. Het is eene onfeilbare les zoo wel voor de kerk als den staat, dat er geene magt is, daar men staat op kan maken, dan die uit onzen eigenen boezem vloeit, en welke wij in onze eigene handen hebben.

Om die kracht nu in zich zelven te vinden, moet de geest van opoffering in elke gemeente levendig worden gehouden, ook dan wanneer hij voor de dadelijke behoefte geheel noodeloos is. Die gewoon is aan opoffering voor het heiligdom, valt ze niet zwaar; wie er eenmaal is afgewend, zal er nooit weder toe gebragt worden. Ik ken gemeenten, die juist door den rijkdom hunner middelen zeer veeg zijn. Immers

daar de oogenblikkelijke behoefte de leden niet dringt, brengen zij, noch voor de eeredienst, noch voor de armen, iets dat noemenswaardig is ten offer. Nu ligt het in onze menschelijke natuur, om datgeen te beminnen, wat ons veel gekost heeft, en koel te zijn omtrent het bezit van iets, dat ons van der jeugd af om niet geschonken wordt. Het bestaan dier gemeenten hangt eenig af van het bestaan hunner fondsen; worden deze door bedrog of de ongunst der tijden vernietigd, niemand zal eene vaste hand uitsteken om haar te redden. Gelukkig in dit opzigt zij, die half van hare bezittingen, en half van de gaven harer leden bestaan moeten. Daar wordt de *weldadigheid* steeds geoefend; de liefde is opgewekt voor eene gemeenschap, welke men als eene plant zijner handen schraagt en kweekt, en de liefde blijft, de liefde waakt, de liefde vloeit over, wanneer de schat der onverschilligen zich vleugelen heeft gemaakt.

Nog een ander gevaar rijst uit onze vrijheid van alle menschelijk gezag ten opzigte van het geloof. Wij hebben geene formulieren van eenigheid, geene menschelijke banden hoegenaamd; maar deze vrijheid is gegrond op de onderstelling, dat wij onze formulieren en banden vinden in het woord van Jezus. Zonder dat zouden wij geheel bandeloos zijn. Maar wanneer men nu dat woord niet kent; wanneer men het niet leest in de euangelien; wanneer men zich niet dagelijksch oefent om er den diepen zin van te doorgronden, of wanneer de leeraar liever zijn eigen systema dan de bergrede van Jezus uitlegt; wat zou er van zulk eene gezindte an-

ders overblijven, dan een naam zonder doel of beteekenis?

Let wel op die grondeigenschap uwer belijdenis, dat het koningrijk gods zich bij u niet vertoont met uitwendig gebaar, maar onzigtbaar binnen in ulieden is. Van buiten vond het bij uwe vaderen oneindige tegenkanting en nergens steun; maar aangevochten door de vereeniging van priesterlist en aardsch geweld, bleef het onschokbaar op zijne goddelijke grondvesten staan. Dit rijk bij u dus zijne kracht en duurzaamheid enkel ontleenende aan zijn aanwezen en aard in u, zoo moet het onfeilbaar te gronde gaan, wanneer het daar verzwakte of geheel afgebroken wierd. De Roomsche kerk zal nog door de vormen zijner eeredienst en hierarchie, en door de wereldlijke magten, in welke zij verhaakt zit, worden overeind gehouden, wanneer reeds haar geest geweken is. De schaal zal spelen voor de plaatsvervangster der kern, als de kern reeds vermolmd is; maar waar de schaal ontbreekt, zal met de kern alles in eens verloren zijn. In u is de geest geheel de kerk, geheel hare eerdienst, geheel haar inkomen, geheel hare magt, en de oudheidhenner zal te vergeefs eenen steen zoeken, die hem het spoor van uw aanwezen toont, wanneer eenmaal de geest van u geweken is. Zoo lang gij het dus der moeite waardig keurt een bijzonder genootschap op te houden, zult gij meer dan eenige andere gezindheid te waken hebben, dat het koningrijk Gods onverzwakt in uwe boezems besleten blijve.

Zoo heb ik dan de twee vragen behandeld, welke

de oorsprong zij der Doopsgezinden, en hoe verre dezen, onder alles wat bij hun mag verbasterd of veranderd zijn, aan dien oorsprong tot hun zelfbehoud nog kunnen getrouw blijven. Wat de tweede vraag betreft, verhef ik mij met al mijne magt tegen elk vermoeden, dat ik daarin eene strijdvraag behandeld heb. Het is een voorstel, een problema, wat een gegeven genootschap behoort te doen om zich staande te houden? In mijn antwoord ging ik van de onderstelling uit, dat hij, die zich van de protestanten afzondert tot een genootschap, hetzelve ook wil beschermen, volgens den regel, dat hij die het doel wil ook de middelen wil. Ik vraag niet, of dit doel juist zij; ik veroordeel geenen medechristen, die een ander doel heeft; want ieder staat of valt zijnen eigenen heere. Maar met die vrijheid van profeteren, die het nakroost der bestrijders van gewetensdwang, van Nederlanders, betaamt, heb ik mijn onderwerp van rondomme beschouwd, en ik hoop niet, dat wij zoo verre van hun ontaard zijn, dat iemand mijner medeburgers, ook hij die 't allerminste in mijne gevoelens deelt, mij die vrijheid ten kwade zal duiden.

Wat de eerste vraag naar den oorsprong der Doopsgezinden betreft, hoe veel ik ook heb aangevoerd om hunne geestelijke afkomst van de Valdensen in het licht te stellen, het hoofdbewijs is achter gebleven, en het moest achter blijven, om dat het geen' kracht van overtuiging kon hebben voor het geslacht, dat mij thans leest. Ik bedoel het bewijs voor de oogen. Al wie nog eenigen der oude Doopsgezinden gezien heeft en hen vergelijkt met de Valden-

sen, zoo als zij door SANCHO beschreven worden, twijfelt geen oogenblik langer aan de volkomene gelijkheid. „ Deze ketters, zegt hij, kent men aan „ hun gedrag en woorden. Ingetogen en zedig in al „ hunne gedragingen, kennen zij geene hovaardij in de „ kleeding, die bij hun noch kostelijk noch slordig is. „ Handel doen zij niet om leugentaal, eeden en bedrog „ te mijden; zij leven als ambachtslieden van hunner „ handen arbeid, zijnde hunne leeraars dikwerf niet „ meer dan schoenmakers. Hunne rijkdommen ver„ meerderen zij niet, maar zijn met het noodzake„ lijke te vreden. Ook zijn zij uitstekend kuisch, „ bijzonder die van Lions; daarbij matig in spijs en „ drank. Naar herbergen gaan zij niet, even weinig „ als naar danspartijen of andere ijdelheden. Voor „ gramschap wachten zij zich zorgvuldig. Altijd „ werken zij. Zij onderwijzen of laten zich onder„ wijzen, en gunnen zich nooit eenige rust. Ook „ gaan zij wel naar de predikatie in de kerk, maar „ om den prediker met zijne eigene redenen te van„ gen. Zij worden ook nog gekend aan hunne af„ gemetene en zedige woorden. Zij wachten zich „ zoo wel van vuile taal en laster, als van ligtzin„ nige woorden, leugentaal en eed. Zelfs zeggen „ zij niet eens *Waarachtig*, of *Zeker*, of iets wat „ er naar gelijkt, dewijl zij dat alles voor eenen „ eed houden. Uw ja zij ja, uw neen neen; hoo„ ger gaan zij niet in eenige bevestiging. Op ee„ ne vraag zullen zij u nooit regelregt antwoorden. „ Vraagt gij hen, bij voorbeeld, „ Kent gij het „ „ euangelie of de brieven?" dan is hun antwoord,

„ „ Hoe zou ik die kennen?" of zij zeggen, „ „ Die
„ „ schriften moeten mannen verstaan met een groot en
„ „ diep verstand;". of ook wel, „ zij die daartoe tijd
„ „ en bekwaamheid hebben."" Boven is aangewezen hoe de Doopsgezinden dôor vervolging, buitensluiting en zucht naar onafhankelijkheid tot den handel gedreven zijn. Hun oorspronkelijk element was het niet, kon 't niet zijn, waarvan wij in onze familie nog een merkwaardig voorbeeld zagen. De broeder mijner moeder BINNERT TJALLINGS was opgebragt voor den handel, die hem aanvankelijk uitnemend slaagde, maar wien hij spoedig verliet wegens eenige kleine praktijken, welke het algemeen gebruik wettigde, maar hij niet met een naauwgezet geweten konde overeenbrengen. Hij leerde toen uit zich zelven Engelsch, Hoogduitsch, de algemeene geschiedenis en de godgeleerde wetenschappen, en zoodanig toegerust werd hij leeraar bij de Doopsgezinde gemeente te Dockum. Aldaar zonk hij onder het groeten eener zuster der gemeente plotseling op straat ter neder en gaf den geest, nadat hij door onbesmetten wandel en gezonde leer eene onbegrensde hoogachting verwekt had. Zijn dorpgenoot en makker KLAAS KOOPMANS, vader van den edelen nu zaligen RINSE KOOPMANS, wisselde om dezelfde reden den handel met den Doopsgezinden kansel te Leeuwarden. Deze voorbeelden toonen, dat midden in den handel, die zoo algemeen onder de Doopsgezinden was, nog altijd eenige strenge karakters ten platten lande overbleven, die zich even als SANCHO's Valdensen van den koophan-

del meenden te moeten onthouden. Overigens is de gelijkenis sprekend. VENEMA, die alle patres had gelezen, met deze beschrijving van SANCHO en met Doopsgezinden van den ouden stempel dagelijksch voor oogen, betuigde, dat men hen, zonder onregt te doen, tot geenen anderen oorsprong dan de Valdensen kon terug brengen.

E R R A T A.

Bladzijde 44. r. 9. *doorgrond* lees *doorgrondt*
——— 143. r. 22. *uitlag* — *uitlegde.*

P. S. In de Germaansche, gelijk in alle talen, zijn eene menigte woorden en spreekwijzen verloren gegaan, welke men in het Barbaarsche Latijn der middeneeuwen, hetwelk eene woordelijke overbrenging dier talen is, terug vindt. Terwijl de auteur met dit oogmerk eenige nasporingen deed, viel hij somtijds in de schrijvers tegen de Valdensen, en het zijn de aanteekeningen, welke hij bij die gelegenheid maakte, die aanleiding gaven tot het voorgaande opstel. De bewijzen zijn niet geëigend voor de meeste lezers van dit boek, en worden hier dus teruggehouden.

J. H. HALBERTSMA,

DER

DOOPSGEZINDEN

HERKOMST.

EN

KERKREDENEN.

J. H. HALBERTSMA,

DER

DOOPSGEZINDEN

HERKOMST.

EN

KERKREDENEN.